MILAN KUNDERA

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği

İLETİŞİM

MİLAN KUNDERA

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği

The Unbearable Lightness of Being
© 1983 Milan Kundera
Onk Ajans Ltd.

İletişim Yayınları 49 • Çağdaş Dünya Edebiyatı 7
ISBN-13: 978-975-470-012-1
© 1986 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1.-21. BASKI 1986-2000, İstanbul
22. BASKI 2001, İstanbul
23. BASKI 2002, İstanbul
24. BASKI 2002, İstanbul
25. BASKI 2002, İstanbul
26. BASKI 2003, İstanbul
27. BASKI 2003, İstanbul
28. BASKI 2004, İstanbul
29. BASKI 2004, İstanbul
30. BASKI 2005, İstanbul
31. BASKI 2005, İstanbul
32. BASKI 2007, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Gökhan Korkmaz
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ahmet Abbas - Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MILAN KUNDERA

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği

The Unbearable Lightness of Being

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

iletişim

Önsöz

1950 sonrasının Doğu Avrupa romanını ilkin "sosyalist gerçekçi" eserlerden tanımıştık. Formüllere göre yazılan bütün edebiyatlar gibi, belirli bir klişeleşme, standartlaşma, bir "ortalamalık" vardı bu romanlarda. Anti-Nazi direniş, yeni toplumsal düzenin kuruluşu vb. ortak değer yargıları, ortak yaklaşım, ortak üslupla anlatılıyordu. Bu "gerçekçi"liğin, sözkonusu ülkelerdeki "gerçek"liğe pek uymadığı da seziliyordu.

Daha sonraları, Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere, çeşitli "Doğu Bloku" ülkelerinin "sosyalist" olmayan edebiyatlarıyla da karşılaştık, tanıştık. Bazıları, Bulgakof gibi, sosyalist olmadıkları gibi "gerçekçi" de değildi. Bazıları, *İvan Denisoviç* ve *Kanser Koğuşu*'nun Soljenitsin'i gibi, sosyalist değil, ama bir tür "anti-sosyalist natüralist"ti. Birçoğu, özellikle başlangıçta, kendi ülkelerinde –epey zorlukla da olsa– yayımlamışlardı kitaplarını. Bu kitapların çok popüler olduğunu, kapışıldığını ve kalmadığını, daha sonraki baskılara da pek hızlı geçilmediğini öğreniyorduk.

İlk gördüğümüz "sosyalist gerçekçi" romanlara göre, bunlar doğrusu daha ilginç gibiydiler. Ötekilerde sezdiğimiz o güdümlü ve gerçek dışı "gerçekçilik" bunlarda yoktu. En azından *"muhalif"*tiler ve

güzel sanatlarda muhalefet her zaman daha köklü bir estetiğe imkân hazırlar. Gelgelelim, bu romanlar da bir tuhaftı sanki. Çoğunda, teknik düzeyde bir yenilik yoktu; veya olan yenilik, birçok üstün eserde gördüklerimizin oldukça silik ve yavan tekrarlarıydı. Özü anlaşılmadan, sindirilmeden yapılmış teknik kaprisler! İçeriklerine bakıldığında, birçoğunun, karşıtı oldukları formüllü edebiyat kadar şematik oldukları da görünüyordu. Şüphesiz, sosyolojik anlamda onlardan daha ilginçtiler. Ama ne estetik ne de biraz derin bir içerik düzeyinde onları aşıyorlardı. Uygulanan sosyalizm ve bunun bireysel düzeydeki sonuçlarını eleştirmekti ortak paydaları. İç döküyor ve rahatlıyorlardı sanki. Çıkış noktaları, genel ve ortalama, dolayısıyla soyut bir "insan"dı. Sosyalist gerçekçiler gibi, muhaliflerin çoğu da sanatsal olarak "ortalamalığı" yenemediler.

Son yılların tanınmış Çek romancısı Milan Kundera, bir iki kategoriden de farklı görünüyor. Temalarını, konularını oradan seçse de, bir "Doğu Avrupa" romancısına benzemiyor bir kere. Doğu Avrupa sorunlarını, bir "dünya" romancısı olarak ele alıyor. Hayatın görünür yüzeyine dikkati bir hayli keskin, duyusal dokusuna duyarlığı da çok gelişmiş, ama bunların ötesinde bir bilgelik düzeyinden baktığına, gördüğüne, anladığına okuru inandırabiliyor. Sanatçı her zaman somut bir yaşantı dilimini anlatır, ama o somutlukla içiçe, bir soyut bilge kapısı aralar insana ("bilgi" değil, "bilgelik"). Çoğu Doğu Avrupa romancısında bulunmayan bu derinlik, Kundera'da var.

Çekoslovakya'nın kültürel birikimi bu bakımdan belki Kundera'ya yardımcı olmuştur. Doğu ve Batı bloklarının arasında, ikisini de çok iyi bilen, ikisinden de olamayan bir yazar. Özellikle bu romanda *kitsch* üstüne yazdığı sayfalarda görüyoruz bu kavrayış genişliğini. Kültürler, kültürler içinde oluşmuş duygusallık görenekleri, aynı zamanda ikiyüzlülük görenekleri, bunların Doğu ve Batıdaki asimetrik oluşum biçimleri Kundera'nın en fazla hâkim olduğu yaşantılar arasında.

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği'ni okurken, bu kitapta "yazarın sesi"ni (bu, Kundera'nın kendisi olmayabilir) tanıdığım yazarlar ara-

sında en çok John Berger'in sesine benzettim. Bu benzetmenin bir nedeni, iki yazarın da genelde tikel arasında bir ilintiyi keşfetme çabalarıydı belki. Yer yer bir denemeciyi andıran bir tavırla, hayatın bir noktası üstüne düşünceye dalmaları (ama düşünürkenki "dil"leri, yaşantının sıcaklığını hep koruyarak) ve ardından anlatılanlara dönerek o düşünceyi daha somut bir olayın içinde izlemeleri. Görünüşte çok eski bir yöntemi, romanda anlatılanları anlamlandıran "yazarın sesi" tekniğini (yeni romanda genellikle terk edilmiş bir teknik) canlandırıyorlar. Ama daha dikkatli bakınca, klasik romanda belki yalnız Tolstoy'un başardığı tarzda bir kimlik veriyorlar "anlatıcının sesi"ne. Bu ses, bir bakıma, olayların içinde yeraldığı, elle tutulmayan ama varlığı zorunlu atmosfer gibi oluyor.

İkinci benzer nokta, *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nde ve Berger'in G. adını verdiği romanında kullandıkları, çağdaşlaştırılmış "Don Juan" teması. Ancak, bu evrensel temayı ikisi de çok farklı biçimlerde işliyorlar. *G.*'de on dokuzuncu yüzyılın büyük, sarsıcı tarihî olayları arasında duyusal kaderini izleyen gencin yaşantısında bir büyüklük, bir "grandeur" var. Bürokratik Doğu Avrupa sosyalizminin bezgin atmosferi içinde yaşayan öteki Don Juan ise, mitolojide sineğin, Hera'nın kıskanarak bir inek haline getirdiği Io'yu durmadan önünde sürmesini andırır bir şekilde, bir kara yazgı gibi koşuyor kadınlarına.

Kundera bu çağın önemli bir yazarı olmaya aday. Daha doğrusu, şimdiden önemli, ama kalıcı olmaya da aday. Çok iyi bildiğimiz bir dünyanın özgül yaşantısını, bildiğimiz evrensel yazarların yeteneğiyle bize aktarabildiği için.

MURAT BELGE
Şubat 1986, İstanbul

1

AĞIRLIK VE HAFİFLİK

1

Edebi Dönüş düşüncesinde gizemli bir yan vardır ve Nietzsche öteki düşünürleri sık sık şaşırtmıştır bu düşüncesiyle; düşünün bir kere, her şey tıpkı ilk yaşandığı biçimiyle yineleniyor ve yinelenmenin kendisi de sonsuza kadar koşuluyla yineleniyor! Ne anlama gelir bu çılgın mitos?

Olumsuz açıdan bakıldığında, Edebi Dönüş mitosu bir daha geri dönmemecesine kaybolup giden, yinelenmeyecek olan yaşamın bir gölgeye benzediğini, ağırlıktan yoksun, daha baştan ölü olduğunu ve ister korkunç, ister güzel, ister yüce, korkunçluğunun, yüceliğinin ve güzelliğinin hiçbir anlam taşımadığını önerir. Böyle bir yaşamın on dördüncü yüzyılda iki Afrika kabilesi arasında geçmiş bir savaş kadar önemi vardır ancak. Yüz bin zenci korkunç acılar içinde ölüp gitmiş de olsa bu savaş, dünyanın kaderinde en ufak bir değişikliğe yolaçmamıştır.

Peki, on dördüncü yüzyılda iki Afrika kabilesi arasında geçen savaş, Ebedi Dönüş'e göre tekrar tekrar yinelendiğinde değişikliğe uğrayacak mıdır acaba?

Evet; bir yumru gibi şişip kalan som bir kütle olacak, boşunalığı onarılmaz olup çıkacaktır.

Fransız Devrimi sonsuza kadar yinelenecek olsaydı, Fransız tarihçileri giderek daha az gurur duyacaklardı Robespierre'le. Ama bir daha asla geri gelmeyecek bir şeyi konu edindikleri içindir ki, devrimin kanlı yılları yalnızca sözcük, kuram ve tartışma olup çıktı, tüyden daha hafif bir şey oldu, hiç kimseyi korkutmuyor artık. Tarihte yalnızca bir kere karşımıza çıkan Robespierre'le, Fransız kelleleri uçura uçura sonsuza kadar dönüp dönüp yeniden karşımıza çıkan Robespierre arasında dağlar kadar fark vardır.

Ebedi Dönüş düşüncesinin bize eşyayı olduğundan farklı gösteren bir bakış açısı sağladığında anlaşalım o halde; doğasındaki geçiciliğin getirdiği hafifletici koşul olmaksızın belirir eşya. Bu hafifletici koşul bir yargıya varmaktan alıkoyar bizi. Öyle değil mi; ömrü uzun olmayan, geçip gitmekte olan bir şey konusunda nasıl yargıya varabiliriz ki? Çözülüp yokolmanın günbatımında her şey, hatta giyotin bile bir geçmişe özlem perdesine bürünür.

Daha geçenlerde, son derece inanılmaz bir duyum anında yakaladım kendimi. Hitler hakkında bir kitabı karıştırırken, portrelerinden bazısı birden içime dokundu; çocukluğumu hatırlattı bana. Çocukluğum savaş sırasına rastlar; ailemden birçok kişi toplama kamplarında yokolup gitti; ama yaşamımın kaybolmuş, bir daha hiç geri gelmeyecek bir dönemi ile karşılaştırıldığında onların ölümünün sözü mü olur?

Benim Hitler'le bu uzlaşmam, temelde geriye dönmenin varolmaması üzerine kurulmuş bir dünyanın derin mi derin ahlâki çarpıklığının kanıtıdır. Çünkü böyle bir dünyada her şey daha baştan bağışlanır ve bu da demektir ki müstehzi bir sırıtışla her şeye izin verilir.

2

Yaşamlarımızın her saniyesi sonsuz kere yineleniyorsa, İsa'nın çarmıha çivili olduğu gibi biz de sonsuzluğa çivilenmişiz demektir. Bu, insanı dehşete düşürecek bir olasılık. Sonsuza Kadar Yinelenme dünyasında her attığımız adıma dayanılmaz bir sorumluluğun ağırlığı gelir çöker. İşte Nietzsche, Sonsuza Kadar Yinelenme düşüncesine bunun için yüklerin en ağırı demiştir *(das schwerste Gewicht)*.

Sonsuza Kadar Yinelenme yüklerin en ağırıysa, bizim yaşamlarımız bu ağırlığın karşısında göz kamaştırıcı bir hafiflik içinde belirmektedir.

Peki, ağırlık gerçekten nefret edilesi, hafiflik de göz kamaştırıcı mıdır?

Yüklerin en ağırı ezer bizi, onun altında çökeriz, bizi yere yapıştırır bu ağırlık. Öte yandan her çağda yazılmış aşk şiirlerinde, kadın erkeğin bedeninin ağırlığı altında ezilmeyi özler. O halde yüklerin en ağırı aynı zamanda yaşamın sağladığı en şiddetli doyumun da imgesidir. Yük ne kadar ağır olursa, yaşamlarımız o denli yaklaşır yeryüzüne, daha gerçek, daha içten olur.

İşi tersten ele alırsak, bir yükten mutlak biçimde yoksun olmak insanoğlunu havadan daha hafif kılar; göklere doğru kanat açar insan, bu dünyadan ve dünyasal varlığından ayrılır, yalnızca yarı yarıya gerçek olur, devinimleri önemsizleştiği ölçüde özgürleşir.

Hangisini seçmeli o halde? Ağırlığı mı, hafifliği mi?

Parmenides aynı soruyu İsa'dan önce altıncı yüzyılda atmıştı ortaya. Dünyayı çifter çifter karşıtlıklara bölünmüş görüyordu: Aydınlık/karanlık, incelik/kabalık, sıcak/soğuk, varlık/yokluk. Karşıtlıklardan her birinin bir yarısını da olumsuz olarak nitelendiriyordu. Bu olumlu ve olumsuz kutuplaştırmasını çocukça denecek kadar basit bulabi-

liriz. Yalnız bir sorun var: Hangisi olumlu, ağırlık mı, hafiflik mi?

Parmenides şu karşılığı veriyordu: Hafiflik olumludur, ağırlık olumsuz.

Doğru bilmiş miydi, bilememiş miydi? İş burda. Bir tek şundan emin olabiliriz; hafiflik/ağırlık karşıtlığı bütün karşıtlıkların en gizemlisi, en çift anlamlısıdır.

3

Tomas yıllardır kafamı kurcalar durur. Ne var ki, ilk kez bu düşüncelerin ışığında apaçık gördüm onu. Oturduğu apartman katının penceresinde durmuş, ne yapacağını bilmeden avlunun karşı tarafındaki duvara bakarken gördüm.

Üç hafta önce küçük bir Çekoslovak kasabasında tanışmıştı Tereza'yla. Bir saati bile bulmamıştı birlikte geçirdikleri vakit. Kız onu tren istasyonuna kadar geçirmiş ve trene bininceye kadar beklemişti. On gün sonra Tomas'ı ziyarete geldi. Geldiği gün seviştiler. Kız o gece ateşlenerek yatağa düştü ve Tomas'ın apartman katında bir hafta nezle yattı.

Öylesine çıkagelen bu yabancıya anlaşılmaz bir sevgi duymaya başlamıştı Tomas; bir çocuktu sanki kız, üzeri katranlanmış sazdan bir sepete konulup nehir aşağı yollanmıştı, Tomas onu nehrin kıyısı olan kendi yatağında bulsun alsın diye.

Yeniden iyileşinceye kadar bir hafta Tomas'ın evinde kaldı Tereza, sonra Prag'dan yüz yirmi beş mil kadar uzaktaki doğduğu kasabaya geri döndü. İşte demin sözünü ettiğim, Tomas'ın yaşamının anahtarı olarak gördüğüm an tam o sıraya rastlar; pencerede durmuş avlunun karşı tarafındaki duvara bakıyor, düşünüyordu.

Temelli Prag'a çağırsa mıydı onu? Sorumluluktan korkuyordu. Çağırsa gelecekti gerçekten de; gelecek ve tüm yaşamını sunacaktı Tomas'a.

Yoksa ona yakınlaşmaktan kaçınmalı mıydı? O zaman bir taşra kasabası otelinin lokantasındaki garson kız olarak kalır, Tomas da onu bir daha hiç göremezdi.

Gelmesini istiyor muydu, istemiyor muydu?

Bir cevap arayarak avlunun karşı tarafındaki duvara baktı.

Onun kendi yatağının üzerinde yatışını getirdi gözlerinin önüne; yaşamına girmiş başka hiç kimseye benzemiyordu. Ne sevgiliydi ne de eş. Üstü katranlanıp nehir kıyısı olan kendi yatağına gönderilmiş saz sepetten çıkardığı bir çocuktu o. Uyudu. Yanıbaşında diz çöktü Tomas. Hararetli soluğu sıklaştı, hafif bir inilti çıkardı kız. Erkek yüzünü onun yüzüne bastırdı ve yatıştırıcı sözcükler fısıldadı kızın uykusuna doğru. Bir süre sonra kızın soluk alıp verişinin normale döndüğünü hissetti. Kız uykusunda yüzünü kaldırdı, erkeğinkine yaklaştırdı. Kızın hararetinin nazlı kokusu geldi Tomas'ın burnuna, içine çekti kokuyu, onun bedeninin gizli saklı nesi varsa tıka basa içine doldurmak ister gibiydi. İşte o an birdenbire yıllardır birlikteymişler de kız ölüyormuş gibi geldi Tomas'a. Birden, onun ardından kendisinin de çok yaşamayacağını apaçık gördü. Yanına uzanacak, onunla ölmek isteyecekti. Yüzünü başının yanına, yastığa gömdü, uzun bir sure kaldırmadı.

İşte şimdi pencerede durmuş o anı hatırlamaya çalışıyordu yeniden. İşte geldim, karşındayım diyen aşk değilse neydi?

Peki aşk mıydı o duygu? Onun yanıbaşında ölmek istemesi abartılı bir duyguydu apaçık; bu daha ikinci görüşmeleriydi! Yoksa ta içindeki sevme yeteneksizliğinin farkına varıp da aşk taklidi yaparak kendini aldatma gereği duyan bir adamın histerisi miydi sadece? Bilinçaltı öylesine korkaktı ki, bu küçük güldürü için seçip seçeceği en iyi eş yaşamına girme konusunda hiçbir şansı olmayan şu zavallı garson kız olmuştu!

Avlunun karşı tarafındaki kirli duvara bakarken bu duygunun aşk mı histeri mi olduğunu bilmediğini anladı.

Böyle bir durumda doğru dürüst bir erkek olsa nasıl davranması gerektiğini bilirdi. Oysa kendisi duraksıyor, böylelikle yaşamının en güzel anlarını (yatağın başında diz çöküp onun ardından çok yaşamayacağını düşünmesi) anlamsızlaştırıyordu. Sıkılmıştı.

Ne istediğini bilememenin aslında son derece doğal olduğunu anlayıncaya kadar kızdı kendine.

Sadece bir tek hayat yaşadığımız için bu hayatı öncekilerle karşılaştıramaz ya da kusurlarımızı gelecekteki hayatlarımızda gideremeyiz; bu nedenle de ne istediğimizi bilemeyiz.

Tereza'yla olmak mı daha iyiydi, yalnız olmak mı?

Karşılaştırma fırsatı olmadığı için hangi kararın daha iyi olduğunu sınamanın bir yolu yok. Olaylar nasıl gelişirse öyle yaşıyoruz, önceden uyarılmaksızın, rolünü ezberlemeden sahneye çıkan bir tiyatro oyuncusu gibi. Yaşam öncesi ilk prova yaşamın ta kendisiyse, ne değeri olabilir yaşamanın? Yaşamın hep bir taslak gibi olması da bundandır işte. Yok, "taslak" da tam anlatamıyor demek istediğimi, çünkü taslak bir şeyin ana çizgileriyle belirmesi demektir, bir resmin az çok ortaya çıkmasıdır, yaşamımız dediğimiz taslaksa hiçbir şeyin taslağı değildir, bir resmin resme dönüşmeyecek ana çizgileridir.

"*Einmal ist keinmal*" diyor Tomas kendi kendine. Sadece bir kere olan şey, diyor Alman özdeyişi, hiç olmamış sayılır. Yaşanacak bir tek hayatımız varsa eğer, onu hiç yaşamamış da olabiliriz, fark etmez.

4

Fakat sonra bir gün hastanede, iki ameliyat arasında bir hemşire telefona çağırdı onu. Ahizeden Tereza'nın sesinin

geldiğini duydu. Gardan aramıştı. Çok sevindi Tomas. Aksiliğe bakın ki, o akşam bir işi vardı, Tereza'yı ancak ertesi gün buyur edebilirdi evine. Telefonu kapattığı an, kıza neden dosdoğru eve gitmesini söylemedim diye kendi kendine çok hayıflandı. Yapması gerekenleri iptal etmeye yetecek kadar zamanı yok muydu sanki! Tereza'nın buluşmalarına kadar geçecek otuz altı saat boyunca Prag'da ne yapacağını gözünün önüne getirmeye çalıştı. Arabasına atlayıp sokak sokak onu aramayı bile şöyle bir aklından geçirdi.

Ertesi akşam geldi Tereza. Omzunda bir çanta sallanıyordu, öncekinden çok daha zarifti. Koltuğunun altına kalın bir kitap sıkıştırmıştı. *Anna Karenina*'dı kitap. Keyfi yerindeydi, hatta biraz fazla konuşuyordu denebilir. Tomas'ı şöyle geçerken uğradığına inandırmaya çalıştı, denk düşmüştü de; Prag'da yapacak bir işi vardı, belki de (bu konuyu pek açmadı) iş arayacaktı.

Daha sonra yatakta yanyana, sevişme sonrası yorgun yatarken, nerede kaldığını sordu ona Tomas. Gece olmuştu, kızı arabayla kaldığı yere götürmeyi önerdi. Kız ne diyeceğini bilemedi, şaşırmıştı, otel araması gerektiğini söyledi, bavulunu garda bırakmıştı.

Daha iki gün önce, onu Prag'a çağırırsa kendisine tüm yaşamını sunacağından korkmuştu Tomas. Bavulunun garda olduğunu söyleyince, o bavulun içinde kızın bütün yaşamının olduğunu anladı. Kız ona yaşamını sunacağı an gelinceye kadar garda bırakmıştı bavulu yalnızca.

Evin önünde duran arabaya binip gara gittiler. Orada bavulu aldı Tomas (büyük ve son derece ağırdı bavul), kızla birlikte eve götürdü.

On beş gün, kıza bir kartpostal gönderip nasıl olduğunu sormaya bile cesaret edemeyecek kadar kararsız kaldıktan sonra nasıl olmuş da böyle ansızın karar vermişti?

Kendisi de şaşkındı. İlkelerine aykırı davranmıştı. On yıl

önce, karısından boşandığında, başkalarının evlilik kutlamaları gibi o da boşanmasını kutlamıştı. Bildiği kadarıyla bir kadınla aynı evin içinde, birlikte yaşayabilecek yaradılışta değildi, ancak bekârken tam anlamıyla kendi kendisi olabiliyordu. Yaşamını hiçbir kadının gelip de elinde bavuluyla içine yerleşemeyeceği biçimde kurmaya çalışmıştı. Dairesinde tek bir yatak olması bundandı. Yatak yeterince genişti gerçi ama Tomas yattığı kadınlara yanında biri varken uyuyamadığını söyler, onları geceyarısını geçe arabasıyla evlerine götürürdü. Onu ilk ziyaretinde Tereza'yla yatmaktan alıkoyan da nezle değildi. İlk gece geniş koltuğunda uyumuş, haftanın geri kalan günlerinde de her gece arabayla hastaneye gitmişti. Oradaki bürosunda açılır kapanır bir karyolası vardı.

Oysa bu defa kızın yanında uyudu. Ertesi sabah uyandığında, hâlâ uyumakta olan Tereza'nın elini tuttuğunu gördü. Bütün gece elele mi yatmışlardı yoksa? İnanılacak gibi değildi.

Kız uykusunda derin derin soluk alır ve Tomas'ın elini tutarken (sımsıkı; elini kızın elinden kurtaramadı) o son derece büyük bavul da yatağın kenarında duruyordu.

Onu uyandırmaktan korktuğu için elini elinden çekip kurtarmaktan kaçındı ve daha iyi görebilmek için yavaşça ondan yana döndü.

Tereza'nın üzeri katranlanmış sazdan bir sepete konulup, nehir aşağı yollanan bir çocuk olduğunu bir kere daha geçirdi aklından. İçinde bir çocuk barındıran sepeti dalgalı bir nehirde başıboş bırakamazdı, değil mi? Firavunun kızı, küçük Musa'yı taşıyan sepeti dalgalardan çekip almamış olsaydı, ne Ahdi Atik ne de içinde yaşadığımız uygarlık olmayacaktı! Antik Çağa ait birçok efsane, bırakılmış bir çocuğun kurtarılmasıyla başlamaz mı? Polybus küçük Oedipus'u kanatlarının altına almamış olsaydı, Sofokles en güzel tragedyasını yazamayacaktı!

Tomas daha o zamanlar eğretilemelerin tehlikeli olduğunu bilmiyordu. Eğretilemelerle oyun olmaz. Tek bir eğretileme aşkı doğurabilir.

5

Karısıyla ancak iki yıl evli kalmış ve bir oğulları olmuştu. Boşanma davası sonuçlandığında, yargıç çocuğu anneye vermiş, Tomas'ı da nafaka olarak maaşının üçte birini ödemeye zorunlu tutmuştu. Ona ayrıca çocuğu iki haftada bir görme hakkını da tanımıştı.

Oysa ne zaman Tomas'ın çocuğu görme zamanı gelse oğlanın annesi Tomas'ı engelleyecek bir özür bulup çıkarıyordu. Çok geçmeden pahalı armağanlar getirmenin işleri oldukça kolaylaştıracağını, oğlanın sevgisini kazanmak için anneye rüşvet vermesinin beklendiğini fark etti. Yiğitçe ama boşuna bir çabayla, çocuğun kafasına annesininkilerle taban tabana zıt kendi düşüncelerini sokmaya çalıştığı bir gelecek düşledi. Bunun düşüncesi bile yormaya yetti Tomas'ı. Bir pazar, anne gene önceden kararlaştırılmış bir görüşmeyi iptal ettiğinde, Tomas hemen o an oğlunu bir daha hiç görmemeye karar verdi.

Yeterli önlemleri almayı unuttuğu bir tek geceyle bağlı olduğu bu çocuğa neden öteki çocuklardan daha derin duygular besleyecekti ki? Nafakayı ödemeye özen gösterecekti; yeter ki babalık duyguları adına oğlu için savaş vermesini istemesinlerdi!

Yandaş bulamadığını söylemeye gerek yok. Kendi anababası oldukça lanetlediler onu: Tomas oğluyla ilgilenmeyi reddediyorsa, onlar da kendi oğullarıyla ilgilenmeyeceklerdi bundan sonra. Gelinleriyle iyi ilişki içinde olduklarını göstermek için ellerinden geleni yaptıkları gibi, kendi örnek davranışlarını ve haklıdan yana çıkmalarını da iyice reklam ettiler.

Böylece, neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar karısını, oğlunu, anasını ve babasını başından atmayı başarmıştı Tomas. Onlardan kalan tek şey kadınlara duyduğu korkuydu. Tomas onları arzuluyor ama onlardan korkuyordu da. Korku ve arzu arasında bir orta yol bulmak gereğini hissederek, "erotik dostluk" dediği bir şey geliştirdi. Yattığı kadınlara şu açıklamada bulunurdu; her iki tarafı da mutlu edecek tek ilişki, duygusallığa yer vermeyen ve sevgililerden ne birinin ne de ötekinin birbirlerinin yaşamı ve özgürlüğü üzerinde hak öne sürmedikleri ilişki biçimidir.

Erotik dostluğun aşk saldırganlığına dönüşmemesini sağlama almak üzere, sürekli ilişkiler kurduğu sevgililerinin her biriyle uzun aralarla görüşürdü. Bu yöntemin kusursuz olduğuna inanmıştı, arkadaşları arasında da anlatıp çevreye yaymaya çalıştı: "Önemli olan 'üç'ler kuralını izlemek. Bir kadını ya arka arkaya üç kere görür sonra hiç görmezsin ya da ilişkini yıllar boyu sürdürürsün, ama her randevunun arasında en az üç hafta bırakmaya dikkat edersin."

"Üç"ler kuralı sayesinde Tomas birçok kadınla kısa ilişkilere girerken, bazı kadınlarla olan ilişkilerini de bozmamayı başarmıştı. Her zaman anlayışla karşılanmıyordu. Onu en iyi anlayan kadın Sabina'ydı. Ressamdı Sabina. "Seni sevmemin nedeni," derdi Sabina ona, "*kitsch*'in tam karşıtı olman. *Kitsch* diyarında bir canavar gözüyle bakarlardı sana."

Tereza'ya Prag'da bir iş bulması gerektiğinde başvurduğu kişi Sabina oldu. Erotik dostluğun yazılmamış kuralları uyarınca, Sabina elinden gelen her şeyi yapmaya söz verdi ve gerçekten de çok geçmeden Tereza'ya haftalık resimli bir derginin karanlık odasında iş buldu. Tereza'nın yeni işi özel nitelikler gerektirmiyordu ama, gene de toplumsal olarak garsonluktan basın mensupluğuna yükselmesini sağladı. Sabina, Tereza'yı götürüp de dergideki herkesle bizzat tanış-

tırdığında. Tomas, Sabina'dan daha iyi bir sevgili-arkadaşa sahip olamayacağını iyice anladı.

6

Erotik dostluğun yazılmamış koşulları, Tomas'ın aşk adına ne varsa yaşamından uzak tutmasını buyuruyordu. Anlaşmanın bu maddesine karşı geldiği an, hayatındaki öteki kadınların konumu alçalacak, başkaldırmaya hazır duruma geleceklerdi.

Bu nedenle Tereza'yla ağır bavuluna bir oda tuttu Tomas. Gözünün önünde olsun istiyordu; ona kol kanat germek, varlığından mutluluk duymak istiyordu, ama yaşam biçimini değiştirme gereğini duymuyordu. Tereza'nın kendi evinde kaldığı duyulup da dillere düşsün istemiyordu; geceyi birlikte geçirmek aşk suçunun kanıtıydı.

Ötekilerle bütün bir gece kalmamıştı hiç. Onların evinde iseler iş çok kolaydı: canı istediği zaman çıkıp gidebilirdi. Tomas'ın evinde iseler durum kötüleşiyordu; geceyarısı onları arabayla eve bırakmak zorunda olduğunu, çünkü kolay uyku uyuyamadığını, hele yakınında başka birisi oldu mu gözünü bile kırpamadığını açıklamak zorunda kalıyordu. Bu, gerçeğe tam ters düşmemekle birlikte onlara tüm gerçeği söylemeye hiçbir zaman cesaret edememişti, sevişitkten sonra kendiyle başbaşa kalmak önüne geçemediği bir gereksinimdi Tomas için; gecenin bir saatinde uyanıp yanında yabancı bir insan bedeni bulmak hoşuna gitmiyordu, sabahları yataktan kalkarken bir engelle karşılaşmaktan nefret ediyordu; ne banyoda dişlerini fırçaladığı başka biri tarafından duyulsun istiyordu, ne de iki kişi başbaşa kahvaltı etme düşüncesini çekici buluyordu.

Uyanıp da Tereza'nın, elini sıkı sıkı tuttuğunu gördüğünde işte bunun için o kadar şaşırmıştı. Öylece uzanmış ona

bakarken, ne olup bittiğini tam olarak anlayamıyordu. Ama geride bıraktıkları saatleri aklından geçirirken, onlardan o ana dek tanımadığı bir mutluluk ışıdığını sezmeye başladı.

O günden sonra her ikisi de birlikte uyumak için can atar olmaya başladılar. Hatta diyebilirim ki sevişmelerinin hedefi zevkten çok, sevişmenin ardından gelecek olan uykuydu. Özellikle kız etkilenmişti durumdan. Geceyi ne zaman kira odasında geçirecek olsa (bu çok geçmeden sadece Tomas'ın kaçamaklarının kanıtı olup çıkmıştı) uyumakta zorluk çekiyordu; Tomas'ın kollarında ise, ne kadar gergin olursa olsun hemen uyuyuveriyordu. Tomas onun hakkında o an aklına geliveren masallar uydurup kızın kulağına fısıldar ya da aklına estiği gibi konuşur, biteviye yinelediği yatıştırıcı ya da eşlik eden sisli hayallere dönüşürdü. Kızın uykusu üzerinde mutlak bir denetim kurmuştu; istediği an uykuya dalmasını sağlayabiliyordu.

Birlikte uyurlarken, ilk geceki gibi yapışıyordu ona kız, bileğini, parmağını ya da ayak bileğini sıkı sıkı kavrıyordu. Tomas kızı uyandırmadan kıpırdamak istediğinde hileye başvurmak zorundaydı. Parmağını (bileğini ya da ayak bileğini) kızın pençesinden kurtardıktan sonra –kız uykusunda bile Tomas'ı kolladığı için bundan rahatsız olup uyanır gibi oluyordu– eline bir eşya sıkıştırarak (dürülmüş bir pijama üstü, bir terlik, bir kitap) sakinleştiriyor, Tereza sözkonusu eşyayı Tomas'ın bedeninin bir parçasıymış gibi sıkı sıkı kavrıyordu.

Bir keresinde tam kızı pışpışlayıp uyutmuştu ki –oysa henüz göreceği rüyaların eşiğindeydi kız, bu nedenle de ne söylerse duyuyordu– "Hoşçakal, ben gidiyorum," dedi. "Ne zaman?" diye sordu kız uykusunda. "Çıkıyorum. Uzağa," diye cevapladı Tomas olanca ciddiyetiyle. "O zaman ben de seninle geliyorum," dedi kız, hemen yatakta doğrularak. "Hayır, gelemezsin. Dönmemecesine gidiyorum," dedi To-

mas ve koridora çıktı. Kız kalktı, arkasından geldi, gözlerini kısmış bakıyordu. Kısa geceliğin altında çıplaktı. Yüzü bomboş ve ifadesiz ama hareketleri hızlı ve kararlıydı. Tomas dairenin koridorundan geçip apartmanın koridoruna (bütün apartman sakinlerinin paylaştığı koridora) çıktı, kapıyı kızın suratına kapadı. Tereza deli gibi açtı kapıyı, ardından geldi. Rüyasında Tomas'ın kendisini gerçekten bırakıp gitmeye niyetlendiğini sanmıştı, engel olması gerekiyordu. Tomas merdivenlerden inip ilk sahanlığa geldi, orada kızı bekledi. Kız aşağıya, Tomas'ın yanına indi, elinden tutarak yatağa geri getirdi.

Şu sonuca vardı Tomas: Bir kadınla sevişmek ve bir kadınla uyumak iki ayrı tutkudur, sadece farklı değil aynı zamanda da zıt tutkular. Aşk çiftleşme arzusunda (sonsuz sayıda kadına kadar uzanabilecek bir tutku) duyurmaz kendini, uykuyu paylaşma arzusunda duyurur (tek bir kadınla sınırlı olan bir arzu).

7

Gecenin bir yarısında, Tereza uykusunda inlemeye başladı. Tomas uyandırdı onu, ama kız Tomas'ın suratını görünce, sesinde nefretle, "Git yanımdan! Çekil git yanımdan!" dedi. Daha sonra, Tomas'a gördüğü rüyayı anlattı: İkisi büyük bir odadaymışlar, Sabina da varmış. Odanın ortasında bir yatak duruyormuş. Tiyatro sahnesi gibiymiş yatak. Tomas, Tereza'ya, kendisi Sabina ile sevişirken köşede ayakta durmasını buyurmuş. Bunu görmek Tereza'ya dayanılmaz bir acı vermiş. Kalbindeki acıyı etin acısıyla hafifletebileceği umuduyla, tırnaklarının altına iğneler batırmış. Ellerini gerçekten yaralıymışlar gibi yumruk yapıp, "Öyle acıdı ki," dedi.

Tomas onu göğsüne bastırdı ve kız sonunda (uzun süre sessizce titredikten sonra) kollarında uyuyakaldı.

Ertesi gün rüyayı düşünürken, bir şey geldi Tomas'ın aklına. Yazı masasının çekmecesini açıp Sabina'nın ona yazdığı bir tomar mektubu çıkardı. Çok geçmeden şu bölümü buldu: "Seninle atölyemde sevişmek istiyorum. Çepeçevre başkaları tarafından sarılmış bir sahne gibi olacak. Seyircilerin bize yaklaşmasına izin verilmeyecek ama bizden gözlerini ayıramayacaklar..."

Mektubun üzerinde tarih vardı işin kötüsü. Oldukça kısa bir süre önce, Tereza, Tomas'ın evine yerleştikten epey sonra yazılmış bir mektuptu.

"Demek ki mektuplarımı karıştırdın."

Kız hiç yalanlamaya kalkışmadı. "Sokağa at beni o zaman!"

Ne var ki Tomas sokağa atmadı onu. Tereza'yı Sabina'nın atölyesinde duvara yaslanmış, tırnaklarının altına iğneler batırırken getirebiliyordu gözünün önüne. Kızın pamaklarını ellerinin arasına aldı, okşadı, sanki üzerlerinde hâlâ kan damlaları varmış gibi dudaklarına götürüp öptü.

Fakat o andan sonra her şey ona karşı gelişmeye başladı sanki. Gün geçmiyordu ki, Tereza Tomas'ın gizli yaşamına ilişkin bir şey öğrenmesin.

Önce hepsini yalanladı. Sonra, kanıtlar görmezlikten gelinemeyecek kadar aşikâr olmaya başlayınca, çok kadınlı yaşama biçiminin Tereza'ya olan aşkına kesinlikle ters düşmediğini öne sürdü. Tutarsızdı; önce onu aldattığını yalanladı, sonra da davranışlarını haklı göstermeye çalıştı.

Bir keresinde, telefonda bir kadınla randevulaştıktan sonra vedalaşırken, yandaki odadan dişlerin birbirine çarpıp takırdamasına benzer garip bir ses duydu.

Tereza beklenmedik bir sırada eve gelmiş, Tomas da bunun farkına varmamıştı. Elindeki ilaç şişesinden boğazına birşeyler boşaltıyor, bu arada da eli öylesine titriyordu ki şişe Tereza'nın dişlerine vurup takırdıyordu.

Onu boğulmaktan kurtarmak için sırtına bir yumruk indirdi Tomas. Şişe düştü, halının üzerine kediotundan yapılma ilacın damlaları sıçradı. Olanca gücüyle karşı koydu Tereza. Tomas onu on beş dakika kadar, deli gömleği giydirir gibi arkadan tutmak zorunda kaldı. Ancak ondan sonra sakinleşti.

Mutlak bir eşitsizliğe dayalı, bu yüzden de savunulacak hiçbir yanı olmayan bir durumdaydı Tomas, bunu da biliyordu.

Bir akşam, Tereza, Sabina'yla olan mektuplaşmasını keşfetmeden önce, Tereza'nın yeni işini kutlamak üzere dostlarla bir bara gitmişlerdi. Dergide, karanlık oda teknisyenliğinden kadrolu fotoğrafçılığa yükseltmişlerdi Tereza'yı. Tomas dans etmeyi oldum olası pek beceremediği için, genç iş arkadaşlarından biri onun yerini almıştı. Tereza'yla ikisi dans pistinde nefis bir çift oluşturuyorlardı ve Tomas kızın her zamankinden de güzel olduğunu düşündü. Tereza'nın, dans eşinin iradesini önceden kestirmek ve ona uymakta gösterdiği saygıyı ve saniye şaşmayan kesinliği şaşkınlık içinde seyretti. Dans gösterisi Tomas'a kızın bağlılığının, onun her istediğini yerine getirmekteki tutku dolu isteklilliğinin ille de kişi olarak kendisine bağlı olmadığının sergilenmesi gibi geldi.

Tomas'la tanışmamış olsa, karşısına çıkan herhangi bir erkeğin çağrısına karşılık vermeye hazırdı sanki. Tereza'yla kendi genç meslektaşını gözünün önünde âşık bir çift olarak canlandırmak hiç de güç değildi. Bütün bunları zihninde kurmanın kolaylığı incitti. Tomas'ı. Tereza'nın bedenini herhangi bir erkeğin bedeniyle sarmaş dolaş görmek pekâlâ da mümkündü, bu düşünce iyice keyfini kaçırdı. Ancak gecenin geç saatlerinde, eve döndüklerinde, itiraf etti Tereza'ya onu kıskandığını.

Varsayımlardan başkaca bir dayanağı olmayan bu saçma

kıskançlık, Tereza'nın bağlılığını ilişkilerinin önkoşulu olarak gördüğünü kanıtlıyordu. O halde, Tereza'nın kendi son derece gerçek sevgililerini kıskanmasına ne diyeceği olabilirdi?

8

Gündüzleri, Tomas'ın söylediklerine inanmaya ve eskisi gibi neşeli olmaya çalışıyordu. (Pek fazla başarı elde ettiği söylenemezdi.) Ama gündüzleri bu yolla gem vurduğu kıskançlığı rüyalarında çok büyük bir şiddetle patlak veriyor, Tereza'nın gördüğü her rüya erkeğin ancak onu uyandırarak susturabileceği bir yakarı çığlığında son buluyordu.

İzlekler, çeşitlemeler ya da televizyon dizileri gibi dönüp dönüp geliyordu rüyaları. Örneğin, rüyasında tekrar tekrar yüzüne atlayıp, pençelerini etine geçiren kediler görüyordu. Yorum aramamıza gerek yok: Çek argosunda "kedi" güzel kadın demektir. Tereza kendisini kadınların, bütün kadınların tehdidi altında görüyordu. Bütün kadınlar Tomas'ın sevgilisi olabilirlerdi, hepsinden korkuyordu.

Bir başka rüya dizisinde ölüme yollanıyordu. Bir keresinde, gece karanlığında dehşet dolu bir çığlık atıp da Tomas tarafından uyandırıldığında, rüyasını ona da anlatmıştı. "Büyük bir kapalı havuzdaydım. Yirmi kişi kadardık. Hep kadın. Çırılçıplaktık, havuzun çevresinde yürümeye zorlanmıştık. Tavandan bir sepet sarkıyordu, sepetin içinde, ayakta bir adam duruyordu. Adam yüzünü gizleyen geniş kenarlı bir şapka giymişti, ama sen olduğunu anladım ben. Bize buyruklar verip duruyordun. Bağırıyordun bize. Yürürken şarkı da söylemek zorundaydık, şarkı söylemek ve diz bükme hareketleri yapmak. İçimizden biri hareketi yanlış yaparsa, sen elindeki tabancayla onu vuruyordun, vurulanın cesedi havuza yuvarlanıyordu. Bu herkesi güldürüyor, daha yük-

sek sesle şarkı söyleniyordu. Sen gözlerini hiç üzerimizden ayırmıyordun ve yanlış yaptığımız an ateş ediyordun. Havuz cesetle dolmuştu. Su yüzeyinin hemen altında yüzüyordu cesetler. Bir sonraki diz bükme hareketini yapacak gücüm kalmadığını ve senin beni vuracağını biliyordum!"

Üçüncü rüya dizisinde ölüydü.

Mobilya taşıyan kamyonlar büyüklüğünde bir cenaze arabasında uzanmış yatıyordu, dört bir yanında ölü kadınlar vardı. O kadar çoktular ki, kamyonun kapısı kapanmadı, bazılarının ayakları sarktı dışarıya.

"Ama ben ölü değilim!" diye haykırdı Tereza. "Hâlâ hissedebiliyorum!"

"Biz de," diye güldü cesetler.

Hepsinin dişleri çürük, yumurtalıkları hastalıklı, yüzleri kırışık olduğu için Tereza'ya günün birinde dişlerinin çürüyeceğini, yumurtalıklarının hastalanacağını, yüzünün kırışacağını, bunun son derece doğal olduğunu söyleyen, söylerken de son derece keyif duyan canlı kadın kahkahalarıyla güldüler. Aynı kahkahayla gülerek, ona ölü olduğunu ve bunu hiç dert etmemesini söylediler!

Ansızın işeme gereği duydu Tereza. "Gördünüz mü," diye haykırdı. "Çişim geldi. Ölü olmadığıma kesin kanıt!"

Fakat berikiler gene gülmekle yetindiler. "İnsanın çişinin gelmesi son derece doğal!" dediler. "Daha uzun süre böyle gereksinimler duyacaksın. Kolu kesildiği halde kolunun hâlâ yerinde olduğunu sanan biri gibi. İçimizde çişin damlası kalmamış olsa da hep çiş etmek isteyip dururuz."

Tereza yatakta Tomas'a daha çok sokuldu. "Hele benimle nasıl konuştular, bir bilsen! Eski dostlar gibi, sanki beni öteden beri tanırlarmış gibi. Sonsuza kadar onlarla birlikte kalmak düşüncesi tiksindirdi beni."

9

Latince kökenli bütün dillerde merhamet, şefkat anlamına gelen *compassion*, "ile" anlamına gelen ön ekle *(com-)* "acı çekmek" anlamına gelen kökün (geç dönem Latincesinde *passio)* birleşmesinden türetilir. Başka dillerde ise –Çekçe, Lehçe, Almanca ve İsveççe, örneğin– aynı sözcük yukarıdakinin eşdeğerlisi bir ön ekle onun ardına getirilmiş, "duygu" anlamına gelen bir sözcüğün birleşmesiyle oluşturulur. (Çekçede *soucit*; Lehçede *wspol-czucie;* Almancada *mit-gefühl*; İsveççede *medkänsla.*)

Latince kökenli dillerde *compassion* şu anlama gelir: Başkaları acı çekerken insan hiçbir şey olmuyormuş gibi durup seyredemez ya da yüreklerimiz acı çekenlerin yanındadır. Aşağı yukarı aynı sözcük anlamını taşıyan *pity* (acıma) –Fransızcada *pitié*; İtalyancada *pietà*; vb.–, acı çekenin acısına adeta lütfedermişçesine eğildiğimizi ima eder. "bir kadına acımak" bizim ondan daha iyi bir durumda olduğumuz, onun düzeyine indiğimiz, gönül indirdiğimiz anlamına gelir.

"Compassion" sözcüğünün genellikle kuşku uyandırması da bu yüzdendir işte; aşkla uzaktan yakından ilgisi olmayan, ikinci sınıf, değersiz kabul edilen bir duyguyu anlatmaya yarar bu sözcük. Birisine merhamet duyarak sevmek gerçekten sevmek değildir.

"Compassion" sözcüğünü "acı çekmek" kökünden değil de "duygu" kökünden türeten dillerde sözcük aşağı yukarı aynı anlama gelir ama, kötü ya da değersiz bir duyguyu anlattığı kolay kolay söylenemez. Sözcüğün etimolojisinin gizli gücü bu sözcüğü başka türlü bir ışığa boğar ve ona daha geniş bir anlam kazandırır; merhamet (bu dillerde ortaklaşa-duygu) duymak sadece başkasının başına gelen talihsizliklere katlanabilmek değil, her türlü duygu yoğunluğunu –sevinç, kaygı, mutluluk, acı– onunla paylaşabilmek an-

lamına gelir. Bu çeşit merhamet (*soucit, wspolczucie, mitgefühl, medkänsla* anlamında) duygusal düşgücünün ulaşabileceği en uç noktaya, duygu ve heyecanlar arasındaki telepati sanatına işaret eder böylelikle. Duygular hiyerarşisinde benzersiz bir tektir demek ki.

Tomas'a tırnaklarının altına iğne batırma rüyasını anlatmakla, farkında olmadan onun kürsüsünü karıştırdığını da açıklamıştı Tereza. Tereza herhangi başka bir kadın olsaydı, Tomas bir daha onun suratına bile bakmazdı. Bunun bilincinde olan Tereza, "Hadi kapı dışarı et beni!" demişti. O ise onu dışarı atmak yerine elini avucuna almış, parmak uçlarını öpmüştü. Çünkü o anda aynı acıyı, sanki Tereza'nın parmaklarının sinirleri doğruca kendi beynine gidiyormuşçasına kendi tırnaklarının etinde duymuştu.

Merhamet *(ortaklaşa-duygu)* denen iblisçe armağandan yararlanmakta yaya kalan herhangi bir kişi, Tereza'yı, yaptığından ötürü acımasızca kınayacaktır. Çünkü kişinin özel yaşamı kutsaldır ve içlerinde özel mektuplar barındıran çekmeceler açılmamalıdır. Ama yazgısı (ya da uğradığı bela) merhamet olduğu için, açık çekmecenin önünde diz çökmüş, Sabina'nın mektubundan gözlerini ayıramayan kendisiymiş gibi geldi Tomas'a. Tereza'yı anladı ve sadece ona kızamamakla kalmadı, sevgisi daha da arttı.

10

Tereza'nın el kol hareketleri keskinleşti, düzensizleşti. Tomas'ın kendisini aldattığını öğreneli iki yıl olmuş, her şey giderek daha da yozlaşmıştı. Çıkış yolu yoktu.

Erotik dostluklarından vazgeçmek gerçekten elinden gelmiyor muydu? Gelmiyordu. Onu yıkımı olurdu öteki türlüsü. Başka kadınlara duyduğu isteği denetleyebilecek gücü yoktu. Ayrıca bunun neden gerekli olduğunu da anlamıyor-

du. Kaçamaklarının Tereza için ne kadar önemsiz bir tehdit unsuru olduğunu kimse Tomas'ın kendisinden daha iyi bilemezdi. O halde neden vazgeçsindi? Maça gitmekten vazgeçmek ne kadar saçmaysa bu da o kadar saçmaydı.

Ama hâlâ zevk alıyor muydu? Daha, başka bir kadına gitmek üzere yola çıkarken o kadını tatsız buluyor, kendi kendine onunla bir daha görüşmeyeceğine söz veriyordu. Hep Tereza imgesi vardı gözlerinin önünde, bunu silmenin tek yolu ise zaman geçirmeden kafayı bulmaktı. Tereza'yla tanıştığından beri, içki olmadan öteki kadınlarla sevişemez olmuştu! O/sa alkol kokan nefesi Tereza için onun başka kadınlarla yattığının kanıtıydı.

Bir çıkmazdaydı; daha onlarla buluşmak üzere evden ayrılırken başka kadınları tatsız buluyor, ama onlarsız bir gün geçirmeye görsün, telefona sarılıyor, onlarla buluşmak için can atıyordu.

Yanında en rahat ettiği kadın hâlâ Sabina'ydı. Onun sır saklayan bir kadın olduğunu, buluşmalarını açık etmeyeceğini biliyordu. Sabina'nın atölyesi onu geçmişten, geçmişteki huzur dolu bekârlık günlerinden bir anı gibi karşılıyordu daima.

Ne kadar çok değiştiğinin kendisi de farkında değildi belki: Tereza uyumamış onu bekliyordur diye eve geç gelmekten korkar olmuştu çoktandır. Sonra bir gün, Sabina sevişme sırasında Tomas'ın saatine baktığını ve sevişmeyi çarçabuk sonuca erdirmeye çalıştığını gördü.

Daha sonra, hâlâ çıplak, atölyenin içinde tembel tembel dolaşırken Sabina, üzerinde yarısı bitmiş bir tablo duran resim sehpasının önünde durdu ve Tomas giyinirken yan yan süzdü onu.

Tomas tamamen giyimliydi, yalnız bir tek çorabını bulamamıştı, odada çevresine bakındı, sonra dört ayak üzerinde masanın altını aradı.

"Yaptığım bütün resimlerin ortak konusuna dönüşüyorsun sanki," dedi kadın. "İki dünyanın karşılaşması. İkili bir açımlama. İnanılacak şey değil; sefih Tomas'ın çizgilerinden dışarıya taşan romantik bir âşık yüzü. Ya da tersi; hep Tereza'sını düşünen Tristan'dan dışarıya yansıyan, bir sefihin güzel, ihanete uğramış dünyası."

Tomas doğruldu, Sabina'nın söylediklerini pek kulak vermeden dinliyordu.

"Ne arıyorsun?" diye sordu kadın.

"Çorap."

Sabina onunla birlikte odayı baştan aşağı aradı. Tomas masanın altına bakmak üzere gene dört ayak üzerine çöktü.

"Çorabını hiçbir yerde göremiyorum," dedi Sabina. "Çorapsız geldin herhalde."

"Nasıl çorapsız gelmiş olabilirim?" diye bağırdı Tomas, saatine bakarak. "İçeriye girdiğimde tek ayağımda çorap olduğunu mu söylemek istiyorsun?"

"Olmayacak şey değil. Son günlerde çok dalgınsın. Hep bir yerlere yetişmek üzere koşuşturuyorsun, hep saatine bakıyorsun. Çorabının tekini giymeyi unutmana hiç şaşmam doğrusu."

Ayakkabısını çıplak ayağına geçirmek üzereydi ki, "Dışarıda hava soğuk," dedi Sabina. "Sana kendi çoraplarımdan birini vereyim."

Tomas'a uzun, beyaz, son moda, geniş delikli bir file çorap uzattı.

Sevişirlerken saatine baktığı için Sabina'nın ondan öç aldığını çok iyi biliyordu Tomas. Çorabını bir yerlere saklamıştı. Gerçekten de dışarıda hava soğuktu ve Sabina'nın önerisini kabul etmekten başka çaresi yoktu. Bir ayağında kısa konçlu erkek çorabı, ötekisinde bileğine kadar kıvrılmış geniş delikli file kadın çorabıyla eve döndü Tomas.

Eli kolu bağlanmıştı; sevgililerinin gözünde Tereza'ya

duyduğu aşkın karası sürülmüştü alnına; Tereza'nın gözündeyse sevgilileriyle yaptığı kaçamakların lekesi.

11

Tereza'nın çektiği acıları dindirmek için onunla evlendi, (kızın uzun zamandır uğramadığı kira odasından vazgeçebilirlerdi artık) ve ona bir köpek yavrusu armağan etti.

Tomas'ın bir meslektaşının Sen Bernhard cinsi köpeği vardı, onun yavrusuydu bu. Babası bir komşunun Alman çoban köpeğiydi. Küçük enikleri kimse istememiş, Tomas'ın arkadaşı da henüz yavruları öldürmeye kıyamamıştı.

Tomas enikleri gözden geçirirken, seçeceği eniğin dışındakilerin ister istemez ölüme yollanacağını biliyordu. Kendini, ölüme mahkûm dört tutuklunun önünde durmuş, elinde sadece bir tanesini kurtarma yetkisi olan bir devlet başkanı gibi hissediyordu. Sonunda seçimini yaptı: Gövdesi Alman çoban köpeğini andıran, kafası tıpkı Sen Bernhard anneninki gibi olan bir dişi. Köpeği aldı eve, Tereza'ya getirdi. Kız köpeği yerden alıp göğsüne bastırdı. Enik hemen bluzuna işedi.

Sonra köpeğe bir isim aradılar. Tomas ismin, köpeğin Tereza'nın köpeği olduğunu açıkça anlatacak bir isim olmasını istiyordu; derken, kızın Prag'a ilk çıkıp gelişinde koltuğunun altına sıkıştırdığı kitap geldi aklına. Eniğe Tolstoy ismini vermeyi önerdi.

"Tolstoy olmaz," dedi Tereza. "Bu bir kız. Anna Karenin'e ne dersin?"

"Anna Karenin olmaz," dedi Tomas. "Bu kadar komik bir surat dünya yüzünde hiçbir kadında yoktur. Daha çok Karenin'i andırıyor. Evet, Anna'nın kocası. Onu hep böyle gözümün önüne getirmişimdir."

"Peki ama onu Karenin diye çağırmak cinselliğini etkilemez mi?"

"Sürekli olarak erkek ismiyle çağrılan bir dişi köpeğin sevici eğilimler geliştirmesi son derece de mümkün," dedi Tomas.

Gariptir, Tomas'ın dedikleri gerçekleşti. Dişi köpekler genellikle sahibelerinden çok sahiplerine sevgi gösterirler ama, Karenin bu kuralın dışına çıkarak Tereza'ya âşık olmaya karar verdi. Tomas bunun için gönül borcu duyuyordu köpeğe. Eniğin başını okşayıp, "Aferin Karenin. Ben de seni bunun için istemiştim. Onunla yalnız başa çıkamadığıma göre, bana sen yardım etmelisin," derdi ara sıra.

Oysa Karenin'in yardımıyla da olsa Tereza'yı mutlu edemedi Tomas. Bu başarısızlığını yıllar sonra, ülkesinin Rus tankları tarafından işgal edilmesinin aşağı yukarı onuncu gününde fark etti. 1968 yılının Ağustos ayıydı ve Tomas İsviçre'deki bir hastaneden her gün telefonlar alıyordu. Oranın yöneticisi, Tomas'la uluslararası bir konferansta tanışıp dostluk kuran bir hekim, Tomas için kaygılanıyor ve ona ısrarla bir iş önerisinde bulunuyordu.

12

Tomas İsviçre'deki doktorun önerisini hiç düşünmeden geri çevirdiyse, bunu Tereza için yapmıştı. Onun gitmek istemeyeceğini sanıyordu. İşgalin ilk haftası süresince neredeyse mutluluğu andıran bir kendinden geçme içindeydi Tereza. Elinde fotoğraf makinesiyle sokak sokak dolaştıktan sonra, makinedeki filmleri yabancı gazetecilere veriyor, gazeteciler bu filmler için birbirlerine giriyorlardı. Bir keresinde çok fazla ileri gidip de, tabancasını bir grup insana çevirmiş bir Rus subayının fotoğrafını yakından çekince tutuklandı ve geceyi Rus karargâhında geçirdi. Orada kurşuna dizmekle

gözünü korkuttular ama, salıverildiği an elinde makinesi gene sokaklardaydı.

İşte bunun için, işgalin onuncu gününde Tereza, "İsviçre'ye gitmek istemeyişinin nedeni nedir?" diye sorunca şaşırdı Tomas.

"Neden isteyeyim ki?"

"Burada hayatını karartabilirler senin."

"Herkesin hayatını karartabilirler," diye karşılık verdi Tomas şöyle bir elini sallayarak. "Peki, sen? Sen yurtdışında yaşayabilir misin?"

"Neden olmasın?"

"Sokaklara çıkıp bu ülke için canını ortaya koydun. Çıkıp gitmekten söz ederken nasıl böyle kayıtsız konuşabiliyorsun?"

"Artık Dubçek geri geldiğine göre, işler değişti," dedi Tereza.

Doğruydu: Genel heyecan dalgası ilk bir haftayı geçmedi. Milletvekilleri Rus ordusu tarafından birer suçlu gibi alınıp götürüldüler. Nerede olduklarını kimse bilmiyordu, yaşamlarından kaygı duyuluyordu. Ruslara duyulan nefret halkı alkol gibi sarhoş etmişti. sarhoş yaşanan bir nefret karnavalıydı. Çek kentleri, alaylı laflar, dörtlükler, şiirler ve herkesin cahiller sirki diye suratlarına güldüğü Brejnev'le askerlerinin karikatürleriyle dolu, elle boyanmış afişlerle donatılmıştı. Ama hiçbir karnaval sonsuza dek sürüp gitmez. Bu arada, Ruslar, Çek milletvekillerini Moskova'da bir uzlaşma anlaşması imzalamaya zorlamışlardı. Dubçek yanında milletvekilleriyle Prag'a döndüğünde radyodan bir konuşma yaptı. Altı gün süren alıkonulmadan sonra öylesine perişan olmuştu ki, zorlukla konuşabiliyordu; kekeledi, sık sık soluğu tıkanmış gibi oldu; iki cümle arasında uzun süre duralıyor, bu duralamalar neredeyse otuz saniyeyi buluyordu.

Uzlaşma ülkeyi olabileceklerin en kötüsünden korudu: Zamanında herkesi dehşete düşürmüş olan ölüm cezalarından ve kitleler halinde Sibirya'ya sürülmekten... Ama bir şey gün gibi ortadaydı: Ülke zorbaya boyun eğmek zorunda kalacaktı; ilelebet kekeleyecek, dili dolaşacak, Dubçek gibi soluğu tıkanacaktı. Karnaval bitmişti. Gündelik, alelade ıstırap başlamıştı.

Tereza bütün bunları anlatmıştı Tomas'a, Tomas da biliyordu söylediklerinin doğru olduğunu. Ama bütün bunların altında daha başka, daha derin bir gerçeğin, Tereza'nın Prag'dan ayrılmak isteyişinin asıl nedeninin gizli olduğunu da biliyordu; Tereza hiç bu kadar mutlu olmamıştı bundan önce.

Prag sokaklarında gezerek Rus askerlerinin fotoğraflarını çektiği, tehlikeyle yüzyüze olduğu günler yaşamının en mutlu günleriydi. Televizyon dizileri gibi uzayıp giden rüyalarının kesintiye uğradığı, birkaç mutlu gece geçirdiği sayılı günlerdi bunlar. Ruslar tanklarında dengeyi getirmişlerdi ona ve artık karnaval bittiği için geceleri korkuyla bekliyor, onlardan kaçmak, kurtulmak istiyordu. Bazı koşullarda kendini güçlü ve doyumlu hissedebileceğini biliyordu artık. Dünyaya açılmak ve bu koşulları başka yerlerde aramak istiyordu.

"Sabina'nın da İsviçre'ye sığınmış olması rahatsız etmiyor mu seni?" diye sordu Tomas.

"Cenevre, Zürih değil ki," dedi Tereza. "Orada Prag'da olduğundan çok daha az sorun yaratacak."

İçinde yaşadığı yeri terk etmek isteyen kişi mutsuz kişidir. İşte bunun için, Tomas bir suçlu cezasını nasıl kabul ederse öyle kabul etti Tereza'nın arzusunu ve günün birinde o, Tereza ve Karenin kendilerini İsviçre'nin en büyük kentinde buldular.

13

Tomas oturdukları boş apartman dairesine bir yatak satın aldı (başta mobilya alacak paraları yoktu henüz) ve yeni bir yaşama başlayan kırkında bir adamın gözü dönmüşlüğüyle işine sarıldı.

Birçok kere Cenevre'ye telefon etti. Bir rastlantı sonucu Sabina, Rus işgalinden bir hafta sonra orada bir sergi açmıştı ve minik ülkesine karşı oluşan sevgi dalgası içinde, Cenevre'nin sanatçılara kol kanat geren takımı bütün resimlerini satın almışlardı.

"Ruslar sağolsun, artık zengin bir kadınım," demişti telefonda gülerek. Tomas'ı gelip yeni atölyesini görmeye çağırmış ve Prag'daki, bildiği atölyesinden pek de farklı olmadığı konusunda güvence vermişti.

Gidip onu görmekten çok hoşnut kalacaktı. Tomas, ama Tereza'ya yokluğunu haklı gösterecek bir özür bulmaktan acizdi. Bu yüzden Sabina, Zürih'e geldi. Bir otelde kaldı. Tomas işten sonra görmeye gitti onu. Önce aşağıdan, danışmadan telefonla aradı, sonra yukarı çıktı. Sabina kapıyı açtığında, Tomas onu üzerinde bir don ve sutyenden başka bir şey olmaksızın, o güzel, uzun bacakları üzerinde durur buldu karşısında. Bir de siyah melon şapka. Hiç sesini çıkarmadan, kıpırdamadan, olduğu yerde durmuş Tomas'a bakıyordu. Tomas da aynı biçimde davrandı. Ansızın bu sahnenin kendisine ne kadar dokunduğunu anladı. Melon şapkayı Sabina'nın başından çekti aldı ve yatağın kenarındaki komodinin üzerine koydu. Sonra tek bir söz bile etmeden sevişiler.

Oturduğu apartman dairesine gitmek üzere (eve bu arada masa, iskemleler, kanepe ve halı gelmişti) otelden çıkarken, büyük bir mutlulukla, evini sırtında taşıyan bir sümüklüböcek gibi yaşama biçimini de yanında taşıyıp getirdiğini

geçirdi aklından. Tereza ile Sabina, yaşamının iki kutbuydu; ayrı ve uyuşmaz, ama eşit derecede çekici.

Ama Tomas'ın yaşamını her zamanki gibi sürdürmeye yarayacak sistemi bedeninin bir parçası gibi yanında taşıması gerçeği Tereza'nın rüya görmeye devam ettiği anlamına geliyordu.

Zürih'e geleli daha altı ya da yedi ay olmuştu ki Tomas eve geç geldiği bir gece masanın üzerinde onun Prag'a döndüğünü bildiren bir mektup buldu. Zürih'ten yurtdışında yaşayacak gücü bulamadığı için ayrılıyordu. Tomas'ın moralini düzeltmenin kendisine düştüğünü biliyordu ama, işe neresinden başlamalı onu bilmiyordu. Yurtdışına gitmekle değişeceğini sanma aptallığını göstermişti. İşgal sırasında görüp geçirdiklerinden sonra güzel kız olmayı bir yana bırakıp, büyüyeceğini, olgunlaşıp güçleneceğini sanmıştı ama, kendisini çok fazla büyütmüştü kendi gözünde. Tomas'a yük, ayak bağı oluyordu, artık olmayacaktı. Çok geç olmadan gerekli sonuçlara varmıştı. Bir de Karenin'i yanında götürdüğü için özür diliyordu.

Tomas uyku hapı aldı ama, sabaha kadar gözünü kırpmadı. Allahtan cumartesiydi de evde kalabildi o gün. Yüz ellinci kere gözden geçirdi durumu; ülkesiyle dışarısını ayıran sınırlar çoktandır açık değildi. Yetkililer Tereza'nın ülke dışına çıkmasına kesinlikle izin vermezlerdi. Tereza'nın çıktığı yolun dönüşü yoktu.

14

Elinden hiçbir şey gelmeyeceğini anladığında bir balyoz inmişti sanki kafasına, ama bu durum bir yandan da, garip biçimde huzur vericiydi. Hiç kimse onu bir karar almaya zorlamıyordu. Avlunun karşı tarafındaki evlerin duvarlarına dalıp giderek Tereza'yla yaşasam mı, yaşamasam mı diye

kara kara düşünme gereği duymuyordu. Tereza kararı kendisi vermişti.

Öğle yemeğini bir lokantada yedi. Altüst olmuştu ama yemeğini yerken, başlangıçta duyduğu sıkıntı hafifleyip gücünü kaybetti, çok geçmeden geriye bir tek melankoli kaldı. Tereza'yla birlikte geçirdikleri yıllara dönüp baktığında ilişkilerinin varabileceği en iyi sonucun bu olduğunu hissediyordu. Bu hikâyeyi birisi uydurmuş olsa, böyle bitirirdi mutlaka.

Tereza günün birinde, çağrılmadan çıkagelmişti. Sonra gene bir gün aynı biçimde çıkıp gitmişti. Ağır bir bavulla gelmişti. Ağır bir bavulla gitmişti.

Hesabı ödeyip lokantadan çıktı, sokak sokak yürümeye başladı, içindeki melankoli gitgide güzelleşiyordu. Yaşamının yedi yılını Tereza'yla geçirmişti ve şimdi geriye baktığında o yılların yaşandıkları zamankinden çok daha güzel olduğunu görüyordu.

Tereza'ya olan aşkı güzeldi ama yorucuydu da; sürekli olarak ondan bir şeyleri saklamak, hileye başvurmak, örtbas etmek, ona rol yapmak, gereğinde cezalandırmak, gereğinde yatıştırmak, kendi duyguları hakkında hesap vermek, kıskançlığı, çektiği acılar ve rüyaları karşısında savunmaya geçmek, kendini suçlu hissetmek, mazeretler bulup özürler dilemek zorunda kalmıştı. Artık yorucu olan ne varsa kaybulup gitmiş, sadece güzellik kalmıştı geriye.

Cumartesi geldiğinde ilk olarak Zürih'te şöyle rahat rahat bir gezintiye çıktı, özgürlüğünün başdöndürücü havasını içine çekti. Her köşebaşında yeni serüvenler gizliydi. Gelecek yeniden bir bilinmezlikti. Bekârlık yaşamına, bir zamanlar kendi yazgısı olduğuna inandığı, olduğu gibi olmasına imkân tanıyan tek yaşama geri dönüyordu.

Yedi yıl Tereza'nın kölesi olarak yaşamıştı, attığı tek bir adım bile onun gözünden kaçmadan. Bileklerine demir gül-

leler bağlasa bu kadar olurdu ancak. Birdenbire çok daha hafifledi adımları. Ayakları yerden kesildi, yükseldi. Parmenides'in büyülü alanına girmişti; varolmanın o güzelim hafifliğini tadıyordu.

(Cenevre'deki Sabina'ya telefon etmek mi geldi içinden? Zürih'te geçirdiği birkaç ay içinde tanıştığı kadınlardan birini aramak mı? Hayır, hem de hiç. Belki de bu kadınlardan herhangi birinin Tereza'nın anısını dayanılmaz ölçüde iç kanırtıcı kılacağını sezmişti.)

15

Bu garip melankolik büyülenme hali pazar akşamına kadar sürdü. Tereza zorla giriyordu düşüncelerinin arasına. Tomas onu orada oturmuş veda mektubunu yazarken gözünün önüne getiriyordu; ellerinin titrediğini hissediyordu; bir eliyle o ağır bavuluna yapıştığını, ötekiyle de Karenin'in tasmasından çektiğini apaçık görüyordu; anahtarını Prag'daki dairelerinin kilidinde döndürdüğünü, kapıyı açarken bir soluk gibi yüzünü yalayan mutlak terk edilmişliğin acısını çektiğini görebiliyordu.

Melankoli dolu bir iki güzel gün boyunca, merhamet duygusu (duygu telepatisi denen o bela) tatildeydi. Bir haftalık çetin çalışmadan sonra pazartesi vardiyası için güç toplamak isteyen bir madencinin deliksiz pazar uykusuna yatmıştı.

Baktığı hastaların yerine karşısında Tereza'yı görüyordu Tomas. Kendi kendine, onu düşünme! diye hatırlatmaya çalışıyordu. Onu düşünme! Onu düşünme! Merhamet, sevecenlik, o ortak yaşanan duygu hasta etti beni, diyordu kendi kendine. Gittiği iyi oldu, onu hiç görmeyeceğim bir daha, oysa kurtulmam gereken Tereza değil o hastalık, Tereza bana aşılayana kadar bağışık olduğumu sandığım sevecenlik.

Cumartesi ve pazar günleri, varolmanın tatlı hafifliğinin
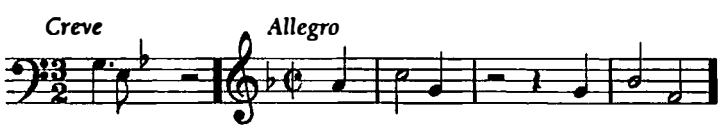
geleceğin derinliklerinden yükselip yanına vardığı duygusu içindeydi. Pazartesi, benzerini bundan önce hiç tanımadığı bir ağırlıkla çarpıldı. Rus tanklarının tonlarca çeliği bunun yanında hiç kalırdı. Çünkü sevecenlikten daha ağır bir şey yoktur dünyada. Kişinin kendi acısı bile, başkasıyla, başkası için hissettiği, imgelemle yoğunlaşan ve yüzlerce yankıyla uzadıkça uzayan bir acı kadar ağır çekmez.

Sevecenliğe boyun eğmemek konusunda uyardı durdu kendi kendini, sevecenlik ise başı önüne eğik ve görünürde suçlu bir vicdanla dinledi onu. Haddini bilmezlik ettiğini biliyordu sevecenlik, ama sessiz sedasız kararlılığını sürdürdü ve Tereza'nın gidişinin beşinci gününde Tomas çalıştığı hastanenin yöneticisine (Rus işgalinin ertesinde onu her gün Prag'dan arayan adam) bir an önce geri dönmesi gerektiğini bildirdi. Utanıyordu. Davranışının adama sorumsuzca, bağışlanmaz geleceğini biliyordu. Ona derdini dökmeyi, Tereza hikâyesini anlatmayı, Tereza'nın yazıp masanın üzerine bıraktığı mektuptan söz etmeyi istiyordu. Ama sonunda hiçbirini yapmadı. İsviçreli doktorun bakış açısından Tereza'nın yaptığı ancak histerik ve tutarsız bir davranış olarak görülebilirdi. Tomas da hiç kimsenin Tereza hakkında kötü düşünmesine fırsat vermek istemiyordu.

Doğruyu söylemek gerekirse hastanenin yöneticisi alınmıştı.

Tomas omuzlarını silkti ve *"Es muss sein. Es muss sein,"* dedi.

Bir anıştırmaydı bu. Beethoven'in son dörtlüsünün son muvmanı aşağıdaki iki motif üzerine kuruludur:

Olmalı mı? Olmalı! Olmalı!

Sözcüklerin anlamını iyice açmak için, Beethoven bu muvmanı, genel olarak "zor karar" diye çevrilen *"Der schwer gefasste Enstschluss"* sözcük dizisiyle başlatır.

Beethoven'e yapılan bu anıştırma gerçekte Tomas'ın Tereza'ya doğru attığı ilk adımdı, çünkü ona Beethoven'in kuartetleriyle sonatlarının plaklarını aldıran Tereza'ydı.

Beethoven anıştırması Tomas'ın düşündüğünden de iyi oturmuştu yerine, çünkü İsviçreli doktor büyük bir müzik âşığıydı. Dingin bir gülümsemeyle, Beethoven'deki motifin ezgisini mırıldanarak sordu: *"Muss es sein?"*

"Ja, es muss sein!" dedi Tomas bir kere daha.

16

Parmedines'in tersine, Beethoven ağırlığı olumlu bir şey olarak görüyordu anlaşılan. Almancadaki *schwer* sözcüğü hem "zor" hem de "ağır" anlamına geldiğine göre, Beethoven'in "zor karar"ı "ağır" ya da "ağırlıklı karar" olarak da yorumlanabilir. Bu ağırlıklı karar yazgının sesiyle özdeştir *("Es muss sein!")*; gereklilik, ağırlık ve değer birbirinden ayrılmaz biçimde örülmüş üç kavramdır; sadece gereklilik ağırdır ve sadece ağır olan şey değerlidir.

Beethoven'in müziğinin vardığı sonuç budur ve bunun kökeninin Beethoven'in kendisinden çok Beethoven yorumcularından kaynaklandığını söylemek mümkünse de (hatta kesinlikle söylenebilirse de), hepimiz az çok paylaşırız bu düşünceyi, insanın büyüklüğünün, yazgısını Atlas'ın dünyayı sırtında taşıdığı gibi *taşımasından* kaynaklandığına inanırız. Beethoven'in kahramanı metafizik ağırlıkların haltercisidir.

Tomas, İsviçre sınırına yaklaşmıştı. Somurtuk, saçı başı dağılmış bir Beethoven'in yörenin itfaiye mızıkasını bizzat yöneterek bir göçmenliğe veda konseri verişini getiriyorum gözümün önüne, bir *"Es muss sein"* marşıyla.

Derken Çek sınırını geçti Tomas ve sıra sıra Rus tanklarıyla karşılandı. Arabasını durdurup yarım saat geçmelerini beklemek zorunda kaldı. Zırhlı kuvvetlerin kara üniformasına bürünmüş ürkütücü bir asker, dört yol ağzında durmuş, sanki ülkenin bütün yolları kendisine, sadece kendisine aitmiş gibi trafiği yönlendiriyordu.

"Es muss sein!" diye tekrarladı Tomas kendi kendine ama sonra bir kuşku düştü içine. Şart mıydı gerçekten?

Evet, Zürih'te kalıp Tereza'nın Prag'da yalnız başına yaşadığını gözünün önüne getirmek dayanılmaz bir şeydi onun için.

Peki, sevecenliğin işkencesi daha ne kadar sürecekti? Bütün yaşamı boyunca? Bir yıl mı? Bir ay mı? Yoksa sadece bir hafta mı?

Nasıl bilebilirdi ki? Nasıl ölçüp tartabilirdi ki?

Her okullu oğlan, değişik bilimsel hipotezleri sınamak üzere fizik laboratuvarında deneyler yapabilir. Ama insan, yaşanacak hayatı yalnızca bir tane olduğu için, tutkusunun (sevecenliğinin) peşine düşsün mü düşmesin mi, bunu sınayacak deneyler yapamaz.

Apartman dairesinin kapısını aklında bu düşüncelerle açtı işte. Karenin üzerine atlayıp yüzünü yalayarak eve dönüşü kolaylaştırdı. Tereza'nın kollarına atılma arzusu (Zürih'te arabasına binerken hâlâ içinde duyduğu bu arzu) tümüyle yokolup gitmişti. Tomas kendini onunla yüzyüze, karlı bir ovanın ortasında ayakta durur getirdi gözlerinin önüne, ikisi de soğuktan tir tir titriyorlardı.

17

İşgalin ta başından beri, Rus askerî uçakları her gece Prag üzerinde uçmuş durmuşlardı. Bu gürültüye çoktandır alışık olmayan Tomas bir türlü uyuyamıyordu.

Yatakta, uyuklayan Tereza'nın yanında bir o yana bir bu

yana dönüp dururken, onun önemsiz bir konuşma sırasında söylediği bir şeyi hatırladı. Tomas'ın arkadaşı Z.'den söz ederlerken şöyle demişti Tereza: "Sana rastlamasaydım, hiç kuşku yok ona âşık olurdum."

O zaman bile bu sözler Tomas'a garip bir melankoli duygusu vermişti; Tereza'nın, arkadaşı Z.'yi değil de kendisini sevmiş olmasının sadece şans eseri olduğunu şimdi iyice anlıyordu. Tomas'a duyduğu, birleşmeyle sonuçlanan aşkın dışında, olasılıklar düzleminde, öteki erkeklere yönelik sonsuz sayıda birleşmeye dönüşmemiş aşk vardı.

Hepimiz yaşamımızın en büyük aşkının hafif, ağırlıksız bir şey olabileceğini, onsuz yaşamımızın hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağını varsayarız; en kasvetli, en korkutucu suratıyla bizzat Beethoven'in o büyük aşkımıza bir *"Es muss sein!"* çektiği duygusuna kapılırız.

Tomas, Tereza'nın, arkadaşı Z. hakkında söylediğini tekrar tekrar düşünmüş ve şu sonuca varmıştı: Yaşamının büyük aşkı *"Es mus sein!"* (Öyle olmalı) sınıfına değil, daha çok *"Es könnte auch ander sein!"* (Pekâlâ başka türlü de olabilir) sınıfına giriyordu.

Rastlantı bu ya, yedi yıl önce Tereza'nın yaşadığı kentin hastanesinde çetin bir nörolojik vaka görülmüştü. Prag'da Tomas'ın çalıştığı hastanedeki başcerrahı konsültasyona çağırmışlardı ama *rastlantı bu ya*, Tomas'ın çalıştığı hastanedeki başcerrah siyatik ağrıları çekiyordu. Kıpırdayamadığı için yerine Tomas'ı gönderdi, taşradaki hastaneye. Kasabada birkaç otel vardı ama *rastlantı bu ya*, Tomas'a Tereza'nın çalıştığı otelde oda ayırdılar. *Rastlantı bu ya*, treni kalkmadan önce otelin lokantasında oyalanacak kadar boş zaman buldu Tomas. *Rastlantı bu ya*, o gün servis sırası Tereza'daydı ve gene *rastlantı bu ya*, Tomas'ın masasına Tereza bakıyordu. Sanki kendisinin pek niyeti yoktu da, Tomas'ı Tereza'ya doğru iten bu altı rastlantısal olay olmuştu.

Prag'a Tereza için dönmüştü. Dayanağı böylesine rastlantısal bir aşk iken, kişinin yazgısını böylesine yönlendirebilen bir karar; yedi yıl önce başcerrahın siyatik ağrıları tutmamış olsa bugün varlığından söz edilemeyecek bir aşk. Ve işte o kadın, mutlak rastlantısallığın cisimleşmiş biçimi olan o kişi, yeniden yanına uzanmış uyuyor, derin derin soluk alıyordu.

Gecenin geç bir saatiydi. İçi sıkıldığı, daraldığı zamanlarda sık sık olduğu gibi midesi gene ağzına geldi.

Tereza'nın soluk alıp verişi bir ya da iki kere hafif horultulara dönüştü. Sevecenlik duymadı Tomas. Bütün hissettiği midesindeki basınç ve geri dönmüş olmanın çaresizliği idi.

II

RUH
VE BEDEN

1

Roman kişilerinin bir zamanlar gerçekten yaşamış olduklarına okuyucuyu inandırmaya çalışmak yazar açısından anlamsız bir çabadır. Ana rahminden çıkmamıştır roman kişileri; şu ya da bu sözcüğün itici gücünden ya da temel bir durumdan doğmuşlardır. Tomas *"Einmal ist keinmal"* deyişinden doğmuştu. Tereza ise karın gurultusundan doğdu.

Tomas'ın evine ilk gidişinde, karnı guruldamaya başladı Tereza'nın. Bunda şaşılacak bir yan da yoktu üstelik; sabah kahvaltısından beri, trene binmeden önce alelacele yediği sandviçten başka bir şey girmemişti midesine. Aklını tümüyle kendisini bekleyen çetin yolculuğa vermişti; yemek yemeyi unutmuştu. Oysa bedeni gözardı ettiğimizde, onun kurbanı olmamız daha da kolaylaşır. Tomas'ın önünde durmuş, midesinin çektiği söylevi dinlerken başından aşağı kaynar sular boşaldı. Ağlamak geldi içinden. Allahtan ilk on saniyeden sonra Tomas kollarını onun beline doladı da, karnından çıkan sesleri unutturdu.

2

Demek ki Tereza, bedenle ruh denen o uzlaşmaz ikiliği, insanoğlunun o en temel yaşantısını hoyratça gözler önüne seren bir durumdan doğmuştu.

Çok uzun zaman önce, insanoğlu göğsündeki düzenli vuruşların sesini şaşkınlık içinde dinler, ne olduklarını aklına bile getiremezdi. Kendisini beden gibi yabancı, tanıdık olmaktan uzak bir nesneyle özdeşleştirmek gelmezdi elinden. Beden bir kafesti ve bu kafesin içinde bakan, dinleyen, korkan, düşünen ve hayretlere düşen bir şey vardı; bu bir şey, beden çıkarıldıktan sonra geriye kalan, ruh idi.

Günümüzde, beden tanıdık olmaktan uzak bir şey değil hiç kuşkusuz; göğsümüzdeki vuruşun kalp olduğunu, burnun akciğerlere oksijen götürmek üzere bedenden dışarı fırlayan bir hortum ağzı olduğunu biliyoruz. Yüz, bedenin tüm işleyişlerini kaydeden bir alet tablosundan başka bir şey değil; sindirim, görme, duyma, terleme, düşünme.

İnsanoğlu bedenin her bir parçasına bir ad vermeyi öğrendi öğreneli, beden giderek daha az dert oldu başına. Ruhun eylem halindeki gri beyin hücrelerinden başka bir şey olmadığını da öğrendi. Eskinin ruh ve beden ikiliği bilimsel terimlere büründürüldü, şimdi artık buna yalnızca modası geçmiş bir önyargı diyerek gülüp geçiyoruz.

Ama âşık insana midesinin gurultusunu dinletecek oldunuz mu bir kere, ruhla bedenin birliği, bilim çağının o lirik yanılsaması hemen o an siliniverir.

3

Tereza kendisini bedeni aracılığıyla görmeye çalışırdı. Genç kızlığından beri sık sık aynanın karşısına geçmesi bu yüzdendi. Üstelik annesi onu ayna karşısında yakalar diye

korktuğundan, aynaya attığı her kaçamak bakışta gizli bir günah rengi de vardı.

Kendini beğenmesi değildi onu aynaya çeken şey; kendi "ben"ini görmekten duyduğu şaşkınlıktı. Bedendeki işleyişleri kaydeden alet tablosuna baktığını unuturdu; yüzünün çizgilerinden ruhunun sızıp çıktığını gördüğünü sanırdı. Burnun akciğerlere oksijen götüren bir hortum ağzından başka bir şey olmadığını unuturdu; kendi doğasının gerçek bir dışavurumu olarak görürdü onu.

Uzun uzun kendisini seyrettiğinde, bazen yüzünde annesinin çizgilerini görüp keyfinin kaçtığı olurdu. Bunun üzerine aynadaki izdüşümüne gözlerini daha da inatla dikip bakardı; annesinin çizgilerini kovacak, yalnızca kendisine ait olanları alıkoyabilecekti sanki böylece. Bunu başardığı zamanlar hep bir esrime içinde olurdu; ruhu, bir geminin karnından çıkıp saldırıya geçen tayfalar gibi bedeninin yüzeyine sevinç, mutluluk türküleri söylerdi.

4

Annesine çekmişti. Sadece dış görünüş olarak da değil üstelik. Bazen, tıpkı bilardo masasındaki topun izlediği çizginin oyuncunun kol hareketinin uzantısından başka bir şey olmaması gibi, Tereza'nın tüm yaşamı da annesinin yaşamının uzantısından başka bir şey değilmiş gibi geliyor bana.

Nerede ve ne zaman başladı, sonraları Tereza'nın yaşamı olup çıkan bu hareket?

Belki de Tereza'nın Praglı bir işadamı olan büyükbabasının, kızının, yani Tereza'nın annesinin güzelliğini cümle âlemin duyacağı biçimde övmeye başladığı noktada. Kız daha üç ya da dört yaşındayken, Rafaello'nun Madonna'sının tıpkısısın sen, derdi ona baba. Tereza'nın dört yaşındaki annesi hiç unutmadı bunu. Yeniyetmeliğinde okuldaki sıra-

sında otururken, öğretmenleri dinlemezdi; hangi tablolara benzediğini düşünürdü.

Derken evlenme çağı geldi. Dokuz isteklisi vardı. Hepsi çember oluşturacak biçimde diz çöktüler çevresinde. Bir prenses gibi bu çemberin ortasında durdu ve hangisini seçeceğini bilemedi kız; biri en yakışıklıydı, öteki en nüktedandı, üçüncüsü en zengindi, dördüncüsü en atletikti, beşincisi en iyi bir ailedendi, altıncısı şiir okuyordu, yedincisinin gezip görmediği yer kalmamıştı, sekizincisi keman çalıyordu, dokuzuncusu erkeğin hasıydı. Ama hepsi de aynı biçimde diz çökmüşlerdi, hepsinin de dizleri aynı biçimde nasır tutmuştu.

Sonunda dokuzuncusunu seçmesinin nedeni onun en erkek olması değil, sadece sevişirlerken kulağına "Dikkatli, çok dikkatli ol" diye fısıldamasına rağmen erkeğin özellikle dikkatsiz davranması, kızın da kürtaj yapmaya yanaşacak bir hekim bulamayıp evlenmek zorunda kalması idi. İşte Tereza böyle dünyaya gelmişti. Ülkenin dört bir yanından çok sayıda akraba, beşiğin üzerine eğilip bebekçe konuşmak üzere biraraya geldiler. Tereza'nın annesi bebekçe konuşmadı. Hiçbir şey söylemedi. Her biri dokuzuncudan daha iyiymiş gibi gelen öteki sekiz isteklisini düşündü.

Kızı gibi, Tereza'nın annesi de sık sık aynaya bakardı. Bir gün gözlerinin çevresinde kırışıklıklar keşfetti ve evliliğinin anlamsız olduğuna karar verdi. Tam bu sıralarda sicilinde birçok dolandırıcılık olayı bulunan, üstüne üstlük iki de başarısız evlilik yapmış, pek öyle erkek olmayan bir adamla tanıştı. Artık o dizleri nasır tutmuş isteklilerinden nefret ediyordu. Bu defa diz çöken kişi olmak için yanıp tutuşuyordu. Yeni dolandırıcı dostunun önünde diz çöktü ve kocasıyla Tereza'nın başlarının çaresine bakmalarını söyledi.

Erkeklerin en erkeği olan koca, erkeklerin en süngüsü düşüğü oldu. Öylesine düştü ki süngüsü, artık hiçbir şeyin

anlamı kalmadı onun için. Aklından geçirdiklerini açıkça söyledi, önünü ardını düşünmeden söylediği sözler karşısında irkilen komünist polisi tarafından tutuklandı, yargılandı ve uzun bir hapis cezasına çarptırıldı. Oturduğu apartman dairesine kilit vurdular, Tereza'yı da annesinin yanına yolladılar.

Erkeklerin bu en süngüsü düşüğü demir parmaklıklar arkasında kısa bir süre yaşadıktan sonra öldü. Tereza ile annesi de annenin dolandırıcısıyla birlikte dağların yakınında küçük bir kasabaya göç ettiler. Dolandırıcı bir büroda, anne de bir dükkânda çalışıyordu. Bundan başka, Tereza'nın annesi üç çocuk daha doğurdu. Sonra yeniden aynaya baktı ve yaşlandığını, çirkinleştiğini fark etti.

5

Her şeyini kaybettiğini anladığında bir günah keçisi aramaya girişti. Kim olsa olurdu; erkek adam olan ama sevilmeyen, kulağına fısıldadığı uyarıya aldırış etmeyen ilk kocası; hiç de öyle erkek adam olmayan ama çok sevilen, onu Prag'dan alıp götüren, sonra da önüne gelen kadını elden geçirerek sürekli bir kıskançlık içinde yaşatan ikinci kocası. Ne ki her ikisine de yetmemişti gücü. Kendisine ait, kaçacak durumda olmayan tek kişi, bütün günah keçilerinin ceremesini çekebilecek tek rehine Tereza'ydı.

Gerçekten de, annesinin kaderini belirleyen belli başlı suçlu Tereza değil miydi? Erkeklerin en erkeğinin tohumuyla kadınların en güzelinin yumurtasının anlamsız buluşması olan Tereza? İşte, o düşe kalka koşulan uzun mesafe yarışında, annesinin yaşamı Tereza adı verilen bu dönüm noktasında başlamıştı.

Tereza'nın annesi kızına, anne olmanın her şeyden vazgeçmek demek olduğunu hatırlatmaktan bir gün bile geri

durmadı. Çocuğu yüzünden her şeyini kaybetmiş bir kadının deneyiminden destek aldığı için sözlerinde bir gerçek kokusu da vardı. Tereza onun söylediklerini dinler ve anne olmanın yaşamdaki en büyük değer, anneliğin ise büyük bir özveri olduğuna inanç getirirdi. Eğer anne, "özveri"nin cisimleşmiş haliyse, o zaman kız çocuk da onarılması mümkün olmayan "kabahat"ti demek ki.

6

Elbette Tereza, annesinin, babasının kulağına, "Dikkat et" diye fısıldadığı gecenin hikâyesini bilmiyordu. Suçlu vicdanı "ilk günah" kadar belirsiz, bulanıktı. Ama vicdanından kurtulmak için elinden geleni yaptı. On beş yaşında onu okuldan çekti aldı annesi; Tereza garsonluk yapmaya başladı, eline ne geçerse annesine veriyordu. Annesinin sevgisini kazanmak için her şeyi yapmaya hazırdı. Evi çekti çevirdi, kardeşlerine baktı, bütün pazarını ev temizlemeye harcadı, çamaşır yıkadı. Yazık oluyordu, çünkü sınıfının en parlak öğrencisiydi. Daha yükseklerdeydi gözü, ama yaşadığı küçük kasabada ulaşabileceği daha yüksek bir şey yoktu. Ne zaman çamaşır yıkasa, banyo küvetinin yanıbaşında bir kitap olurdu. Sayfaları çevirirken, çamaşırın suyu damlardı üzerlerine.

Evde, utanmak diye bir şey yoktu. Annesi evin içinde çamaşırlarıyla gezer, bazen sutyen giymez, bazen de, sıcak yaz günlerinde çırılçıplak dolaşırdı. Üvey babası çıplak dolaşmazdı, ama Tereza yıkanırken hep banyoya girerdi. Bir keresinde içeriden kilitlemişti de annesi köpürmüştü. "Sen kendini ne sanıyorsun, bana baksana? Isıracak da güzelliğinden parça mı kopacak sanıyorsun?"

(Bu olay, annenin kızına duyduğu nefretin kocasına duyduğu kuşkuya galebe çaldığını açıkça gösteriyor. Kızının

kabahati bitimsizdi ve kocasının sadakatsizliklerini de içeriyordu. Tereza'nın başına buyruk olma ve haklarına diretme arzusu –kendini banyoya kilitleme hakkı gibi– Tereza'nın annesinin gözünde kocasının Tereza'ya sulanması olasılığından daha sakıncalıydı.)

Bir keresinde annesi, kışın evin içinde ışık yanarken çırılçıplak dolaşmaya karar vermişti. Tereza sokağın karşısında oturanlar görmesin diye hemen perdeleri kapamaya koştu. Arkasında annesinin kahkahasını duydu. Ertesi gün birkaç dostunu çağırmıştı annesi; bir komşu, işyerinde arkadaşı bir kadın, yörenin kadın öğretmenlerinden biri, düzenli aralarla buluşmayı alışkanlık edinmiş bir iki kadın daha. Tereza'yla bunlardan birinin on altı yaşındaki oğlu toplantının bir yerinde merhaba demek üzere içeriye girdiler; Tereza'nın annesi onların varlığını fırsat bilerek Tereza'nın nasıl annesinin namusunu korumaya kalkıştığını anlattı. Güldü, öteki kadınlar da onunla birlikte güldüler. "Tereza insan bedeninin işlediğini ve osurduğunu bir türlü kabullenemiyor," dedi annesi. Tereza kıpkırmızı oldu, ama annesi susmadı. "Ne varmış ki bunda?" dedi ve kendi sorusuna cevap olarak gürültüyle osurdu. Kadınlar yeniden hep bir ağızdan güldüler.

7

Tereza'nın annesi gürültüyle sümkürüyor, herkesin içinde cinsel yaşamından söz ediyor, takma dişlerini göstermekten zevk alıyordu. Dişlerini eliyle gevşetmekte şaşılacak derecede ustalaşmıştı; ağzı kulaklarına vararak gülümsediği bir sırada üstteki takma dişlerini alttakilerin üzerine öyle bir düşürüyordu ki, yüzüne ürkünç bir ifade geliyordu.

Davranışlarının tümü gösterişli, yekpare bir jestti sanki; bununla gençliği, güzelliği silkip atıyordu üzerinden. Çepeçevre diz çöken dokuz isteklisi olduğu günlerde, çıplaklığı-

nın üzerine titrer, titizlikle gözetirdi onu. Bedeninin değerini, ona yaraştırdığı lekesizlikle ifade etmeye çalışırdı sanki. Şimdiyse sadece o el değmemişliği kaybetmekle kalmamış, kendisini ona bağlayan bağları da hırsla koparmıştı; yeni takındığı utanma nedir bilmezliği, yaşamını gösterişli biçimde ortadan ikiye bölmekle, gençliğin ve güzelliğin abartılmış, değersiz şeyler olduğunu haykırmakta kullanıyordu.

Tereza, annesinin, taze bir dilber olduğu günleri silkip atmak, çok gerilerde bırakmak için kullandığı bu jestin bir uzantısı gibi gelir bana.

(Tereza'nın hareketleri tedirginse, elini kolunu oynatışında zahmetsizce ulaşılan bir zarafetin eksikliği varsa, buna da şaşmamalı; annesinin gösterişli, hoyrat ve özünü yıkmaya yönelik jesti silinmez bir iz bırakmıştı üzerinde.)

8

Tereza'nın annesi hak istiyordu. Yaşamındaki suçlunun cezalandırıldığını görmeliydi. Kızının kendisiyle birlikte utanma nedir bilmezlik dünyasında kalmasında bunun için diretiyordu; bu dünyada gençlikle güzelliğin bir anlamı yoktu; birbirinin tıpatıp eşi, ruhları görünmez olmuş bedenlerle dolu uçsuz bucaksız bir toplama kampından başka bir şey değildi yaşadığımız dünya.

Tereza'nın gizli günahını, aynaya attığı kaçamak bakışları ya da uzun uzun dalıp gitmeleri daha iyi değerlendirebiliriz şimdi. Annesine karşı açılmış bir savaştı bu. Öteki bedenlerden farklı bir beden olmaya, suratının yüzeyinde ruhunun tayfalarının aşağıdan yukarıya doğru başlattıkları saldırının yansıdığını görmeye duyulan özlemdi. Kolay iş değildi bu; ruhu –kederli, ürkek, göze görünmemek için elinden geleni yapan ruhu– bağırsaklarının ta derinliklerinde bir yere gizlenmişti, kendini göstermekten utanıyordu.

Tomas'la ilk karşılaştığı gün de öyleydi. Otelin lokantasındaki sarhoşların arasından kendine yol açmaya çalışırken, bedeni tepsinin üzerindeki biraların ağırlığından çökmüş, ruhu karnıyla kör bağırsağının oralarda bir yere sinmişti. Derken Tomas ona seslendi. Onun çağırması çok önemliydi Tereza için, çünkü bu çağrı ne anasını ne de her gün aynı açık saçık lafları eden sarhoşları tanımayan birinden geliyordu. Dışarıdan biri olması onu ötekilerin üzerinde bir yere çıkarıyordu.

Onu ötekilerin üzerine çıkaran bir şey daha vardı; masasında açık bir kitap duruyordu. O lokantada masasında kitap okuyan tek kişi olmamıştı bundan önce. Tereza'nın gözünde, kitaplar gizli bir kardeşlik bağının işaretleriydi. Kendisini çevreleyen kaba saba dünyaya karşı tek bir silahı vardı çünkü; belediye kitaplığından aldığı kitaplar, her şeyden önce de romanlar. Fielding'den Thomas Mann'a kadar sürüyle roman okumuştu. Romanlar, Tereza'ya yetersiz bulduğu yaşamından düşsel bir kaçış imkânı vermiyorlardı sadece; elle tutulup gözle görülen nesneler olarak da anlam taşıyorlardı; sokakta, koltuğunun altında kitapla yürümek müthiş hoşuna gidiyordu. Geçen yüzyılda zarif bir baston, şık beyler için ne anlam ve önem taşıyorsa, Tereza için de kitap aynı şeydi. Onu başkalarından farklı kılıyordu.

(Kitabı şık beylerin zarif bastonuyla karşılaştırmak tam yerinde bir benzetme olmadı. Şık bir beyin elindeki baston onu farklı kılmaktan öteye gidiyordu; onu çağcıl kılıyor, son modaya uyduruyordu. Kitap ise Tereza'yı farklı kılıyordu, ama modası geçmiş de yapıyordu. Elbette, başkalarına ne kadar eski moda geldiğini göremeyecek kadar gençti. Transistörlü radyoları kulaklarına yapıştırmış yanından geçip giden delikanlılar öyle budala geliyordu ki Tereza'ya. Onların çağcıl oldukları aklına bile gelmiyordu.)

İşte demek ki kendisine seslenen adam aynı zamanda

hem bir yabancıydı, hem de gizli bir kardeşlik bağıyla bağlıydı Tereza'ya. Onu iyicil bir sesle çağırıyordu: Tereza ruhunun, kendini yabancıya göstermek üzere damarlarıyla gözeneklerinden geçerek yüzeye doğru fışkırdığını hissetti.

9

Zürih'ten Prag'a döndükten sonra Tereza'yla tanışmasının altı tane akla hayale sığmayacak rastlantının sonucu olduğunu düşündükçe huzursuz olmaya başlamıştı Tomas.

Ama aslını ararsanız, bir olay kendisini hazırlayan rastlantıların sayısı oranında önemli, anlamlı ve dikkate değer değil midir?

Rastlantıların, sadece rastlantıların söyleyecek bir sözü vardır bize. Gereklilikten doğan, olmasını beklediğimiz, günbegün yinelenen her şey dilsizdir. Sadece rastlantı bir şeyler söyler bize. O'nun diyeceklerini Çingenelerin kahve falı bakması gibi karineyle çıkarırız.

Tomas'ın otelin lokantasında Tereza'nın karşısına çıkıvermesi rastlantının en katışıksız biçimiydi. Orada oturmuş, önündeki açık kitaba dalmış gitmişken birden gözlerini kaldırmış, gülümsemiş ve "Bir konyak lütfen," demişti.

O sırada radyoda müzik çalıyordu. Tezgâhın arkasına konyak doldurmaya giderken Tereza radyonun sesini açtı. Çalınan Beethoven'di, tanıdı. Praglı bir yaylı sazlar dörtlüsü kentlerine uğradığından bu yana tanıyordu Beethoven'in müziğini. Tereza (onun "daha yüce bir şeylere" özlem duyduğunu biliyoruz) konsere gitmişti. Konser salonu bomboştu neredeyse. Dinleyici olarak Tereza dışında bir tek eczacıyla karısı vardı. Sahnedeki müzisyen dörtlüsü karşılarında bir dinleyici üçlüsünden başka bir şey bulamamışlardı gerçi, ama konseri iptal etmeme iyi yürekliliğini göstererek Beethoven'in son üç kuartetinden oluşan özel bir konser vermişlerdi.

Sonra eczacı, müzisyenleri akşam yemeğine davet etmiş, Tereza'yı da çağırmıştı. O günden sonra, Beethoven öte yakadaki dünyanın, özlemini duyduğu dünyanın imgesi olmuştu kız için. Elinde Tomas'ın konyağıyla tezgâhı dönüp çıkarken rastlantının bildirisini çözmeye çalışıyordu; tam yakışıklı bulduğu bir yabancının konyak siparişini yerine getirirken, aynı anda Beethoven'in müziğini duyması nasıl mümkün olabiliyordu?

Gereklilik büyülü çözümler tanımaz –bunlar rastlantının işidir. Bir aşk unutulmaz olacaksa eğer, küçük rastlantılar Assissili Francis'in omuzlarına konan minik kuşlar gibi hemen o an kanat çırpa çırpa gökten aşağı doğru süzülmelidir.

10

Konyağın parasını ödemek için onu tekrar çağırdı Tomas. Kitabını (gizli kardeşlik bağının işareti) kapattı; Tereza ona ne okuduğunu sormayı düşündü.

"Oda hesabına geçirebilir misiniz?" diye sordu Tomas.

"Evet," dedi kız. "Kaç numarada kalıyorsunuz?"

Tomas, üzerine kırmızı bir altı sayısı çizilmiş tahta parçasına bağlı anahtarını gösterdi.

"Garip şey," dedi kız. "Altı."

"Nesi garip bunun?" diye sordu Tomas.

Kız birdenbire annesiyle babası ayrılmadan önce Prag'da oturdukları evin numarasının da altı olduğunu hatırlamıştı. Ama cevabı başka oldu (aklından geçirdiği fesatlıklara yorabiliriz bunu): "Siz altı numaralı odada kalıyorsunuz, benim vardiyam da altıda bitiyor."

"Eh, benim trenim de yedide kalkıyor," dedi yabancı.

Kız buna ne diyeceğini bilemediğinden, Tomas'a imzalaması için faturayı uzattı, sonra da alıp resepsiyona götürdü. İşi bittiğinde, masasında değildi yabancı. Tereza'nın dolaylı

mesajını anlamış mıydı? Lokantadan çıkarken son derece heyecanlıydı kız.

Otelin karşısında küçük, yer yer kelleşmiş bir park vardı. Küçük, pis kasabaların tek bir parkları vardır, hepsi de son derece perişandır ya, bu da öyleydi işte. Ama Tereza için her zaman bir güzellik adası olmuştu bu park; biraz çimen, dört tane kavak ağacı, oturulacak sıralar, bir salkım söğüt, birkaç öbek ve çan çiçeği vardı parkta.

Lokantanın girişini apaçık gözler önüne seren sarı bir sıranın üzerinde oturuyordu erkek. Daha dün Tereza'nın kucağında kitabıyla oturduğu sıranın ta kendisiydi bu! Tereza o an anladı (minik rastlantı kuşları omuzlarına konmaya başlamışlardı); bu yabancı onun yazgısıydı. Erkek Tereza'ya seslendi, gelip yanına oturmasını söyledi. (Ruhunun tayfaları bedeninin güvertesine fırlayıp çıktılar bir anda.) Ardından onu tren istasyonuna kadar geçirdi. Ona ayrılırken kartını verdi Tomas. "Eğer bir gün yolun Prag'a düşerse..."

11

Tereza'ya evini yuvasını bırakıp yazgısını değiştirme cesaretini sağlayan, erkeğin son anda eline sıkıştırdığı karttan çok bütün o rastlantıların (kitap, Beethoven, altı sayısı, parktaki sarı sıra) çağrısıydı. Belki aşkını harekete geçiren ve Tereza'ya ömrünün sonuna kadar tükenmeyen bir enerji kaynağı sağlayan da bu birkaç rastlantıdan –oldukça alçakgönüllü rastlantılar laf aramızda, hatta tekdüze rastlantılar, o renksiz ruhsuz kasabadan da başka ne beklenir ki zaten– başkası olmamıştır.

Gündelik hayatımız bir rastlantılar sağanağı altında yaşanır ya da daha kesin konuşmak gerekirse kişilerle olayların kazara biraraya gelmesiyle örülür. İki olay hiç beklenmedik bir biçimde aynı anda meydana gelir, kesişir: Tomas otelin

lokantasında radyoda Beethoven çalarken boy gösterir. Böylesi kesişmelerin büyük bir çoğunluğunu fark etmeyiz bile. Tomas'ın oturduğu yerde oturan yörenin kasabı olsa, Tereza radyoda Beethoven çalındığını hiç fark etmeyecekti. (Beethoven'le kasabın biraraya gelmesi de ilginç bir kesişme olacaktı ya, o da başka.) Ama, filizlenmekte olan aşkı, güzellik duyusunu tutuşturdu, o müziği bir daha hiç unutmadı Tereza. Ne zaman duyduysa yüreğinde bir kıpırtı oldu. O anda çevresinde olup biten her şey müzikle halelendi, onun güzelliğine büründü.

Tereza'nın Tomas'ı ilk görmeye gidişinde koltuğunun altına sıkıştırdığı romanın başlarında, Anna ile Vronski garip koşullarda tanışırlar; gardadırlar, adamın biri tren altında kalıp ezilmiştir. Romanın sonunda, Anna kendini trenin altına atar. Bu simetrik düzenlemeye –aynı motif romanın hem başında hem de sonunda karşımıza çıkar–, pek bir "roman kokuyor" diyebilirsiniz, size katılmaya da hazırım ama "roman kokuyor" derken "kurgusal", "uydurma", "yaşamda olmayan şey" gibi kavramlardan uzak durmanız koşuluyla. Çünkü insan yaşamı da tıpkı böyle bir düzen uyarınca kurulmuştur.

Bir müzik parçasının düzenlenişi gibi. Birey, güzellik duyusunun önderliği altında, rastlantısal bir olayı (Beethoven'in müziği, tren altında ezilerek ölmek) bir motife dönüştürür, giderek bu motif bireyin yaşamının örgüsünde değişmez bir yer kazanır. Yaşamına son vermek için başka bir yol seçebilirdi Anna. Ama aşkın doğuşuna unutulmaz biçimde kenetlenen ölüm ve gar motifi, umarsızlık saati gelip çattığında tüm karanlık güzelliğiyle kışkırttı onu. Kendisi farkına varmasa da, birey en sıkıntılı anlarında bile güzelliğin yasaları uyarınca örer yaşamını.

O halde gizemli kesişmelerin (Anna, Vronski, gar ve ölümün ya da Beethoven, Tomas, Tereza ve konyağın biraraya

gelmeleri gibi) büyüsüne kapıldığı için romanı kınamamalı; asıl, gündelik yaşamındaki bu tür kesişmeleri göremediği için insanoğlunu kınamalı. Çünkü böylelikle yaşamını güzelliğin bir boyutundan yoksun bırakmaktadır insanoğlu.

Güklerden aşağı doğru süzülüp omuzlarına konan küçük rastlantı kuşlarının kışkırtmasıyla bir haftalık izin aldı ve annesine tek bir söz bile söylemeden Prag trenine bindi Tereza. Yolculuk sırasında, aynaya göz atmak ve yaşamının bu en önemli gününde bedeninin güvertesini terk etmemesi için ruhuna yalvarmak üzere sık sık tuvalete taşındı. Gene tuvalete taşındığı bir sıra, kendini şöyle bir dikkatle yokladığında birden ödü koptu; boğazında bir batma vardı. Yaşamının bu en önemli gününde hastalanıp yatağa mı düşecekti yoksa?

Ama geriye dönüş yoktu. İstasyondan telefonla geldiğini bildirdi Tomas'a ve erkek evin kapısını açtığı an karnı korkunç biçimde guruldamaya başladı. Yerin dibine geçmişti. Sanki annesini karnında taşıyormuş da, annesi Tomas'la karşılaşmasını berbat etmek için korkunç kahkahalar atıyormuş gibi geldi Tereza'ya.

İlk bir iki saniye içinde, çıkardığı kaba sesler yüzünden erkeğin kendisini kapı dışarı edeceğinden korktu ama Tomas hemen kucakladı onu. Karnından çıkan gürültüleri duymazlıktan geldiği için gönül borcu duyuyordu erkeğe, ateşli öpücüklerle karşılık verdi, gözleri dolmuştu. Daha dakikası dolmadan sevişmeye başlamışlardı. Sevişirlerken çığlıklar atıyordu Tereza. O sırada ateşi çıktı. Nezle onu yatağa serdi. Akciğerlerine oksijen sağlayan hortumun ucu dopdolu ve kıpkırmızıydı.

Prag'a ikinci gidişinde, yanına ağır bir bavul aldı. Her şeyi bu bavulun içindeydi; küçük kente bir daha hiç dönmeyecekti, kesin kararlıydı. Tomas ertesi gece evine gelebileceğini söylemişti. O gece ucuz bir otelde yattı Tereza. Sabah olunca, ağır bavulunu tren istasyonuna taşıdı, orada ema-

nete bıraktı ve bütün gün koltuğunun altında *Anna Karenin* ile Prag sokaklarını arşınladı. Kapının zilini çalıp da Tomas kapıyı açtıktan sonra bile bırakmadı kitabı. Tomas'ın dünyasına giriş biletiydi kitap. Elinde o acınası biletten başka bir şey olmadığını anladı birden, neredeyse gözyaşlarına boğulacaktı. Ağlamasına engel olabilmek üzere yüksek sesle, çabuk çabuk konuşmaya başladı, bir kahkaha attı. Hemen tekrar kollarına aldı onu Tomas ve seviştiler. Göz gözü görmeyecek kadar yoğun ve içinde sadece kendi çığlığını duyabildiği bir sise dalmıştı Tereza.

12

İç çekme değildi, inilti de değildi; tam bir çığlıktı. Öyle tiz çığlıklar atıyordu ki, Tomas, kulağının dibindeki sesin kulak zarını patlatacağından korktuğu için yüzünü öte yana döndürmek zorunda kalıyordu. Bu çığlık duyumsallığın dışavurumu değildi. Duyumsallık, duyuların tümden harekete geçirilmesini anlamına gelir; kişi, eşinin çıkardığı her sesi yakalayabilmek için kendini zorlar, dikkat kesilir. Tereza'nın çığlığı ise duyuları sakatlamayı, her türlü görme ve duymayı engellemeyi amaçlıyordu. Bağıran şey gerçekte bütün karşıtlıkları, ruh ve beden ikiliğini, hatta belki zamanı silip ortadan kaldırmaya çalışan çocuksu idealizmiydi aşkının.

Gözleri kapalı mıydı? Hayır, ama belli bir noktaya bakmıyorlardı. Tereza, gözlerini tavanın boşluğuna dikmiş duruyordu. Zaman zaman başını deli gibi bir o yana bir bu yana savuruyordu.

Çığlık dindiğinde, erkeğin yanıbaşında, onun eline yapışarak uykuya daldı Tereza. Bütün bir gece boyunca elini erkeğin elinden çekmedi.

Daha sekiz yaşındayken bile iki elini birleştirerek uykuya dalar ve kendisini sevdiği erkeğin, hayatının erkeğinin elini

tuttuğuna inandırma oyunu oynardı Tereza. İşte, uykusunda Tomas'ın eline böyle inatla yapışmasının nedeni de anlaşılıyor demek ki: Çocukluğundan beri buna talim ediyordu da ondan.

13

Sarhoşlara bira, sübyanlara don yetiştirmek zorunda bırakılan –daha yüksek bir şeylerin, peşinde koşmasına izin verilecek yerde– genç bir kızın dağarcığında epey dirim gücü birikmiş demektir; kitaplarının başında esneyen üniversite öğrencilerinin akıllarının köşesinden bile geçiremeyecekleri bir dirim gücü. Tereza onlardan çok daha fazla kitap okumuştu, yaşam hakkında onlardan çok daha fazlasını biliyordu, ama hiç farkına varamadı bunun. Üniversite mezunu ile kendi kendini yetiştirmiş kişi arasındaki fark, bilgi düzeyinden çok dirim gücü ve kendine güven düzeyinin yüksekliğinde ortaya çıkar. Tereza'nın kendini Prag'daki yeni yaşamına atıverişindeki pervasızlık hem delice hem de tehlikeliydi. Günün birinde, birinin çıkıp da, "Sen ne yapıyorsun burada? Ait olduğun yere dön!" demesini bekler gibiydi adeta. Bütün yaşama coşkusu bir pamuk ipliğine bağlıydı: Tomas'ın sesine. Zamanında, ürkek ruhunu bağırsaklarının orada saklandığı yerden çekip çıkmaya zorlayan da Tomas'ın sesiydi ya.

Tereza bir karanlık odada iş bulmuştu, ama bu yetmiyordu ona. Fotoğraf çekmek istiyordu, fotoğraf banyosu yapmak değil. Tomas'ın arkadaşı Sabina ona ünlü fotoğrafçıları konu alan üç dört monografi ödünç vermiş, sonra onu bir kafeye davet ederek, kitapları önüne açıp fotoğrafları ilginç kılan şeylerin neler olduğunu tek tek açıklamıştı. Tereza hiç sesini çıkarmadan yoğun bir dikkatle dinlemişti; öğrencilerinin yüzünde böyle bir dikkat görmek pek az profesöre nasip olur.

Sabina sayesinde kısa zamanda fotoğrafla resim arasında-

ki bağları anladı ve Prag'da açılan ne kadar yeni sergi varsa Tomas'ı da yanına katıp zorla gitmeyi başardı. Çok geçmeden çalıştığı haftalık dergide kendi çektiği fotoğrafları basar oldu ve karanlık odadan çıkıp profesyonel fotoğrafçılar arasına girdi.

O günün akşamı Tomas'la birlikte, meslekte ilerleyişini kutlamak üzere birkaç arkadaş bir bara gittiler. Herkes dans ediyordu. Tomas suratını astı, oturdu. Eve döndüklerinde, Tereza'nın da üstelemesi sonucu, kızın kendi iş arkadaşlarından biriyle dans etmesini kıskandığını itiraf etti.

"Demek gerçekten kıskandın, öyle mi?" diye on kere, belki de daha fazla yineledi kız. İnanamıyordu, sanki biri ona Nobel ödüllerinden birini aldığını söylemişti!

Sonra kolunu erkeğin beline doladı ve odanın dört bir yanında dans etmeye başladı. Yaptığı dans barda herkese caka sattığı dans adımlarından farklıydı. Daha çok bir köy polkasına benziyordu; çılgınca tepinerek ayaklarını havaya fırlatıyor, bedeninin üst kısmıyla odanın dört bir yanında zıplıyor, Tomas'ı da yanında sürüklüyordu.

Ne yazık ki çok geçmeden kendisi kıskançlığa kalkışacak ve Tomas onun kıskançlığını bir Nobel ödülü olarak değil bir yük olarak görecekti –ölümünden pek kısa bir süre öncesine kadar sırtından atamayacağı bir yük...

14

Tereza kalabalık bir grup kadınla çırılçıplak havuzun çevresinde yürürken, Tomas yukarıdan, havuzun kemerli tavanından aşağıya sarkıtılmış bir sepetin içinde ayakta duruyor, onlara bağırıyor, şarkı söylemelerini, diz kırma hareketleri yapmalarını buyuruyordu. Kadınlardan biri hatalı bir diz kırma hareketi yapsa, onu o an vuracaktı.

Gene şu rüyaya dönelim. Rüyadaki dehşet Tomas'ın ilk

sıktığı tabanca kurşunuyla başlamış değildi; rüya en başından dehşet vericiydi. Bir grup çıplak kadınla uygun adım yürümek Tereza için yalın bir dehşet imgesiydi. Ailesiyle birlikte otururken, annesi banyonun kapısını kilitlemeyi yasaklamıştı ona. Bu yasaklamayla şunu demek istiyordu: Senin bedenin de bütün öteki bedenlerden farksız; utanmaya hakkın yok; seninkiyle birörnek milyonlarca kopyada varolan bir şeyi saklamak için bir neden yok. Annesinin dünyasında bütün bedenler aynıydı ve tek sıra halinde uygun adım yürüyüp duruyorlardı. Çocukluğundan beri, Tereza çıplaklığı toplama kampı birörnekliğinin göstergesi, acının, utancın göstergesi olarak görmüştü.

Rüyanın en başında dehşet uyandıran bir şey daha vardı; bütün kadınlar şarkı söylemek zorundaydı. Bu kadınlar sadece bedenleri birörnek, değersizlikte birbirine eş, tın tın öten ruhsuz birer mekanizma olmakla kalmıyordu –kadınlar bu yüzden bayram ediyorlardı üstelik de! Onlarınki ruhsuzların neşeden yoksun dayanışmasıydı. Kadınlar, birbirinin eşi olmak üzere ruh denen safrayı –o gülünesi kuruntuyu, o biriciklik yanılsamasını– atmış olmaktan hoşnuttular. Tereza da onlarla birlikte şarkı söylüyordu ama içinden bayram etmiyordu. Şarkıya katılmazsa kadınların kendisini öldüreceklerinden korktuğu için şarkı söylüyordu.

Peki ama Tomas'ın onlara ateş edip, kadın cesetlerini birbiri ardına tepetaklak havuza yollamasının anlamı neydi?

Birörnekliklerinden, farklılıktan yoksun oluşlarından delicesine sevinç duyan kadınlar aslında, aynılıklarını mutlaklaştıracak olayı, yaklaşmakta olan felaketlerini kutluyorlardı. Demek ki Tomas'ın sıktığı kurşunlar o illetli yürüyüşlerinin sevinç dolu doruk noktasıydı sadece. Tabancanın her patlayışında, şen kahkahalara boğuluyorlar ve havuzun dibine doğru inen her cesette daha da yüksek sesle şarkıya devam ediyorlardı.

Peki ama ateş eden neden Tomas'tı? Ve neden ötekilerle birlikte Tereza'yı da vurmaya bu kadar kararlıydı?

Tereza'yı kadınların yanına yollayan oydu da ondan. Rüyanın Tomas'a iletmesi gereken, Tereza'nın ona kendi ağzından anlatamadığı buydu işte. Tereza, annesinin dünyasından, bütün bedenlerin eşit olduğu bir dünyadan kaçmak üzere ona sığınmıştı. Kendi bedenini benzersiz, yeri doldurulamaz kılmak için gelmişti ona. Ama Tomas da onunla öteki kadınlar arasında bir eşitlik işareti çizmişti; hepsini aynı öpüyor, aynı okşuyor, Tereza'nın bedeniyle öteki bedenler arasında hiç ama hiç fark gözetmiyordu. Onu geriye, kaçmaya çalıştığı dünyaya, öteki çıplak kadınlarla birlikte çırılçıplak uygun adım yürümeye yollamıştı Tomas.

15

Üç rüyayı dizi halinde ardarda görürdü: İlk rüya zıvanadan çıkmış kediler rüyasıydı ve yaşam boyu çektiklerine göndermede bulunuyordu; ikincisi, kendi infazının görünümleriydi ve bunlar sayısız biçimde gerçekleşiyordu; üçüncüsü, ölümden sonraki yaşamıydı, burada acı, ıstırap ve utanç, sonsuza kadar süren bir aşamaya dönüşüyorlardı artık.

Bu rüyalar yoruma gerek göstermiyordu. Tomas'a yöneltikleri suçlama öylesine açıktı ki, erkeğin tek tepkisi başını önüne eğip hiç sesini çıkarmadan kızın elini okşamak oluyordu.

Rüyalar oldukça ayrıntılı ama aynı zamanda çok da güzeldiler. Freud rüya kuramında bu noktayı gözden kaçırmış anlaşılan. Rüya görmek sadece bir iletişim (ya da şifreli iletişim diyelim isterseniz) edimi değildir; aynı zamanda estetik bir etkinlik, bir imgelem oyunu, kendi başına değeri olan bir oyundur. Rüyalarımız bize düş kurmanın –olmayan şeylerin rüyasını görmenin– insanlığın en köklü gerek-

sinimleri arasında olduğunu kanıtlar. Tehlike buradadır işte. Rüyalar güzel olmasa, çarçabuk unutulurlardı. Oysa Tereza tekrar tekrar rüyalarına dönüyor, zihninde onları gözden geçiriyor, efsanelere dönüştürüyordu. Tomas, Tereza'nın rüyalarının eziyet dolu güzelliğinden yayılan büyünün tutsağı olarak yaşıyordu sanki.

Bir keresinde bir şarap mahzeninde karşılıklı otururlarken "Sevgili Tereza, tatlı Tereza, seni benim elimden alan nedir?" dedi ona. "Sanki gerçekten bu dünyadan çekip gitmek istermiş gibi her gece ölüm rüyaları görüyorsun..."

Gündüzdü; akıl ve güç, ikisi de yerli yerindeydi. Cevap verirken Tereza'nın kadehinden aşağı yavaşça bir damla kırmızı şarap süzüldü. "Elimden hiçbir şey gelmiyor Tomas. Evet, anlıyorum. Biliyorum, beni seviyorsun. Başka kadınlarla olan kaçamakların öyle büyütülecek şeyler değil, biliyorum..."

Gözlerinde aşkla baktı Tomas'a, ama gelecek geceden rüyalarından korkuyordu. Yaşamı ortadan ikiye bölünmüştü. Hem gece hem gündüz onu ele geçirmek üzere yarışıyorlardı.

16

Gözü "daha yükseklerde bir yerde" olan herkes günün birinde gözünün kararabileceğini hesaba katmalıdır. Nedir göz kararması? Düşme korkusu mu? Peki ama gözetleme kulesinin sapasağlam tırabzanları da olsa bu korkuya kapılırız; neden? Yok, göz kararması düşme korkusundan farklı bir şey. Bizi çağıran, bizi kışkırtan, altımızdaki boşluğun sesidir göz kararması; düşme arzusudur, bu arzunun karşısında dehşete kapılır, kendimizi korumaya çalışırız.

Havuzun çevresinde uygun adım yürüyen çıplak kadınlar, Tereza'nın da ölü olduğuna yürekten sevinen cenaze arabasındaki kadınlar –bunlar Tereza'ya korku veren "aşağıdakiler"di; kaçmıştı bunların yanından ama garip, gizemli

bir biçimde onu gene yanlarına çağırıyorlardı. Onun göz kararması onlardı; ona yazgısından ve ruhundan vazgeçmesi için tatlı (neredeyse sevinç dolu) bir çağrıda bulunduklarını duyuyordu. Kendisini çağıran ruh yoksunlarının ağız birliği. Üstelik zayıf anlarında, bu çağrıya kulak verip annesinin yanına dönmeye hazırdı. Ruhunun tayfalarını bedeninin güvertesinden sürüp atmaya hazırdı; annesinin arkadaşlarının arasında bir yere inmeye, onlardan biri osurduğu zaman kahkahalarla gülmeye hazırdı; havuzun çevresinde onlarla birlikte çırılçıplak yürüyüp şarkı söylemeye hazırdı.

17

Doğru, Tereza evden ayrıldığı güne kadar sürdürmüştü annesiyle kavgasını, ama onu sevmekten hiçbir zaman vazgeçmediğini de unutmayalım. Annesi sevgi dolu bir sesle istese, onun için yapmayacağı şey yoktu. Kendinde evden ayrılma gücünü bulmasının tek nedeni o sesi hiç duymamış olmasıydı.

Tereza'nın annesi, saldırganlığının kızı üzerinde artık bir etkisi kalmadığını anlayınca huysuz mektuplar yazmaya başladı; kocasından, patronundan, sağlığından, çocuklardan yakınıyor, Tereza'dan başka kimsesinin kalmadığını söylüyordu. Tereza sonunda, aradan yirmi yıl geçtikten sonra, annesinin sevgisinin sesini duyduğunu sandı ve geri dönmek geldi içinden. Üstelik kendisini öylesine zayıf hissediyordu, Tomas'ın kaçamaklarından o kadar sersemlemişti ki, bu duygusu giderek güçlendi. Tomas'ın yaptıkları güçsüz kalmasına yol açıyor, bu da o önüne geçilmez düşme arzusuna, göz kararmasına götürüyordu onu.

Bir gün annesi telefon etti, kanser olduğunu, birkaç aylık ömrü kaldığını söyledi. Bu haber Tereza'nın Tomas'ın kaçamakları karşısındaki umarsızlığını isyana dönüştürdü. Anne-

sine ihanet ettiğini söyleyerek suçladı kendi kendini, hem de kendisini sevmeyen bir adam için... Annesinin ona eziyet etmek amacıyla yaptığı her şeyi unutmaya razıydı. Annesini anlayacak konumdaydı artık; aynı durumdaydılar; annesi üvey babasını tıpkı Tereza'nın Tomas'ı sevdiği gibi seviyordu, üvey babası da, tıpkı Tomas'ın kaçamaklarıyla kendi hayatını zehir ettiği gibi, sadakatsizlikleriyle annesine işkence çektiriyordu. Annesinin kötü olmasının nedeni onca acı çekmiş olmasıydı.

Tereza, Tomas'a annesinin hasta olduğunu, bir hafta izin alıp onu görmeye gideceğini söyledi. Sesi hınç doluydu.

Onu geriye, annesine çağıran gerçek nedenin göz kararması olduğunu sezen Tomas yolculuğa karşı çıktı. Kasabanın hastanesine telefon açtı. Kanser olayları tüm ülkede son derece titiz biçimde izlenip kayıtlara geçiriliyordu, onun için Tereza'nın annesinin bu illete yakalandığı yolunda bir kayıt bulunmadığını, hatta kadının bir yılı aşkın bir süredir doktora bile görünmediğini öğrenmesi zor olmadı.

Tereza, Tomas'ın sözünü dinledi ve annesini görmeye gitmedi. Bu karardan birkaç saat sonra sokakta düştü, dizini yaraladı. Yürürken topallamaya başladı, neredeyse her gün düşer oldu; yolundaki eşyalara çarpıyor ya da en azından, elinden bir şeyler düşürüyordu.

Karşı konulmaz bir düşme arzusunun pençesindeydi. Sürekli bir göz kararması içinde yaşıyordu.

"Kaldırın beni," demek ister durmadan düşen bir kişi. Tomas onu sabırla kaldırdı durdu.

18

"Seninle atölyemde sevişmek istiyorum. Çepeçevre seyircilerle sarılmış bir sahne gibi olacak. Seyircilerin yakına gelmesine izin verilmeyecek, ama gözlerini de bizden ayıramayacaklar..."

Zamanla bu imge baştaki acımasızlığını biraz olsun kaybetti ve Tereza'yı heyecanlandırmaya başladı. Sevişirlerken Tomas'ın kulağına bu sahnenin ayrıntılarını fısıldar oldu.

Derken aklına bir fikir geldi; Tomas'ın sadakatsizliklerindeki lanetlenme duygusundan kurtulmanın bir yolu bulunabilirdi belki; Tomas'ın tek yapması gereken onu da yanında götürmesiydi, sevgililerine giderken onu da yanına katmasıydı! Belki o zaman bedeni bütün ötekiler arasında ilk ve tek beden olurdu gene. Bedeni Tomas'ın düello tanığı, yardımcısı, "öteki ben"i olabilirdi.

"Onları senin için soyar, yıkar, sana getiririm..." diye fısıldıyordu birbirlerine sıkı sıkı sarılırlarken. İkisinin birbirlerine karışıp, birbirlerinde eriyip bir hünsa olmalarını özlüyordu. O zaman öteki kadınların bedenleri onların elinde oyuncak olacaktı.

19

Ah, onun çok kadınlı yaşamının "öteki ben"i olsa! Tomas anlamayı reddediyordu ama Tereza, bu fikri aklından bir türlü silip atamıyordu, bu yüzden Sabina'yla olan dostluğunu geliştirmeye çalıştı. Sabina'nın bir dizi fotoğrafını çekmeyi önermekle başladı işe.

Sabina, Tereza'yı atölyesine çağırdı; işte en sonunda o geniş oda ve tam ortasındaki görkemli eşya gözlerinin önündeydi; büyük, dört köşe, sahne benzeri yatak.

"Senin buraya daha önce gelmemiş olduğunu düşündükçe çok utanıyorum," dedi Sabina ona duvara dayalı resimleri gösterirken. Hatta, inşa halindeki bir çelik fabrikasını gösteren eski tuvallerinden birini çekti çıkardı. Okuldayken yapmıştı bunu; bütün öğrencilerden en katı gerçekçiliğin istendiği dönemde... (Gerçekçi olmayan sanatın sosyalizmin köklerini kuruttuğu söyleniyordu.) O zamanın işi ina-

da bindirme ruhu içinde, öğretmenlerinden de katı olmaya çalışmış ve fırça darbelerini gizleyerek, renkli fotoğrafı çok andıran bir üslupta çalışmıştı.

"Bu, üzerine kazayla kırmızı boya damlattığım bir resim. Önce müthiş keyfim kaçtı, ama sonradan hoşuma gitmeye başladı. Damlayan boya bir yarık gibi duruyordu; inşaat alanını eski püskü bir fon bezine dönüştürmüştü, üzerine inşaat alanı resmi yapılmış bir fon bezine. Yarıkla oynamaya, içini doldurmaya başladım, arkada görünenin ne olabileceğini merak ediyordum. İşte ilk resim dizime böylece başladım. "Sahnenin Ardı" dedim bu diziye. Tabii, bu dizideki resimleri kimseye gösteremiyordum. Akademi'den kovulurdum yoksa. Yüzeyde, hep en ince noktasına kadar resmedilmiş gerçekçi bir dünya vardı ama altta, fon bezinin oluşturduğu yarık tuvalin ardından farklı bir şey, gizemli ya da soyut bir şey pusuya yatmıştı."

Bir an sustuktan sonra ekledi: "Yüzeyde anlaşılabilir bir yalan; altında, aklın alamayacağı bir gerçek."

Tereza, pek az profesörün öğrencisinin yüzünde görebileceği büyük bir dikkatle dinledi ve Sabina'nın yaptığı ya da yapmakta olduğu bütün resimlerin gerçekten de aynı düşünceyi konu edindiklerini, hepsinin de deyim yerindeyse üstüste bindirilmiş fotoğraf görüntüleri olduğunu kavramaya başladı. Bir manzara resminde resmin içinden parlayıp çıkan eski moda bir masa lambası. Elmalardan, cevizlerden ve küçük bir yılbaşı çamından oluşturulmuş bir natürmortta tuval bezini yırtarak aradan çıkan bir el.

Sabina'ya karşı büyük bir hayranlık dalgasıyla doldu içi, üstelik de Sabina ona arkadaşça davrandığı için korkudan, kuşkudan arınmış bir hayranlıktı bu, çarçabuk dostluğa dönüşüverdi.

Fotoğraf çekmeye geldiğini neredeyse unutuyordu. Sabina ona hatırlatmak zorunda kaldı. Tereza sonunda resimler-

den gözünü ayırdı ayırmasına ama, gözü bir kere daha odanın ortasına kondurulmuş sahne gibi yatağa ilişti.

20

Yatağın başucunda küçük bir masa duruyordu, masanın üzerinde ise berberlerin üzerlerine peruka yerleştirdikleri çeşitten bir manken kafası. Sabina'nın perukalığında peruka değil bir melon şapka boy gösterirdi daha çok. "Büyükbabamın şapkasıydı," dedi gülümseyerek.

Tereza'nın yalnızca beyazperdede gördüğü çeşitten – siyah, sert, yuvarlak bir şapkaydı, Şarlo'nun giydiği çeşitten bir şapka. Sabina'nın gülümsemesine karşılık verdi, şapkayı kaldırdı eline aldı, bir süre inceledikten sonra: "Bununla fotoğrafını çekmemi ister misin?" dedi.

Sabina bu düşünce karşısında epeyce uzun bir süre güldü. Tereza melon şapkayı yerine bıraktı, makinesini aldı ve fotoğraf çekmeye başladı.

Bir saat kadar fotoğraf çektikten sonra, birden "Çıplak fotoğrafını çekmeme ne dersin?" dedi.

"Çıplak fotoğraf mı?" diye güldü Sabina.

"Evet," dedi Tereza, önerisini daha da üstüne basa basa yineleyerek; "çıplak fotoğraf."

"Bak, buna bir içki ister," dedi Sabina ve bir şişe şarap açtı.

Tereza elinin ayağının kesildiğini hissetti; ansızın dili tutulmuştu. Bu arada Sabina elinde içkisi odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, harıl harıl küçük bir kentin valisi olan büyükbabasını anlatıyordu; Sabina onu hiç tanımamıştı; ondan geriye sadece bu melon şapkayla üzerine küçük kentin ileri gelenlerinin doluştuğu platformu gösteren bir fotoğraf kalmıştı; bunlardan biri büyükbabaydı; orada, o yüksekçe yerde ne işleri olduğu belli değildi; belki bir törende görevliydiler, bir zamanlar kendisi de resmi törenlerde melon

şapka giymiş bir arkadaşlarına, başka bir ileri gelene dikilmiş bir anıtı açıyorlardı.

Sabina melon şapkayla büyükbabası hakkında konuştu, konuştu, konuştu; sonunda üçüncü bardağı da boşalttığında, "Hemen dönüyorum," deyip banyoya sıvıştı.

Bornozuna sarınmış olarak çıktı banyodan. Tereza fotoğraf makinesini kaldırdı, gözüne dayadı. Sabina bir anda açtı bornozu.

21

Fotoğraf makinesi Tereza için Tomas'ın sevgilisini gözlemeye yarayan mekanik bir göz, hem de kendi yüzünü ondan gizleyecek bir peçe görevi görüyordu.

Sabina'nın üstündekini tümüyle çıkarabilmesi için epey bir zaman gerekti. İçinde bulunduğu durum beklediğinden biraz daha çetin çıkmıştı. Birkaç dakika poz verdikten sonra Sabina, Tereza'nın yanına gitti ve "Şimdi sıra bende, ben senin fotoğrafını çekeceğim. Soyun!" dedi.

Sabina "soyun!" komutunu Tomas'tan o kadar çok duymuştu ki, artık belleğine kazınmıştı bu komut. Şimdi ise Tomas'ın metresi Tomas'ın karısına aynı komutu veriyordu. İki kadın o büyülü sözcükle bağlanmışlardı birbirlerine. Tomas'ın kadınlarla giriştiği masum sohbetleri birdenbire erotik olaya dönüştürmekte kullandığı yöntem buydu işte. Okşamak, güzel sözler söylemek, yalvarmak yerine, hiç beklenmedik bir anda, yumuşak ama kararlı, otoriter bir tavırla komut veriverirdi, üstelik de uzaktan; böyle anlarda karşısındaki kadına hiç dokunmazdı. Bunu Tereza'da da sık sık kullanırdı ve çok yumuşak bir sesle de söylese, fısıldasa da, komut komuttu, boyun eğmek Tereza'yı tahrik etmekten hiç geri kalmazdı. Sözcüğü o anda yeniden duymak boyun eğmek arzusunu daha da güçlendirdi; bir yabancının istedi-

ğini yerine getirmek özel bir delilikti, komut erkekten değil kadından geldiği için şu durumda daha da başdöndürücüydü üstelik.

Sabina fotoğraf makinesini Tereza'nın elinden aldı, Tereza da soyundu. Orada, Sabina'nın önünde çıplak ve silahsız durdu. Sözcüğün tam anlamıyla *silahsız*; yüzünü örtmek ve bir silah gibi Sabina'ya yöneltmekte kullandığı araçtan yoksundu... Tümüyle Tomas'ın metresinin elindeydi artık. Bu güzel boyun eğiş Tereza'yı esritti. Sabina'nın karşısında çıplak durduğu an hiç sona ermesin istedi.

Sabina da durumun garip çekiciliğini hissetti galiba, âşığının karısının alışılmadık bir uysallık içinde karşısında tir tir titreyişinin çekiciliğini... Ama iki, üç kere deklanşöre bastıktan sonra, neredeyse bu büyülü çekicilikten ürkmüş de onu bozmak istermişçesine, yüksek sesle gülmeye başladı.

Tereza da ona katıldı ve iki kadın giyindiler.

22

Rus devletinin bundan önceki bütün suçları son derece temkinli bir gölgenin koruyuculuğu altında işlenmişti. Bir milyon Litvanyalının yurtlarından sürülmeleri, yüz binlerce Polonyalının katledilmesi, Kırım Tatarlarının ortadan kaldırılmaları belleklerimizde hâlâ, ama ortada fotoğraflı belge yok; bu yüzden er ya da geç bunlar da yalan, uydurma sırasına girecek. Oysa, dünyanın dört bir yanındaki arşivlerde hem fotoğrafları hem de filmleri saklı duran 1968 Çekoslovakya işgali böyle değil.

Çek fotoğrafçılarıyla filmcileri, yapılması mümkün olan tek şeyi en iyi biçimde yapabilecek kişilerin kendileri olduğunun fazlasıyla bilincindeydiler; şiddetin yüzünü ilerki günler için saptamak ve saklamak... Tereza üstüste yedi

gün sokakları arşınladı, Rus askerleriyle subaylarının suçüstü sayılabilecek durumlarda fotoğraflarını çekti. Ruslar ne tepki göstereceklerini bilemiyorlardı. Ateş açan ya da taş atan olursa ne yapacakları hakkında kesin emir almışlardı, ama üzerlerine objektif çevrildiğinde ne yapacakları söylenmemişti.

Rulolarca fotoğraf çekti ve çektiklerinin yarısı banyo etmeden yabancı gazetecilere verdi (sınırlar hâlâ açıktı ve ülkeden geçen gazeteciler her türlü belgeye dört elle sarılıyorlardı). Fotoğraflarının çoğu Batı basınında yayımlandı. Tankların, gözdağı veren yumrukların, yıkılmış evlerin, üzerleri kan lekeli kırmızı-mavi-beyaz Çek bayraklarıyla örtülmüş cesetlerin, motosikletleriyle tankların çevresinde son hızla dönen ve uzun sopalarla Çek bayrakları sallayan delikanlıların, gözleri önünde sokaktan geçenleri rastgele öperek kadına aç zavallı Rus askerlerini çileden çıkartan inanılmaz kısalıkta mini etekler giymiş genç kızların resimleriydi bunlar. Dediğim gibi, Rus işgali bir tragedya değildi yalnızca; garip (ve artık açıklanması mümkün olmayan) bir esrimeyle, coşkuyla dolu bir nefret karnavalıydı.

23

İsviçre'ye giderken elli kadar basılı fotoğraf götürdü yanında; kendi elleriyle olanca beceri ve özenle bastığı fotoğraflardı bunlar. Bunları tirajı yüksek bir resimli dergiye vermek istedi. Derginin yazı işleri müdürü onu çok iyi karşıladı (bütün Çekler hâlâ başlarına gelen felaketin halesini taşıyordu ve iyi yürekli İsviçrelilere dokunuyordu bu durum). Tereza'ya yer gösterdi, fotoğrafları gözden geçirdi, övdü ve olaylardan bu yana belli bir süre geçtiği için fotoğrafların hiç basılma şansı olmadığını ("yoksa güzel olmadıklarından değil, tam tersine!") söyledi.

"Ama Prag'da olup bitenler son bulmadı henüz!" diye karşı çıktı Tereza ve ona kötü Almancasıyla ülke işgal altında olsa bile, her şey onlara karşı gelişse bile, şu anda fabrikalarda işçi kurullarının oluştuğunu, öğrencilerin Rusların ülkeyi terk etmesini isteyerek greve gittiklerini ve tüm ülkenin aklından geçenleri bağıra bağıra söylemekte olduğunu açıklamaya çalıştı. "İşte işin inanılmaz olan yanı bu! Öyleyken burada kimsenin umurunda değil artık!"

Tam o sırada enerjik bir kadın odaya dalıp konuşmayı yarıda kesince rahat bir soluk aldı yazı işleri müdürü. Kadın ona bir dosya uzatarak "İşte çıplaklar plajı yazısı" dedi.

Yazı işleri müdürü tank fotoğrafları çeken bir Çekin plajdaki çıplakların fotoğraflarını yersiz bir sululuk olarak göreceğinden kaygılanacak kadar düşünceli bir adamdı. Dosyayı masanın en uzak köşesine koydu ve hemen kadına dönerek, "Çek meslektaşınızla tanışmak ister miydiniz? Nefis fotoğraflar getirmiş bize" dedi.

Kadın Tereza'nın elini sıktı ve bakmak üzere fotoğraflarını aldı. "Siz de bu arada benimkilere bakın" dedi.

Tereza uzanıp dosyayı aldı, fotoğrafları çıkardı.

Yazı işleri müdürü neredeyse özür dilercesine, "Tabii sizinkilerden tümüyle farklı" dedi Tereza'ya.

"Hiç değil," dedi Tereza. "İkisi de aynı!"

Ne yazı işleri müdürü ne de fotoğrafçı anlayabildiler ne demek istediğini, hatta ben bile onun çıplaklar plajını Rus işgaliyle eş tutarken hangi düşünceyle hareket ettiğini açıklamakta zorluk çekiyorum. Resimlere bakarken, çember oluşturacak biçimde durmuş dört kişilik bir aileyi gösteren fotoğrafta duraladı Tereza; çocuklarının üzerine eğilen, dev gibi memeleri keçi ya da inek memesi gibi aşağılara sarkmış çıplak bir anne; resmin karşı yanında tıpkı kadın gibi eğilmiş, erkeklik organıyla taşakları minyatür bir inek memesini andıran bir koca.

"Hoşunuza gitmedi değil mi?" diye sordu yazı işleri müdürü.

"İyi fotoğraflar."

"Konu irkiltti onu," dedi kadın. "Çıplaklar plajına adımınızı atmadığınız yüzünüzden anlaşılıyor."

"Atmadım," dedi Tereza.

Yazı işleri müdürü gülümsedi. "Görüyorsunuz, nereli olduğunuzu kestirmek hiç de zor değil. Komünist ülkeler son derece püritendir."

"Çıplak insan bedeninde kötü bir yan yok ki," dedi kadın anaç bir sevecenlikle. "Çok normal. Normal olan her şey de güzeldir."

Evde çırılçıplak gezinip duran annesinin görüntüsü yıldırım hızıyla geçti Tereza'nın zihninden. Komşular annesini çıplak görmesin diye koşup perdeleri kaparken arkasında patlayan kahkaha hâlâ kulaklarındaydı.

24

Fotoğrafları çeken kadın Tereza'yı derginin kafeteryasına bir fincan kahve içmeye çağırdı. "Şu senin resimlerin, çok ilginç şeyler doğrusu. Kadın bedeni konusunda ne müthiş bir sezgin olduğunu görmemek elde değil. Demek istediğimi anlamışsındır. Kışkırtıcı pozlardaki kızlar hani!"

"Rus tanklarının önünde yoldan geçenleri öpenler mi?"

"Evet. Birinci sınıf bir moda fotoğrafçısı olurdun sen, biliyor musun? Önce bir manken bulman gerek kendine, senin gibi önüne çıkacak fırsatı kollayan biri. Sonra çektiğin fotoğraflardan bir dosya hazırlar, fotoğraf ajanslarına gösterirsin. İsim yapman biraz zaman alır tabii, ama sana hemen şuracıkta bir iyilik yapabilirim; seni bahçecilik köşemizin yazı işleri sorumlusuna tanıştırabilirim. Kaktüstü, güldü, bu gibi şeylerin fotoğrafları mutlaka gerekiyordur."

"Çok teşekkür ederim," dedi Tereza içtenlikle; karşısında oturan kadının son derece iyi niyetli olduğu açıktı çünkü.

Ama sonra "Neden kaktüs fotoğrafı çekeyim ki?" dedi kendi kendine. Prag'da yaşadıklarının aynısını Zürih'te de yaşamak için hiçbir istek duymuyordu; iş ve kariyer kavgaları, basılan her fotoğrafı için savaş vermek... Gözü yükseklerde olmuşsa kendini beğenmişliğinden değildi bu. Tek istediği annesinin dünyasından kaçmaktı. Evet, her şeyi tüm açıklığıyla görüyordu; fotoğraf çekme konusunda ne kadar istekli ve hevesli olursa olsun, duyduğu heyecanı kolaylıkla başka bir konuya da yöneltebilirdi pekâlâ. Fotoğraf çekmek "daha yükseklere" ulaşmanın ve Tomas'ın yanıbaşında yaşamanın bir yoluydu sadece, o kadar.

"Kocam doktor. Beni geçindirebiliyor. Fotoğraf çekmem gerekmez," dedi.

Fotoğrafçı kadın, "Bütün bu güzel işleri çıkardıktan sonra nasıl vazgeçersin aklım almıyor," dedi.

Evet, işgal fotoğrafları apayrı bir hikâyeydi. Onları Tomas için çekmemişti. Tutkuydu ona onları çektiren. Ama fotoğrafçılık tutkusu değil. Nefret dolu bir tutkuyla çekmişti o fotoğrafları. Bu durum bir daha hiç tekrarlanmayacaktı. Ve tutkuyla çektiği fotoğrafları da hiç kimse istemiyordu, çünkü modası geçmişti bunların. Yalnızca kaktüslere sürekli ilgi vardı. Ama kaktüsler de onu ilgilendirmiyordu.

"Çok naziksin gerçekten ama evde oturmayı yeğlerim. İş istemiyorum," dedi.

Kadın, "Ama evde oturmak doyuracak mı seni?" dedi.

"Kaktüs fotoğrafları çekmekten daha çok," dedi Tereza.

Kadın, "Kaktüs fotoğrafları bile çeksen *kendi* yaşamını yönlendiriyorsun demektir. Sadece kocan için yaşarsan, kendine ait bir yaşamın olmaz," dedi.

Birden tepesi attı Tereza'nın: "Benim yaşamım kocamdır, kaktüsler değil," dedi.

Fotoğrafçı kadın aynı öfkeyle karşıladı bu öfkeli cevabı: "Mutlu olduğun düşüncesindesin demek ki, öyle mi?"

"Tabii mutluyum!" dedi Tereza, hâlâ kızgındı.

"Bunu söyleyebilecek tek kadın çeşidi vardır, onlar da oldukça..." dedi kadın ve sözünün gerisini getirmedi.

Tereza onun yerine cevap verdi: "... kısıtlı kadınlardır. Demek istediğin bu, değil mi?"

Kadın kendini denetleyerek; "Kısıtlı değil. Zamanının kadını olmayan kadınlar," dedi.

"Haklısın," dedi Tereza uslu uslu. "Kocam da benim için aynı şeyi söylüyor."

25

Öte yandan Tomas'ın hastanede kalıp günlerce akşam eve dönmediği oluyor, Tereza evde tek başına oturuyordu. Hiç değilse Karenin vardı da onu uzun yürüyüşlere çıkarıyordu! Tekrar eve döndüğünde, Almanca ve Fransızca gramer kitaplarına gömülüyordu. Ama hüzünleniyor, dikkatini vermekte zorluk çekiyordu. Dubçek'in Moskova'dan dönüşünde radyoda yaptığı konuşma geliyordu hep aklına. Ne söylediğini tümüyle unutmasına karşın, titreyen sesi hâlâ kulaklarındaydı. Yabancı askerlerin onu, bağımsız bir devletin başkanını kendi ülkesinde nasıl tutukladıklarını, dört gün Ukrayna dağlarında bir yerde gözaltında tuttuklarını, ölüm cezasına çarptırılacağını söylediklerini –on sene önce Macar Devlet Başkanı İmre Nagy'i öldürdükleri gibi–, sonra tutup Moskova'ya götürdüklerini, yıkanıp tıraş olmasını, elbiselerini değiştirip bir kravat takmasını buyurduklarını, ölüm cezasının yerine getirilmeyeceğini bildirdiklerini, kendini bir kere daha devlet başkanı sayması gerektiği yolunda direktif verdiklerini, Brejnev'le karşılıklı masaya oturtup, harekete geçmeye zorladıklarını düşündü.

Ezilmiş, utanç içindeki ulusuna seslenmek üzere ezik, zavallı bir adam olarak dönmüştü. O kadar utanç içindeydi ki, konuşamıyordu bile. Tereza cümlelerinin arasındaki o uzun sessizlikleri hiçbir zaman unutamayacaktı. O kadar mı yorgundu? Hasta mıydı? Onu ilaçla mı uyuşturmuşlardı? Yoksa sadece umarsızlıktan mıydı? Dubçek'ten geriye hiçbir şey kalmasa bile, en azından o korkunç, uzun sessizlikler, soluksuz kalır gibi olduğu, kulaklarını radyoya yapıştırmış tüm bir ulusun önünde boğulurcasına soluk almaya çalıştığı anlar, hiç değilse o sessizlik anları kalacaktı. Bu sessizlik anları ülkelerinin başına gelen felaketi tümüyle içeriyordu.

İşgalin yedinci günüydü. Konuşmayı göz açıp kapayıncaya kadar bir direniş organına dönüşen gazetelerden birinin yazı işleri bürosunda dinlemişti Tereza. Oradaki herkes o an nefret etmişti Dubçek'ten; uzlaştığı için suçlamışlardı onu; onun ezilmişliğiyle ezilmişlerdi; güçsüzlüğünden gocunmuşlardı.

Zürih'te o günleri düşünürken, adamcağıza tepki duymuyordu artık. "Güçsüz" sözü nicedir bir yargı gibi gelmiyordu kulağa. Dubçek gibi atletik bir bedeni de olsa, kendisinden üstün bir güçle karşılaşan her kişi güçsüzdür. O zaman dayanılmaz ve tiksinç gelen o güçsüzlük, Tereza'yla Tomas'ı ülkeden çıkıp gitmeye zorlayan o güçsüzlük, işte o güçsüzlük ansızın çekici geldi Tereza'ya. Yerinin güçsüzlerin yanı, güçsüzlerin ülkesi olduğunu ve onlara güçsüz oldukları için, cümlelerin ortasında solukları tıkandığı için bağlılık göstermesi gerektiğini anladı.

Tıpkı göz kararması gibi, onların güçsüzlükleri de onu kendine çekiyordu. Çekiyordu çünkü kendisini de güçsüz hissediyordu. Gene kıskançlık duymaya, gene elleri titremeye başladı. Tomas bunları fark ettiğinde, her zaman yaptığını yaptı: Tereza'nın ellerini ellerine aldı ve sıkı sıkı tuta-

rak yatıştırmaya çalıştı onu. Ellerini hırsla Tomas'ın ellerinden çekti Tereza.

"Ne oldu, ne var?" diye sordu erkek.

"Hiç."

"Ne yapayım istiyorsun senin için?"

"Yaşlanmanı istiyorum. On yıl daha yaşlı olmanı. Yirmi yıl daha!"

Demek istediği şuydu: Güçsüz olmanı istiyorum. Benim kadar güçsüz.

26

Karenin, İsviçre'ye taşınmaktan pek hoşnut değildi. Karenin değişiklikten nefret ederdi. Köpek zamanı, düz çizgi üzerinde gösterebilecek bir şey değildir; bir olaydan ötekine ilerleyip durmaz. Bir saatin, gece gündüz aynı yolu izleyerek, kadranın çevresinde dönüp duran akreple yelkovanı gibi –bunlar da başlarını alıp deli gibi koşmaya hiç istekli değildirler– bir çember çizer. Prag'dayken, Tomas'la Tereza yeni bir iskemle satın aldıklarında ya da bir saksının yerini değiştirdiklerinde, Karenin hoşnutsuzlukla seyrederdi olup bitenleri. Onun zaman duyusunu zedelerdi bu olay. Tomas'la Tereza'nın kadranın üzerindeki sayıların yerini değiştirerek saatin akrebiyle yelkovanını şaşırtmaya çalışmaları gibi bir şeydi bu.

Buna karşın, Karenin, Zürih'teki apartman dairesine eski düzenini, eski alışkanlıklarını kısa sürede yerleştirmeyi becerdi. Prag'da olduğu gibi, yataklarının üzerine sıçrayarak onları yeni güne karşılıyor, Tereza'ya sabah alışverişinde arkadaşlık ediyor, bunun dışındaki öteki gezintilerin hiçbirinden geri kalmamayı da başarıyordu.

Yaşamlarının zaman göstergesiydi Karenin. Umarsız anlarında, Tereza kendi kendine sırf onun yüzünden dayanmak

zorunda olduğunu, onun kendinden hatta belki Dubçek'ten, terk ettikleri yurtlarından bile güçsüz olduğunu hatırlatıyordu.

Bir gün, alışverişten eve döndüklerinde telefon çalıyordu. Tereza ahizeyi kaldırdı, "Kimsiniz?" diye sordu.

Telefondaki Almanca konuşan bir kadın sesiydi, Tomas'ı arıyordu. Ses aceleciydi ve Tereza bu seste hafif bir alaycılık sezdi. Tomas'ın evde olmadığını ve ne zaman geleceğini bilmediğini söylediğinde, telefonun öbür ucundaki kadın gülmeye başladı ve allahaısmarladık demeden kapattı.

Tereza bu olayın özel bir anlam taşımadığının farkındaydı. Hastanedeki hemşirelerden biri, bir hasta, bir sekreter, herkes olabilirdi arayan. Ama gene de keyfi kaçmıştı, dikkatini hiçbir şeye veremiyordu. O zaman evdeyken sahip olduğu gücün son kırıntısını da kaybettiğini anladı; şu son derece önemsiz olayı bile göğüslemekten tümüyle yoksundu.

Yabancı bir ülkede olmak, altında insanın ailesinin, arkadaşlarının, meslektaşlarının yaşadığı, söyleyeceklerini orada çocukluğundan beri konuştuğu bir dilde kolayca söyleyebileceği ülkenin sağladığı ağ olmaksızın, yerden çok yüksekte bir telin üzerinde yürümek demekti. Prag'dayken Tomas'a sadece duygusal yönden bağımlıydı; buradaysa her konuda... Tomas onu terk ederse korkusuyla mı yaşamak zorunda kalacaktı?

Kendi kendine şunları söyledi: Tanışmaları zaten baştan bir yanlışlığa dayalıydı. Koltuğunun altındaki *Anna Karenina* sahte kimlikten başka bir şey değildi; Tomas'a kendisi hakkında yanlış bir fikir vermişti. Aşklarına rağmen, birbirlerinin yaşamını cehenneme çevirmişlerdi. Birbirlerini sevmeleri, suçun onlarda, davranışlarında ya da duygularında tutarsızlığa düşmelerinde olmadığının kanıtıydı sadece; o güçlüydü, kendisi güçsüz. Bir cümlenin ortasında otuz sa-

niye susan Dubçek gibiydi Tereza; kekeleyen, soluğu tıkanan, konuşmayan yurdu gibiydi.

Ama güçlüler güçsüzleri incitemeyecek kadar güçsüz olunca, güçsüzler çekip gidecek kadar güçlü olmak zorundaydılar.

Ve kendi kendine bütün bunları söyledikten sonra, yüzünü Karenin'in tüylü başına gömdü: "Kusura bakma, Karenin. Anlaşılan bir taşınma daha bekliyor seni," dedi.

27

Tren kompartımanın bir köşesine büzülmüş, ezik, başının üzerinde ağır bavulu, Karenin'i bacaklarına bastırmış otururken, aklına annesiyle yaşadığı sıralarda çalıştığı otelin lokantasındaki aşçı geliyordu durmadan. Aşçı kıçına vurmak için eline geçen hiçbir fırsatı kaçırmaz, herkesin önünde ona ne zaman pes edip de kendisiyle yatağa gireceğini sormaktan bıkıp yorulmazdı. Aklına gelen kişinin o aşçı olması garipti. Her zaman, nefret ettiği her şeyin en belli başlı örneği olmuştu. Şimdiyse Tereza'nın düşünebildiği tek şey, onun karşısına geçip, "Benimle yatmak istediğini söylerdin hep. Evet, şimdi karşındayım işte," demekti.

Kendisini Tomas'a dönmekten alıkoyacak bir şey yapmayı özlüyordu. Yaşamının geride kalan yedi yılını acımasızca yıkmayı, yoketmeyi özlüyordu. Bu göz kararmasıydı. Esriten, önüne geçilmez bir düşme arzusu.

Göz kararmasına güçsüzlerin esrimesi de diyebiliriz. Güçsüzlüğün farkına varan bir kişinin güçsüzlüğüne karşı çıkmak yerine ona boyun eğmeye karar vermesi... Güçsüzlükten sarhoştur, daha güçsüzleşmek ister, kentin en büyük meydanında herkesin gözü önünde yere yuvarlanmak, daha da alçalmak, aşağının aşağısı olmak ister.

Kendi kendini Prag dışına yerleşmeye, fotoğrafçılık mes-

leğini bırakmaya kandırmaya çalıştı. Bir zamanlar Tomas'ın sesine kapılıp terk ettiği küçük kasabaya geri dönecekti.

Ama Prag'a vardığında, çeşitli ufak tefek sorunları çözümlemek için zaman gerektiğini gördü ve yolculuğunu ertelemeye başladı.

Döndüğünün beşinci günü, Tomas ansızın çıkıp geldi. Karenin öyle bir sevinçle üstüne sıçrayıp, sevgi gösterileri yapmaya başladı ki, Tereza ile Tomas'ın birbirlerine herhangi bir sevgi gösterisinde bulunmaları için bir süre beklemeleri gerekti.

Karla kaplı bir ovada durmuş soğuktan titriyorlardı sanki, öyle geldi ikisine de.

Sonra, bundan önce hiç öpüşmemiş iki sevgili gibi ikisi de aynı anda hareket etti.

"Her şey yolunda gitti mi?" diye sordu Tomas.

"Evet," diye cevapladı Tereza.

"Dergiye gittin mi?"

"Telefonla aradım."

"Ne oldu peki?"

"Daha bir şey yok. Bugüne kadar bekledim."

"Neyi?"

Karşılık vermedi Tereza. Onu beklediğini söyleyemezdi Tomas'a.

28

Şimdi bildiğimiz bir noktaya geri dönüyoruz. Tomas son derece mutsuzdu ve karnı ağrıyordu. Gece çok geç saatlere kadar uyuyamadı.

Hemen ardından Tereza uyandı. (Rus uçakları Prag üzerinde dört dönüyorlardı, onların gürültülerinden uyumak imkânsızdı.) İlk düşüncesi Tomas'ın kendisi için geri döndüğü oldu; Tereza için yazgısını değiştirmişti. Tereza'dan

sorumlu olan Tomas değildi artık; şimdi Tereza, Tomas'tan sorumluydu.

Bu sorumluluğun, toparlayabileceği güçten çok daha fazlasını gerektirir gibi olduğunu hissetti Tereza.

Ama sonra birden dün Tomas kapıda göründüğünde, kilise çanlarının saat altıyı çaldığını hatırladı. İlk karşılaştıkları gün, Tereza'nın vardiyası saat altıda bitmişti. Tomas'ın orada sarı renkli park sırasında oturuşu geldi gözlerinin önüne, çan kulesinin saat altıyı çaldığını duydu.

Hayır, boş inan değil; Tereza'yı içine düştüğü sıkıntıdan çekip çıkaran ve yeniden yaşama gücü aşılayan güzellik duygusuydu. Küçük rastlantı kuşları bir kere daha konmuştu omuzlarına. Gözlerinde yaşlar vardı; Tomas'ın yanıbaşında soluk alıp verdiğini duymak onu anlatılamayacak kadar mutlu etti.

III

YANLIŞ ANLAŞILAN SÖZCÜKLER

1

Cenevre irili ufaklı çeşmelerin, bir zamanlar bando-mızıkalardan yayılan müzikle yankılanmış parkların kentidir. Üniversite binası ağaçlar arasında gizlenmiştir. Franz öğleden sonra dersini yeni bitirmişti. Binadan çıkarken elektrikli bahçe fıskiyeleri çimenlere su fışkırtıyordu; Franz'ın keyfi yerindeydi. Sevgilisini görmeye gidiyordu. Birkaç sokak ötede oturuyordu sevgilisi.

Sık sık uğrardı ona, ama sadece dost olarak, hiçbir zaman sevişmek için değil. Onunla Cenevre'deki atölyesinde sevişecek olsa, aynı gün içinde bir kadından ötekine, karısından metresine gitmesi sonra da geriye, karısına dönmesi gerekecekti; Cenevre'da karı koca Fransız usulü, aynı yatağı paylaştıkları için de, birkaç saatte bir kadının yatağından ötekininkine gitmiş olacaktı. Ki bu da, hem metresiyle karısını hem de sonuçta kendisini üzüp sıkacaktı, ona öyle geliyordu.

Birkaç ay önce âşık olduğu bu kadına duyduğu sevgi Franz için öylesine değerliydi ki, ona yaşamında bağımsız bir mekân, sınırları belirlemiş bir el değmemişlik alanı ya-

ratmaya çalışmıştı. Sık sık yabancı üniversitelerde konferans vermeye çağrılırdı eskiden beri; şimdilerde, gelen bütün önerileri kabul ediyordu. Ama bunlar, yeni icadı olan gezginlik hevesini karşılamaya yetmediği için, karısına son günlerde sık sık ortadan yokoluşunu haklı göstermek üzere yeni kongreler, sempozyumlar yaratır olmuştu. Zamanını kendisininkine kolaylıkla uydurabilen sevgilisi gerçek ya da hayalî, bütün bu konferans çağrılarında ona eşlik ediyordu. Öyle ki kısa zamanda Franz ona birçok Avrupa kentini ve bir de Amerikan kentini tanıtmıştı.

"On gün sonra Palermo'ya gitmeye ne dersin?" diye sordu Franz.

"Cenevre'yi yeğlerim," diye cevapladı kadın. Resim sehpasının önünde ayakta durmuş, yapmakta olduğu resmi inceliyordu.

"Palermo'yu görmeden yaşanır mı hiç?" diye sordu Franz işi sululuğa dökmeye çalışarak.

"Palermo'yu gördüm ben," dedi beriki.

"Gördün ha?" diye sordu erkek bir parça kıskançlıkla.

"Bir zamanlar bir arkadaşım bana oradan kart yollamıştı. Tuvaletin üzerine yapıştırdım. Dikkatini çekmedi mi?"

Bunları söyledikten sonra ona bir hikâye anlattı. "Bir zamanlar, yüzyılın başlarında bir şair yaşarmış. O kadar yaşlıymış ki, onu kâtibi çıkarırmış gezmeye. 'Üstad!' demiş kâtibi bir gün, 'Havada ne var bakın! Kentin üzerinden uçan ilk uçak!' 'Bende resmi var onun,' demiş şair kâtibine, gözlerini yerden kaldırmadan. İşte, bende de Palermo'nun resmi var. Oradaki otellerle arabaları da başka kentlerdekilerin aynısı. Benim atölyemde ise hep yeni, değişik resimler var."

Franz üzgündü. Aşk yaşamlarını yabancı ülkelere yaptıkları gezilerle bağdaştırmaya öylesine alışmıştı ki, "Hadi Palermo'ya gidelim!" demesi anlamı açık bir erotik mesajdı,

kadının "Cenevre'yi yeğlerim"inin ise ancak tek anlamı olabilirdi; sevgilisi artık onu arzulamıyordu.

Onunlayken nasıl bu kadar azalıyordu kendine olan güveni? Kadın kaygılanmasını gerektirecek en ufak bir davranışta bulunmamıştı ki! Hatta, tanışmalarından kısa süre sonra sevişme konusunda ilk adımı atan o olmuştu. Yakışıklı erkekti Franz; bilim adamlığı kariyerinin doruğundaydı; meslekî toplantı ve kolokyumlarda sergilediği kibir ve inatçılıkla meslektaşlarının bile gözünü korkutmuştu. Peki öyleyse neden sevgilisinin kendisini bırakıp gideceğinden kaygı duyuyordu günbegün?

Önerebileceğim tek açıklama şu: Franz için aşk kamusal yaşamın bir uzantısı değil, antiteziydi. Kendini eşinin merhametine bırakmayı özlemek demekti. Bir savaş tutsağı gibi teslim olan kişi aynı zamanda silahlarını da bırakmak zorundadır. Gelebilecek darbeye karşı daha baştan savunmasız olduğu içinde darbenin ne zaman geleceğini merak edip durmaktan kendini alamaz. Franz için aşk sürekli bir darbe bekleyişi idi diyorsam, işte bundan.

Franz kendi derdiyle başbaşayken, sevgilisi fırçasını bırakıp öteki odaya geçti. Bir şişe şarapla geri döndü. Tek söz söylemeden açtı ve iki bardak doldurdu.

Franz birden rahatladı, biraz gülünç buldu kendini. "Cenevre'yi yeğlerim," sevişmeyi reddettiği anlamına gelmiyordu; tam tersine, kadın sevişmelerini yabancı kentlerle sınırlamaktan yorulmuştu, bu anlama geliyordu.

Sevgilisi bardağını havaya kaldırdı ve bir dikişte boşalttı. Franz birden aynı şeyi yaptı. Palermo'ya gitmeyi reddedişin aslında aşk çağrısı olmasına çok sevinmişti elbette, ama biraz da kırgındı; sevgilisi, Franz'ın ilişkilerine getirdiği el değmemişlik alanını çiğnemeye kararlı görünüyordu; aşklarını bayağılıktan kurtarmak ve evliliğe, eve ayırdığı dünyadan kesinlikle koparmak konusundaki duyarlı çabalarını anlayamamıştı.

Ressam sevgilisiyle Cenevre'de sevişme yasağı aslında başka bir kadınla evlendiği için kendi kendine uyguladığı bir cezaydı. Bunu bir çeşit suç ya da hata olarak görüyordu. Evliliğinde sürdürdüğü seks yaşamı yokla var arası bir şey de olsa Franz ve karısı hâlâ aynı yatakta uyuyorlar, gece yarısı birbirlerinin derin derin soluk alışlarıyla uyanıyor, birbirlerinin bedenlerinden çıkan kokuları soluyorlardı.

Doğru, tek başına yatmayı yeğlerdi, ama evlilik yatağı hâlâ evlilik bağının simgesidir ve simgeler de, bildiğimiz gibi dokunulmazdır.

Bu yatakta karısının yanına her uzanışında, sevgilisinin onun yatakta karısının yanına uzanışını gözünün önüne getirdiğini düşünür ve sevgilisini her düşündüğünde de kendinden utanırdı. Karısıyla paylaştığı yatağı sevgilisiyle sevişiği yataktan mekân içinde mümkün olduğunca uzak tutmak istemesinin nedeni buydu işte.

Ressam sevgilisi kendine bir bardak şarap daha doldurdu, son damlasına kadar içti, sonra konuşmamayı sürdürerek ve sanki Franz'ın varlığının hiç farkında değilmişçesine, garip bir kayıtsızlıkla yavaşça bluzunu çıkardı. Bir tiyatro öğrencisi gibi davranıyordu; sınıfı, odada yalnız olduğuna ve kendisini kimsenin görmediğine inandırmak üzere bir doğaçlama ödevi üstlenmişti sanki.

Üzerinde eteği ve sutyeni kalmıştı bir tek, ansızın durduğu yerden Franz'a gözlerini dikti uzun uzun baktı (odada yalnız başına olmadığını ancak şimdi fark etmiş gibiydi).

Bu bakış şaşırttı Franz'ı; anlayamadı bu bakışı. Bütün âşıklar oyunun kurallarını farkında olmadan kendilerince belirlerler, sınırları zorlamak daha baştan yasaklanmıştır. Franz'a dikilen bu bakış ikisinin saptadığı kuralların dışına çıkıyordu; genellikle sevişmelerinden önce gelen bakışlarda, el kol hareketleriyle hiçbir ortak yan taşımıyordu. Ne kışkırtıcıydı ne de oynaşmaya çağrı, sadece soran bir bakış-

tı. Ne çare ki Franz'ın bu bakışın ne sorduğu konusunda en ufak bir fikri yoktu.

Derken eteğini de sıyırıp çıkardı ve Franz'ı elinden tutarak duvara dayalı büyük aynaya doğru götürdü kadın. Erkeğin elini bırakmadan, o dalgın, soran bakışla aynaya baktı, önce kendini sonra da Franz'ı süzdü.

Aynanın yakınında üzerinde kara bir melon şapkayla bir perukalık duruyordu. Kadın eğildi, şapkayı aldı ve başına koydu. Aynadaki görüntü anında bambaşka bir şeye dönüştü; birden, üzerinde iç çamaşırlarıyla duran bir kadın oldu; gri takım elbiseli, kravatlı bir erkeğin elinden tutan, başına müthiş ilgisiz bir melon şapka oturtmuş, güzel, uzak, kayıtsız bir kadın.

Sevgilisini ne kadar az anladığını görünce bir defa daha gülümsemek zorunda kaldı Franz. Elbiselerini çıkardığında bunu sevişmeye çağrı olsun diye değil, daha çok garip, küçük bir yaramazlık, iki kişilik bir *happening** olsun diye yapıyordu. Franz anlayış, onay dolu bir gülümsemeyle baktı ona.

Sevgilisinin de aynı biçimde karşılık vermesini bekledi, ama beriki bunu yapmadı. Erkeğin elini bırakmadan gözlerini aynaya, önce kendine sonra ona dikti, baktı.

Happening olacak zaman geçmiş, gitmişti. Franz bu yaramazlığın (kendi içinde şirin olduğunu itiraf etmekten mutluluk duyuyordu) çok uzadığını hissetmeye başladı. Bu nedenle, melon şapkanın kenarlarından iki elinin parmak uçlarıyla tuttu, Sabina'nın başından kaldırdı, yerine, perukalığın üzerine koydu. Yaramaz bir çocuğun Bâkire Meryem tablosuna çizdiği bıyığı siler gibiydi.

Daha birkaç saniye kıpırdamadan aynada kendine baktı kadın. Ardından Franz onu sevecen öpüşlerle sarıp sarmaladı ve bir kere daha kendisiyle on güne kadar Palermo'ya

---

(*) *Happening:* Belli bir olayı bir kereliğine "sahneleyerek" yaratılan sanat yapıtı.

gelmesini istedi. Bu defa hiçbir şeyi sorgulamadan evet dedi kadın, erkek de çıktı gitti.

Keyfi yeniden dört dörtlüktü. Yaşamı boyunca can sıkıntısının başkenti olarak lanetlediği Cenevre şimdi güzel, serüven dolu görünüyordu gözüne. Dışarıda, sokakta döndü, atölyenin geniş pencerelerine baktı bir kere daha. Baharın son günleriydi, hava iyice sıcaktı. Bütün pencerelerde çizgili tenteler vardı. Franz parka kadar yürüdü. Parkın en ucunda, Ortodoks kilisesinin altın kubbeleri, sanki biraz sonra yıkılacakmış da görünmez bir güç tarafından kurtarılıp havaya dikilmiş iki yaldızlı top gibi havaya yükseliyordu. Her şey güzeldi. Sonra kıyıya doğru yürüdü ve oturduğu yere, gölün kuzey kıyısına giden dolmuş motoruna bindi.

2

Sabina artık kendi kendiyleydi. Üzerinde hâlâ iç çamaşırları olduğu halde yeniden aynaya gitti. Melon şapkayı bir kere daha başına koydu ve uzun uzun kendini seyretti. Bir tek yitik anın peşinde koşarak harcadığı yılların sayısına şaştı.

Bir zamanlar, yıllar önce, atölyesine geldiği bir sıra, melon şapka Tomas'ın hoşuna gitmişti. Şapkayı başına koymuş, tıpkı Cenevre'deki atölyede olduğu gibi duvara dayalı büyük aynada kendini seyretmişti. Bir on dokuzuncu yüzyıl valisi olarak neye benzeyebileceğini görmek istemişti. Sabina soyunmaya başlayınca, şapkayı onun başına oturtmuştu. Orada, aynanın önünde durmuş (Sabina soyunurken hep aynanın önünde dururlardı), kendilerini seyretmişlerdi. Üzerinde iç çamaşırları kalıncaya kadar soyunmuştu Sabina, ama şapka hâlâ başındaydı. Sonra birdenbire aynada gördükleri şeyden ikisi de uyarıldıklarını fark etmişti Sabina.

Onları öylesine uyaran ne olabilirdi? Az önce, başındaki

şapka şakadan başka bir şey değildi, ona öyle gelmişti. Kahkahanın bir adım ötesi gerçekten de uyarılma mıydı?

Evet. O zaman aynada birdenbire baktıklarında, Sabina'nın ilk birkaç saniye içinde gördüğü sadece gülünç bir durumdu. Ama gülünç unsur ansızın uyarılmanın tüllerine bürünmüştü; melon şapka bir şakayı imlemiyordu artık; şiddeti imliyordu; Sabina'ya, onun kadınlık onuruna yönelik bir şiddeti. Çıplak bacaklarını, edep yerlerinin üçgenini gösteren ince külotu gördü Sabina. İç çamaşırları dişiliğini yok sayıyor, ayaklar altına alıyor, gülünçleştiriyordu. Tomas'ın yanıbaşında, tepeden tırnağa giyimli olarak durması aynada gördükleri şeyin özünde hiç de masum bir eğlence olmadığını gösteriyordu (istediği eğlence olsa, o da soyunur, bir melon şapka geçirirdi başına); gördükleri şey hakarete uğratılmışlık, alçaltılmışlıktı. Ama Sabina, buna isyan etmek yerine, olanca gururuyla, sanki herkesin gözü önünde ırzına geçilmesine kendi iradesiyle boyun eğiyormuş gibi, Tomas'ı çekti yere devirdi. Melon şapka masanın altına yuvarlanmıştı, aynanın önündeki kilimin üzerinde yuvarlanmaya başladılar.

Biz melon şapkaya dönelim gene de:

Bir, unutulmuş bir büyükbabayı, küçük bir Bohemya kentinin on dokuzuncu yüzyıldaki valilerinden birini belli belirsiz hatırlatan eşya.

İki, Sabina'nın babasından kalan anı. Cenazeden sonra, erkek kardeşi ana-babanın tüm mülküne el koymuş, Sabina ise hakları için didişmeyi küçüklük sayıp reddederek, alaylı bir sesle miras olarak bir tek melon şapkayı aldığını bildirmişti.

Üç, Tomas'la girişikleri aşk oyunları için aksesuar.

Dört, bilinçle besleyip geliştirdiği kendi özgünlüğünün göstergesi. Ülke dışına göç ettiğinde yanına pek fazla bir şey alamamıştı; bu yer kaplayan, işe yaramaz eşyayı almak başka daha işe yarar eşyalardan vazgeçmek demekti.

Beş, artık ülke dışında olduğuna göre, şapka duygusal değeri olan bir nesneydi. Zürih'te Tomas'ı görmeye gittiğinde, şapkayı da yanına almıştı. Tomas otel odasının kapısını açtığında şapka Sabina'nın başındaydı. Ama bu arada hesaba katmadığı bir şey olmuştu; şapka artık şık ya da kışkırtıcı bir eşya olmaktan çıkmış, geçen zamana dikilmiş bir anıt olmuştu. İkisine de dokunmuştu bu. Hiç sevişmedikleri gibi seviştiler. İç gıcıklayıcı oyunların ne yeri ne de zamanıydı. Çünkü bu buluşmaları, her defasında yeni, küçük günahlar uydurmak fırsatı buldukları erotik randevularının devamı değildi; bu buluşma, geçmiş zamanın küçük bir gözden geçirilmesi, ortak geçmişlerine adanan bir ilahi, uzaklara karışarak gözden kaybolan, duygusallıktan uzak bir hikâyenin duygusal özetiydi.

Melon şapka, Sabina'nın yaşamı olan müzik parçasında bir motifti. Tekrar dönüp geliyor, her defasında değişik bir anlam kazanıyor ve bütün bu anlamlar yatağından akan bir ırmak gibi şapkanın içinden akıp gidiyordu. Heraklitos'un ("aynı suda iki kere yıkanılmaz") ırmak yatağı da diyebilirim buna; melon şapka, Sabina'nın içinden her defasında başka bir ırmağın, başka bir *anlambilimsel ırmağın* akıp gittiğini gördüğü bir yataktı; bununla birlikte bütün önceki anlamlar da (bir yankı, bir yankılar resmi geçidi gibi) yeni anlamla birlikte yankılanacaktı. Her yeni yaşantı yankılanacak, her defasında armoniyi zenginleştirecekti. Sabina ile Tomas'ın Zürih'teki otelde melon şapka karşısında böylesine duygulanmalarının ve neredeyse gözyaşları içinde sevişmelerinin nedeni, onun o kara varlığıyla sadece aşk oyunlarının aynısı değil, aynı zamanda Sabina'nın uçaksız, otomobilsiz bir çağda yaşamış olan babasıyla büyükbabasından kalma bir anı-eşya da olmasıydı.

Belki şimdi Sabina ile Franz'ı birbirlerinden ayıran uçurumu daha iyi anlayabilecek durumdayız; erkek kadının ya-

şamının hikâyesini büyük bir merakla dinliyor, aynı derecede istekli görünüyordu ama, karşılıklı sarf ettikleri sözcüklerin anlamını apaçık anlasalar da, aralarında akıp giden ırmağın anlambilimsel fısıltısını duymayı başaramıyorlardı.

İşte bu nedenle, Sabina Franz'ın önünde melon şapkayı başına taktığında Franz, sanki biri ona bilmediği bir dilde seslenmiş gibi rahatsız oluyordu. Ne açık saçık ne de duygusal bir hareketti bu, sadece anlaşılmazdı. Franz'ı rahatsız eden de anlamının olmayışıydı işte.

İnsan henüz epeyce gençse ve yaşam denen müzik parçası hâlâ açılış notalarındaysa, yaşamın şurasını burasını değiştirip yeniden yazabilir, karşısındakiyle motif değiştokuşu yapabilir (Tomas'la Sabina'nın melon şapka motifiyle yaptıkları gibi); ama Franz ile Sabina gibi daha genç yaşta karşılaşan iki insanın müzik parçaları az çok tamamlanmıştır ve her motif, her eşya, her sözcük her biri için farklı anlam taşır.

Sabina ile Franz'ın bütün konuşmalarını kâğıda geçirebilsem, aralarındaki yanlış anlaşılan şeylerin uzun bir dizinini ortaya çıkarabilirdim. Bunun yerine gelin kısa bir sözlükle yetinelim.

3

Küçük "Yanlış Anlaşılan Sözcükler" Sözlüğü

KADIN

Kadın olmak Sabina'nın seçmediği bir yazgıydı. Seçmediğimiz bir şeye kendi erdemimiz ya da başarısızlığımız gözüyle bakamayız. Sabina seçmediği yazgısına karşı en doğru tavrı almak gerektiğine inanırdı. Kadın olarak doğmaya isyan etmek ona göre bundan gurur duymak kadar aptalca bir şeydi.

İlk birlikte oldukları sırada bir kere, Franz ona garip biçimde üstüne basarak, "Sabina, sen bir *kadınsın*," demişti.

Sabina onun bu apaçık gerçeği neden Amerika'yı keşfeden Kristof Kolomb ciddiyetiyle vurguladığını anlayamadı. Franz'ın böylesine alışılmadık biçimde vurguladığı "kadın" sözcüğünün onun gözünde iki cinsten birini göstermediğini çok sonra anladı; bu sözcük bir *değerin* ifadesiydi. Her kadın hak etmezdi *kadın* olarak nitelendirilmeyi.

Peki ama Sabina, Franz'ın gözünde bir *kadın* idi ise, karısı Marie-Claude neydi? Yirmi yıl kadar önce, Marie-Claude'la tanışmalarından birkaç ay sonra, Marie-Claude Franz kendisini terk ederse canına kıymakla korkutmuştu onun gözünü. Franz bu gözdağından büyülenmişti sanki. Marie-Claude'dan pek fazla hoşlanmıyordu, ama onun kendisine duyduğu aşk aklını başından almıştı. Böyle büyük bir aşka layık olmadığını, Marie-Claude'a büyük bir boynu eğiklik borcu olduğunu düşünüyordu.

Öylesine eğdi ki boynunu, sonunda onunla evlendi. Marie-Claude intihar tehdidinin yanısıra gelen duygu yoğunluğuna bir daha hiç ulaşamadı, ama Franz yüreğinde o duygu yoğunluğunun anısını, onu hiçbir zaman incitmemesi ve ondaki "kadın"a her zaman saygı göstermesi gerektiği düşüncesiyle birlikte canlı tuttu.

İlginç bir kılıf uydurmaydı bu. "Marie-Claude'a saygı duyma" ama "ondaki 'kadın'a saygı duy."

Ama Marie-Claude kendisi kadın olduğuna göre, onun içinde gizlenen, Franz'ın her zaman saygı duyması gereken öteki kadın kimdi peki? Platoncu bir kadın ideası mı acaba?

Hayır, Franz'ın annesi. Annesindeki "kadın"a saygı duyduğunu söylemek aklının ucundan bile geçmezdi Franz'ın. Annesine tapardı; onun içinde gizlenen bir kadına falan değil. Annesi ve Platoncu kadınlık ideası tek ve aynı şeydi.

Franz on iki yaşındayken babası tarafından terk edilen annesi birden tek başına kaldı. Oğlan ciddi bir şeylerin olup bittiğini seziyordu, ama annesi o bunalıma düşmesin

diye üzücü olayı yumuşak, anlamsız sözlerle geçiştirdi. Babasının evi terk ettiği gün, Franz'la annesi birlikte kente indiler ve evden çıkarlarken Franz annesinin bir ayağına başka pabuç giymiş olduğunu fark etti. Ne yapacağını şaşırmıştı; yaptığı yanlışlığa dikkatini çekmek istiyor, ama bir yandan da annesini incitmekten korkuyordu. İşte bu yüzden, kentte birlikte yürüdükleri süre boyunca gözlerini annesinin ayaklarından ayıramadı. Acı çekmenin ne demek olduğunu ucundan kenarından ilk sezişi böyle oldu.

BAĞLILIK VE İHANET

Ta çocukluğundan cenazesine eşlik ettiği güne kadar sevdi annesini; anılarında da seviyordu onu. Bağlılığın erdemlerin en yücesi olduğuna karar vermesi de bunun sonucunda oldu; bağlılık, aksi halde tuzla buz olup saniyenin binde biri uzunluğunda izlenimlere bölünecek yaşamlara bir bütünlük veriyordu.

Franz, Sabina'ya sık sık annesinden söz ediyordu, bunu yaparkan açığa vurulmamış, bilinçaltı bir amaçla davranıyordu belki de: Sabina'yı bağlılık konusundaki yeteneğiyle baştan çıkarmayı, kazanmayı umuyordu.

Bilmediği şey Sabina'nın bağlılıktan çok ihanete baştan çıktığıydı. "Bağlılık" sözcüğü Sabina'ya, pazarlarını günbatımında orman ve vazolarda gül resimleriyle tuval üstüne tuval doldurmakla geçiren, taşra bağnazı babasını hatırlatıyordu. Onun sayesinde daha çocukken resme başladı. On dört yaşındayken yaşıtı bir oğlana âşık oldu. Babası öyle korktu ki, onu bir yıl yalnız başına evden dışarı bırakmadı. Bir gün Sabina'ya bazı Picasso reprodüksiyonları gösterip bunlarla alay etti. On dört yaşındaki mekteplisini sevemeyecekse kübizmi severdi Sabina da. Okulu bitirdikten sonra Prag'a gitti. Başını döndüren bir duygu artık sonuna babaevine de ihanet edebileceğini söylüyordu.

İhanet. Küçük yaştan başlayarak babamız; öğretmenimiz bize ihanetin düşünülebilecek en alçakça suç olduğunu söyleyip dururlar. Peki ama nedir ihanet? İhanet setleri yıkmak demektir. İhanet, setleri yıkmak ve bilinmeyene doğru başını alıp gitmek demektir. Sabina bilinmeyene doğru başını alıp gitmekten daha harika bir şey düşünemiyordu.

Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisi olmasına rağmen, Picasso gibi resim yapmasına izin verilmiyordu. Dönem sanatta sosyalist gerçekçiliğe izin verildiği dönemdi ve okul komünist devlet adamlarının portrelerini üretip duruyordu. Babasına ihanet etmeye duyduğu özlemi tümüyle doyuramamıştı; komünizm de babadan başka bir şey değildi çünkü, babası kadar sıkı ve kısıtlı bir baba, ona aşkı da (tutuculuğun hüküm sürdüğü dönemlerdi), Picasso'yu da yasaklayan bir baba. Sabina sonuçta ikinci sınıf bir aktörle evlendiyse, aktörün eksantrik olma konusunda bir ünü olduğu, her iki babaya da yaranamadığı için yaptı bunu.

Derken annesi öldü. Cenazeden sonra, Prag'a döndüğünün ertesi günü, babasının üzüntüden canına kıydığını bildiren bir telgraf aldı Sabina.

Birden vicdanı sızladı; babasının güllerle dolu vazo resimleri yapmış olması, Picasso'dan nefret etmesi gerçekten o kadar korkunç muydu? On dört yaşındaki kızının karnı burnunda eve dönmesinden çekinmesi bu kadar yakınılacak bir şey miydi? Karısı olmadan yaşamayı sürdürememesi gerçekten o kadar gülünesi miydi?

O zaman gene ihanet özlemi duydu; kendi ihanetine ihanet etmek. Kocasına (artık ona eksantrik değil, sorunlu bir sarhoş gözüyle bakıyordu), onu terk ettiğini bildirdi.

Ama uğruna A.'ya ihanet ettiğimiz B.'ye de ihanet etmek ille de A.'yı hoşnut etmek anlamına gelmez. Dul bir kadın ressamın yaşamı bir zamanlar ihanet ettiği ana-babasının yaşamıyla en ufak bir ortak yön taşımıyordu. İlk ihanet

onarılmazdır. Başka ihanetlerden oluşan bir zinciri harekete geçirir ve bunlardan her biri bizi ilk ihanetimizden uzaklara, daha uzaklara götürür.

MÜZİK

Franz için müzik, esrime anlamındaki Dionizyak güzelliğe en çok yakışan sanattı. Kimse bir romanla ya da resimle sarhoş olmaz, oysa Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi'nden, Bartok'un İki Piyano ve Vurmalı Sazlar İçin Sonat'ından ya da Beatles'ın Beyaz Albüm'ünden sarhoş olmamak elde midir? Franz "klasik" ve "pop" müzik arasında fark gözetmezdi. Bu farkı modası geçmiş ve ikiyüzlü bulurdu. Rock müziğini de Mozart kadar severdi.

Müzik onun için özgürleştirici bir güçtü; onu yalnızlıktan, içedönüklükten, kütüphanelerin tozundan kurtarıyordu; bedeninin kapısını açıyor ve ruhunun dışarıya, dünyaya adım atıp dost edinmesini sağlıyordu. Dans etmeyi seviyordu ve Sabina'nın bu tutkusunu paylaşmamasına hayıflanıyordu.

Bir gün birlikte lokantada oturuyorlardı. Yemek yerlerken yakınlarındaki hoparlörden sonuna kadar açılmış gümbür gümbür bir müzik yayılıyordu çevreye.

"Bir kısır döngü," dedi Sabina. "Müzik gitgide daha yüksek çalındığı için insanlar sağır oluyor. Ama insanlar sağır olduğu için müziğin daha da yüksek çalınması gerekiyor."

"Müzik sevmez misin?" diye sordu Franz.

"Hayır," dedi Sabina, sonra şu sözleri ekledi; "ama gene de farklı bir zaman diliminde..." Müziğin karlarla kaplı uçsuz bucaksız bir sessizlik vadisinde açan bir gül gibi olduğu John Sebastian Bach zamanını geçiriyordu aklından.

Çocukluğunun ilk yıllarından beri, müzik maskesi altında gezinen gürültü peşini bırakmamıştı. Güzel Sanatlar Akademisi'nde okuduğu yıllarda, öğrencilerden yaz tatille-

rinin tümünü gençlik kamplarında geçirmeleri istenirdi. Ortak mekânlarda yaşar ve hep birlikte bir çelik fabrikası inşaatında çalışırlardı. İnşaat alanındaki hoparlörden sabahın beşinden akşamın dokuzuna kadar gürül gürül bir müzik yayılırdı çevreye. Ağlamak gelirdi Sabina'nın içinden, ama müzik neşeliydi ve hiçbir yere, ne tuvaletlere ne de çarşafların altına saklanabilirdi; her şey, her yer hoparlörlerin ses alanı içindeydi. Müzik, Sabina'nın üzerine salınıvermiş bir köpek sürüsüydü sanki.

O zamanlar, böylesi bir müzik barbarlığının ancak komünist dünyada hüküm sürebileceğini düşünmüştü. Ülke dışına çıkınca, müziğin gürültüye dönüştürülmesinin gezegenimize özgü bir süreç olduğunu keşfetti; insanlık bununla tarihin mutlak çirkinlik evresine giriyordu. Gelecekteki mutlak çirkinlik, kendisini ilk olarak her yerde birden varolan işitsel bir çirkinlik olarak hissettirmişti: Otomobiller, motosikletler, elektronik gitarlar, matkaplar, hoparlörler, canavar düdükleri. Her yerde birden varolan görsel çirkinlik de çok geçmeden bunu izleyecekti.

Yemekten sonra, yukarı odalarına çıktılar ve seviştiler. Franz uykuya dalarken düşünceleri berraklığını kaybetmeye, bulanmaya başladı. Yemekteki gürültülü müziği hatırladı ve kendi kendine, "Gürültünün iyi bir yanı var. Sözcükleri boğuyor," dedi. Ve birdenbire, bütün yaşamı boyunca konuşmaktan, yazmaktan, konferans vermekten, cümleler kurmaktan, düşünmekten başka bir şey yapmadığını fark etti; öyle ki, sonuçta bütün sözcükler kesinliğini kaybetmiş, anlamları silinmiş, içerikleri yitmiş, çerçöpe, samana, toza, kuma dönüşmüşlerdi; beyninde dört dönerek, beynini cırnaklayarak, uykusuzluğu, illeti olmuşlardı. İşte o anda, belli belirsiz ama bütün gücüyle özlediği şey, uçsuz bucaksız bir müzik, mutlak bir ses, hoş, mutlu, her şeyi sarıp sarmalayan, her şeyin üstesinden gelen, pencereleri zangırdatan,

acıyı, boşunalığı, sözcüklerin kendini beğenmişliğini bir daha geri dönmemecesine silip götüren tekdüze bir tekrar oldu. Müzik cümlenin olumsuzlanmasıydı, müzik sözcüğün karşıtıydı! Sabina'yla bir kere daha uzun uzun kucaklaşmayı, başka tek bir cümle, tek bir sözcük bile söylememeyi, orgazmını müziğin çoşkun, cümbüşlü gümbürtüsüne katıştırmayı diledi. Ve bu gönendirici, düşsel gürültü patırtı ona bir ninni gibi geldi, uykuya daldı.

AYDINLIK VE KARANLIK

Sabina için yaşamak görmek demekti. Görmek ise iki çizgiyle sınırlanmıştır: Gözleri kamaştıran güçlü ışık ve zifiri karanlık. Belki de Sabina'nın her türlü aşırılığı tatsız bulmasının altında yatan neden buydu. Aşırı uçlar, ardında yaşamın sona erdiği sınırlar demektir ve sanatta da politikada da, aşırılığa duyulan tutku, ölüme duyulan örtük bir özlemdir aslında.

Franz için "ışık" sözcüğü yumuşacık gün ışığında uzanıp giden bir doğa görünümünü getirmiyordu akla; ışık kaynağının kendisini getiriyordu; güneşi, bir ampulü, bir projektörü. Franz'ın çağrışımları tanıdık eğretilemelerdi; adaletin güneşi, aklın dört bir yana yayılan alevi ve benzerleri.

Karanlık da ışık kadar kendine çekiyordu onu. Günümüzde sevişmeden önce ışığı söndürmenin gülünecek bir davranış olduğunu biliyor ve bu nedenle da yatağın başucundaki küçük lambayı hep yanık bırakıyordu. Oysa Sabina'nın içine girdiği an gözlerini kapıyordu. Tüm bedenini kaplayan zevk, karanlığı gerektiriyordu, o karanlık anı, kusursuz, düşüncesiz, görüntüsüzdü; o karanlık sonsuz, sınırsızdı; o karanlık her birimizin içinde taşıdığı sonsuzdu. (Evet, istediğin sonsuzluksa, kapatıver gözlerini!)

Ve zevkin bedeninin gözeneklerine kadar sızdığını hissettiği an, Franz çözülüyor, dağılıyor, kendi karanlığının son-

suzluğuna karışıyor, kendisi sonsuz oluyordu. Ama insan kendi içindeki karanlıkta büyüdükçe, dış çizgileri küçülür, kaybolur. Gözleri kapalı adam, adam enkazıdır. Derken Sabina, Franz'ın görünüşünü gitgide daha sevimsiz bulmaya başladı ve ona bakmaktan kaçınmak üzere o da gözlerini kapadı. Ama onun için, karanlık sonsuzluk demek değildi; onun için, gördüğü şeyle uyuşmamak, gördüğü şeyin olumsuzlanması, görmeyi reddetmekti.

4

Bir keresinde öteki göçmenlerin düzenlediği bir toplantıya götürdüler Sabina'yı, o da sesini çıkarmadı, gitti. Her zamanki gibi, Ruslara karşı silaha sarılıp sarılmama konusunda çene yarıştırıp duruyorlardı. Göçmenliğin verdiği güvenle, hepsi savaşma yanlısı olduklarını bildirdiler doğal olarak. Sabina: "Peki o halde neden geri dönüp savaşmıyorsunuz?" dedi.

Yanlış bir şey söylemişti. Kırlaşmış saçları sonradan dalgalandırılmış bir adam uzun işaret parmağını ona dikti. "Söyleyecek laf değil bu. Olanlardan hepiniz sorumlusunuz. Komünist yönetime nasıl karşı çıktınız? Tek yaptığınız resim yapmak oldu..."

Komünist ülkelerde hiç sonu gelmeyen, belli başlı toplumsal etkinlik, halkı değerlendirmeye tâbi kılmak, hep denetim altında tutmaktı. Bir ressam sergi mi açacak, bir futbolcu milli takıma mı girecek, bitmek tükenmek bilmeyen tavsiye mektupları, raporlar (kapıcıdan, meslektaşlardan, yörenin parti kuruluşundan, gereken sendikadan) toplanır, birbirine eklenir, ölçülür biçilir ve özel görevliler tarafından özeti çıkarılırdı. Bu raporların sanatçılık yeteneğiyle, topa iyi vurma becerisiyle ya da deniz havasının hangi hastalıklara iyi geldiğiyle en ufak bir ilgisi yoktu; bunlar yalnızca

bir tek şeyle ilgiliydi; "yurttaşın politik profili" ile (başka bir deyişle, yurttaşı ne dediğiyle, ne düşündüğüyle, nasıl davrandığıyla, mitinglerde ya da 1 Mayıs törenlerinde davranışlarıyla). Her şey (gündelik hayat, işte yükselme, tatiller) bu değerlendirme sürecinin sonuçlarına bağlı olduğu için, herkes (ister milli takımda futbol oynamak, ister sergi açmak, isterse de tatilini deniz kenarında geçirmek istiyor olsun) olumlu bir değerlendirmeyi hak edecek biçimde davranmalıdır.

Kır saçlı adamın konuşmasını dinlerken bunlar geçti Sabina'nın aklından. Hemşehrilerinin iyi futbolcu ya da ressam olup olmadıkları umurunda bile değildi bu adamın (göçmen toplantısındaki Çeklerden hiçbiri Sabina'nın yaptığı resimlerle ilgilenmiyordu), tek önem verdiği komünizme etkin mi yoksa sadece edilgin olarak mı, gerçekten ve yürekten mi yoksa sadece görünüşü kurtarmak için mi, ta başından beri mi yoksa ancak ülkeyi terk ettikten sonra mı karşı çıktıklarıydı.

Sabina ressam olduğu için ayrıntıları bulup çıkaran bir gözü vardı. Prag'da birbirlerini "değerlendirmeye" pek bayılan kişilerin dış görünüş özelliklerini belleğine iyice yerleştirmişti. Bunların hepsinin işaret parmakları orta parmaklarından biraz daha uzun olur ve bu parmağı kiminle konuşuyorlarsa o kişiye dikerlerdi. Hatta 1968 öncesi on dört yıl boyunca ülkeyi yöneten Cumhurbaşkanı Novotny de saçında berber elinden çıkma aynı kırlaşmış dalgaları pek severdi ve Orta Avrupa sakinleri içinde en uzun işaret parmağı da onunkiydi.

Seçkin göçmen bay, resimlerini bir kere bile görmediği ressamın ağzından komünist Cumhurbaşkanı Novotny'ye benzediğini duyunca önce kıpkırmızı, sonra bembeyaz, sonra gene kıpkırmızı, sonra gene bembeyaz kesildi; bir şeyler söylemeye çalıştı, söyleyemedi ve sustu. Sabina kalkıp gidene kadar hiç kimse ağzını açamadı.

Olay mutsuz etmişti onu; sokağa çıkınca Çeklerle ilişkiyi koparmamaya çalışmanın anlamı ne diye sordu kendi kendine. Kendisini onlara bağlayan neydi? Ülkesinin görünümleri mi? Her birine anayurtlarının adı söylendiğinde akıllarına ne geldiği sorulsa, verecekleri cevaplar o kadar farklı olurdu ki birlik diye bir şey sözkonusu bile olamazdı.

Kültür mü yoksa? Peki kültür neydi ki? Müzik mi? Dvorak ve Janacek mi? Evet. Peki ya bir Çek müzikten hoşlanmıyorsa? O zaman Çeklik ruhu yokoluveriyordu.

Büyük adamlar mı yoksa? Jan Hus mu? O odadakilerden teki bile onun yazdıklarının bir satırını okumuş değillerdi. Onların tek bildiği alevlerdi, Jan Hus direğe bağlanmış yakılırken yükselen alevlerin, küllerin görkemiydi; demek ki onlar için Çek olmanın özü bir avuç külden başka bir şey değildi. Onları birbirlerine bağlayan tek şey yenilgileri ve birbirlerine yöneltikleri suçlamalardı.

Hızlı hızlı yürüyordu. Göçmenlerle tüm bağlarını koparmış olmaktan çok kendi düşüncelerinden rahatsızdı. Haksızlık ettiğini biliyordu. Başka Çekler, işaret parmağı uzun adamdan oldukça farklı insanlar da vardı canım. Küçük söylevini izleyen sıkıntılı sessizlik hepsinin ona karşı oldukları anlamına gelmiyordu elbette. Evet, büyük olasılıkla göçmenlikte boyun eğmek zorunda kaldıkları anlayışsızlık, ansızın gelen nefret karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Peki o zaman neden üzülmüyordu onlar adına? Onları oldukları gibi, hüzün verici, terk edilmiş mahlûklar olarak görmüyordu?

Neden olduğunu biz biliyoruz. Babasına ihanet ettikten sonra yaşam, her biri günah ve zafer kadar çekici olan başka ihanetlerle dolu upuzun bir yol gibi serilmişti önüne. Saf birliği *etmeyecekti!* Saf birliği etmeyi reddediyordu –hep aynı insanlar, hep aynı söylevler! Kendi adaletsizliğinden bu kadar rahatsız olması da bu yüzdendi. Ama kötü bir duygu değildi bu; tam tersine. Sabina'ya daha demin

bir zafer kazanmış da görünmeyen biri onu alkışlıyormuş gibi geldi.

Sonra birdenbire esrime yerini sıkıntıya bıraktı. Yol bir yerde bitecekti! Er ya da geç ihanetlerine son vermek zorundaydı! Er ya da geç kendi kendine engel olmak zorundaydı!

Akşamdı, hızlı adımlarla yürüyerek garı boylu boyunca geçiyordu. Amsterdam treni gardaydı. Vagonunu buldu. Yardımsever bir bekçinin ardısıra giderek kompartımanını da buldu, kapıyı açtı ve Franz'ın kuşetlerden birinin üzerinde oturduğunu gördü. Sabina kollarını erkeğin boynuna doladı ve onu öpücüklere boğdu.

Ona kadınların en bayağısı gibi, "Beni bırakma, bana sıkı sarıl, oyuncağın yap beni, kölen yap, güçlü ol!" demek için karşı konulmaz bir arzu duydu. Ama bunlar söyleyemeyeceği sözlerdi.

Erkeğin kollarından kurtulduğunda söyleyebildiği tek şey, "Seninle birlikte olmaktan ne kadar mutluyum bilemezsin," oldu. Kendini ele vermekten kaçınan kişiliği en çok bu kadarını dışavurmasına izin veriyordu.

5

Küçük "Yanlış Anlaşılan Sözcükler" Sözlüğü (devam)

RESMİ GEÇİTLER

İtalya ya da Fransa'dakilerin işi kolay. Ana-babaları onları kiliseye gitmeye zorladığında, partiye (komünist, Troçkist, Maoist vb.) katılarak çıkarıyorlar hınçlarını. Oysa Sabina önce babası tarafından kiliseye gönderilmiş, sonra gene onun tarafından Komünist Gençlik Birliği'nin toplantılarına katılmaya zorlanmıştı. Adam, kızı evde oturur da bu toplantılara katılmazsa başına geleceklerden korkuyordu.

Sabina zorunlu 1 Mayıs resmi geçitlerinde yürürken hiç-

bir zaman ötekilere adım uyduramaz, arkasındaki sırada yürüyen kız ona bağırır, mahsustan ayağına basardı. Sıra şarkı söylemeye geldiğinde, şarkıların sözlerini hep unutur, sadece ağzını açıp kapardı. Oysa öteki kızlar bunu görür, şikâyet ederlerdi. Gençliğinden beri resmi geçitlerden nefret ederdi Sabina.

Franz öğrenimini Paris'te yapmıştı ve olağanüstü yetenekli olduğu için akademik kariyeri daha yirmi yaşındayken sağlama alınmış durumdaydı. Daha yirmi yaşında, yaşamını üniversitedeki bürosu, bir iki kütüphane ve bir iki konferans salonunun sınırları içinde geçireceğini biliyordu. Böyle bir yaşamı düşündükçe boğulur gibi oluyordu. Kişinin kendini evden sokağa atması gibi o da yaşamından atlayıp çıkmak istiyordu.

İşte böylece Paris'te oturduğu sürece, her türlü gösteriye katıldı. Bir şey kutlamak, bir şey istemek, bir şeye karşı çıkmak ne kadar iyi geliyordu insana; dışarıda, sokaklarda, başkalarıyla birlikte olmak! Saint-Germain Bulvarı'ndan aşağı ya da Place de la Republique'den Bastille'e doğru sıra sıra dizilen göstericiler büyülerdi onu. Yürüyen, bağıran kalabalığı Avrupa'nın ve onun tarihinin imgesi olarak görürdü. Avrupa, Büyük Yürüyüş'tü. Devrimden devrime, kavgadan kavgaya yürüyüş, hiç durmadan ileri.

Başka türlü söyleyeyim: Franz kitaplı yaşamının gerçek olmadığı duygusu içindeydi. Gerçek yaşamını onunla omuz omuza yürüyenlerin dokunuşunu, onların haykırışlarını özlüyordu. Gerçek olmadığını sandığı şeylerin (bürosunun ya da kütüphanenin ıssızlığında yaptığı çalışmanın) aslında gerçek yaşamı olduğunu sandığı resmi geçitlerinse tiyatrodan, danstan, karnavaldan –başka bir deyişle, rüyadan– başka bir şey olmadıkları bir gün bile aklına gelmedi.

Öğrenimini sürdürürken yurtta kalıyordu Sabina. 1 Mayıs sabahı bütün öğrenciler resmi geçite katılmak üzere er-

kenden boy göstermek zorundaydılar. Öğrenci görevlileri eksik bulunmadığından emin olmak üzere tüm binayı tepeden tırnağa ararlardı. Sabina helada saklanırdı. Bina ancak tümüyle boşaldığında odasına dönerdi. Görülmemiş bir sessizlik sarmış olurdu çevreyi. Duyulan tek ses düşman bir dünyanın denizinin gürültüsü imiş gibi gelirdi Sabina'ya.

Ülke dışına çıktıktan bir ya da iki yıl sonra, ülkesinin Ruslar tarafından işgalinin yıldönümünde Paris'te bulunuyordu. Bir protesto yürüyüşü düzenlenmişti,. Sabina da katılmak zorunda hissetti kendini. Havaya kalkmış yumruklarıyla genç Fransızlar Sovyet emperyalizmini lanetleyen sloganlar haykırıyorlardı. Sloganlardan hoşlandı, ama şaşkınlıkla onlarla birlikte haykıramadığını gördü. Birkaç dakikadan fazla dayanamadı gösteriye.

Fransız arkadaşlarına bundan söz ettiğinde, kulaklarına inanamadılar: "Yani ülkende işgale karşı savaşmak istemediğini mi söylüyorsun?" Onlara, komünizmin, faşizmin, bütün işgallerin, bütün istilaların ardında çok daha temel, yaygın bir kötülüğün yattığını ve bu kötülüğün havaya kalkmış yumruklar ve dillerinde bir ağızdan haykırılan birörnek hecelerle uygun adım yürüyen insanlardan oluşan bir resmi geçitte en somut görünümüne kavuştuğunu anlatabilmek isterdi. Ama onlara bunu hiçbir zaman anlatamayacağını biliyordu. Kızarıp bozararak konuyu değiştirdi.

NEW YORK'UN GÜZELLİĞİ

Franz ve Sabina, zaman olur New York sokaklarında saatlerce dolaşırlardı. Soluk kesen görünümlerle çevrelenmiş, döne döne yükselen bir dağ yolundan çıkıyorlarmış gibi, görünüm her adımda değişirdi; kaldırımın ortasında diz çökmüş dua eden genç bir adam, bir iki adım ötede bir ağaca dayanmış duran güzel bir zenci kadın; karşıdan karşıya geçerken görünmez bir orkestrayı yöneten siyah takım elbiseli bir

adam; fıskiyeli bir çeşme ve onun kenarına oturmuş öğle yemeklerini yiyen bir grup inşaat işçisi; çirkin –o kadar çirkin ki, sonuçta güzel– kırmızı ön yüzeyli binalar, bunların üzerinde inen ya da çıkan demir merdivenler; hemen yanında camlı, dev bir gökdelen, onun yanında bir tane daha, bunun da tepesinde ufak kuleleri, galerileri, yaldızlı sütunlarıyla Arap tarzında küçük bir eğlence merkezi.

Sabina'ya kendi resimlerini hatırlatırdı bunlar. Onlarda da birbirleriyle ilgisiz şeyler yanyana gelirdi; gaz lambasının üzerine yansıtılmış çelik fabrikası inşaatı; boyalı camdan fanusu tuzla buz olup, binlerce küçük parçaya bölünmüş, ıssız bir sazlıktan göğe doğru yükselen eski tip bir abajur.

Franz dedi ki: "Avrupalı anlamıyla güzellikte hep önceden düşünülüp taşınılmış, tasarlanmış bir yan vardır. Her zaman estetik bir hedefimiz ve uzun vadeli bir planımız oldu. Batılı bireye yıllarca uğraşarak bir gotik katedral ya da Rönesans dönemi *piazza*'larını inşa etme imkânını veren buydu işte. New York'un güzelliği tümüyle farklı bir temel üzerine kurulu. Amaçlı değil. İnsan tasarımından bağımsız olarak, dikitlerle dolu bir mağara gibi fırlayıp çıkıvermiş. Kendi başlarına çirkin biçimler rastlantı eseri olarak, işin içinde hiçbir amaçlılık olmaksızın, öyle inanılmaz ortamlarda çıkıyorlar ki karşımıza, birden harikulade bir şiirle ışıl ışıl parlayıveriyorlar."

Sabina dedi ki: "Amaçlanmamış güzellik. Evet. Başka bir biçimde dile getirmek gerekirse 'yanlışlık sonucu güzellik' diyebilirdik. Güzellik dünyadan bütün bütüne kaybolmadan önce, yanlışlık sonucu bir süre daha varolacak. 'Yanlışlık sonucu güzellik' – güzellik tarihinin son evresi."

Bunları söylediklen sonra olgunluk döneminin ilk resmini, üzerine yanlışlıkla kırmızı boya damladığında ortaya çıkan tabloyu hatırladı Sabina... Evet, resimleri "yanlışlık so-

nucu güzellik" ilkesine dayalıydı ve New York da ressamlığın gizli ama gerçek anayurduydu.

Franz dedi ki: "Belki de New York'un amaçlanmamış güzelliği insan tasarımının aşırı ölçüde disiplinli ve ölçülü biçili güzelliğinden çok daha zengin ve çok daha çeşitli. Ama bizim Avrupalı güzelliği değil bu. Yabancı bir dünya."

Sonunda bir konuda olsun anlaşmamışlar mıydı?

Hayır. Arada bir fark var. Sabina New York'un güzelliğindeki yabancı ögeyi çok çekici ama ürkünç bulunuyordu; ona Avrupa'yı özletiyordu bu güzellik.

SABİNA'NIN ÜLKESİ

Sabina, Franz'ın Amerika'dan hoşlanmamasını anlıyordu. Avrupa'nın ta kendisiydi o; annesi Viyanalı, babası Fransız, kendisi İsviçreli.

Franz, Sabina'nın ülkesine büyük hayranlık duyuyordu. Sabina ne zaman ona kendisi ya da ülkesindeki dostları hakkında bir şeyler anlatsa, Franz "hapishane", "kovuşturma", "düşman tankları", "iltica", "bildiri", "yasak kitaplar", "yasak sergiler" gibi sözcükler duyuyor ve kıskançlıkla eskiye özlem karışımı tuhaf bir duyguya kapılıyordu.

Sabina'ya itirafta bulundu bir gün: "Bir keresinde felsefecinin biri eserimdeki her şeyin kanıtlanması mümkün olmayan akıl yürütmelerden ibaret olduğunu söylemiş ve bana 'Yalancı Sokrat' diye ad takmıştı. Çok üzülmüş, gocunmuş, korkunç öfkeli bir cevap vermiştim. Düşün bir kere, yaşamımdaki en büyük çatışma bu gülünesi olay! Yaşamının erişip erişebileceği büyük gösteriş imkânı! Sen ve ben ayrı boyutlarda yaşıyoruz. Sen benim yaşamıma Lilliputların ülkesine ayak basan Güliver gibi girdin!"

Sabina karşı çıktı. "Çatışma"nın, "gösteriş"in, "tragedya"nın, bunların hiçbirinin beş para etmediğini öne sürdü; bunlarda içsel değer taşıyan, saygı ya da hayranlığa değecek

hiçbir şey yoktu. Asıl gıpta edilecek olan Franz'ın eseri ve onun kendini eserine adayacak iç huzurunu ve dinginliği bulabilmesiydi.

Franz hayır anlamında salladı başını: "Bir toplum zenginse, bireylerin elleriyle çalışmalara gerek yoktur; kendilerini zihin ve ruh etkinliklerine adayabilirler. Gitgide daha çok üniversite, gitgide daha çok öğrenci olacak bizim toplumuzda. Öğrenciler derece almak istiyorlarsa, tez konuları bulmaları gerekecek. Dünya yüzündeki her şey hakkında tez yazılabildiğine göre, tez konuları da sonsuz sayıda demektir! Sözcüklerle dolu bir sürü sayfa; mezarlıklardan daha yaslı yerler olan arşivlerde üstüste birikiyor. Yaslı, çünkü oraları kimse ziyarete gitmiyor, hatta Azizler Yortusu'nda bile. Kültür aşırı üretimden, sözcük çığından, nicelik çılgınlığından yokolup gitmekte. Senin eski ülkendeki bir tek yasaklanmış kitabın bile bizim üniversitelerimizde çiğnenen milyarlarca sözcükten daha değerli olması da bu yüzden işte."

Franz'ın devrimlere olan düşkünlüğünü bu söylediklerinin ışığında anlamak mümkün. Önce Küba yanlısı, sonra Çin yanlısı oldu, sonra da bu ülkelerin yönetimleri acımasızlıklarıyla onu tiksindirmeye başladığında, derin derin iç geçirerek her şeyden elini eteğini çekti, ne ağırlığı ne de yaşamda karşılığı olan bir laf kalabalığına sığındı. Cenevre'de (orada gösteri falan yoktur) oturan bir profesör oldu ve kendini yadsıma krizi içinde (kadınsız, gösterişsiz, yürüyüşsüz bir yalnızlık içinde) her biri büyük övgü derleyen yedi bilimsel eser yazdı. Sonra bir gün Sabina çıktı karşısına. Gökten inmişti adeta. O, devrimci düşlerin çoktan sönüp gittiğini, ama Franz'ın devrimde en hoşuna giden şeyin hâlâ süregeldiği bir ülkedendi; her şeyin büyük yaşanması; risk, güzüpeklik ve ölüm tehlikesi dolu bir yaşam. Sabina, Franz'ın insan çabasının görkemliliğine olan inancını yine-

ledi. Ülkesinin acılı dramını onun kişiliğine yansıtarak onu daha da güzel buldu Franz.

Gelin görün ki, Sabina bu drama sevgi duymuyordu. "Hapishane", "baskı", "yasak kitaplar", "işgal", "tank" sözcükleri en ufak ülküselleştirmeye yer bırakmamacasına çirkindiler. Onda ülkesine ilişkin tatlı, özlemli bir anı uyandıran tek sözcük "mezarlık"tı.

MEZARLIK

Bohemya'da mezarlıklar bahçe gibidir. Mezarlar çimle ve renk renk çiçeklerle kaplıdır. Alçakgönüllü mezartaşları yeşilliğin içerisinde kaybolurlar. Güneş battığında mezarlık mini mini mumlarla ışıl ışıldır. Ölüler bir çocuk balosunda dans ediyorlar sanki. Evet, çocuk balosunda, çünkü ölüler çocuklar kadar masumdur. Yaşam ne kadar acımasız olursa olsun, mezarlıkta hep huzur vardır. Savaş sırasında, Hitler'in zamanında, Stalin'in zamanında, tüm işgaller sürüp giderken bile. Sabina içine bir sıkıntı çöktüğünü hissettiğinde arabaya atlar, Prag'ı iyice gerilerde bırakır, o kadar çok sevdiği köy mezarlıklarından birinde gezintiye çıkardı. Mavi tepelerden bir fon önünde, ninni kadar güzeldi mezarlıklar.

Franz için mezarlık çirkin bir taş ve kemik yığınıydı.

6

"Hiç kimse araba kullandıramaz bana. Kazalardan ödüm patlar! Öldürmese bile yaşam boyu iz bırakır kazalar!" Heykeltıraş bunları söyledikten sonra tahtadan bir heykel yontarken doğramasına ramak kaldığı parmağını farkında olmadan sıkı sıkı tuttu. Parmağın kurtulmuş olması mucizeydi.

"Ne demek istiyorsun?" dedi Marie-Claude buğulu bir sesle. Formunun zirvesindeydi. "Bir keresinde ciddi bir kaza geçirdim ben; o kazayı hiçbir şeye değişmem, inanın. Üs-

telik hastanede yattığım günlerdeki kadar eğlendiğimi de hiç hatırlamıyorum! Gözümü kırpamadım, onun için de sabah akşam okudum durdum."

Hepsi şaşkınlık içinde ona baktılar. Bayılıyordu buna Marie-Claude. Franz tiksinti (sözkonusu kazadan sonra karısının ağır bir depresyon geçirdiğini ve hiç durmadan yakındığını biliyordu) ve hayranlık (başından geçen her şeyi dönüştürmek konusunda becerisi gerçek bir dirimin göstergesiydi) karışımı bir tepki duydu.

"Kitapları gündüz kitapları-gece kitapları diye ikiye ayırmaya orada başladım," diye sözünü sürdürdü karısı. "Gerçekten de, gündüz okunsun diye yazılmış kitaplar vardır, bir de sadece geceleri okunabilecek olanlar."

Şimdi herkes şaşkınlık ve hayranlık içinde ona bakıyordu; daha doğrusu hâlâ parmağını tutan ve kazayı düşünerek yüzünü buruşturan heykeltıraş dışında herkes.

Marie-Claude heykeltıraşa döndü ve sordu: "Stendhal'i hangi kategoriye sokarsın?"

Heykeltıraş soruyu duymamıştı, sıkıntılı sıkıntılı omuzlarını silkti. Onun yakınında duran bir sanat eleştirmeni Stendhal'i gündüz okuması saydığını söyledi.

Marie-Claude başını salladı, buğulu sesiyle, "Hayır, hayır, yanılıyorsun! Yanılıyorsun! Stendhal gece yazarıdır," dedi.

Franz, çıkagelmesi an meselesi olan Sabina'yı beklediği için gündüz sanatı-gece sanatı tartışmasına pek katılamıyordu. Bu kokteyl parti çağrısını kabul edip etmemesi konusunu günlerce tartışmışlardı Sabina'yla. Marie-Claude partiyi galerisinde sergi açmış bütün ressam ve heyketıraşlar onuruna düzenlemişti. Sabina, Franz'la tanıştığından beri onun karısından uzak duruyordu. Ama ilişkilerinin öğrenilmesinden korktukları için Sabina'nın partiye gelmesinin daha doğal olacağı, dolayısıyla daha az kuşku uyandıracağı sonucuna varmışlardı.

Giriş salonuna doğru belli etmemeye çalışarak bakışlar

fırlatırken, on sekiz yaşındaki kızı Marie-Anne'in odanın öteki ucunda söylev çektiğini duydu Franz. Karısının çevresini saranların grubundan izin isteyerek kızının çevresini saran gruba doğru yöneldi. Kimileri iskemlelere oturmuşlar, kimileri ayakta duruyorlardı, ama Marie-Anne yere bağdaş kurmuştu. Franz, çok geçmeden Marie-Claude'un da odanın kendi yanındaki halının üzerine oturacağına yemin edebilirdi. Konuklarınız varken yerde oturmak o zamanlar sadelik, kural tanımazlık, liberallik, konukseverlik göstergesi, çok Parisli bir davranıştı. Marie-Claude'un nerde olursa olsun yere oturma tutkusu o dereceydi ki, Franz onun sigaralarını satın aldığı dükkânda da yere çöküp oturmasından korkar olmuştu.

"Şu anda ne üzerinde çalışıyorsun, Alain?" diye sordu Marie-Anne ayaklarının dibinde oturduğu adama.

Alain, galerinin sahibesinin kızına dürüst bir cevap verecek kadar saf ve içtendi. Ona, fotoğrafla yağlıboya karışımı olan yeni yaklaşımını açıklamaya girişiyse de daha üç cümle söylememişti ki, Marie-Anne ıslıkla bir parça çalmaya başladı. Ressam ağır ağır, bütün dikkatini anlattığı konuya vererek konuşuyordu, onun için ıslığı duymadı.

"Neden ıslık çaldığını söyler misin bana?" diye fısıldadı Franz.

"İnsanların politikadan söz etmelerini sevmiyorum da ondan," diye cevap verdi kız yüksek sesle.

Gerçekten de, aynı çemberi oluşturan erkeklerden ikisi yakında Fransa'da yapılacak olan seçimleri tartışıyorlardı. Konuşmaları yönetmeyi kendi görevi sayan Marie-Anne, adamlara bir İtalyan topluluğunun gelecek hafta Cenevre'de sahneleyecekleri Rossini operasına gidip gitmeyeceklerini sordu. Bütün bunlar olup biterken ressam Alain, yeni resim yaklaşımının ayrıntılarına inmeye başlamıştı. Franz kızı adına utanıyordu. Onu bozmak için ne zaman operaya

gitse kızının can sıkıntısından yanıp yakıldığını bildirdi çevredekilere.

"Çok kötüsün," dedi Marie-Anne oturduğu yerden babasının karnına yumruk atmaya çalışarak. "Başroldeki tenor o kadar yakışıklı ki. O kadar yakışıklı ki, onu iki kere gördüm, âşık oldum."

Franz kızının annesine ne kadar benzediğini düşünmekten kendini alamıyordu bir türlü. Neden kendisine benzemiyordu? Ama yapabileceği bir şey yoktu. Benzemiyordu işte, Marie-Claude'un şu ya da bu ressama, şarkıcıya, yazara, politikacıya hatta bir keresinde bir bisiklet yarışçısına âşık olduğunu uluorta söylediğini kaç kare duymuştu acaba? Tabii, kokteyl parti konuşmasıydı bütün bunlar ama, arasıra karısının aynı şeyi yirmi yıl önce kendisi için de şurada burada söylediğini, üstelik buna bir de intihar tehdidini eklediğini de hatırlatmadan edemiyordu.

Tam o anda Sabina girdi odaya. Marie-Claude onu karşılamak üzere kapıya yöneldi. Marie-Anne, Rossini konusunu tutturmuş giderken, Franz dikkatini iki kadının konuşmaları üzerine yoğunlaştırdı. Bir iki merhabalaşmadan sonra Marie-Claude, Sabina'nın boynundaki seramik kolyeyi tutup kaldırarak son derece yüksek sesle, "Nedir bu? Ne çirkin!" dedi.

Bu sözcükler Franz'ı derinden etkiledi. Kavga çıkarmak amacıyla söylenmemişlerdi; hemen arkadan gelen buğulu kahkaha, Marie-Claude'un kolyeyi beğenmemekle birlikte Sabina'nın dostluğunu kaybetmek niyetinde olmadığını açıkça ortaya koyuyordu. Gene de, çok sık söylemediği sözlerdi bunlar.

"Kendim yaptım," dedi Sabina.

"Gerçekten çok çirkin bir kolye ama!" diye tekrarladı Marie-Claude bağıra bağıra. "Takmamalısın!"

Franz karısının kolyenin çirkin olup olmamasıyla ilgi-

lenmediğini biliyordu. Bir nesne o çirkin diyorsa çirkin, güzel diyorsa güzel olurdu. Dostlarının taktıkları kolyeler *a priori* güzel olurdu. Onları çirkin bile bulsa, bunu hiçbir zaman söylemezdi, çünkü iltifat nicedir ikinci benliği olup çıkmıştı.

Öyleyse neden Sabina'nın kendi yaptığı kolyenin çirkin olduğuna karar vermişti?

Franz ansızın apaçık gördü bunun cevabını: Marie-Claude, Sabina'nın kolyesinin çirkin olduğunu uluorta söyleyebiliyordu, çünkü bunu söyleme hakkını buluyordu kendinde.

Ya da daha açık söylemek gerekirse: Marie-Claude, Sabina'nın kolyesinin çirkin olduğunu, ona kolyesinin çirkin olduğunu söyleme hakkını kendinde bulduğunu açıkça belirtmek için söylüyordu.

Sabina'nın bir yıl önceki sergisi pek başarı kazanmamıştı, bu yüzden Marie-Claude, Sabina'nın dostluğuna öyle çok önem vermiyordu. Sabina'nın ise Marie-Claude'un dostluğuna önem vermek için her türlü nedeni vardı. Gene de davranışlarıyla hiç belli etmiyordu bunu.

Evet, açıkça görüyordu Franz: Marie-Claude gerçek güç dengesinin ikisi arasında olduğunu Sabina'ya (ve ötekilere) açıkça göstermek için eline geçen bu fırsatı değerlendirmişti.

7

Küçük "Yanlış Anlaşılan Sözcükler" Sözlüğü (son)

AMSTERDAM'DAKİ ESKİ KİLİSE

Sokağın bir yanında sıra sıra evler dizilidir ve zemin katların geniş vitrinlerinin ardında bütün orospuların küçük odaları vardır; üzerlerinde sutyenleri ve külotlarıyla kadi-

femsi yastıklarla doldurulmuş koltuklarına oturur, cama iyice yaklaşırlar. Kocaman, canı sıkılan kediler gibidirler.

Sokağın öteki yanında on dördüncü yüzyıldan kalma dev bir gotik katedral vardır.

Orospuların dünyasıyla Tanrı'nın dünyası arasında iki krallığı birbirinden ayıran bir ırmak gibi, keskin bir sidik kokusu yayılır gider.

Eski kilisenin içinde gotik üsluptan günümüze kalanlar yalnızca yüksek, çıplak, beyaz duvarlar, sütunlar, kemerli mimari ve pencerelerdir. Ne duvarlarda bir tek resim de de şurda burda bir heykel vardır. Kilise bir jimnastik salonu gibi bomboştur. Yalnızca tam ortasında, ufak bir rahip kürsüsünün çevresinde geniş bir çember oluşturacak biçimde sıra sıra iskemleler dizilmiştir. İskemlelerin arkasında tahta localar, kentin zenginleri için bitişik düzen sıralar vardır.

İskemlelerle sıralar, duvarların biçimi ya da sütunların konumu hiç mi hiç gözönüne alınmadan yerleştirilmiş gibidir; sanki gotik mimariye yönelik bir kayıtsızlık ya da horlama dile getirmek istenmiştir böylece. Yüzyıllar önce Kalvinizme inananlar, katedrali, tek işlevi iman edenlerin dualarını yağmurdan ve kardan korumak olan bir hangara çevirmişlerdir.

Franz büyülenirdi bu hangar karşısında: Tarihin Büyük Yürüyüşü bu dev alandan geçip gitmişti!

Sabina, komünist darbenin hemen ardından Bohemya'daki bütün şatoların nasıl millileştirilip el sanatı okulları, huzurevleri ve hatta inek ahırları haline sokulduğunu hatırladı. İnek ahırlarından birini gezip görmüştü: Demir halkaları tutturmak için sıvayla kaplı duvarlara kancalar gömülmüştü, bu kancalara bağlı inekler hülyalı bakışlarla pencerelerden dışarıya, artık tavuklarla dolup taşan şato bahçesine bakıyorlardı.

"Beni büyüleyen buranın boşluğu," dedi Franz. "İnsanlar mihraplar, heykeller, resimler, iskemleler, halılar, kitaplar

biriktiriyorlar, derken sevinç dolu bir ferahlama anı geliyor, biriktirdiklerinin hepsini dünkü yemeğin artıkları gibi atıveriyorlar. Bu katedrali süpürüp tertemiz eden Herkül süpürgesini getirebiliyor musun gözünün önüne?"

"Yoksullar ayakta duruyormuş, ama zenginler sıralarda oturuyorlarmış," dedi Sabina sıraları göstererek. "Ama bankerleri dilencilere bağlayan bir şey varmış; güzelliğe duyulan nefret!"

"Güzellik nedir ki?" dedi Franz ve kısa süre önce karısının üstelemesi sonucu onunla birlikte bir sergi açılışına katılışı geldi gözünün önüne. Söylevlerle sözcüklerin o sonsuz kendini beğenmişliği, sanatın, kültürün kendini beğenmişlikleri!

Sabina, hoparlörlerden dur durak bilmeksizin yayılan neşeli marşlarla ruhu zenginlenerek gençlik kampında çalıştığı sırada, bir pazar günü ödünç bir motosiklet bulmuş, soluğu dağlarda almıştı. Hiç tanımadığı küçük, ırak bir köyde durdu, motosikleti kilise binasına dayadı, içeri girdi. Ayin yapılmaktaydı kilisede o sırada. Devlet dine baskı uyguluyordu, onun için birçokları kilisenin kapısının önünden bile geçmeye korkuyorlardı. Sıralarda oturanlar sadece yaşlı erkeklerle kadınlardı, çünkü onlar yönetimden korkmuyorlardı. Onların tek korktukları ölümdü.

Rahip sözcükleri ahenkli bir sesle söylüyor, cemaat de hep bir ağızdan tekrarlıyordu. Bir duanın cemaatle birlikte söylenen nakarat bölümleriydi bunlar. Gözlerini manzaradan ayıramayan bir gezgin ya da yaşama bir türlü veda edemeyen bir adam gibi, aynı sözcükler dönüp dönüp geliyorlardı. Sabina en arka sıralardan birine oturmuş, gözlerini sözcüklerin müziğini duymak için kapıyor, sonra altın rengi iri yıldızlarla süslenmiş masmavi kemerli tavana bakmak için açıyordu. Kendisinden geçmişti.

Köyün kilisesinde hiç beklemediği anda karşısında bulduğu şey Tanrı değildi; güzellikti. Çok iyi biliyordu ki ne

kilise ne de duanın sözcükleri kendi başlarına, kendiliklerinden güzeldiler; günlerini şarkı adı verilen gürültü patırtı arasında geçirdiği inşaat alanına oranla güzeldiler. Ayin ona ihanete uğramış bir dünyanın beklenmedik, gizemli açılımı gibi geldiği için güzeldi.

O günden beri güzelliğin ihanete uğramış bir dünya olduğunu biliyordu. Onunla karşılaşmanın tek yolu, güzelliği kovuşturanların gözünden kaçmış köşe bucaklara bakmaktı. Güzellik, 1 Mayıs yürüyüşlerinin sahne gerisinde gizlenirdi. Onu bulmak istiyorsak, dekorları yıkmak gerekirdi.

"İlk defa bir kilise karşısında büyülenmiş gibi oldum," dedi Franz.

Onu böylesine coşturan ne Protestanlıktı ne de koyu çilecilik; başka bir şeydi, son derece kişisel bir şey, Sabina'yla tartışmaya cesaret edemediği bir şey. Bir Herkül süpürgesi alıp Marie-Claude'un bütün sergi açılışlarını, Marie-Anne'in bütün şarkıcılarını, bütün konferansları ve sempozyumları, bütün yararsız konuşmaları ve boşuna sözcükleri süpürüp atmasını, yaşamından süpürüp çıkarmasını söyleyen bir ses duyduğunu sanmıştı. Amsterdam'daki eski kilisenin boş, büyük mekânı beklenmedik ve gizemli bir açılım sonucu kendi özgürlüğünün imgesi gibi görünmüştü gözüne.

GÖÇ

Sevişikleri sayısız otellerden birinin yatağında Franz'ın kollarını okşarken, Sabina; "Şu kasların yok mu! Akıl almaz şeyler!" dedi.

Franz onun övgüsünden haz duydu. Yataktan çıktı, kalçalarının üzerine çöktü ve meşe ağacından ağır bir sandalyeyi ayağından kavrayarak yavaşça havaya kaldırdı. "Hiç korkma," dedi. "Seni her şeyden korurum. Eskiden judo şampiyonuydum."

Elinde tuttuğu ağır sandalyeyi ta başının üzerine kadar

kaldırdığında, "Bu kadar güçlü olduğunu bilmek ne iyi," dedi Sabina.

Ama içinden, Franz güçlü olabilir oysa onun gücü dışarıya yönelik dedi; iş birlikte yaşadığı insanlara, sevdiklerine geldi mi Franz zayıf. Franz'ın zayıflığına iyi yüreklilik deniliyor. Franz, Sabina'ya hiçbir zaman buyurmazdı. Tomas'ın yaptığı gibi aynayı yere yatırıp üzerinde çırılçıplak bir aşağı bir yukarı yürüme komutu vermezdi. Duyusal yanı eksik olduğundan değil; yalnızca buyuracak gücü yok. Ancak şiddetle tamamlanan kimi şeyler vardır yaşamda. Bedensel sevgi şiddetsiz düşünülemez.

Sabina, Franz'ın başının üzerinde tuttuğu sandalyeyle odada boydan boya gezinip durmasını seyretti; sahne ona abartılı ve gülünç göründü, içini garip bir hüzünle doldurdu.

Franz sandalyeyi yere, Sabina'nın tam karşısına koydu ve üstüne oturdu. "Güçlü olmak hoşuma gidiyor elbette," dedi. "Ama bu kasların Cenevre'de ne yararı var bana? Süs gibi bunlar, tavus tüyü gibi. Yaşamım boyunca hiç kimseyle dövüşmedim."

Sabina kendi melankolik hayallerine dalmış gitmişti; kendisine buyruklar yağdıran bir erkek olsaydı yaşamında, ne olurdu acaba? Efendisi olmak isteyen bir erkek? Ona ne kadar katlanabilirdi Sabina? Beş dakika bile katlanamazdı! Bundan da şu çıkıyordu ki hiçbir erkek onun aradığı erkek değildi. İster güçlü olsun ister zayıf.

"Gücünü neden hiç benim üzerimde kullanmıyorsun?" dedi.

"Sevgi insanın gücünden vazgeçmesi demektir de ondan," dedi Franz yumuşak bir sesle.

Sabina iki şeyin farkına vardı: Bir, Franz'ın sözleri soylu ve doğruydu; iki, bu sözler onu Sabina'nın aşk yaşamından kapı dışarı ediyordu.

GERÇEK YAŞAMAK

Kafka'nın güncelerinin ya da mektuplarının bir yerinde saptadığı bir formül bu. Franz nerede olduğunu tam hatırlamıyordu. Ama bir türlü aklından çıkmıyordu bu iki sözcük. "Gerçek yaşamak" ne demekti? İşi olumsuz yanından alırsak kolay; yalan söylememek, gizlenmek ve olduğundan başka türlü görünmek demekti. Oysa Sabina'ya rastladığı günden beri yalanlar içinde yaşıyordu Franz. Karısına Amsterdam'dan söz ediyordu; Sabina'yla Cenevre sokaklarında yürümeye korkuyordu. Üstelik yalan söylemekten, gizlenmekten de hoşlanıyordu; onun için o kadar yeni şeylerdi ki bunlar. Bütün cesaretini toplayıp okulu kıran, öğretmenin gözdesi öğrenci kadar heyecanlıydı.

Sabina için gerçek yaşamak, ne kendi kendimize ne de başkalarına yalan söylememek, ancak insanlardan uzak olunduğunda mümkündü; yaptığımız işlere başkasının gözü değdiği an; ister istemez o göze hoş görünmeye çalışırız ve yaptığımız hiçbir şey dürüstçe olmaz. Bizi seyreden birilerinin olması, bizi seyredenleri bir türü aklımızdan çıkaramamak, yalanlar içinde yaşamak demektir. Sabina, kişilerin kendilerine ve dostlarına ilişkin bütün sırları eleverdikleri edebiyat türünü aşağılık bulurdu. Gizliliğini kaybeden her şeyini kaybetmiş demektir, diye düşünürdü Sabina. Hele bundan kendi iradesiyle vazgeçen kişi canavardı. Sabina'nın yaşadığı aşkı gizli tutmaktan en ufak bir acı duymaması da bundandı işte. Tam tersine, ancak böyle davranarak gerçek yaşayabilirdi o.

Öte yandan Franz, yaşamının özel ve kamusal olarak ikiye bölünmesinin bütün yalanların kaynağı olduğuna emindi; kişi özel yaşamında başka bir şeydi, başkalarıyla birlikteyken bambaşka bir şey. Franz için, gerçek yaşamak, özel ile kamusal arasındaki engelleri yıkmak demekti. André Breton'un içini herkesin görebileceği ve sır namına bir şey ba-

rındırmayan camdan bir evde yaşamanın arzulanırlığı üzerine söylediklerini dilinden düşürmezdi Franz.

Karısının Sabina'ya, "Bu kolye çirkin!" dediğini duyduğunda, bir dakika daha yalanı sürdüremeyeceğini, Sabina'yı savunmaya koşacağını biliyordu. Bunu yapmadıysa aralarındaki gizli aşka ihanet etmemek içindi.

Kokteyl partinin ertesi günü, hafta sonunu geçirmek üzere Sabina ile birlikte Roma'ya gitmeleri sözkonusuydu. Franz, "Bu kolye çok çirkin!" cümlesini bir türlü unutamıyordu; bu cümle Marie-Claude'u bambaşka bir gözle görmesine yol açtı. Karısının saldırganlığı –incinmek bilmez, gürültücü ve dirim gücüyle dopdoluydu– yirmi üç yıllık evlilikleri süresince sabırla taşıdığı iyilik yükünden kurtarmıştı onu. Amsterdam'daki eski kilisenin o son derece geniş iç mekânını getirdi aklına ve o boşluğun esinlendirdiği garip, anlaşılmaz ürpertiyi bir kere daha içinde duydu.

Kısa yolculuklarda yanına aldığı bavulunu hazırlarken Marie-Claude odaya daldı, partideki konuklar hakkında gevezelik etmeye koyuldu; kimilerinin görüşlerini şiddetle benimsiyor, kimilerininkiyle de alay ediyordu.

Franz ona uzun uzun baktı, sonra "Roma'da konferans falan yok," dedi.

Marie-Claude anlamadı. "Peki neden gidiyorsun o zaman?"

"Dokuz aydır bir sevgilim var," dedi Franz. "Onunla Cenevre'de buluşmak istemiyorum. Bu kadar çok yolculuk etmemin nedeni bu. Senin de bilmenin zamanı geldi diye düşündüm."

İlk bir iki sözcükten sonra cesaretini kaybetti. Marie-Claude'un yüzündeki umarsızlığı, sözlerinin uyandırmasını beklediği umarsızlığı görmemek için başını öte yana çevirdi.

Kısa bir sessizlikten sonra, Marie-Claude'un "Evet, bilmenin zamanı gelmişti," dediğini duydu.

Marie-Claude'un sesi o kadar sakindi ki Franz başını çevirip ona baktı. Hiç de allak bullak olmuşa benzemiyordu Marie-Claude; hatta bir gün önce partide o en buğulu sesiyle "Bu kolye çok çirkin!" diyen kadının ta kendisiydi.

Sözlerini sürdürdü karısı: "Beni dokuz aydır aldattığını söyleyecek cesareti bulduğuna göre, onun kim olduğunu da söyleyebilecek misin bakalım?"

Franz kendi kendine Marie-Claude'u incitmeye hakkı olmadığını, ondaki "kadın"a saygı duyması gerektiğini söyleyip durmuştu. Ama nereye gitmişti ondaki "kadın"? Başka bir deyişle, zihninde karısıyla bağdaştırdığı anne imgesine ne olmuştu? Yaslı ve yaralı anacığı,bir ayağına başka, öteki ayağına başka pabuç giymiş anacığı Marie-Claude'dan çıkmış gitmişti – ya da belki hayır, zaten hiç Marie-Claude'un içinde olmamıştı ki. Bir nefret çakıntısı içinde dank etti bu Franz'ın kafasına.

"Senden saklamam için bir neden yok," dedi.

Karısını sadakatsizliğiyle yaralamayı başaramadıysa, onu kimle aldattığını söyleyerek yaralamayı başaracağından emindi. Gözünün içine bakarak Sabina'nın adını söyledi.

Bundan kısa bir süre sonra havaalanında Sabina'yla buluştu. Uçak yükselirken, gitgide daha hafiflediğini hissediyordu. "Sonunda" dedi kendi kendine; dokuz aydan sonra ilk olarak "gerçek" yaşıyordu.

8

Franz birlikte paylaştıkları gizliliğin kapısını zorla aralamış gibi geliyordu Sabina'ya. Sanki Marie-Claude'un, Marie-Anne'in, ressam Alain'in, parmağını sıkı sıkı tutan heykeltıraşın –Cenevre'de tanıdığı herkesin– kafasının içindekileri görebiliyordu. Şimdi artık ister istemez kendisini şu kadarcık ilgilendirmeyen bir kadına rakip olacaktı. Franz, Marie-

Claude'dan boşanmak isteyecek, Franz'ın geniş evlilik yatağındaki Marie-Claude'un yerini kendisi alacaktı. Herkes olup bitenleri az ya da çok bir uzaklıktan seyredecek ve Sabina herkesin önünde rol yapmak zorunda kalacaktı; Sabina olmak yerine, Sabina rolü oynamak, bu rolü en iyi nasıl oynayabileceğine karar vermek zorunda kalacaktı. Aşkı ağızdan ağıza dolaşmaya başladığı an, ağırlık kazanacak, bir yük olacaktı. Sabina bunun düşüncesinden bile irkiliyordu.

Yemeği Roma'da bir lokantada yediler. Sabina şarabını içerken hiç konuşmadı.

"Kızmadın değil mi?" diye sordu Franz.

Kızmadığını söyleyerek güvence verdi ona Sabina. Aklı hâlâ karmakarışıktı, mutlu mu mutsuz mu olsun henüz bir karar verememişti. Amsterdam ekspresinin yataklı vagonunda karşılaştıkları günü, Franz'ın önünde diz çöküp beni tut, beni sıkı sıkı tut, hiç bırakma demek istediği günü hatırladı. İhanetlerden kurulu o tehlikeli yolun sonuna gelmeyi ne kadar çok istemişti. Her şeye bir son vermek, dur demek istemişti.

Bu özlemi yoğunlaştırmaya, yardımına çağırmaya, ona yaslanmaya ne kadar çalışırsa çalışsın, hoşnutsuzluk duygusu giderek artıyordu sadece.

Roma sokaklarında yürüyerek otellerine geri döndüler. Çevrelerini saran İtalyanlar bağırış çağrışlarla, el kol hareketleriyle müthiş bir şamata yaptıklarından, Franz'la Sabina kendi sessizliklerini duymadan sessizce yürüyebiliyorlardı.

Sabina uzun uzun yıkandı banyoda; Franz battaniyenin altında onu bekledi. Her zaman olduğu gibi küçük lamba yanıyordu.

Sabina banyodan çıktığında lambayı söndürdü. İlk defa yapıyordu bunu. Franz yeterince dikkatli değilmiş demek ki. Farkına varmadı, çünkü ışık onun için bir anlam taşımıyordu. Bildiğimiz gibi, sevişirken gözlerini kapıyordu.

Aslını isterseniz, Sabina'yı lambayı söndürmeye iten şey onun kapalı gözleriydi. O inik gözkapaklarına bir an bile dayanamayacaktı artık. Gözler ruhun penceresidir, derler ya. O zaman, kapalı gözleriyle üzerinde gidip gelen Franz'ın bedeni, ruhsuz bir bedendi demek ki. Henüz gözleri açılmamış, meme aranan yeni doğmuş bir hayvan gibi. Kasları gelişmiş Franz, cinsel birleşme anında memelerine yapışmış dev bir hayvan yavrusuna benziyordu. Gerçekten de, sanki meme emiyormuş gibi Sabina'nın meme ucunu ağzına almıştı! Belden aşağısının yetişkin bir erkek, belden yukarısının ise meme emen bir bebek olması, iğrençliğe varan bir şeydi. Hayır, Franz'ın bedeninin kendi bedeni üzerinde umarsızca gidip gelmesini bir daha hiç görmeyecekti, ona bir daha hiç meme vermeyecekti eniğine meme veren bir dişi köpek gibi, bugün sondu, son, geri dönüşü yoktu artık bu işin!

Elbette, büyük haksızlık ettiğini biliyordu, Franz yaşamına giren en kusursuz erkekti –akıllıydı, resimlerini anlıyordu, yakışıklı ve iyi yürekliydi– ama üzerinde düşündükçe bu aklı yerle bir etmek, yufka yürekliliğini kirletmek, onun o güçsüz gücünün ırzına geçmek istiyordu.

O gece, bunun son sevişmeleri olduğunun bilinciyle daha da kendinden geçerek, her zamankinden daha aklı başından gitmiş bir biçimde sevişti Sabina. Sevişirken uzaklarda, çok uzaklardaydı. Kendisini uzaklarda çağıran ihanetin altın borusunu bir kere daha duydu ve direnemeyeceğini anladı. Önünde geniş bir özgürlük yolunun açıldığını sezdi ve bu yolun uçsuz bucaksızlığı başını döndürdü. Franz'la hiç sevişmediği biçimde, çılgın, sınır tanımaz bir sevişmeyle sevişti.

Onun üzerinde hareketsiz yatarken hıçkırıyordu Franz; anladığından emindi; Sabina yemek boyunca hiç konuşmamış, kararı hakkında tek bir laf etmemişti, ama işte cevabı buydu. Sevincini, tutkusunu, onayını, onunla sonsuza kadar yaşama arzusunu açıkça göstermişti.

Franz kendini görkemli bir boşluğa doğru doludizgin at koşturan bir binici gibi hissediyordu, karısından, kızından, her türlü aile düzeninden arınmış bir boşluk, Herkül süpürgesiyle süpürülüp tertemiz edilmiş bir boşluk, aşkıyla dolduracağı görkemli bir boşluk.

Her biri ötekinin üzerine binmiş, altındakini bir at gibi koşturuyordu; ikisi de kendi arzularının derinliklerine doğru, kendilerini özgürleştiren ihanetlerle esrimiş halde, duludizgin koşturuyorlardı. Franz, Sabina'nın üzerine binmiş gidiyordu, karısına ihanet etmişti. Sabina, Franz'ın üzerine binmiş gidiyordu, Franz'a ihanet etmişti.

9

Yirmi yıl süreyle annesini –zavallı, korumasına muhtaç zayıf bir yaratık– görmüştü karısında. Bu imge içinde çok derine kök salmıştı, üç günde söküp atamıyordu. Eve dönerken, vicdanı Franz'ı rahatsız etmeye başladı; kendisi çekip gittikten sonra Marie-Claude'un yıkılmış olmasından, onu büyük bir gönül yarası almış bulacağından korkuyordu. Bir hırsız gibi sessizce kapıyı açtı ve kendi odasına gitti. Bir an durdu, dinledi: Evet, evdeydi Marie-Claude. Bir an duraksadıktan sonra onunla her zamanki gibi merhabalaşmak üzere karısının odasına gitti.

"Ne!" diye bağırdı kadın, yalancıktan şaşırmış gibi yaparak kaşlarını havaya kaldırdı. "Sen? Burada, ha?"

"Başka nereye gidebilirim ki?" demek istedi Franz (gerçek bir şaşkınlıkla), ama bir şey demedi.

"Şu işi açıkça konuşalım mı, ne dersin? Hiç zaman geçirmeden onun evine taşınmanda hiçbir sakınca yok bence."

Roma'ya gitmek üzere evden ayrıldığı gün, Franz ne yapacağına kesin olarak karar vermemişti. Eve döneceğini, Marie-Claude'u gereğinden fazla incitmemek için her şeyi

dostça bir hava içinde konuşacaklarını düşünmüştü. Onun kendisini kılını bile kıpırdatmadan, soğuk bir sesle kapı dışarı edebileceği aklına bile gelmemişti.

Bu, işleri kolaylaştırıyordu gerçi ama gene de bozum olmuştu. Bütün yaşamı boyunca onu incitmekten korkmuş, kendi isteğiyle insanı sersem eden tek eşlilik sıkıdüzenine uymuştu, şimdiyse aradan yirmi yıl geçtikten sonra, her şeyin boşuna olduğunu, bir yanlış anlama yüzünden düzinelerle kadından vazgeçtiğini öğreniyordu ansızın!

O gün öğleden sonra dersini verdi ve oradan dosdoğru Sabina'ya gitti. Geceyi onda geçirip geçiremeyeceğini sormayı düşünüyordu. Zili çaldı ama kimse cevap vermedi. Gidip sokağın karşısındaki kafeye oturdu, gözlerini inatla Sabina'nın oturduğu eve dikti.

Akşam oldu, ne yapacağını bilmiyordu. Tüm yaşamı boyunca yatağını tek Sabina'yla paylaşmıştı. Eve, Marie-Claude'un yanına gitse nerede yatacaktı acaba? Yan odadaki divanın üzerine bir yatak yapabilirdi elbette. Ama bu eksantrik davranış olmaktan öteye gider miydi? Kötü niyet işareti gibi görünmez miydi? Ne olursa olsun, onunla dost kalmak istiyordu canım! Gene de, karısıyla aynı yatağa girmek sözkonusu olamazdı. Onun kendisine alaycı bir sesle neden Sabina'nın yatağını yeğlemediğini soruşunu duyabiliyordu. Bir otelde oda tuttu.

Ertesi gün, sabah, öğle ve akşam Sabina'nın zilini çaldı durdu.

Daha ertesi gün kapıcıya başvurdu. Kapıcının bu konuda bilgisi yoktu, ev sahibiyle görüşmesini söyledi. Franz ev sahibine telefon etti ve iki gün önce Sabina'nın çıkacağını haber verdiğini öğrendi.

Bunu izleyen birkaç gün boyunca, onu hâlâ yerinde bulmayı umut ederek düzenli aralarla eve uğradı. Sonunda kapıyı açık bulduğu bir gün, tulumlar giymiş üç adamın mo-

bilyaları ve tabloları dışarıya park edilmiş bir kamyona yüklemekte olduklarını gördü.

Mobilyaları nereye götürdüklerini sordu onlara.

Adamlar adresi açıklamamak için kesin emir aldıklarını söylediler.

Bu gizli adresi öğrenmek üzere çıkarıp birkaç frank vermek üzereydi ki, birden bunu yapacak gücü kalmadığını hissetti. Acısı iyice kırmıştı belini. Hiçbir şey anlamıyordu, ne olup bittiği konusunda en ufak bir fikri yoktu; tek bildiği Sabina'yla tanıştığından beri böyle bir şeyler olmasını beklediğiydi. Olacak olmalıydı. Franz direnmeye çalışmadı.

Kentin eski mahallelerinden birinde küçük bir apartman katı buldu kendisine. Karısıyla kızının evde olmayacaklarını bildiği bir sıra, elbiselerini ve kitaplarının en önemlilerini almak üzere eski evine gitti. Marie-Claude'un yokluğunu hissedeceği hiçbir şeyi almamaya dikkat etti.

Bir gün, bir kafenin camının gerisinde gördü onu. İki kadın arkadaşıyla birlikte oturuyordu. Durmadan ağız burun oynatmaya olan aşırı düşkünlüğünden dolayı zaten kırışıklıklarla çizgi çizgi olmuş yüzü gene kıpır kıpırdı. Kadınlar yaklaşmış onun söylediklerini dinliyor, durmadan kahkahalar atıyorlardı. Franz onlara kendisinden söz ettiği duygusunu bir türlü üstünden atamadı. Franz'ın onunla yaşamaya karar verdiği gün Sabina'nın Cenevre'den çekip gittiğini biliyordu kuşkusuz. Ne komik bir hikâye, değil mi! Karısının arkadaşlarının alay konusu olmasına şuncacık şaşmadı Franz.

Günün her saatinde Saint-Pierre Kilisesi'nin çanları duyulan yeni dairesine döndüğünde, mağazadan yeni yazı masasının gelmiş olduğunu gördü. Marie-Claude'la arkadaşlarını o an unuttu. Hatta bir an Sabina'yı bile unuttu. Yazı masasının başına oturdu. Bu masayı kendi eliyle seçtiğine memnundu. Yirmi yıl boyunca kendi seçmediği eşyalar arasında yaşamıştı. Her şeyi Marie-Claude seçmişti. İşte şimdi

küçük bir çocuk olmaktan çıkmıştı; yaşamında ilk olarak kendi başınaydı. Ertesi gün bir kütüphane yaptırmak üzere marangozla görüştü. Kütüphanesinin planlarını çizip evinin neresine yerleştireceğini düşünerek günler geçirdi.

Sonra öyle bir an geldi ki, büyük bir şaşkınlıkla çok da mutsuz olmadığını fark etti. Sabina'nın varlığı sandığından çok daha az önemliydi. Önemli olan, onun kendi yaşamında bıraktığı altın ayak iziydi, hiç kimsenin silemeyeceği sihirli ayak izi. Yaşamının ufkundan kaybolup gitmeden önce Franz'ın eline o Herkül süpürgesini tutuşturuvermişti Sabina; Franz da bunu eline alıp yaşamında horgördüğü her ne varsa süpürüp atmıştı. Ansızın gelen bir mutluluk, bir tamamlanmışlık duygusu, özgürlükten ve yeni bir yaşamdan kaynaklanan bir sevinç – Sabina'nın ona bıraktığı armağanlar bunlardı işte.

Aslında her zaman gerçek olmayanı gerçek olana yeğlemişti. Nasıl kendini öğrencilerle dolu bir anfide değil de gösteri yürüyüşlerinde iyi hissediyorsa (ki demin de söylediğim gibi bunlar tümüyle oyundu, rüyaydı), "görünmez tanrıça" Sabina ile de, birlikte bütün dünyayı gezdiği ve hep kaybetmekten korktuğu Sabina ile olduğundan çok daha mutluydu. Sabina ona kendi başına yaşayan bir adamın beklenmedik özgürlüğünü sunmakla tepesine bir çekicilik halesi kondurmuştu. Kadınlara müthiş çekici gelmeye başladı ve öğrencilerden biri ona âşık oldu.

İşte böylece inanılmayacak kadar kısa bir süre içinde yaşamının arka planı tümüyle değişti. Kısa bir süre öncesine kadar orta sınıfın yüksek gelir grubundan birinin oturabileceği bir apartman katında uşağı, karısı ve kızıyla birlikte oturuyordu; şimdiyse kentin eski mahallelerinden birinde, her gece öğrenci sevgilisi ile birlikte olduğu küçücük bir dairede. Sevgilisine, onu o otelden bu otele gezdirerek eşlik etmek zorunda değildi artık; onunla kendi dairesinde, ba-

şucu masasında kendi kitapları ve kül tablası duran kendi yatağında sevişebilirdi.

İddiasız bir kızdı, fazla gösterişli de değildi ama Franz'a, Franz'ın çok yakın bir geçmişte Sabina'ya duyduğu hayranlık gibi bir hayranlık duyuyordu. Franz bundan hoşlanmamazlık etmedi. Sabina'yı gözlüklü bir öğrenciye değişmeyi için için bir çaptan düşme saydıysa bile, doğuştan iyi bir insan olduğundan kızı sevmeyi, ona yakınlık duymayı becerdi ve ona hiçbir yere aktarmak fırsatını bulamadığı bir baba sevgisi sundu. (Öyle ya, Marie-Anne her zaman için kızından çok Marie-Claude'un bir kopyası gibi davranmıştı.)

Günün birinde karısını görmeye gitti. Ona yeniden evlenmek istediğini söyledi.

Marie-Claude başını salladı.

"Ama boşanmamız senin için ne fark eder ki! Bütün mal mülk sende kalsın."

"Mal mülk önemli değil benim için," dedi kadın.

"Peki, nedir önemli olan?"

"Aşk," dedi karısı gülümseyerek.

"Aşk mı?" dedi Franz şaşkınlıkla.

"Aşk bir meydan savaşıdır," dedi Marie-Claude, gülümsemeyi sürdürerek. "Ve ben savaşı sürdürmek niyetindeyim. Sonuna kadar."

"Aşk bir meydan savaşı ha?" dedi Franz. "Eh, öyleyse benim savaşmaya niyetim yok", dedi ve çıkıp gitti.

10

Cenevre'de dört yıl oturduktan sonra Sabina, Paris'e yerleşti, ama orada da melankoliden kurtulamadı. Ona ne olduğunu soracak olsalar, kendisi de cevap vermekte güçlük çekerdi.

Yaşamımızdaki sarsıcı durumları dile getirmek istediğimizde, ağırlık belirten eğretilemelere başvurmak eğilimin-

deyizdir. Bir şeyin bizim için büyük bir yük olduğunu söyleriz. Ya taşırız bu yükü ya da beceremez, okkanın altına gideriz, bu yükle didişir, kazanır ya da kaybederiz. Ya Sabina – sahi ne *olmuştu* ona? Hiç. İçinden terk etmek geldiği için bir erkeği terk etmişti. Erkek onun peşinden mi gelmişti? Ondan intikam almaya mı çalışmıştı? Hayır. Sabina'nın dramı ağırlığın değil hafifliğin dramıydı. Onun payına düşen yük değil, varolmanın dayanılmaz hafifliğiydi.

O zamana kadar ihanetleri heyecan ve neşeyle doldurmuştu içini. Çünkü yeni ihanet serüvenlerinin yolunu açıordu önünde. Peki, ya bütün bu yolların bir sonu varsa? İnsan ana-babasına, kocasına, ülkesine, aşkına ihanet edebilirdi ama ana-baba, koca, ülke ve aşk elden gidince – ihanet edilecek ne kalıyordu geriye?

Sabina çevresinde bir boşluk hissediyordu. Ya bu boşluk, bütün ihanetlerinin varacağı yerse?

Doğal olarak bunun farkına varmamıştı şimdiye kadar. Nasıl varabilirdi ki? Peşine düştüğümüz hedefler hep bir parça sislerle örtülüdür. Evliliği özleyen genç kız bilmediği bir şeyi özler. Ün peşinde koşan gencin ün denen şey hakkında en ufak bir bilgisi yoktur. Attığımız her adıma anlamını veren şey o adım hakkında hiçbir şey bilmememiz gerçeğidir. Sabina ihanet etmeye duyduğu isteğin ardında yatan hedefin farkında değildi. Varolmanın dayanılmaz hafifliği – hedef bu muydu? Cenevre'dan ayrılması onu bu hedefe iyice yaklaştırmıştı.

Paris'e yerleştikten üç yıl sonra Prag'dan bir mektup aldı. Mektup Tomas'ın oğlundandı. Nasıl olmuşsa olmuş, Sabina'nın kim olduğunu öğrenmiş, adresini bir yerlerden bulmuş, "babasının en yakın dostu"na yazmaya karar vermişti. Ona Tomas'la Tereza'nın ölümlerini haber veriyordu. Son iki-üç yıllarını bir köyde geçirmişlerdi, Tomas oradaki devlet çiftliğinde şoförlük yapıyordu. Zaman zaman arabayla

komşu kasabaya inip geceyi ucuz bir otelde geçirdikleri oluyordu. Yol inişli çıkışlıydı, bindikleri kamyonet bir yere çarpmış ve dik bir yokuştan aşağı yuvarlanmıştı. Cesetleri tanınmaz haldeydi. Polis kazadan sonra frenlerin son derece aşınmış olduğunu saptamıştı.

Haberin etkisinden bir türlü kurtulamıyordu Sabina. Geçmişiyle arasındaki son bağ da kopmuştu.

Eski alışkanlığı uyarınca, bir mezarlık gezintisi yaparak sakinleşmeye karar verdi. En yakını Montparnasse Mezarlığı'ydı. Her bir mezarın başucunda küçük evler, minyatür şapeller duruyordu bu mezarlıkta. Sabina, ölüler başuçlarına saray taklitleri kondurulmasından neden hoşlansınlar ki, diye düşündü. Mezarlık, kendini beğenmişliğin taşa dönüşmüş haliydi. Ölünce akıllanacaklarına, mezarlık sakinleri yaşadıkları zamankinden daha da ahmaklaşmışlardı. Anıtları ne kadar önemli kişiler olduklarını belirtmek için dikilmişti. Burada gömülü olanlar babalar, kardeşler, oğullar ya da nineler değil, yalnızca kamusal önemi olan kişiler; unvanları, dereceleri, nişanları olan kişilerdi; şuradaki postacı bile seçtiği meslekle, toplumsal yeriyle –saygınlığıyla– gösteriş yapıyor, övünüyordu.

Bir mezarlık sırası boyunca yürürken, bir gömme töreni için toplanan kişileri fark etti. Cenaze yöneticisinin eli kolu çiçek doluydu, cenazeye katılan herkese bu çiçeklerden veriyordu. Sabina'ya da bir tane uzattı. Sabina cenazecilere katıldı. Bir sürü anıtın yanından dolaşıp geçerek henüz üzerine mezartaşı konmamış mezarın yanına vardılar. Sabina çukurun üzerine eğildi. Çukur son derece derindi. Çiçeği içine attı. Zarif taklalar atarak süzüldü, indi, tabutun üzerine kondu çiçek. Bohemya'da mezarlar bu kadar derin değildi. Paris'te yapılar nasıl daha yüksekse, mezarlar da daha derindi. Gözü mezarın yanı başında duran taşa ilişti. Tüyleri ürperdi ve aceleyle eve döndü.

Bütün gün o taşı düşündü. Onu neden bu kadar ürkütmüştü o taş?

Cevabı kendisi verdi: Mezarların üstü taşla örtüldüğünde, ölüler bir daha dışarı çıkamazlar artık.

Ama ölüler zaten dışarı çıkamazlar ki! Ha toprakla örtülmüşler, ha taşla, ne fark eder?

Fark şu: Mezarın üzeri taşla örtülmüşse bu, ölmüş kişinin bir daha dönüp gelmesini istemiyoruz anlamına gelir. O ağır mezartaşı ölüye: "Olduğun yerde kal!" der.

Bunun üzerine babasının mezarını düşündü Sabina. Mezarın üzeri toprakla örtülüydü, topraktan çiçekler, hafifçe mezarın üzerine doğru eğilen bir akağaç çıkıyordu. Köklerle çiçekler babasının ölüsüne mezardan kaçış yolu sağlıyorlardı. Babasının üzeri taşla örtülmüş olsa, öldükten sonra onunla hiç konuşamayacak, ağaçlarda kendisini bağışlayan sesini hiç duyamayacaktı Sabina.

Tomas'la Tereza'nın gömüldükleri mezarlık nasıl bir yerdi acaba?

Gene onları düşünmeye koyuldu. Zaman zaman arabayla komşu kasabaya gidip, geceyi ucuz bir otelde geçiriyorlardı. Mektubun burası dikkatini çekmişti. Mutluydular demek ki. Tomas'ı yaptığı tablolardan biri olarak gözünün önüne getirdi bir kere daha; önde Don Juan, naif bir ressamın elinden çıkma geniş bir sahne dekoru ve dekordaki bir çatlağın ardından görünen şey, Tristan. Tristan olarak ölmüştü, Don Juan olarak değil. Sabina'nin ana-babası aynı hafta ölmüşlerdi. Tomas ile Tereza aynı saniye. Birden müthiş özledi Franz'ı Sabina.

Ona mezarlık gezintilerinden söz ettiğinde, Franz tiksintiyle ürpermiş, mezarlıkların kemik ve taş yığınları olduklarını söylemişti. Aralarında hemen o an bir anlaşamama uçurumu açılmıştı. Montparnasse Mezarlığı'nı gezdiği güne kadar Franz'ın demek istediğini anlayamadı Sabina. Ona karşı bu kadar sabırsız davrandığı için pişmandı. Belki de daha uzun

süre birlikte olsalar, kullandıkları sözcükleri anlamaya başlarlardı Sabina'yla Franz. Sözcük dağarları yavaş yavaş, ürkek ürkek, utangaç âşıklar gibi birbirine yaklaşır, birinin müziği ötekinin müziğiyle kaynaşmaya başlardı. Ama artık çok geçti.

Evet, çok geçti ve Sabina Paris'ten ayrılacağını, yeniden oradan oraya gezeceğini biliyordu; çünkü burada ölecek olsa üstüne bir taş örteceklerdi ve hiçbir yeri kendine yuva bellemeyen bir kadın için bütün alıp başını gitmelerin sonuna geldiğini düşünmek dayanılmazdı.

11

Franz'ın bütün dostları Marie-Claude'u tanıyorlardı; kocaman gözlükle kızı da tanıyorlardı. Ama hiçbiri Sabina'yı bilmiyordu. Franz, karısının, dostlarına Sabina'dan söz ettiğini sanmakla yanılmıştı. Sabina güzel bir kadındı, Marie-Claude herkesin onları birbiriyle karşılaştırıp durmalarını istemiyordu.

Franz ilişkisinin anlaşılmasından korktuğu için, Sabina'dan ne bir resim, ne bir desen, ne de onun bir fotoğrafını istemişti. Sonuçta, Sabina yaşamından tek bir iz bile bırakmadan çıkıp gitmişti. Yaşamının en harikulade yılını onunla birlikte geçirdiğini gösterecek elle tutulur en ufak bir kanıt parçası bile yoktu.

Ona sadık kalma isteğini daha da güçlendiriyordu bu yalnızca. Bazen apartman dairesinde birlikte otururlarken, kız gözlerini okuduğu kitaptan kaldırır, ona soran bir bakış fırlatır; "Ne düşünüyorsun?" diye sorardı.

Koltuğunda oturmuş, gözlerini tavana dikmiş bakarken akla uygun bir cevap bulurdu Franz, ama aslında Sabina'yı düşünüyordu.

Bilimsel bir dergide ne zaman makalesi çıkacak olsa, bunu ilk okuyup onunla tartışan kız olurdu. Ama Franz'ın tek

düşündüğü Sabina'nın makale konusunda neler söyleyeceği idi. Her yaptığını Sabina için, Sabina'nın yapılmasını isteyeceği biçimde yapıyordu.

Son derece masum bir aldatma biçimiydi bu ve gözlüklü öğrenci sevgilisine en ufak bir kötülük etmeyecek olan Franz'ın da çok işine geliyordu. Sabina kültünü aşktan çok din olarak besliyor, pekiştiriyordu.

Hatta, o dinin teolojisine bakacak olursanız, kızı ona yollayan da Sabina'ydı. Dünyevi aşkıyla dünyevi olmayan aşkı arasında eksiksiz bir uyum vardı demek ki. Üstelik, eğer dünyevi olmayan aşkı (teolojik nedenlerle) yüksek dozda anlaşılmazlık ve kavranamazlık içerecekse (sadece yanlış anlaşılan sözcükler sözlüğünü ve uzanıp giden ters anlamalar dizinini hatırlamamız yeter), dünyevi aşkı gerçek bir karşılıklı birbirini anlama üzerine kuruluydu.

Öğrenci sevgili Sabina'dan çok daha gençti ve yaşamının müzikal örgüsü ancak kaba çizgileriyle belli olmuştu henüz; Franz'ın kendisine sağladığı her ezgi parçasına dört elle sarılıyordu. Franz'ın Büyük Marş'ı onun da imanıydı artık. Şimdi müzik onun için yeni bir Dionizyak esrimeydi. Sık sık birlikte dans etmeye gidiyorlardı. "Gerçek yaşıyorlardı" ve yaptıkları hiçbir şey gizli değildi. Dostları, meslektaşları, öğrencileri ve tanımadıkları kişilerle birlikte olmaya özen gösteriyorlar, onlarla oturmayı, içmeyi, sohbet etmeyi seviyorlardı. Sık sık Alp Dağları'na geziye çıkıyorlardı. Franz eğilir, kız sırtına atlayıp çıkar, Franz çocukluğunda annesinin öğrettiği uzun Almanca şiiri bağıra bağıra söylerken kırlarda koşarlardı. Kız neşeyle kahkahalar atar, Franz'ın boynuna yapışırken bir yandan da onun bacaklarına, omuzlarına, ciğerlerinin gücüne hayran olurdu.

Tek anlam veremediği şey onun Rus imparatorluğunun işgali altındaki ülkelere beslediği garip sempatiydi. İşgalin yıldönümünde, Cenevre'deki bir Çek grubunun düzenle-

diği anma toplantısına katıldılar. Oda hemen hemen boştu. Konuşmacının yapay dalgalı kırlaşmış saçları vardı. Dinlemeye gelmiş birkaç hevesliyi bile sıkan uzun bir konuşma yaptı. Fransızcayı doğru ama oldukça aksanlı konuşuyordu. Zaman zaman bir noktayı vurgulamak için dinleyenleri tehdit edercesine, işaret parmağını havaya kaldırıyordu.

Gözlüklü kız esnemesini zor tutarken Franz onun yanında mutluluktan kendinden geçmiş gülümsüyordu. Franz kır saçlı işaret parmağıyla hayranlık uyandıran zarif adama baktıkça onu gitgide daha çok bir haberci, kendisiyle tapındığı tanrıça arasında bir aracı gibi görüyordu. Gözlerini, on beş Avrupa ve bir tane de Amerikan otelinde, Sabina'nın üzerindeyken kapadığı gibi kapadı.

IV

RUH
VE BEDEN

1

Tereza eve döndüğünde, saat sabahın bir buçuğunu bulmuştu. Banyoya gitti, pijamalarını giydi ve Tomas'ın yanına uzandı. Tomas uyuyordu. Tereza onun yüzüne eğildi, öperken saçlarından tuhaf bir koku geldiğini fark etti. Bir daha, bir daha kokladı. Ancak aşağıdan yukarıya, köpek gibi kokladıktan sonra anladı bu kokunun ne olduğunu; bir kadının cinsel organlarının kokusu.

Altıda çalar saat çaldı. Karenin için büyük an gelmişti. O, onlardan çok daha erken uyanıyordu, ama onları rahatsız etmeyi göze alamıyordu. Sabırsızlıkla çalar saatin zilini bekliyordu çünkü bu ona onların yataklarına sıçrama hakkı veriyordu. Üzerlerinde koşup oynuyor, burnuyla, ağzıyla onları dürtüklüyordu. Bir süre sonra bunun önüne geçmeye çalıştılar, onu yataktan aşağı ittiler ama o, onlardan daha inatçı çıktı ve sonuçta kendi haklarını korudu. Tereza son zamanlarda güne Karenin tarafından karşılanmaktan son derece hoşlandığını fark etmişti. Uyanmak Karenin için katışıksız bir zevkti; dünyaya geri döndüğünü her keşfedişin-

de toy, yalın bir şaşkınlık gösteriyordu; bu ona gerçekten keyif veriyordu. Tereza ise büyük bir isteksizlikle, gözlerini kapalı tutarak, günü uzaklaştırmak istercesine uyanıyordu.

İşte şu anda Karenin holde durmuş, tasmasıyla kayışının asılı olduğu şapkalığa dikmişti gözlerini. Başını tasmadan geçiriverdi ve birlikte alışverişe çıktılar. Süt, tereyağı, ekmek ve bir de her zamanki gibi Karenin'in sabah çöreğini alacaklardı. Daha sonra, ağzında çöreği Tereza'nın yanısıra tin tin yürürken başını gururla bir o yana bir bu yana çeviriyordu, sokaktan geçenlerin ilgisinden pek hoşnuttu.

Eve döner dönmez, ağzında çöreğiyle yatak odasının eşiğine uzanıp yatar, Tomas'ın kendisini fark etmesini bekler, sürüne sürüne onun yanına gider, hırlayıp havlar, sanki Tomas çöreğini onun ağzından çekip almak istiyormuş gibi yapardı. Her gün aynı şey olurdu. Evin içinde beş dakika kadar kovalamaca oynamadan Karenin masanın altına girip çöreğini gövdeye indirmezdi.

Oysa bu defa boşu boşuna bekledi bu sabah törenini. Tomas'ın önündeki masanın üzerinde ufak bir transistörlü radyo vardı ve bütün dikkatini radyoya vermişti.

2

Çek göçmenleriyle ilgili bir programdı radyodaki; göçmen topluluğuna sızmayı başarıp sonra Prag'a anlı şanlı bir dönüş yapan bir Çek casusunun son dinleme yöntemleriyle kaydettiği özel konuşmalardan derlenmiş bir montaj. İçine işgal yönetimi aleyhine söylenmiş bir iki sert sözcük serpiştirilmiş sıradan gevezeliklerdi bunlar, ama konuşmaların şurasında burasında bir göçmenin ötekine "geri zekâlı" ya da "üçkâğıtçı" dediği duyuluyordu. Yayın bu önemsiz sözcükler üzerine kuruluydu. Bunlar, göçmenlerin Sovyetler

hakkında söyledikleri kötü sözlerden de öte (ülkede kimse bunlara şaşırmıyor, gücenmiyordu zaten) birbirlerine hakaret ettiklerinin ve küfürlü sözcükleri uluorta kullandıklarının kanıtı olarak sunuluyordu. İnsanlar gün boyu küfürlü konuşur dururlar, ama radyoyu açıp da tanınmış birinin, saygı duydukları birinin her cümlede "siktir" dediğini duydular mı, nedense kendilerini ihanete uğramış hissederler.

"Bu iş Prohazka ile başladı," dedi Tomas.

Bir öküz kadar güçlü ve canlı, kırk yaşlarında bir romancı olan Jan Prohazka, içişlerini daha 1968'den önce bağıra çağıra eleştirmeye başlamıştı. Daha sonra Prag baharının, Rus işgaliyle son bulan o başdöndürücü komünist özgürleşme döneminin en sevilen kişilerinden biri oldu. İşgalden hemen sonra basın ona karşı bir çamur atma kampanyası başlattıysa da ne kadar çamur atılırsa atılsın, halk onu daha çok sevdi. Sonra (kesin tarih vermek gerekirse 1970'te) Çek radyosu, Prohazka'yla bir profesör arkadaşı arasında bu tarihten iki yıl önce (yani 1968 baharında) geçen bir dizi özel konuşmayı yayımladı. Her ikisi de profesörün dairesinin dinlenmekte olduğunu ve her adımlarının izlendiğini uzun süre fark etmemişlerdi. Prohazka arkadaşlarını abartılı, aşırı konuşmalarla eğlendirmeyi severdi. Aşırılıkları, abartıları haftalık radyo dizisi olmuştu şimdi. Programın yapımcısı ve yönetmeni durumundaki gizli polis, Prohazka'nın dostlarını –örneğin Dubçek– alaya aldığı bölümleri vurgulamaya özen gösteriyordu. İnsanlar daha ağızlarını açtılar mı dostlarına kara çalmaya pek meraklıdırlar, ama çok sevdikleri Prohazka onları ölesiye nefret ettikleri gizli polisten daha büyük bir şoka uğratmıştı.

Tomas radyoyu kapadı ve "Her ülkenin gizli polisi var. Ama bantlarını radyoda yayımlayan bir gizli polis –bu sadece Prag'da olur işte, kesinlikle benzeri görülmemiş bir olay!" dedi.

"Bir benzerini biliyorum," dedi Tereza. "On dört yaşındayken gizli bir günlük tutuyordum. Birinin bulup okumasından son derece korktuğum için, tavanarasında saklardım. Annem kokusunu aldı. Bir gün, akşam yemeğinde, herkes çorbasının üzerine eğilmişken, günlüğü cebinden çıkardı ve 'Hey millet, dinleyin bakın!' dedi. Her cümlenin sonunda kahkahalara boğuluyordu. Hepsi o kadar çok güldüler ki, bir lokma yemek yiyemediler."

3

Tomas kendi başına kahvaltı edebilmek için Tereza'nın yataktan geç kalkmasına çalışırdı her zaman. Tereza buna hiçbir zaman boyun eğmezdi. Tomas yediden dörde, Tereza dörtten geceyarısına kadar çalışıyorlardı. Tomas'la kahvaltı edemedi mi, iki çift laf edecekleri bir tek pazar günleri kalıyordu geriye. Tereza'nın Tomas kahvaltıya kalktığında kalkıp sonra gene yatağa girmesi bundandı işte.

O sabah yeniden yatıp uyumaktan korkuyordu, çünkü saat onda Zofin Adası'ndaki saunada olacaktı. Birçoklarının özendiği bir şey olmasına rağmen, sauna ancak pek az kişiye hizmet verebiliyordu ve içeriye girmenin tek yolu torpildi. Neyse ki, gişedeki kız 1968'den sonra üniversiteden uzaklaştırılan bir profesörün karısı, profesör de Tomas'ın eski hastalarından birinin dostuydu. Tomas hastasına söyledi, hastası profesöre söyledi, profesör karısına söyledi ve Teresa haftada bir kere saunaya girmek için bir bilete kavuştu.

Oraya yürüyerek gitti Tereza. Birbirlerinin nefret dolu kucaklarına itilen, birbirlerinin ayaklarına basan, birbirlerinin palto düğmelerini koparıp, bağıra çağıra hakaretler eden insanlarla tıklım tıklım dolu tramvaylardan tiksiniyordu.

Yağmur çiseliyordu. İnsanlar acele acele yürürken, bir yandan da şemsiyelerini açıyorlardı, öyle ki kısa zamanda

sokak da kalabalıklaştı. Şemsiyelerin kemerli tepeleri birbirine çarpmaya başladı. Erkekler nazikti. Tereza'nın yanından geçerken şemsiyelerini iyice yukarı kaldırıyor, yol veriyorlardı. Ama kadınlar pes etmemeye kararlıydılar; her biri dosdoğru ileriye bakıyor, karşısındaki kadının kendisinden daha aşağı olduğunu kabul edip kenara çekilmesini bekliyordu. Şemsiyelerin karşılaşması bir güç sınavıydı. Önceleri yol veriyordu Teresa, ama nezaketinin karşılık görmediğini anlayınca, o da öteki kadınlar gibi şemsiyesine yapışıp, bütün gücüyle karşıdan gelen şemsiyelere bindirmeye başladı. Hiç kimsenin ağzından "Özür dilerim" lafı çıkmıyordu. Çoğunlukla hiç kimse bir şey söylemiyordu zaten ya, Tereza'nın kulağına bir ya da iki kere "Şişko inek!" ya da "Siktir!" sözü çalındı.

Şemsiyelerle silahlanmış bu kadınların yaşlısı da vardı genci de ama gençler daha yenilmez birer cengâverdi. Tereza işgal günlerini, uzun direklerde bayrak taşıyan mini etekli kızları hatırladı. Onlarınki cinsel bir öçtü; yıllar boyu kadınsızlığa zorlanan Rus askerleri bir bilim kurgu yazarının kafasından çıkma bir gezegene düştüklerini sanmışlardı herhalde – horgörülerini, benzerleri Rusya'da beş ya da altı yüzyıldır görülmemiş, uzun güzel bacaklarında gezdiren akıllara durgunluk verecek kadınlarla dolu bir gezegen...

Bu kadınların tankların önünde birçok resmini çekmişti. Ne hayrandı onlara!.. Ve işte şimdi aynı kadınlar inadına, domuzuna gelip çarpıyorlardı ona. Bayrak yerine şemsiye vardı ellerinde, ama bunu da aynı gururla taşıyorlardı. Yollarından çekilmeyi reddeden şemsiyeyle yabancı bir orduya karşı savaşır gibi savaşmaya hazırdılar.

4

Yürüye yürüye eski kent meydanına çıktı – Tyn Kilisesi'nin sivri, ürkünç kuleleri, gotik ve barok evlerin çarpık dörtgenleri. On dördüncü yüzyıldan kalma ve bir zamanlar alanın bütün bir kenarını kaplayan eski belediye binası yirmi yedi yıldır haraptı. Varşova, Dresden, Berlin, Köln, Budapeşte –son savaşta hepsi korkunç yaralar almışlardı. Ama bu kentlerde oturanlar kentlerini yeniden yapmış, tarihî mahalleleri en ince ayrıntısına kadar onarmışlardı. Öteki kentlere oranla Prag kentinde oturanlar bir aşağılık duygusu içindeydiler. Eski belediye binası savaşta yıkılan tek anıt binaydı; hiçbir Polonyalı ya da Alman, onları savaş sırasında kendilerinden daha az sıkıntıya katlanmakla suçlamasın diye onu harap bırakmaya karar vermişlerdi. Savaşın kötülüklerini sonsuza kadar hatırlatacak olan bu görkemli harabenin önüne, Komünist Parti'nin Prag halkını dün olduğu gibi yarın da sürüler halinde getirip seyretmeye zorlayacağı şu ya da bu gösteride kullanılmak üzere, metal borulardan bir tribün kurulmuştu.

Eski belediye birasının kalıntılarına bakarken birdenbire annesini hatırladı Tereza; insanı, harabelerini, çirkinliğini sergilemeye, zavallılığıyla gösteriş yapmaya, kesik kolunun yumrusunu açıp, bütün dünyayı buna bakmaya zorlayan o sapkınca gereksinim! Son günlerde her şey annesini hatırlatır olmuştu ona. On yıl önce bırakıp kaçtığı annesinin dünyası geri geliyor, onu dört bir yandan kuşatıyordu sanki. Sabah Tomas'a annesinin, gizli gizli tuttuğu günlüğü yemekte, herkesin kaba kahkahaları arasında okuyuşunu da bu yüzden anlatmıştı işte. Bir şişe şarap eşliğinde sürdürülen özel bir konuşma radyoda yayımlanabiliyorsa, dünya bir toplama kampına dönüşüyor demek değil de nedir bu?

Neredeyse çocukluğundan bu yana, Tereza ailesiyle sürdürdüğü yaşamı anlatmak için kullanırdı bu deyimi. Topla-

ma kampı, insanların sıkış tıkış, gece gündüz sürekli bir arada yaşadıkları bir dünyadır. Acımasızlık ve şiddet yalnızca ikincil (ve hiç de vazgeçilmez olmayan) niteliklerdir. Toplama kampı, kişinin özel yaşamının tamamen ortadan kalkmasıdır. Özel yaşamının koruyuculuğuna sığınarak bir şişe şarap için arkadaşıyla sohbet etmesine izin verilmeyen Prohazka, toplama kampında yaşıyordu. (Kendisi farkında değildi – onun ölümcül yanlışı da buydu!) Annesiyle birlikte otururken Tereza toplama kampında yaşıyordu. Daha çocukluğundan beri, Tereza toplama kampının çok kural dışı ya da irkiltici değil, son derece temel bir şey olduğunu biliyordu; içine doğduğumuz ve ancak büyük çabalar harcayarak kaçabileceğimiz verili bir olgu.

5

Üç katlı sauna sıralarında kadınlar o kadar sıkışık oturuyorlardı ki, birbirlerine değmemeleri mümkün değildi. Tereza'nın hemen yanında otuz yaşlarında, son derece güzel yüzlü bir kadın ter döküp duruyordu. Aşağı doğru sarkan inanılmaz büyüklükte memeleri vardı, en ufak bir hareketle titriyorlardı. Kadın ayağa kalkınca, Tereza onun kıçının da koskocaman iki torbaya benzediğini, güzel yüzüyle hiçbir ilgisi olmadığını gördü.

Belki de kadın Tereza'nın çocukluğundan beri yaptığı gibi, sık sık aynanın karşısına geçip bedenini seyrediyor, bedeninden içerisini, ruhunu görmeye çalışıyordu. Hiç kuşku yok ki o da, bedenini ruhunu sergileyen bir afiş gibi kullanma yolunda gönendirici bir umut beslemiş olmalıydı. Oysa bu bedende, dört çuvalı taşıyan bu askıda yansıyan ruh bir ucube olabilirdi ancak.

Tereza kalktı, gidip duşun altında yıkandı. Sonra açık havaya çıktı. Hâlâ yağmur çiseliyordu. Vlatava Irmağı'nın he-

men üzerindeki esintili bir kara parçasında, birkaç metrekarelik tahta kaplamanın ardında kentin gözlerinden gizlenmiş dururken, aşağıya baktı ve orada demin aklından geçirdiği kadının başını gördü. Büyük bir hızla akan ırmağın yüzeyinde inip çıkıyordu baş.

Kadın yukarıya, ona doğru bakıp gülümsedi. Narin bir burnu, iri, kahverengi gözleri ve çocuksu bir yüzü vardı.

Kadın merdivenden çıkarken ince yüz çizgileri değişti, titreyen, sağa ve sola minicik soğuk su damlaları sıçratan bir çift torbaya dönüştü.

6

Giyinmek üzere içeri girdi Tereza ve boy aynasının önünde durdu.

Hayır, kendi bedeninde ucubeye benzer bir yan yoktu. Omuzlarından aşağıya doğru torbalar sarkmıyordu; hatta memeleri oldukça ufaktı. Annesi memeleri bu kadar ufak olduğu için alay edip dururdu, Tomas'la karşılaşıncaya kadar memelerinden utanmıştı. Gene de, memelerinin ufaklığına alışmış olsa da, meme uçlarının çevresindeki çok geniş, çok koyu renkli halkalardan hâlâ müthiş utanıyordu. Bedenini kendisi tasarımlayabilseydi, hiç dikkati çekmeyen meme uçları seçerdi kendine; memenin eğiminden dışarı taşmayan, daha da önemlisi derinin rengine karışıp görünmez olan meme uçları. Kendi meme uçları yoksullar için pornografik resimler çizen primitif bir ressamın elinden çıkma büyük, kıpkızıl hedef yuvarlakları gibi görünüyordu gözüne.

Kendini seyrederken, burnu her gün bir milimetre uzasa çok geçmeden neye benzeyeceğini geçirdi aklından. Yüzü ne kadar zamanda başka birinin yüzüne benzemeye başlardı acaba?

Ya bedeninin şurası burası büyümeye ya da küçülmeye

başlasa ve Tereza artık Tereza'ya benzemekten çıksa, hâlâ kendisi, Tereza olur muydu acaba?

Elbette. Tereza bütünüyle Tereza'lıktan çıksa bile, içindeki ruh aynı kalır ve bedeninin başına gelenleri şaşkınlıkla seyrederdi.

O halde Tereza ile bedeni arasındaki ilişki neydi? Bedeninin Tereza adıyla anılmaya hakkı var mıydı? Eğer yoksa adı neyi imliyordu? Sadece cisimleşmemiş, elle tutulmaz bir şeyi mi?

(Bunlar çocukluğundan bu yana Tereza'nın aklını uğraştıran sorulardır. Aslında, gerçekten ciddi olan sorular bir çocuğun bile dile getirebileceği sorulardır. Yalnızca en çocuksu sorular gerçekten ciddi olan sorulardır. Cevapları olmayan sorulardır bunlar. Cevabı olmayan soru aşılamayacak bir engeldir. Başka bir deyişle insani olasılıkların sınırlarını belirleyen, insan varoluşunun sınırlarını saptayan cevabı olmayan sorulardır.)

Tereza aynanın karşısında büyülenmiş gibi durmuş, sanki kendisine yabancı ama sadece ona, Tereza'ya emanet edilmiş bir şeymiş gibi bedenine bakıyordu. Tiksindi bedeninden. Bu beden Tomas'ın yaşamındaki tek beden olma gücünden yoksundu. Tereza'yı hayalkırıklığına uğratmış, aldatmıştı. O gece sabaha kadar, Tomas'ın saçlarına sinen, başka kadının apışarasının kokusunu solumak zorunda kalmıştı!

Ansızın bir uşağa yol verir gibi bedenine yol vermek geldi içinden. Tomas'la yalnızca bir ruh olarak yaşamak ve bedenini salıvermek; bedeni, öteki kadın ve erkek bedenleri ne yapıyorlarsa onu yapsın diye... Eğer bedeni, Tomas'ın yaşamındaki tek beden olamamış, yaşamının en büyük savaşını kaybetmişse, başını alıp gitse ne fark ederdi ki!

7

Eve dönüp mutfakta zorla ayaküstü bir şeyler yedi. Saat üç buçukta, Karenin'in boynuna kayışını geçirdi, çalıştığı otelin bulunduğu kentin dış mahallelerine doğru yürümeye (gene yürüyordu!) koyuldu. Onu dergideki işinden attıklarında Tereza bir otelin barında iş bulmuştu. Zürih'ten döndükten birkaç ay sonra olmuştu bu; Rus tanklarının fotoğraflarını çekmekle geçirdiği o bir haftayı bağışlamıyorlardı sonuç olarak. Bu işi, dostları, Ruslar tarafından işlerinden atıldıktan sonra o otele sığınmış başkaları aracılığıyla bulmuştu; muhasebe bürosunda eski bir teoloji profesörü, resepsiyonda bir büyükelçi (yabancı bir televizyonda işgali kınamıştı) duruyordu.

Tereza gene bacakları için kaygılanıyordu. Küçük kentin lokantasında garson olarak çalıştığı sıralarda kendisinden yaşlı kadın garsonların varislerini, yürümekle, koşmakla, elinde ağır yüklerle gezmekle geçen bir yaşamın sonucu olan meslek hastalığını gördükçe dehşete düşerdi. Gene de yeni işi daha az yorucuydu; gerçi her vardiyaya ağır bira ve madensuyu kasalarını sürükleyerek başlıyordu ama geri kalanı barda oturmak, müşterilere içkilerini vermek, barın ucundaki küçük lavaboda bardakları yıkamaktan ileri gitmiyordu. Üstelik bütün bunları yaparken de Karenin uslu uslu ayaklarının dibinde oturuyordu.

Hesapları çıkarıp kasayı otel müdürüne teslim ettiğinde saat geceyarısını çoktan geçmişti. Ardından gece nöbetine kalan büyükelçiye iyi geceler dilemeye gitti. Resepsiyonun arkasındaki kapı küçük bir odaya açılıyor, adam burada dar bir somyanın üzerinde arada bir kestiriyordu. Duvarın yatağın üzerine gelen kısmı fotoğraflarla doluydu. Objektife bakarak gülümseyen kendisi ve başkaları, elini sıkanlar, aynı masada onunla birlikte oturanlar ya da birtakım kâğıtlar

imzalayanlar. Başköşede, büyükelçiyle yanyana, John F. Kennedy'nin gülümseyen yüzü duruyordu.

Tereza o gece odaya girdiğinde, onu Kennedy'le değil önceden hiç görmediği altmış yaşlarında bir adamla konuşurken buldu. Tereza odaya girer girmez adam sustu.

"Çekinme," dedi büyükelçi. "Tereza dostumuzdur. Onun önünde rahatça konuşabilirsin." Sonra Tereza'ya döndü: "Oğlu bugün beş yıl yedi," dedi.

Tereza'ya anlatıldığına göre, adamın oğlu ve birkaç arkadaşı Rus ordusunun özel üyelerine ait bir binanın önünde gözcülük etmişlerdi. İçeri girip çıkan bütün Çeklerin Ruslar için çalışan ajanlar oldukları su götürmeyeceği için, o ve arkadaşları bunların peşlerine takılmışlar, arabalarının plaka numaralarını saptamışlar ve topladıkları bilgiyi gizli yayın yapan Dubçek yanlısı radyo ve televizyon istasyonlarına vermişler, onlar da halkı uyarmışlardı. Bu arada oğlan ve arkadaşları, işbirlikçilerden birine de iyi bir sopa çekmişlerdi.

Oğlanın babası, "Bu fotoğraf tek kanıttı. Bunu gösterdikleri ana kadar bütün suçlamaları yalanladı," dedi.

Cüzdanından bir gazete kesiği çıkardı. "1968 sonbaharında *Times*'da yayımlandı."

Bir adamın boğazına yapışmış sıkan genç bir çocuğun resmiydi bu, geride olayı seyreden kalabalık bir grup insan vardı. "İşbirlikçi Cezasını Buluyor" deniliyordu üst başlıkta.

Tereza derin bir soluk aldı. Hayır, kendi çektiklerinden biri değildi.

Gecenin o saatinde Prag sokaklarında yanında Karenin'le eve dönerken, tank fotoğrafları çektiği günleri düşündü. Ne çocukluk! Ülkeleri için yaşamlarını tehlikeye attıklarını sanırken aslında Rus polisine hizmet ediyorlardı demek ki.

Saat bir buçukta vardı eve. Tomas uyuyordu. Saçından başka bir kadının apışarasının kokusu yükseliyordu.

8

Nedir oynaşma? Karşımızdakini cinsel yakınlaşmanın mümkün olduğunu sanmaya götüren, ama aynı zamanda bu olasılığı kesinlik haline getirmekten alıkoyan bir davranış biçimi olduğunu söyleyebiliriz oynaşmanın. Başka bir deyişle oynaşmak, güvencesi olmayan bir cinsel birleşme vaadidir.

Tereza barın arkasında dururken içki verdiği erkekler onunla oynaşmaya çalışırlardı. Gönül okşayıcı sözlerin sonu gelmeyen gelgitinden, çift anlamlı sözlerden, açık saçık hikâyelerden, önerilerden, gülümsemelerden, bakışlardan öfkeye kapıldığı olur muydu? Kesinlikle hayır. Tereza'da bedenini (koca, uçsuz bucaksız dünyaya sürmek istediği o kendisine yabancı bedeni) akıntıya bırakıvermeye duyulan dayanılmaz bir istek vardı.

Tomas onu aşk ile sevişmenin farklı şeyler olduğuna inandırmaya çalışırdı. Anlamayı reddederdi. Şu anda, dört bir yanı kendilerine karşı en ufak bir şey hissetmediği erkeklerle çevriliydi. Onlarla sevişmek nasıl bir şeydi acaba? Sadece oynaşma denilen o güvencesi olmayan vaat biçiminde de olsa, denemeye can atıyordu Tereza.

Yanlış anlaşılmasın: Tereza, Tomas'tan öç almak istemiyordu; içine girip kaybolduğu dolambaçtan bir yolunu bulup dışarıya çıkmak istiyordu. Biliyordu, Tomas'a yük olmuştu, her şeyi çok ciddiye alıyor, her şeyi bir tragedyaya çeviriyor, tensel aşkın hafifliğini ve sevimli sıradanlığını kavrayamıyordu. Hafifliği öğrenebilmeyi ne kadar isterdi! Onu kendi zamanına aykırı bir kişi yapan bu kabuktan çekip çıkaracak biri olmasını öyle çok istiyordu ki.

Oynaşmak nasıl bazı kadınlar için ikinci bir benlik, sıradan, rutin bir şeyse Tereza için de kim olduğunu, yeteneklerinin ne olduğunu saptamaya yönelik önemli bir araştırma alanı olup çıkmıştı. Gelgelelim, oynaşmayı önemli ve

ciddi kılmakla, hafifliğini yoketmiş, zorlama, zahmetli, abartılı bir şey haline getirmişti. Vaat ile güvensizlik arasındaki dengeyi bozmuştu (gereği gibi sağlandığında, bu denge oynaşmadaki ustalığın göstergesidir); çok ateşli vaatlerde bulunuyor, ama kendi açısından vaatlerin güvencesi olmadığını açıkça belirtmiyordu. "Gelin, ben hazırım," diyormuş izlenimi uyandırmanın başka bir yoluydu bu. Ama erkekler kendilerine vaat edildiğini sandıkları şeyi istediklerinde, güçlü bir direnmeyle karşılaşıyorlardı. Bulabildikleri tek açıklama da onun kötü, hileci bir kadın olduğuydu.

9

Bir gün, on altı yaşlarında bir oğlan bar taburelerinden birine tünedi ve genel konuşmanın akışında bir resimdeki yanlış çizgi, ne ileriye götürebilecek ne de silinebilecek bir çizgi gibi sırıtıveren, kışkırtıcı bir laf etti:

"Sende de ne bacaklar var ama!"

Tereza "Tezgâhın arkasını görecek kadar keskin demek ki gözlerin!" cevabını yapıştırdı.

"Seni sokakta gözüme kestirdim," karşılığını verdi oğlan, ama bu arada Tereza dönmüş, başka bir müşteriyle ilgileniyordu. İşi bitince oğlan bir konyak söyledi. Tereza hayır anlamında başını salladı.

"Ama on sekiz yaşındayım," diye itiraz etti oğlan.

"Kimliğini görebilir miyim?" dedi Tereza.

"Göremezsin," cevabını verdi oğlan.

"O zaman gazoz içmeye ne dersin?" dedi Tereza.

Oğlan, tek bir söz söylemeden, bar taburesinden kalktı, çıktı gitti. Yarım saat sonra geri geldi, abartılı el kol hareketleriyle barda yerini aldı. Soluğunda genişçe bir alanı kaplayacak oranda alkol vardı. "Ver bakalım şu gazozu," diye buyurdu.

"Aa, sen sarhoşsun!" dedi Tereza.

Oğlan, Tereza'nın arkasındaki duvarda asılı duran bir tabelaya dikti parmağını: 18 Yaşından Küçüklere Alkollü İçecek Satılması Kesinlikle Yasaktır. "Senin bana alkollü içki satman yasak," dedi, kolunu tabeladan Tereza'ya doğru savurarak, "ama benim sarhoş olmam yasak değil."

"Nerede bu kadar sarhoş oldun?" diye sordu Tereza.

Oğlan gülerek, "Karşı kaldırımdaki barda," dedi ve yeniden gazoz istedi.

"Peki, neden orada kalmadın öyleyse?"

"Çünkü sana bir kere bakmak istedim," dedi oğlan. "Seni seviyorum."

Bunu söylerken yüzünü garip bir biçimde buruşturdu, öyle ki Tereza onun alay mı ettiğini, kendisine yaklaşmaya mı çalıştığını, yoksa şaka mı yaptığını anlamakta zorluk çekti. Ya da son derece sarhoştu da ne dediğini bilmiyor muydu?

Gazozu oğlanın önüne koydu ve öteki müşterilerle ilgilenmeye gitti. "Seni seviyorum!" cümlesinden sonra oğlan dilini yutmuştu sanki. Bardağını sessizce boşalttı, parayı tezgâhın üzerine bıraktı ve Tereza daha başını kaldırıp da bakmaya fırsat bulamadan sıvıştı.

O çıktıktan hemen sonra, üçüncü votkasını içmekte olan kısa boylu, çıplak kafalı bir adam: "Yaşı küçüklere alkol satmanın yasaya aykırı olduğunu bilmen gerekir," dedi.

"Ben ona alkol vermedim ki! İçtiği gazozdu."

"İçine ne kattığını gördüm ben!"

"Ne diyorsun sen Allahaşkına?"

"Bana bir votka daha ver," dedi kel adam ve ekledi. "Kaç zamandır gözüm üzerindeydi."

"O halde neden güzel bir kadın gördüğünde dua edip de çeneni kapamıyorsun?" Tam o sırada bara girip bu sahneye tanık olan uzun boylu bir adam lafa karışmıştı.

"Sen bu işe karışma!" diye bağırdı kel adam. "Sana dert mi?"

"Peki sorabilir miyim, *sana* neden dert oluyor?" diye karşılık verdi uzun boylu adam.

Tereza kel adama votkasını verdi. Adam votkayı bir dikişte içti, parasını verdi ve çıktı gitti.

"Teşekkür ederim," dedi Tereza uzun boylu adama.

"Değmez," dedi uzun boylu adam ve o da yoluna gitti.

10

Birkaç gün sonra tekrar barda boy gösterdi. Tereza onu görünce bir dostunu görmüş gibi gülümsedi. "Tekrar teşekkürler. O kel adam hep geliyor. Son derece sevimsiz biri."

"Unut onu."

"Benimle ne alıp veremediği var?"

"Zavallı, ufak bir sarhoş. Unut onu."

"Madem öyle diyorsun."

Uzun boylu adam gözlerinin içine baktı. "Söz mü?"

"Söz veriyorum."

Adam "Senin bana söz verdiğini duymak çok hoşuma gidiyor," dedi, gözlerinin içine bakmayı sürdürerek.

Oynaşma başlamıştı; olasılık kuramı çerçevesinde, gerilim çerçevesinde de kalsa, karşısındakini cinsel yakınlaşmanın olası olduğunu sanmaya götüren o davranış biçimi...

"Senin gibi güzel bir kızın Prag'ın en çirkin kesiminde ne işi var?"

"Ya senin?" diye karşıladı Tereza. "Sen Prag'ın en çirkin kesiminde ne arıyorsun?"

Adam ona bu yakınlarda oturduğunu söyledi. Mühendisti, geçen gün işten dönerken buraya uğraması sırf bir rastlantıydı.

11

Tereza, Tomas'a baktığında, gözleri gözlerine değil, iki üç santim yukarısına, başka kadınların apışaralarının kokusunu yayan saçlarına gidiyordu.

"Artık dayanamıyorum, Tomas. Yakınmamalıyım, biliyorum. Benim için Prag'a döndüğünden bu yana, kıskanmayı yasak ettim kendime, kıskançlık etmek istemiyorum. Bütün bunları göğüsleyebilecek kadar güçlü değilim anlaşılan. Yardım et bana, lütfen."

Kolunu Tereza'nın koluna doladı Tomas ve onu yıllar önce birlikte sık sık yürüyüş yaptıkları parka götürdü. Parkta kırmızı, mavi ve sarı sıralar vardı. Oturdular.

"Seni anlıyorum. Ne istediğini biliyorum," dedi Tomas. "Her şeyi yoluna koydum. Tek yapman gereken Petrin Tepesi'ne çıkmak."

"Petrin Tepesi mi?" Birden bir kaygı dalgası kabardı içinde. "Neden Petrin Tepesi?"

"Oraya çıkınca görürsün."

Gitme düşüncesi Tereza'nın son derece keyfini kaçırmıştı. Birden bedeni o kadar güçsüzleşti ki, oturduğu park sırasından kaldıramadı kendini. Ama anayasaya göre Tomas'a itaatsizlik etmesi mümkün değildi. Kendini ayağa kalkmaya zorladı.

Arkasına baktı. Tomas hâlâ park sırasında oturmuş, kendisine neredeyse sevinçle gülümsüyordu. Elini sallayarak yoluna devam etmesini işaret etti Tereza'ya.

12

Prag'ın ortalık yerinden yükselip çıkan o yeşil kümbetin, Petrin Tepesi'nin eteğine vardığında Tereza çevrede hiç kimse olmadığını gördü, şaşırdı. Bu garipti, çünkü başka

zamanlarda Prag'ın yarısı buralarda geziniyor olurdu. Daha da kaygılandı. Ama tepe o kadar sessiz ve sessizlik o kadar dinlendiriciydi ki, kendisi, kendini bütünüyle onun kucağına bıraktı Tereza. Yukarıya çıkarken, defalarca durup arkasına baktı; aşağıda kuleler, köprüler gördü; azizler yumruklarını sallıyor, taştan gözlerini bulutlara kaldırıyorlardı. Dünyanın en güzel kentiydi gördüğü.

Sonunda tepeye vardı. Dondurma ve hatıralık eşya satan tezgâhtarların gerisinde (hepsi de sözleşmiş gibi kapalıydı) şurasına burasına ağaçlar serpiştirilmiş geniş bir çayırlık alan uzanıyordu. Bu çayırlık alanda adamlar vardı. Altı taneydiler. Değişik sopaları ellerinde tutarak, yeni bir vuruşa hazırlanırken bir yandan da sahayı gözden geçiren golf oyuncuları gibi ağır ağır yürüyor ya da ayakta duruyorlardı.

Neden sonra onların yanına vardı Tereza. Altı adamdan üçü kendi oynadığı rolü oynamak üzere orada bulunuyorlardı, kararsızdılar, her türlü soruyu sormak için çenelerini tutuyorlar, çevreye soran gözlerle bakmakla yetiniyorlardı.

Öbür üçünün suratından yapmacık, lütfedercesine bir iyilik akıyordu. Bunlardan birinin elinde bir tüfek vardı. Tereza'yı görür görmez elini salladı ve gülümseyerek, "Evet, burası," dedi.

Tereza cevap olarak başını salladı ama gene de son derece kaygılıydı.

Adam, "Yanlışlık olmasın diye soruyorum, bu *sizin* seçiminiz değil mi?" diye ekledi.

"Hayır, hayır, kesinlikle benim seçimim değildi!" demek kolaydı ama, Tomas'ı düşkırıklığına uğratmaya hakkı yoktu. Eve dönmek için ne gibi bir özür, bir bahane bulabilirdi ki? İşte bu yüzden, "Evet, elbette benim seçimimdi," dedi.

Tüfekli adam sözünü sürdürdü: "Neden öğrenmek istediğimi açıklayayım. Bunu sadece, bize gelenlerin kendi arzularıyla ölüme hazır olduklarından emin olduğumuz zaman yapıyoruz. Biz hizmet olarak görüyoruz da."

Tereza'ya bir kere daha, öyle sorgulayan bir bakışla baktı ki, Tereza yeniden, "Hayır, hayır, meraklanmayın. Benim seçimimdi," demek zorunda kaldı.

"İlk siz gitmek ister miydiniz?" diye sordu adam.

İnfazı mümkün olduğu kadar geciktirmek istediği için, "Hayır, lütfen, hayır. Eğer mümkünse, en son ben gideyim," dedi Tereza.

"Nasıl isterseniz," dedi adam ve ötekilerin yanına gitti. Yardımcılarından hiçbiri silahlı değildi; tek görevleri ölecek kişilerin yanında bulunmaktı. Onları kollarından tutuyor, çayırın karşı tarafına götürüyorlardı. Çayırlık alan epey genişti aslında, göz alabildiğine uzanıp gidiyordu. Vurulacak kişiler kendi ağaçlarını seçmekte özgürdüler. Her ağacın yanında duruyor, dikkatle gözden geçiriyor, bir türlü karar veremiyorlardı. İki kişi çınar ağaçlarını seçtiler sonuçta, üçüncüsü hiç durmadan yürüyordu, anlaşılan hiçbir ağaç kendi ölümüne layık değildi. Kolundan tutan yardımcı itip kakmadan, sabırla yol gösteriyordu; sonunda adam daha ileri gidecek cesareti kaybetti ve dört bir yana dal salmış bir meşe seçti.

Ardından yardımcı, adamların üçünün de gözlerini bağladı.

Böylece gözleri bağlanmış, yüzleri göğe çevrilmiş üç adam uçsuz bucaksız çayırlıkta sırtları üç ağaca dayalı olarak durdular, beklediler.

Tüfekli adam nişan aldı ve ateş etti. Kuşların ötüşünden başka bir şey duyulmadı; tüfeğe susturucu takılmıştı. Çınara dayanan adamın yere devrilmesinden başka bir şey de görülmedi.

Tüfekli adam olduğu yerde başka bir yöne döndü ve öteki adamlardan biri sessizce yere yığıldı. Birkaç saniye geç-

meden (tüfekli adam gene sadece olduğu yerde dönmüştü) üçüncü adam da çayıra yığıldı.

13

Yardımcılardan biri Tereza'ya doğru geldi; koyu mavi renkte bir kurdele tutuyordu elinde.

Tereza adamın gözlerini bağlamaya geldiğini anladı. "Hayır," dedi başını sallayarak, "Ben görmek istiyorum."

Ama gözlerini bağlatmak istememesinin gerçek nedeni bu değildi. İdam mangasını gözleriyle alt eden o gözüpek kişilerden biri değildi Tereza. Sadece ölümü geciktirmek istiyordu. Gözleri bağlandı mı, ölümün bekleme odasına girmiş olacaktı ki oradan da dönüş yoktu.

Adam onu itip kakmadı; sadece kolundan tuttu. Çayırlık alanda yürüyorlardı, Tereza bir türlü ağaç seçemiyordu. Ona acele etmesini söyleyen yoktu, ama kendisini bekleyen sondan kurtuluş olmadığını biliyordu. İleride, çiçeklenmiş bir kestane ağacı görerek onun yanına gitti, önünde durdu. Sırtını ağacın gövdesine yasladı, başını kaldırıp yukarıya baktı. Güneşte neşeyle kapırdaşan yaprakları gördü; çok uzaklardan gelen hafif, tatlı keman sesleri gibi, kentin gürültülerini duydu.

Adam tüfeğini doğrulttu.

Tereza cesaretinin yavaşça yitip gittiğini hissetti. Güçsüzlüğü umarsızlığa döndü, ama elinden bir şey gelmiyordu. "Benim seçimim değildi," dedi.

Adam o an indirdi tüfeği. Yumuşak bir sesle, "Sizin seçiminiz değilse, yapamayız. Hakkımız yok buna," dedi.

Çok sevecen bir sesle, sanki onun seçimi değilse vuramayacakları için özür diler gibi söyledi bunları. Adamın sevecenliği Tereza'nın yüreğini paraladı, yüzünü ağacın gövdesine döndü ve gözyaşlarına boğuldu.

14

Tüm bedeni gözyaşlarıyla sarsılıyordu; ağaca ağaç değil de, çok eskiden yitirdiği babası, hiç tanımadığı bir büyükbaba, büyük-büyükbaba, büyük-büyük-büyükbaba, zamanın derinliklerinden bir yerden çıkagelip pürtüklü bir ağaç gövdesi kılığına girerek yüzünü ona sunan saçı, sakalı ağarmış bir yaşlı adammış gibi sarılmıştı.

Sonra başını öte yana çevirdi. Üç adam çok uzaklardaydılar artık, yeşilliğin içinden yürüyen üç golf oyuncusu gibiydiler. Hatta tüfeklisi, tüfeğini golf sopası gibi tutuyordu.

Petrin Tepesi'nin patikalarını izleyerek aşağıya inerken, Tereza kendini vuracak olan ama vurmayan adamı düşünmekten bir türlü kendini alamıyordu. Ah, nasıl da istiyordu onu! Birisinin yardımı gerekiyordu sonuç olarak! Tomas yardıma yanaşmıyordu. Tomas ölüme yolluyordu onu. Başkası yardım etmemeliydi o zaman!

Kente yaklaştıkça tüfekli adamı daha çok arzulamaya, Tomas'tan daha çok korkmaya başladı. Tereza'nın sözünü tutmamasını hiçbir zaman bağışlamayacaktı Tomas. Korkaklığını, ihanetini hiç bağışlamayacaktı. Oturdukları sokağa gelmişti, bir iki dakika sonra Tomas'ı göreceğini biliyordu. Onu görmekten o kadar korkuyordu ki, midesine sancılar girdi, kusacağını sandı.

15

Mühendis onu kendi evine çekmeye çalışıyordu. Tereza ilk iki çağrıyı geri çevirdi, ama üçüncüyü kabul etti.

Her zamanki gibi mutfakta ayaküstü bir şeyler yedikten sonra, yola koyuldu. Saat ikiden biraz önceydi.

Adamın oturduğu apartmana yaklaşırken, bacaklarının kendiliklerinden yavaşladığını hissetti Tereza.

Ama sonra, aslında onu adamın yanına yollayanın Tomas olduğu geldi aklına. Ona sık sık aşkla cinselliğin aynı şeyler olmadığını söyleyen o değil miydi? Eh işte, sadece onun sözlerini sınıyor, onları olumluyordu. Tomas'ın "Anlıyorum seni. Ne istediğini biliyorum. Her şeyi yoluna koydum. Oraya yukarıya çıkınca göreceksin," sözleri kulaklarında çınlıyordu adeta.

Evet, Tomas'ın buyruklarına uymaktan başka bir şey yapmıyordu.

Çok kalmayacaktı; bir fincan kahve içmeye yetecek kadar; sadakatsizliğin sınırlarında gezinmek nasıl bir duyguymuş onu anlayıncaya kadar... Bedenini sınıra varıncaya kadar ittirecek, orada bir an, yakılmak üzere direğe bağlanmış gibi duracak, sonra, mühendis kollarını dolamaya kalkıştığında, tıpkı Petrin Tepesi'ndeki silahlı adama söylediği gibi, "Benim seçimim değildi," diyecekti.

Bunun üzerine adam tüfeğinin namlusunu indirecek ve yumuşak bir sesle, "Senin seçimin değilse, yapamam. Hakkım yok," diyecekti.

Tereza da yüzünü ağacın gövdesine çevirecek ve gözyaşlarına boğulacaktı.

16

Apartman yüzyıl başında Prag'ın bir işçi mahallesinde inşa edilmişti. Badanası kirli bir antreye girdi, demir tırabzanlı, mermer basamakları aşınmış bir kat merdiven çıktı ve sola döndü. İkinci kapıydı, ne ad vardı, ne zil. Kapıyı vurdu.

Adam kapıyı açtı.

Bütün daire bir odadan ibaretti; bir perde, odanın ilk üç beş metrelik bölümünü geri kalanından ayırıyor ve böylece derme çatma bir antre oluşuyordu. Bir masa, tek gözlü ocak ve buzdolabı vardı. Perdenin gerisine geçtiğinde bir duvarı-

na boylu boyunca kitaplar dizilmiş, ötekine de bir divanla koltuk dayandırılmış uzun, dar bir odanın ucunda dörtköşe bir pencere gördü.

"Burası çok sade bir yer," dedi mühendis. "Umarım iç karartıcı bulmazsın."

Tereza, "Hayır, hiç bulmam," dedi kitap raflarıyla dolu duvara bakarak. Adamın çalışma masası yoktu, ama yüzlerce kitabı vardı. Kitapları görmek Tereza'nın hoşuna gitti ve içini bir veba gibi kemiren gerginlik biraz olsun dindi. Çocukluğundan beri, kitapları gizli bir kardeşlik bağının işaretleri olarak görmüştü. Böyle bir kütüphanesi olan adam ona zarar vermezdi herhalde.

Adam ona ne içmek istediğini sordu. Şarap?

Hayır, hayır, şarap istemiyordu. İlle bir şey içmesi gerekiyorsa, kahve.

Adam perdenin arkasında gözden kaybolunca Tereza kitap raflarının yanını gitti. Kitaplardan biri hemen dikkatini çekti. Sofokles'in *Oedipus*'unun çevirisiydi bu. Bunu burada bulmak ne garipti. Yıllar önce, Tomas ona bu kitaptan bir tane armağan etmişti; Tereza kitabı okuyup bitirdikten sonra bile Tomas kitabı öve öve bitirememişti. Sonra kalkmış kitap hakkındaki görüşlerini yazıp bir gazeteye yollamış, bu yazı da yaşamlarını allak bullak etmişti. Ama şu sırada kitap cildinin sırtına bakmak bile sakinleştiriyordu sanki Tereza'yı. Tut ki Tomas ona mahsustan bir mesaj bırakmıştı; Tereza'nın burada bulunmasının kendi marifeti olduğu yolunda bir mesaj. Kitabı raftan aldı, açtı. Uzun boylu mühendis odaya döndüğünde, bu kitabın onda ne aradığını, okuyup okumadığını, kitap hakkında ne düşündüğünü soracaktı. Konuşmayı yabancının dairesinin tehlikeli topraklarından Tomas'ın düşüncelerinin tanıdık dünyasına çekmekte başvuracağı hile buydu.

Sonra erkeğin elini omzunda hissetti. Erkek kitabı Tere-

za'nın elinden aldı, tek bir söz bile söylemeden rafa geri koydu ve onu divana doğru götürdü.

Petrin'de cezayı yerine getirecek olan adama söylediği sözleri hatırladı yine ve yüksek sesle: "Ama benim seçimim değildi ki!" dedi.

Bu sözlerin durumu anında değiştirecek mucizeli bir formül olduğunu sanıyordu ama o odada sözcükler sihirli güçlerini yitiriyordu. Hatta bu sözler erkeğin kararını pekiştirdi gibi geliyor bana, erkek, Tereza'yı sıkı sıkı göğsüne bastırdı ve elini göğsüne koydu.

Gariptir, erkeğin eliyle dokunması Tereza'nın gerginliğinin geri kalanını da sildi götürdü. Çünkü mühendisin eli bedenine yönelik bir işaretti, Tereza kendinin (ruhunun) hiç mi hiç sözkonusu olmadığını, sadece bedeninin, bedeninin istendiğini anladı. Kendisine ihanet eden ve dışarıya, öteki bedenlerin yanına sürgüne yolladığı bedeninin...

17

Erkek bluzunun ilk düğmesini çözdü ve Tereza'ya devam etmesini işaret etti. Tereza uymadı buna. Bedenini dışarıya, dış dünyaya sürgüne yollamıştı, ona ilişkin herhangi bir sorumluluk üstlenmeyi reddediyordu. Erkeğe ne karşı koydu ne de yardım etti; böylelikle, ruhu olup biteni onaylamadığını ama yan tutmamaya da karar verdiğini bildirmiş oluyordu.

Erkek onu soyarken neredeyse hiç kıpırdamadı. Onu öptüğünde, Tereza'nın dudakları bu öpüşe karşılık veremedi. Ama ansızın apışarasının nemlendiğini hissetti ve korktu.

Duyduğu heyecan, kendi iradesi dışında heyecanlandığı için daha da büyüktü. Başka bir deyişle, örtük biçimde de olsa, ruhu olup bitenleri onaylıyordu. Ama Tereza heyecan duygusunun sürmesi için, ruhunun onayının da sessiz kalması gerektiğini biliyordu. Yüksek sesle "evet" dediği an,

ruhu bu sevişme sahnesinde etkin bir rol aldığı an, heyecan da sönecekti. Çünkü ruhu bu kadar heyecanlandıran şey, bedenin onun iradesine karşı gelmesiydi; beden ihanet ediyor ve ruh sadece seyretmekle yetiniyordu.

Sonra külotunu çıkardı. Tümüyle çıplaktı. Ruhunun Tereza'nın bedenini bir yabancının kollarında görmesi akıl almaz şeydi; tut ki Mars gezegenini çok yakından görüyordu, öyle bir şey. İnanılmazlığın ışığında, ruh ilk defa olarak bedeni bayağı bir şey olmanın ötesinde gördü; ilk defa olarak bedene büyülenmişçesine baktı; bedenin benzersiz, eşi benzeri bulunmayan, sırf kendine özgü bütün nitelikleri ön plana çıktı birdenbire. Bedenlerin en sıradanı değildi (ruh ona o gözle bakmıştı şimdiye kadar); son derece olağanüstü bir bedendi. Ruh, bedenin üzerindeki doğum lekesinden, edep yeri üçgeninin hemen üzerindeki kahverengi bir lekeden ayıramıyordu gözlerini bir türlü. Bu lekeye kendi mührü, bedenin üzerine vurduğu kutsal bir mühür gözüyle bakıyordu. Yabancının erkeklik organı bu kutsal mühre saygısızlık edecek derecede yakınlaşmıştı şimdi.

Tereza mühendisin yüzüne bakarken, bedenini, üzerinde ruhunun içi duran bedenini tanımadığı, tanımak da istemediği birinin kollarında zevke terk edemeyeceğini anladı. Esrik bir nefretle dolmuştu. Yabancının suratına tükürmek için tükürük biriktirdi ağzında.

Erkek de onu eşit derecede meraklı bakışlarla izliyordu ve öfkesini fark edince, Tereza'nın bedeni üzerindeki gidiş gelişlerinin hızını artırdı. Tereza, orgazmın giderek yaklaştığını hissedebiliyordu; karşı koymak için "Hayır, hayır, hayır!" diye haykırdı. Fakat karşı konulan, zora koşulan, boşalma fırsatından yoksun bırakılan haz, bedeninde daha da uzun süre oyalandı, damarlarından morfin gibi aktı, geçti. Tereza erkeğin kollarında debelendi, yumruklarını havada salladı ve suratına tükürdü.

18

Modern helalarda klozetler yerden yukarı doğru beyaz nilüferler gibi yükselir. Beden ne kadar değersiz olduğunu unutsun, insan sifondaki su bağırsaklarından çıkan artıkları silip götürdükten sonra bu artıkların başlarına gelenleri bilmezlikten gelsin diye mimar elinden geleni yapar. Lağım boruları yapışkan kollarıyla evlerimizin ta içine dalsa da, özenle gözlerimizden gizlenir bunlar ve bizler banyolarımızın, yatak odalarımızın, dans salonlarımızın ve parlamentolarımızın altında yatan bu görünmez bok Venedik'lerinden habersiz memnun, mesut yaşarız.

Prag dışındaki bu eski işçi dairesinin banyosu daha az ikiyüzlüydü; yer gri karolarla kaplıydı ve buradan çıkıp yukarıya doğru yükselen klozet geniş, bodur, acınası bir şeydi. Beyaz bir nilüfere benzemiyordu; ne ise ona benziyordu; bir lağım borusunun genişletilmiş ucu. Üstelik tahtadan bir oturacak yeri bile olmadığı için Tereza soğuk emaye kenarına tünemek zorundaydı.

Orada tuvaletin kenarında oturuyordu işte; ansızın kapıldığı bağırsaklarını boşaltma arzusundan başka bir şey değildi. Ve bağırsaklarını boşaltırken sonsuz bir keder ve yalnızlık duygusuna kapıldı Tereza. Hiçbir şey lağım borusunun genişletilmiş ucuna tünemiş kendi çıplak bedeninden daha zavallı olamazdı.

Ruhu seyirlik merakını, kötücüllüğünü ve gururunu yitirmişti; yeniden bedenin derinliklerine, en uzak bağırsağa çekilmiş, sinmiş, kendisini dışarıya çağıracak birini bekliyordu.

19

Doğruldu, kalktı klozetten, sifonu çekti ve antreye çıktı. Ruhu bedeninde, çıplak, örselenmiş bedeninde tir tir titri-

yordu. Kıçının deliğinde silinmek için kullandığı kâğıdın dokunuşunu duyuyordu hâlâ.

İşte o an unutulmayacak bir şey oldu, ansızın içeriye onun yanına gitmeyi, onun sesini, onun sözcüklerini duymayı istedi. Erkek ona yumuşacık, kalın sesiyle bir şeyler söylerse, ruhu cesaretlenecek, bedeninin yüzeyine doğru yükselip çıkacak ve Tereza gözyaşlarına boğulacaktı. Rüyasında kestane ağacının kalın gövdesine doladığı gibi, erkeğin gövdesine dolayacaktı kollarını.

Orada antrede dururken, onun önünde ağlamamak için tuttu kendini. Ağlamasını tutamamasının çok kötü sonuçlar doğuracağını biliyordu. Ona âşık olacaktı.

Tam o sırada erkeğin sesi onu içerki odadan çağırdı. Sesi, tek başına (mühendisin uzun boyundan soyutlanmış olarak) duyduğunda, şaşırttı bu ses Tereza'yı; tiz, ince bir sesti. Bunca zaman nasıl da dikkat etmemişti?

Onu baştan çıkmaktan kurtaran kulağa hoş gelmeyen bu sesin verdiği şaşkınlık olmuştu belki de. İçeri girdi, elbiselerini yerden kaldırdı, üzerine geçirdi ve çıktı.

20

Alışverişini yapmış, eve dönüyordu. Karenin'in ağzında çöreği vardı her zamanki gibi. Soğuk bir sabahtı; belli belirsiz kırağı vardı. Kiracıların bina aralarındaki boş alanlarda küçük çiçek ve sebze bahçeleri kurdukları bir yerleşme merkezinin önünden geçiyorlardı ki, Karenin birden durdu, gözlerini bir şeye dikti. Tereza onun baktığı yere baktı, ama olağandışı bir şey göremedi. Karenin tasmasını çekiştirdi, Tereza da onun ardından gitti. Çıplak bir tarhın buz tutmuş çerçöpü üzerinde uzanmış yatan karganın iri gagasıyla kara kafasını ancak o zaman gördü. Gövdesi görünmeyen kafa usulca inip kalkıyor, gagadan arasıra hırıltı, yaslı bir gaklama çıkıyordu.

Karenin o kadar heyecanlanmıştı ki çöreğini yere düşürdü. Tereza, kargayı incitmesin diye onu bir ağaca bağladı. Ardından çömeldi ve kuşu diri diri gömdükten sonra ayakla düzeltilmiş toprağı kazımaya çalıştı. Bunu yapmak kolay değildi, bir tırnağı kırıldı. Kan akmaya başladı.

Birden bir taş düştü yakınına. Döndü, bir duvarın arkasından olup bitenleri dikizleyen dokuz-on yaşlarında iki oğlan gördü. Ayağa kalktı. Oğlanlar önce onun ayağa kalktığını, sonra da ağaca bağlı köpeği görünce kaçtılar.

Tereza tekrar yere çömeldi, çerçöpü tırnaklarıyla kazmaya koyuldu. Sonunda kargayı mezarından çekip çıkarmayı başardı. Ama karga sakattı, ne yürüyebiliyor ne de uçabiliyordu. Onu boynundaki kırmızı eşarba sarıp sarmaladı ve sol eline alıp göğsüne bastırdı. Sağ eliyle Karenin'i ağaçtan çözdü. Onu sakinleştirmek ve peşisıra gelmesini sağlamak için epey çaba sarf etti.

Elleri dolu olduğu için anahtarını çıkaramadı, kapının zilini çaldı. Tomas açtı kapıyı. Tereza ona tasmanın kayışını verdi, "Sakın bırakma!" diyerek kargayı banyoya götürdü. Küvetin altına gelen yere koydu. Karga biraz kanat çırptı, ama daha çok hareket edemedi. Yoğun sarı bir sıvı akıyordu ağzından. Yerdeki karoların soğuğundan korunsun diye ona eski bez parçalarından döşek yaptı. Ara ara kuş sakat kanadını umutsuzca bir çırpıyor ve gagasını sitem edercesine havaya kaldırıyordu.

21

Büyülenmiş gibi küvetin kenarına oturmuş, gözlerini ölmekte olan kargadan ayıramıyordu. Onun yalnızlığında ve kimsesizliğinde kendi yazgısının yansımasını görüyor, kendi kendine defalarca dünyada Tomas'tan başka kimsem yok diye tekrarlıyordu.

Mühendisle geçirdiği serüven ona rastgele cinselliğin aşkla hiçbir ilişkisi olmadığını öğretmiş miydi? Bu tür cinselliğin hafif, ağırlıksız olduğunu? Şimdi daha sakinleşmiş miydi?

Kesinlikle hayır.

Durmadan şu sahne geliyordu gözünün önüne: Tuvaletten çıkmıştı, bedeni, çıplak ve örselenmiş bedeni antrede ayakta duruyordu. Ruhu tir tir titriyordu, dehşet içindeydi, bağırsaklarının derinliklerine bir yerlere gömülmüştü. Eğer o anda içerki odadaki erkek ruhuna seslenmiş olsaydı, gözyaşlarına boğulur, onun kollarına atılırdı.

Antrede ayakta duran, Tomas'ın sevgililerinden biri, içerdeki adam da Tomas olsa nasıl olurdu acaba diye düşündü. Tek bir söz söylemesi yeterdi erkeğin, bir tek söz, kız kollarını adama dolar, ağlamaya başlardı.

Tereza aşkın doğuş anında neler olup bittiğini bilirdi; kadın, ürkmüş, dehşete düşmüş ruhunu çağıran o sese direnemez; erkek ise ruhu kendi sesine karşılık veren kadına karşı koyamaz. Tomas kendini aşkın ayartıcılığına karşı savunamıyordu, Tereza ise her saat, her an onun adına korkuyordu.

Elinde ne gibi silahlar vardı? Bağlılığından başka hiçbir şey. Üstelik bunu ona ta başında, daha ilk gün, sanki verecek başka bir şeyi olmadığını bilirmiş gibi sunmuştu. Aşkları garip bir biçimde asimetrik bir yapıydı; bütün ağırlığını tek sütuna vermiş dev bir yapı gibi, Tereza'nın bağlılığının mutlak kesinliğine dayanıyordu.

Çok geçmeden karga kanatlarını çırpmaktan vazgeçti; bir tek kırık, çiğnenmiş, tanınmaz hale gelmiş bacağı seyiriyordu, o kadar. Tereza onun yanından ayrılamıyordu bir türlü. Sanki ölmekte olan bir kız kardeşin başını bekler gibiydi. Neyse ki sonunda mutfağa gidip bir lokma bir şey yedi.

Döndüğünde karga ölmüştü.

22

Âşık oluşunun ilk yılında, Tereza cinsel birleşme sırasında ağlardı. Daha önce de söylediğim gibi çığlık atmak duyuları körleştirmeye, sağırlaştırmaya yarıyordu. Zamanla çığlıkları azaldı ama ruhu aşkla kamaşmıştı, gözü başka şey görmüyordu. Sonunda, mühendisle işin içinde aşk olmadan seviştiğinde gözleri açıldı.

Saunaya bir dahaki gidişinde, yeniden aynanın önünde durdu ve kendine bakarken mühendisin apartmanında geçen sevişme sahnesini bir kere daha geçirdi aklından. Seviştiği adam değildi hatırladığı. Hatta, boyu bosu nasıldı deseler onu bile anlatamazdı. Çıplakken neye benzediğine bile dikkat etmemiş olabilirdi. Hatırladığı kendi bedeniydi (şu anda uyarılmış bir biçimde aynada seyrettiği de oydu); edep yerinin üçgeni, tam onun üzerine gelen yerdeki yuvarlak leke. O ana kadar beden üzerindeki lekelerin en sıradanı olarak gördüğü bu leke bir saplantı olmuştu şimdi. Olmayacak şey, onu yabancı bir erkeklik organının iyice yakınında görmeyi, tekrar tekrar görmeyi arzuluyordu.

Burada şunu yeniden vurgulamalıyım: Başka erkeğin cinsel organı değildi Tereza'nın görmek istediği. O kendi cinsel organını yabancı bir erkeklik organının yakınında görmek istiyordu. Seviştiği adamın bedenini arzulamıyordu. Kendi bedenini yeni keşfettiği, bütün bedenlerden daha tanıdık ve yabancı olan, onlarla karşılaştırılamayacak kadar heyecan verici olan kendi bedenini arzuluyordu.

Aldığın duşun damlacıklarıyla donanmış bedenine bakarken, mühendisin bara uğradığını düşündü. Ah, ne kadar istiyordu onun gelmesini, kendisini tekrar evine çağırmasını. Ah, nasıl, nasıl istiyordu bunu!

Tereza her gün, mühendisin yeniden ortaya çıkmasından ve ona hayır diyememekten korkuyordu. Oysa günler geç-

tikçe onun gelmesinden duyduğu korku giderek gelmemesinden duyduğu umarsızlığa dönüştü.

Bir ay geçmişti, mühendis hâlâ görünürlerde yoktu. Tereza anlayamıyordu bir türlü. Örselenen arzusu gitgide azaldı ve aklından bir türlü çıkmayan bir soru biçimini aldı: *Neden* gelmekte kusur etmişti?

Bir gün müşterilere bakarken, on sekiz yaşından küçük çocuğa içki sattığı gerekçesiyle hır çıkaran kel kafalı adamı karşısında buldu. Adam bağıra çağıra açık saçık bir fıkra anlatıyordu. Tereza'nın bir zamanlar bira servisi yaptığı küçük kentteki sarhoşlardan sık sık duyduğu bir fıkraydı bu. Bir kere daha annesinin dünyasının üstüne üstüne geldiği duygusuna kapıldı Tereza. Kel kafalı adamın sözünü sertçe kesti.

"Senden emir almıyorum," diye karşılık verdi adam horozlanarak. "Burada, barda çalışmana göz yumduğumuz için talihine şükret!"

"*Biz* mi? *Biz* dediğin de kimmiş?"

"*Biz*. O kadar," dedi adam; bardağını uzatıp bir votka daha istedi. "Hakaretlerini kendine sakla, anlaşıldı mı? Ha, aklıma gelmişken sorayım," diye de ekledi parmağıyla Tereza'nın boynundaki bir dizi ucuz inciyi göstererek: "Bunları nereden buldun? Kocam satın aldı diyemezsin. Cam temizleyicisi kocan! Böyle armağanlara verecek para ne gezer onda. Müşterilerin, değil mi? Karşılığında onlara ne veriyorsun acaba?"

"Çeneni hemen kapamazsan fena olacak!" dedi Tereza ıslıklı bir sesle.

"Orospuluk yapmanın suç olduğunu biliyorsun," dedi adam sözünü sürdürerek; bir yandan da kolyeyi tutmaya çalışıyordu.

Birden Karenin havaya zıpladı, ön ayaklarını barın üzerine dayayarak hırlamaya başladı.

23

"Adam gizli polisten," dedi büyükelçi.

"Neden bu kadar fütursuz öyleyse? Gizlisi saklısı olmayan gizli polis ne işe yarar ki?"

Büyükelçi yoga kursunda öğrendiği biçimde, ayaklarını altına toplayarak karyolanın üzerine yerleşti. Duvardaki çerçeveli resimden ona bakıp gülümseyen Kennedy, söylediği sözlere daha bir kutsallık katıyordu sanki.

Babacan bir sesle, "Gizli polis çeşitli işlere yarar kızım," diye başladı sözüne. "Birincisi klasik işlevi: Şunun bunun söylediğine kulak kabartır, üstlerine bildirirler.

İkinci işlevleri sindirmektir. Bizi avuçlarının içine almış gibi davranırlar; korkmamızı isterler. Senin kel kafalının istediği buydu işte.

Üçüncü işlevleri insanı iki arada bir derede bırakacak durumlar yaratmaktır. Bizi devleti yıkmaya çalışmakla suçladıkları günler çok geride kaldı. Bu başkalarının gözünde değerimizi artırmaktan başka işe yaramaz. Artık cebimize esrar sıkıştırıyorlar gizlice ya da on iki yaşında kızların ırzına geçtiğimizi iddia ediyorlar. Onlara arka çıkacak bir kız her zaman bulunur."

Hemen mühendis geldi Tereza'nın aklına. Neden bir daha gelmemişti?

"İnsanları tuzağa düşürmek istemeleri," diye devam etti büyükelçi, "onları işbirliğine zorlayıp, başkalarına tuzak kurmak içindir. Öyle ki, çok geçmeden tüm ulus muhbir şebekesi olup çıkar."

Tereza, mühendisin polis tarafından yollanmış olabileceği düşüncesine takmıştı kafasını. Hem sonra, içip içip de ona seni seviyorum diyen o sersem oğlan da kimin nesiydi? Polisin kel kafalı casusu onun yüzünden Tereza'ya sataşmış, mühendis de Tereza'yı savunmaya kalkmıştı. Demek ki üçü

de onu yumuşatıp baştan çıkarmak amacıyla, önceden hazırlanmış bir senaryoda rol almışlardı!

Nasıl anlayamamıştı bunu Tereza? Apartman dairesi ne tuhaftı, mühendis orada oturuyor olamazdı! Şık giyimli bir mühendis neden öyle sefil bir yerde otursundu ki? *Mühendis miydi* acaba? Diyelim ki mühendisti, nasıl oluyor da saat ikide çıkabiliyordu işten? Hem ayrıca, Sofokles okuyan kaç mühendis vardı dünyada? Hayır, o kütüphane bir mühendisin kütüphanesi değildi! Daha çok, hapse atılan yoksul bir aydının devlet tarafından ele geçirilmiş evini andırıyordu orası. Tereza on yaşındayken babası hapse atılmış, devlet evlerine ve babasının bütün kitaplarına el koymuştu. Evi hangi amaçlar için kullanmışlardı kim bilir.

Mühendisin neden bir daha geri gelmediğini şimdi çok iyi anlıyordu; görevi sona ermişti. Ne görevi? Sarhoş ajan dikkatsizlik edip ağzından kaçırmamış mıydı: "Orospuluk etmenin suç olduğunu unutma." İşte şimdi kendine mühendis süsü veren o adam Tereza'nın onunla yattığına ve karşılığında para istediğine tanıklık edecekti! Tereza barda sarhoş olanlar hakkında muhbirlik yapmaya razı gelmezse olayı büyük bir rezalet haline getireceklerdi.

"Kaygılanma," diye avuttu onu büyükelçi. "Anlattığın hikâye hiç de tehlikeli gelmiyor bana."

Tereza, "Değil galiba," dedi gergin bir sesle, Karenin'le birlikte Prag gecesine doğru çıkarlarken.

24

İnsanlar genellikle dertlerinden kurtulmak için geleceğe kaçarlar; zamanın yoluna düşsel bir çizgi çeker, bu çizginin ötesinde o anki dert ve sıkıntılarının sona ereceğini sanırlar. Oysa Tereza kendi geleceğinde böyle bir çizgi göremiyordu. Sadece geriye bakmak ona avuntu veriyordu. İşte

gene pazar günüydü. Arabaya bindiler ve Prag'ın iyice dışına çıktılar.

Tomas direksiyonda, Tereza da onun yanındaydı. Karenin arka koltukta oturuyor, arasıra onların kulaklarını yalamak üzere öne eğiliyordu. İki saat sonra, altı yıl önce birkaç gün kaldıkları, kaplıcasıyla ünlü küçük kente vardılar. Geceyi burada geçirmek istiyorlardı.

Arabayı meydana park edip indiler. Hiçbir şey değişmemişti. Kaldıkları otel tam karşılarındaydı. Otelin önünde aynı yaşlı ıhlamur ağaçları yükseliyordu. Sola doğru eski bir ahşap oluk uzanıyor, oluğun ağzından dökülen kaynak, şifalı suyunu mermer bir kurnaya boşaltıyordu. Ellerinde aynı tip cam bardaklarla birtakım insanlar bu suya doğru eğilmişlerdi.

Tomas bakışlarını yeniden otele çevirdi, aslında bir şeyin değişmiş olduğunu fark etti. Adı eskiden "Grand" olan otel şimdi "Baykal" olmuştu. Binanın köşesindeki sokak tabelasına baktı: Moskova Meydanı. Derken bildik sokaklardan geçerek bir yürüyüş yaptılar (Karenin'in kayışını çözmüşlerdi, hem yürüyor hem de koşup oynuyordu) ve sokak adlarını okudular: Stalingrad Sokağı, Leningrad Sokağı, Rostov Sokağı, Novosibirsk Sokağı, Kiev Sokağı, Odessa Sokağı, Çaykovski Sanatoryumu, Tolstoy Sanatoryumu, Rimski-Korsakov Sanatoryumu vardı; bir Suvorov Oteli, bir Gorki Sineması, bir Kafe Puşkin gördüler. Bütün adlar Rus coğrafyasından, Rus tarihinden alınmıştı.

Tereza birden işgalin ilk günlerini hatırladı. Bütün kent ve kasabalarda halk sokak tabelalarını alaşağı etmişti; sokak tabelalarının hepsi ortadan kaybolmuştu: Ülke bir gecede adsız kalmıştı. Rus birlikleri yedi gün boyunca nerede olduklarını bilmeden taşrada dört dönmüşlerdi. Subaylar işgal etmek üzere gazete bürolarının, televizyon ve radyo istasyonlarının yerlerini arıyorlar, bulamıyorlardı. Ne zaman

adres sorsalar, cevap ya bir omuz silkmesi oluyor ya da yanlış ad ve adres veriliyordu.

Adsız sansızlığın ülke için ne kadar tehlikeli olduğu ancak şimdi anlaşılıyordu. Sokaklar ve binalar özgün adlarına kavuşamayacaklardı artık. Bu adsız sansızlık sonucunda, bir Çek kaplıcası ansızın hayalî, bir minyatür Rusya'ya dönüşüvermiş, Tereza'nın orada bulmayı umduğu geçmişe de devletçe el konulmuştu. Burada geceyi geçirmeleri mümkün değildi, hayır.

25

Hiç konuşmadan arabayı park ettikleri yere doğru yola koyuldular. Tereza her şeyin, herkesin nasıl da değişik kılıklara bürünerek ortalarda gezindiğini düşünüyordu. Eski bir Çek kasabası baştan aşağı Rus adlarına bürünmüştü. İşgalin resimlerini çeken Çekler bilmeden gizli polise yardım etmişlerdi. Onu ölmeye gönderen adam kendi yüzünün üzerine Tomas'ın yüzünün maskesini geçirmişti. Casus, mühendis rolüne girmiş, mühendis Petrin Tepesi'ndeki adam rolü oynamaya kalkmıştı. Oturduğu dairede bulduğu kitap onu baştan çıkarmak üzere oraya konmuş bir işaretti.

O evde elinde tuttuğu kitap aklına gelince ansızın şimşek gibi bir uzgörü ışığı çaktı, yanakları alev alev yanmaya başladı. Olaylar hangi sırayla gelişmişti? Mühendis kahve getireceğini söylemişti. Tereza kitap raflarına doğru ilerlemiş, Sofokles'in *Oedipus*'unu çekip almıştı. Sonra mühendis geri dönmüştü. Ama kahve falan getirmemişti!

Tekrar tekrar bu odaya dönüp geliyordu: Kahve yapmak için gittiğinde ne kadar süre için odadan çıkmıştı mühendis? Kuşkusuz en az bir dakika kalmıştı dışarıda. Belki iki, hatta üç. O küçük antrede o kadar zaman ne yapmıştı aca-

ba? Yoksa tuvalete mi gitmişti? Kapının kapanmasını ya da sifonun çekilmesini hatırına getirmeye çalıştı Tereza. Hayır, su sesi duymadığından emindi; yoksa hatırlardı. Kapının kapanmadığından da hemen hemen emindi. O küçük antrede *ne işler* karıştırmıştı peki adam?

Her şey son derece açıktı. Amaçları onu tuzağa düşürmekse mühendisin tanıklığından çok daha fazlasına gereksinimleri olacaktı. Karşı çıkılamayacak kanıtlar gerekecekti. Kuşku uyandıracak kadar uzun süren yokluğu sırasında mühendis antreye film makinesi yerleştirmiş olabilirdi. Ya da daha akla yakını, fotoğraf makineli birini içeriye almış olabilir, o da perdenin arkasından onların filmini çekmiş olabilirdi.

Daha bir iki hafta önce, özel yaşam denen şeyin varolmadığı bir toplama kampında yaşadığını anlayamadığı için Prohazka'yı alay konusu etmişti. Peki ya kendisi? Anasının evinin çatısı altından çıkar çıkmaz, olanca safdilliliğiyle özel yaşamının mutlak sahibi oluverdiğini sanmıştı. Ama hayır, ana evinin çatısı tüm dünyayı kaplıyordu ve Tereza'yı hiç rahat bırakmayacaktı. Tereza anasından hiç kaçamayacaktı.

Meydana çıkan kenarları bahçelerle süslü basamaklardan inerlerken, "Neyin var?" diye sordu Tomas.

Tereza daha cevap vermeye fırsat bulamadan biri yüksek sesle Tomas'ı selamladı.

26

Elli yaşlarında kırış kırış yüzlü bir adamdı bu, bir zamanlar Tomas'ın ameliyat ettiği, yılda bir kere kaplıcaya tedaviye yollanan bir toprak işçisi. Adam Tomas'la Tereza'yı bir bardak şarap içmeye çağırdı. Köpeklerin umumi yerlere girmesi yasak olduğu için, Tereza, Karenin'i arabaya geri götürdü,

bu arada erkekler de yakınlardaki kafede masa ayarladılar. Tereza işini bitirip de yanlarına geldiğinde adam, "Sakin bir yaşam sürdürüyoruz. İki yıl önce beni kolektif çiftliğin başkanlığına bile seçtiler," dedi.

"Kutlarım," dedi Tomas.

"Siz de bilirsiniz ya. Herkes kente taşınmaya can atıyor. Kodamanlar yerinde kalmak isteyen birini buldular mı çok memnun oluyorlar. İşten atamazlar bizi kolay kolay."

"Sizin yerinizde olmak isterdik," dedi Tereza.

"Sıkıntıdan patlardınız bayan. Yapacak hiçbir şey yok oralarda. Hiçbir şey."

Tereza toprak işçisinin kırış kırış yüzüne baktı. Onu çok sevecen, iyilik dolu buldu. Kaç zamandır ilk defa birini iyilik dolu bulmuştu: Bir taşra yaşamı görüntüsü canlandı gözlerinin önünde; çan kulesiyle, çayırlarıyla, korularıyla bir köy, sabanın açtığı karık boyunca hoplaya zıplaya giden bir tavşan, yeşil şapkalı bir avcı. Hiç köyde yaşamamıştı. Gözünün önünde canlandırdığı ne varsa duyduklarından edinmeydi. Ya da okuduklarından. Ya da bilinçaltı, uzak atalarından kendisine miras kalanlardan. Ama köy, ninesinin annesinin aile albümündeki *daguerreotype* fotoğrafı kadar berrak ve açık seçik bir biçimde yaşamayı sürdürüyordu Tereza'nın içinde.

"Hâlâ ağrın sızın var mı?" diye sordu Tomas.

Çiftçi ensesini, omuriliğin beyne bağlandığı noktayı gösterdi eliyle. "Burası ağrıyor ara sıra," dedi.

Tomas, yerinden kalkmadan o noktayı ovuşturdu ve eski hastasını kısa bir muayeneden geçirdi. "Artık ilaç yazma yetkim yok," dedi işi bittikten sonra, "ama sana bakan doktora benimle konuştuğunu ve şu ilacı kullanmanı önerdiğimi söyle." Cüzdanındaki bloknottan bir parça kâğıt kopardı ve büyük harflerle bir ilaç adı yazdı.

27

Prag'a dönmek üzere yola çıktılar.

Yol boyunca, Tereza çıplak bedenini mühendisinkiyle sarmaş dolaş gösteren fotoğrafı düşündü durdu. Kendi kendine, böyle bir fotoğraf varolsa bile Tomas'ın bundan hiç haberi olmayacağını söyleyerek avunmaya çalıştı. Onlar için tek değeri vardır böyle bir fotoğrafın, o da şantaj. Tomas'a gönderildiği an hiçbir değeri kalmayacaktı.

Peki, ya polis bir noktada Tereza'nın hiçbir işlerine yaramayacağına karar verecek olursa? O zaman fotoğraf ellerinde sadece bir oyuncak olur, zarfa koyup Tomas'a yollamalarına hiç kimse engel olamazdı. Hani sırf eğlence olsun diye.

Böyle bir fotoğraf Tomas'ın eline geçerse ne olurdu? Tomas onu kapı dışarı mı ederdi? Belki etmezdi. Etmezdi herhalde. Ama aşklarının o kırılgan yapısı unufak olur, çöker giderdi. Çünkü o yapı bir tek sütuna Tereza'nın sadakatine dayanıyordu, kaldı ki aşklar da imparatorluklar gibidir; üzerine dayandırıldıkları düşünceler unufak olduğunda, onlar da silinir gider.

Üstelik şimdi bir görüntü belirmişti gözlerinin önünde; saban karığının içinden hoplaya zıplaya ilerleyen tavşan, yeşil şapkalı avcı, koruların üzerinde yükselen köy kilisesinin çan kulesi.

Tomas'a Prag'dan ayrılmaları gerektiğini anlatmak istiyordu. Kargaları canlı canlı toprağa gömen çocukları, polis ajanlarını, şemsiyelerle silahlanmış genç kadınları bırakalım ardımızda! Köye yerleşmeleri gerektiğini söylemek istiyordu ona. Tek kurtuluşları buydu.

Tereza, Tomas'a döndü. Tomas yerinden kıpırdamadı bile. Gözlerini önündeki yola dikmişti. Aralarındaki sessizlik çitini aşmayı başaramadığını görünce, konuşma cesaretini tümüyle kaybetti Tereza. Petrin Tepesi'nden yokuş aşağı iner-

kenki gibi bir duygu kapladı içini. Midesi kasıldı, kusacağını sandı. Tomas'tan korkuyordu. Tereza için fazla güçlüydü Tomas; Tereza fazla güçsüzdü. Ona anlayamadığı komutlar veriyordu; Tereza bunları yerine getirmeye çalışıyordu ama nasıl başaracağını bilmiyordu.

Petrin Tepesi'ne geri dönmek, tüfekli adamdan gözlerini bağlamasını ve kestane ağacının gövdesine yaslanmasına için vermesini dilemek geldi içinden. Ölmek istiyordu.

28

Uyandığında evde yalnız olduğunu gördü.

Dışarı çıktı, kıyıya doğru yürüdü. Vlatava'yı görmek istiyordu. Irmağın kıyısında durup, suya uzun uzun, dikkatle baktı, çünkü suların gözünün önünden akıp gidişini seyretmek dinlendirici ve onandırıcıydı. Irmak bir çağdan ötekine akıp gidiyor, kıyılarda insan hayatları yaşanıyordu. Hemen ertesi gün unutulmak üzere yaşanıp bitiyor, ama ırmak akıp gidiyordu.

Korkuluğa dayanarak gözlerini suya dikti. Prag'ın dış mahallelerindeydi, Vlatava Irmağı kalenin ve kiliselerin görkemini çoktan ardında bırakarak kentin ortasından akıp geçmişti; temsil sonrasında bir aktris gibi yorgun ve düşünceliydi; şimdi iki yanındaki çamurlu kıyıların arasından, kendileri fabrikalara ve terk edilmiş oyun alanlarına sınır çizen duvarlar ve tahta perdelerle sınırlanmış olarak akmaya devam ediyordu.

Dalmış, suya bakıyordu ki –su burada daha hüzünlü, daha koyu renkli geliyordu insana– birden ırmağın ortasında garip bir nesne ilişti gözüne –evet, bir park sırasıydı bu. Demir ayaklı tahta bir park sırası, Prag'ın parklarında bunlardan geçilmezdi. Vlatava Irmağı'ndan aşağı doğru süzülerek kentten uzaklaştıklarını anladı. Bir sürü park sırası, çok,

çok, daha bir sürü sıra, suyun ormanlardan taşıyıp getirdiği sonbahar yaprakları gibi süzülerek yanından geçen park sıraları – kırmızı, sarı, mavi.

Tereza döndü, yoldan geçenlere bunun anlamı ne diye sormak istercesine arkasına baktı. *Neden suyun üzerinde süzülerek uzaklaşıp gidiyor park sıraları?* Ama herkes geçip gitti yanından; umurlarında bile değildi, ölümlü kentlerinin orta yerinden çağlar boyu geçip giden bir ırmak varmış, yokmuş, aldırış bile etmiyorlardı.

Yeniden aşağıya, suya baktı. Büyük bir keder kaplamıştı içini. Gördüğü şeyin bir veda olduğunu anladı.

Park sıralarının çoğu gözden kaybolduktan sonra, geride kalmış bir iki sıra daha göründü; bir sarı daha, bir tane de mavi, en sonuncusu.

V

AĞIRLIK VE HAFİFLİK

1

Tereza, Tomas'ı beklenmedik bir zamanda Prag'da ziyarete geldiğinde Tomas, Birinci Bölüm'de söylediğim gibi, onunla hemen o gün, daha doğrusu o saat sevişti, ama ardından Tereza birdenbire ateşlendi. Tereza yatakta yatar, Tomas onun başucunda ayakta beklerken Tomas birden önüne geçemediği bir duyguya kapıldı; Tereza sazdan sepete konulup, nehir aşağı bırakılarak kendisine yollanmış bir çocuktu.

Terk edilmiş çocuk imgesi giderek Tomas'ın çok sevdiği bir şey oldu ve Tomas sık sık içinde bu imgenin yeraldığı eski efsaneler üzerine düşünmeye başladı. Sofokles'in *Oedipus*'unun çevirisine el atarken de aklında bu vardı anlaşılan.

Oedipus hikâyesi herkesçe bilinir; çocukken terk edilen Oedipus, Kral Polybus'a götürülür ve onun tarafından büyütülür. Delikanlı Oedipus, bir gün bir dağ yolunda at süren bir soyluya rastlar. Aralarında kavga çıkar ve Oedipus soyluyu öldürür. Sonra Kraliçe Jocata'nın kocası ve Tebai kentinin kralı olur. Oysa dağlarda öldürdüğü adamın babası, yatağına girdiği kadının ise anası olduğundan haberi yoktur. Bir arada

kader, halkına veba hastalığını musallat eder ve bu salgın hastalık nedeniyle onlara büyük acılar çektirir. Oedipus halkının çektiği acıların nedeninin kendisi olduğunu anlayınca, gözlerini kör eder ve o kör haliyle Tebai'den çıkar gider.

2

Orta Avrupa'daki komünist yönetimlerin sadece mücrimlerin eseri olduğunu düşünenler temel bir gerçeği gözardı ediyorlar demektir; suç üzerine kurulu bu yönetimler mücrimler değil, cennete giden tek yolu bulduklarını sanan coşkulu yandaşlar tarafından kurulmuştur. Bu yolu öylesine yiğitçe savundular ki bunlar, sürüyle insan öldürmek zorunda kaldılar. Sonraları ortada cennet filan olmadığı anlaşıldı, demek ki coşkulu yandaşlar birer katilden başka bir şey değildiler.

Derken herkes komünistlere bağırmaya başladı: Ülkemizin başına gelenlerden (yoksullaşmış, çoraklaşmıştı ülke), onun özgürlüğünü kaybetmesinden (Rusların eline düşmüştü), adalet önünde işlenen suçlardan sizler sorumlusunuz!

Suçlananlar cevap verdiler: Bilemedik! Aldatıldık! Bizler gerçekten inananlardık! Yüreklerimizin derinliklerinde bizler masumuz!

Sonunda tartışma gelip tek soruya dayandı: Gerçekten bilememişler miydi, yoksa öyleymiş gibi mi yapıyorlardı yalnızca?

Tomas tartışmayı yakından (on milyon Çekle birlikte) izliyordu; yaşanan acımasızca olaylardan habersiz olmayan komünistler vardı mutlaka (devrim sonrası Rusya'sında işlenen ve hâlâ işlenmekte olan korkunç suçlardan habersiz olamazlardı) ama o, komünistlerin çoğunluğunun gerçekten bunlardan habersiz olduğu görüşündeydi.

Ama, diyordu kendi kendine, haberli ya da hebersiz olmaları değil asıl sorun; asıl sorun, insanın habersiz olduğu

için masum sayılıp sayılamayacağı. Tahta çıkmış bir budala sırf budala olduğu için bütün sorumluluklardan arınmış mı demekti?

Diyelim ki, 1950'li yılların başında masum bir adamın idamını isteyen Çek savcısı, Rus gizli polisi ve kendi ülkesinin yönetimi tarafından oyuna getirilmiş olsun. Ama şu anda hepimiz suçlamaların saçma olduğunu, idam edilen kişinin masum olduğunu bildiğimize göre, nasıl olur da bu savcı kalkıp yumruğunu göğsüne vurarak, "Benim vicdanım temiz! Bilmiyordum! Ben inananlardandım!" diyerek kalbinin temizliğini öne sürebilir? Bu "Bilmiyordum! Ben inananlardandım!" sözlerinin ta kendisi değil midir onarılması imkânsız suçunun temelinde yatan?

Tomas, Oedipus hikâyesini bu bağlamda görüyordu işte; Oedipus anasının yatağına girdiğini bilmiyordu, ama olup bitenlerin farkına varınca, kendini suçsuz saymadı. "Bilmeyerek" neden olduğu felâketleri görmeye dayanamadığı için gözlerini kör etti ve o kör haliyle Tebai'den çıktı gitti.

Tomas, komünistlerin kalbimiz temiz diye bağırarak kendilerini savunduklarını duydukça kendi kendine, "Sizin 'bilmemeniz' sonucu bu ülke özgürlüğünü kaybetti, daha da yüzyıllarca kazanamayacak belki, hâlâ kalkmış kendinizi suçlu bulmadığınızı nasıl söyleyebiliyorsunuz?" diyordu. Yaptıklarınızı görmeye nasıl dayanabiliyorsunuz? Nasıl oluyor da dehşete kapılmıyorsunuz? Görecek gözünüz yok mu? Gözünüz olsaydı, gözünüzü kör eder, Tebai'den çıkar giderdiniz!

Benzetme o kadar hoşuna gitmişti ki, dostlarıyla sohbet ederken sık sık buna başvuruyordu; giderek, sözleri çok güzel ifade edilmiş, şık bir formül haline geldi.

Dönemin bütün entelektüelleri gibi, o da Çek Yazarlar Sendikası'nın yayımladığı üç yüz bin tirajlı haftalık bir gazeteyi okuyordu. Yönetim içerisinde önemli ölçüde özerklik kazanmış bir gazeteydi bu ve başka gazetelere yasak

olan konularla uğraşıyordu. Sonuçta, komünist yönetimin ilk yıllarının alnında kara bir leke olarak duran, siyasi davalar sonucu işlenmiş adli cinayetlerin suçlusunun kimler olduğu sorusunu ortaya atan da yazarlar gazetesi oldu.

Yazarların gazetesi bile sadece aynı soruyu tekrarlamakla yetiniyordu: Biliyorlar mıydı? Tomas bu soruyu bayat bulduğu için günün birinde oturdu, Oedipus hakkındaki düşüncelerini yazıp haftalık gazeteye gönderdi. Bir ay sonra bir cevap aldı; gazete idarehanesine çağrılıyordu. Tomas'ı karşılayan editör kısa ama son derece kesin konuştu. Tomas'a cümlelerden birindeki sözdizimini değiştirmesini önerdi sadece. Çok geçmeden yazı gazetede boy gösterdi –sondan bir önceki sayfada, Okur Mektupları köşesinde.

Tomas yazıya hiç sevinmemişti. Sözdizimini değiştirmek üzere gazete idarehanesine kadar çağırmışlar, ama sonra ona sormadan metni öyle bir kısaltmışlardı ki, yazı ele aldığı ana görüşe indirgenmişti (bu da yazıyı çok şematik ve saldırgan kılıyordu). Tomas yazısından hoşlanmıyordu artık.

Bütün bunlar 1968 ilkbaharında oluyordu. Aleksander Dubçek, kendilerini suçlu bulan ve bu suçları konusunda bir şeyler yapmaya hazır olan komünistlerle birlikte yönetimi elinde bulunduruyordu. Oysa öteki komünistler, nasıl masum olduklarını haykırıp duranlar, gözü dönmüş ulusun kendilerini adalet önüne çıkarmasından korkuyorlardı. Rus büyükelçisine her gün durumdan yakınıyorlar, patırtı çıkarıp destek almaya çalışıyorlardı. Tomas'ın mektubu yayımlandığında çığlıklar attılar: Bakın işler ne raddeye geldi! Kalkmış, bize açık açık gözlerinizi kör edin diyorlar!

İki ya da üç ay sonra Ruslar, *gubernia*'larında konuşma özgürlüğüne izin verilemeyeceğine karar verdiler ve bir gece ordularıyla Tomas'ın ülkesine girdiler.

3

Tomas, Zürih'ten Prag'a geri döndüğünde, çalıştığı hastanedeki işine bıraktığı yerden yeniden başladı. Derken bir gün başhekim onu odasına çağırdı.

"Sen de benim kadar iyi biliyorsun ki," dedi, "ne yazar ne gazeteci ne de vatanın kurtarıcısısın. Sen bir doktor ve bilim adamısın. Seni kaybetmek beni çok üzer ve seni elimde tutmak için de her şeyi yaparım. Ama şu Oedipus makalesini geri alacaksın. Bu çok önemli mi senin için?"

"Aslını isterseniz," dedi Tomas, metnin üçte birini nasıl katlettiklerini düşünerek, "hiç mi hiç önemli değil!"

"Kaybedeceğin şeyin ne olduğunu biliyorsun," dedi başhekim.

Biliyordu, hem de çok iyi. Birbirini dengeleyen iki şey vardı: Onuru (tükürdüğünü yalamayı reddetmekten ileri gitmeyen onuru) ve yaşamının anlamı dediği şey (tıp ve araştırma alanındaki çalışmaları).

Başhekim sözünü sürdürdü: "Geçmişte söylenip yazılmış şeyleri kamuoyu önünde geri almakta ortaçağa yakışır bir yan var. Zaten, söylediğin şeyi 'geri almak' da ne demek? İnsan, bir zamanlar sahip olduğu bir düşüncenin artık geçerli olmadığını kesinlikle öne sürülebilir? Modern çağda bir düşünce *çürütülebilir* evet, ama *geri alınamaz*. Bir düşünceyi geri almak imkânsız olduğuna, sadece dilsel, biçimsel bir büyücülük olduğuna göre, istediklerini yapmanda bir sakınca yok bence. Terörle yönetilen bir toplumda, hiçbir ifade ciddiye alınamaz. Hepsi güdümlü, zorlamadır ve bunları görmezlikten gelmek her dürüst kişinin görevidir. Son olarak da şunu söyleyeyim ki, senin burada bizimle kalman hem benim hem de hastalarının çıkarları açısından gereklidir."

"Eminim haklısınız," dedi Tomas, yüzünde çok sıkıntılı bir ifade vardı.

"Ama?" Başhekim onun aklından geçenleri kestirmeye çalışıyordu.

"Korkarım yüzüm kızarır."

"Yüzün mü kızarır? Meslektaşlarına bu kadar çok değer verdiğin için mi hakkında ne düşündüklerini önemsiyorsun?"

"Hayır, onları o kadar çok büyütmüyorum gözümde" dedi Tomas.

"Ha, ayrıca," diye ekledi başhekim, "kamuoyu önünde açıklama yapman gerekmeyecek. Bana bu konuda güvence verdiler. Bürokrat bunlar. Tek istedikleri dosyalarında yönetime karşı hiçbir düşmanlığın olmadığını bildiren bir kâğıt bulunması. Biri kalkıp da neden bu adamı hastanede çalıştırıyorsunuz diye saldırırsa hazırlıklı olacaklar. Söylediğin her şeyin seninle onlar arasında kalacağına ilişkin söz verdiler bana. Tek sözcüğünü bile yayımlamaya niyetleri yok."

"Düşünmek için bir hafta süre verin bana," dedi Tomas ve mesele orada kapandı.

4

Tomas hastanedeki en iyi cerrah sayılıyordu. Söylentilere bakılırsa, emeklilik yaşı yaklaşan başcerrah yakında ondan kendi yerine geçmesini isteyecekti. Bu söylenti, yetkililerin ondan özeleştirisini içeren bir yazılı belge istedikleri söylentisine eklenince, onun bu isteğe evet diyeceğinden kuşku duyan kalmamıştı.

Onu ilk irkilten şey bu oldu, hiçbir zaman insanlara saygınlığından kuşku duyma fırsatı vermediği halde, erdeminden çok namussuzluğuna oynamaya hazırdı herkes.

İrkiltici bulduğu ikinci şey ona yakıştırdıkları konuma gösterdikleri tepkilerdi. Bunları iki ana bölümde inceleyebiliriz:

İlk tür tepki, kendileri (kendileri ya da yakınları) söyledikleri bir şeyleri geri almış, kamuoyu önünde işgal yönetimi ile uzlaşmış ya da uzlaşmaya hazır (istemeden elbette; hiç kimse yapmak istemezdi böyle bir şeyi) kişilerden geliyordu.

Bu kişiler garip bir gülümsemeyle bakmaya başlamışlardı ona, eskiden hiç görmediği bir gülümsemeyle; gizli, işbirlikçi bir onaylamanın koyun koyun sırıtışıydı bu. Kazara bir kerhanede karşılaşan iki adamın gülümseyişiydi; ikisi de hafifçe utanmışlardır, ama bu duygularının karşılıklı olduğuna da seviniyorlardır bir yandan, aralarında kardeşliğe benzer bir bağ kurulur.

Onların gülümsemeleri daha da keyifliydi, çünkü Tomas yaşamı boyunca bir gün bile tutucu olmamıştı. Bu yüzden, başcerrahın önerisini kabul ettiğinin varsayılması korkaklığın yavaş yavaş ama emin adımlarla genel davranış biçimi olmaya başladığının ve yakında kötü gözle görülmekten çıkacağının kanıtıydı. Bu insanlarla hiç dostluk etmemişti, başcerrahın ricasına uyup da yazılı açıklama yaparsa, onu partilere davet edeceklerini, onlarla dostluk kurmak zorunda kalacağını fark etti ve bu işi çok tatsız buldu.

İkinci tür tepki, kendileri (kendileri ya da yakınları) kovuşturmaya uğramış, işgal güçleriyle uzlaşmayı reddetmiş ya da kendilerinden böyle bir şey istenmemiş de olsa (bu işlere ciddi olarak karışmış olamayacak kadar genç oldukları için) uzlaşmaya girmeyeceklerinden (yazılı açıklama imzalamaya yani) son derece emin olan kişilerden geliyordu.

Bu ikincilerden biri, Doktor S., yetenekli genç bir hekim, bir gün "Ee, ne haber, istediklerini yazdın hazır ettin mi bakalım?" diye sordu Tomas"a.

"Neden söz ediyorsun sen Allahaşkına?" diye karşılık verdi Tomas.

"Sözlerini geri aldığını gösterir belgeden, elbette," dedi adam. Sesinde kötü niyet yoktu. Hatta gülümsüyordu bile.

O sık gülümsemeler ormanından bir tane daha; kendini beğenmiş ahlâki üstünlük duygusunun gülümseyişi.

"Söylesene, ne biliyorsun sen o belge hakkında?" dedi Tomas. "Okudun mu ki?"

"Hayır," dedi S.

"O halde hâlâ ne konuşup duruyorsun?"

Kendini beğenmişliği, gülümsemeyi gene de elden bırakmayan S., cevap verdi: "Bak, bu işlerin nasıl olduğunu hepimiz biliyoruz. Açıklamanı başcerraha ya da bir bakana ya da böyle birine yazdığın bir mektuba yediriyorsun, o da sana bunun kimsenin kulağına gitmeyeceğine, yazanı zor durumda bırakmayacağına ilişkin söz veriyor. Böyle, değil mi?"

Tomas omuzlarını silkti. S. sözlerine devam etti.

"Ama açıklama dosyalanıp emin bir yere kaldırıldıktan sonra bile açıklamayı yazan, yazdığının her an kamu önüne çıkarılabileceğini biliyor. İşte, o andan sonra da hiç ağzını açmıyor, en ufak eleştiride, en ufak protestoda bulunmuyor. Eğer sesini yükseltmeye kalkışırsa, o an açıklama basına veriliyor, temiz adını ülkenin bir ucundan ötekine kirletiyor. Uzun sözün kısası, sevimli bir yöntem. Çok daha kötülerine kalkışabilirlerdi."

"Evet, çok sevimli bir yöntemmiş," dedi Tomas, "ama söyler misin bütün bunlara evet dediğimi kim söyledi sana?"

S. omuzlarını silkti, ama yüzünden gülümseme silinmedi.

O an birdenbire garip bir gerçeği fark etti Tomas; *herkes* gülümsüyordu ona, *herkes* sözlerini geri alan açıklamayı yazmasını istiyordu; böylesi *herkesi* mutlu edecekti! İlk tür tepkiyi gösterenler mutlu olacaklardı, çünkü bu korkaklığa ödün vererek onların eylemlerinin olağan görünmesini sağlayacak, böylece onlara yitirdikleri onurlarını geri verecekti. İkinci tür tepkiyi gösterenler, onurlarını hiçbir zaman elden çıkarmamaları gereken bir ayrıcalık gibi görenler, korkaklara karşı gizli bir sevgi besliyorlardı, çünkü on-

lar olmadı mı cesaretleri sudan, tekdüze bir angarya olup çıkacaktı.

Tomas gülümsemelere katlanamıyordu. Her yerde bir gülümseme gördüğünü sanıyordu, hatta sokaktaki yabancıların yüzlerinde bile. Uykuları kaçmaya başladı. Olabilir miydi? Bu insanlara gerçekten bu kadar çok mu değer veriyordu? Hayır. Onlar hakkında söyleyecek iyi bir sözü yoktu ve bakışlarının onu bu kadar rahatsız etmesine izin verdiği için de kendi kendine kızıyordu. Son derece mantıksızdı bu. İnsanlara bu kadar az saygısı olan bir kişi nasıl olur da onların kendisi hakkında ne düşündüklerine bu kadar çok önem verirdi?

Belki de insanlara olan köklü güvensizliği (onların kendi kaderi konusunda karar verebilme ve onu yargılama haklarına beslediği kuşku) meslek seçiminde de rol oynamış, kendisini kamuoyunun gözlerinden gizleyen bir meslek seçmişti. Diyelim ki politikacı olmayı seçen biri, kamuoyunu kendi isteğiyle yargıç konumuna getirir, bu arada da onun kendine arka çıkacağı konusunda çocukça bir güven besler.

Bir doktor ise (politikacı ya da aktörün tersine) sadece hastaları ve en yakın meslektaşları tarafından yargılanır, yani kapalı kapılar ardında, erkek erkeğe. Onu yargılayanların bakışlarıyla karşılaştığında buna hemen kendi bakışlarıyla karşılık vererek, ya hareketlerini açıklığa kavuşturur ya da kendini savunur. Tomas, yaşamında ilk defa olarak üzerine dikilmiş gözlerin çokluğundan hepsini göremeyecek durumdaydı. Bu bakışlara ne kendi bakışıyla ne de kendi sözcükleriyle cevap verebilirdi. Herkesin elinde oyuncak olmuştu. Hastane içinde ve dışında onun hakkında konuşuluyordu (ihanet edenlerin, inkâr edenlerin, işbirliği edenlerin kimler olduğuna ilişkin en son haberlerin tedirgin Prag'dan uğursuz, ilkel bir telgraf sistemi hızıyla geçip gittiği günlerdi); böyle olduğunu bilmesine rağmen elinden

hiçbir şey gelmiyordu. Bu durumu ne kadar katlanılmaz bulduğunu, korkudan nasıl paniklediğini görünce şaşırmıştı. Ona gösterdikleri ilgi birbirini dirsekleyerek ilerlemeye çalışan bir insan kalabalığı ya da karabasanlarda üzerimizdeki elbiseleri yırtıp parça parça eden insanların saldırıları kadar ürkütücüydü.

Başcerraha gitti ve tek bir satır bile yazmayacağını söyledi.

Başcerrah her zamankinden daha hararetle sıktı Tomas'ın elini ve bu kararı beklediğini söyledi.

"Açıklama yazmadan da hastanede kalmamın bir yolu bulunamaz mı acaba?" dedi Tomas; meslektaşlarından Tomas işten atılırsa istifa edeceklerine dair bir gözdağı gelmesinin yeterli olabileceğini ima etmek istemişti.

Ama istifa edeceklerini söyleyip gözdağı vermek meslektaşlarının akıllarının köşesinden bile geçmiyordu ve çok geçmeden (başcerrah eskisinden daha hararetli sıktı elini –öyle ki eli morardı, morluk günlerce geçmedi) hastaneden ayrılmak zorunda kaldı.

5

Önce Prag'ın elli mil kadar dışında bir taşra kliniğinde çalışmaya başladı. Her gün trenle gidip geliyor, eve yorgun argın dönüyordu. Bir yıl sonra Prag'ın biraz dışındaki bir klinikte, daha elverişli bir iş buldu, ama hekim olarak çok daha aşağı bir konuma düşmüştü. Orada artık cerrahlık yapamıyordu, pratisyen hekim olmuştu. Bekleme odası ağzına kadar doluydu. Her hasta için ancak beş dakika ayırabiliyordu; her birine ne kadar aspirin almaları gerektiğini söylüyor, hasta izin kâğıtlarını imzalıyor ve uzmanlara gönderiyordu. Kendisini hekimden çok sosyal hizmet görevlisi gibi görüyordu.

Bir gün, vizite saatlerinin bitiminde elli yaşlarında, iri yarılığı kalıbına kıyafetine çok uygun düşen bir adam Tomas'ı

aradı. Kendini İçişleri Bakanlığı'nın yetkilisi olarak tanıttı ve Tomas'ı sokağın karşısında bir içki içmeye davet etti.

Bir şişe şarap söyledi adam. "Eve arabayla dönmem gerek," dedi Tomas ikramı geri çevirmek için. "İçkili olduğumu görürlerse şoför ehliyetimi elimden alırlar." İçişleri Bakanlığı'ndan gelen adam gülümsedi. "Eğer bir şey olursa şunu gösterin yeter." Bunu söyleyerek Tomas'a üzerinde adı (gerçek adı olmadığı çok açıktı) ve Bakanlığın telefon numarası yazılı olan bir kart uzattı.

Ardından uzun bir söylev çekmeye girişti; Tomas'a çok hayrandı, Bakanlıkta herkes böyle saygın bir cerrahın köşe bucak bir klinikte aspirin dağıtmasına çok üzülüyordu. Açıkça söylemese de, polisin uzman kişilerin yerlerinden çekip alınması gibi kesin tavırlar konusunda görüş birliği içinde olmadığını hissettirdi Tomas'a

Ne zamandır kendisini öven birileri olmadığı için tombul görevlinin söylediklerini dikkatle dinledi Tomas; meslek yaşamı hakkındaki her şeyi nasıl ayrıntılı olarak ve harfi harfine bildiğine şaşırdı. İltifat karşısında nasıl da savunmasızdı! Bakanlık görevlisinin söylediklerini ciddiye almaktan başka bir şey gelmedi Tomas'ın elinden.

Ama sadece gururunun okşanmasından değil. Daha önemlisi, deneyimsizdi Tomas. Tatlı sözler söyleyen, saygılı, nazik biriyle karşılıklı oturdunuz mu, onun söylediği *hiçbir şeyin* doğru olmadığını, *hiçbir şeyin* içten olmadığını kendi kendinize hatırlatmanız dünyanın en zor işidir. İnançsızlığı korumak ve sürdürmek (hiç tavsatmadan, sistemli bir biçimde, en ufak bir duraksamaya kapılmadan) olağanüstü bir çaba ve doğru dürüst öneğitim gerektirir –başka bir deyişle, polis tarafından sık sık sorgulanmış olmayı. Tomas bu öneğitimden yoksundu.

Bakanlıktan gelen adam sözlerine devam etti: "Zürih'te çok iyi bir durumdayken buraya dönmenizi büyük bir min-

nettarlıkla karşılıyoruz. Soylu bir davranışı. Yerinizin burası olduğunu anladınız." Tomas'ı azarlarmış gibi şöyle bağladı sözlerini: "Ama yeriniz aynı zamanda da ameliyat masası!"

"Size tamamen katılıyorum," dedi Tomas.

Kısa bir sessizlik oldu, sonra Bakanlıktan gelen adam yaslı bir sesle: "O halde, söyler misiniz bana doktor, komünistlerin gözlerini oymaları gerektiğine gerçekten inanıyor musunuz? Sayısız hastaya sağlığını armağan etmiş olan siz?"

"Bu kadarı da aptallık ama!" dedi Tomas savunmaya geçerek, "Yazdığım şeyi neden okumuyorsunuz?"

"Okudum," dedi İçişleri Bakanlığı'ndan gelen adam, sesinin son derece üzüntülü çıkmasına çalışıyordu.

"Eh, peki ben komünistler gözlerini mi oysunlar dedim o yazıda?"

"Herkes öyle anladı ama," dedi Bakanlıktan gelen adam; sesi gitgide daha da hüzünleniordu.

"Yazının tümünü, ilk başta yazdığım haliyle okusaydınız, böyle anlamlar çıkarmazdınız. Gazete biraz kesilmiş olarak yayımladı."

"Ne dediniz?" diye sordu Bakanlıktan gelen adam. Birden kulak kesilmişti. "Sizin yazdığınızı olduğu gibi yayımlamadılar mı yani?"

"Kestiler."

"Çok mu?"

"Üçte bir kadarını."

Bakanlığın adamı gerçekten şaşırmış gibiydi. "Bu yaptıkları çok yakışıksız bir şey ama."

Tomas omuzlarını silkti.

"Karşı çıkmalıydınız! Yaptıklarını hemen düzeltmelerini istemeliydiniz!"

"Düşünecek zamanım olmadı, hemen ardından Ruslar geldi. Onlar gelince düşünecek başka şeyler girdi araya."

"Ama siz, hekim olarak, insanları görme hakkından yok-

sun etmek isteyen biri gibi tanınmak istemezsiniz herhalde, değil mi?"

"Anlamaya çalışın lütfen beni, tamam mı? Arka sayfalara gömülmüş bir okur mektubuydu. Kimsenin gözüne ilişmedi bile. Rus elçiliği görevlilerinin dışında hiç kimsenin – onların da aradığı bu zaten."

"Öyle söylemeyin! Öyle düşünemezsiniz! Ben kendim yazınızı okuyan ve sizin böyle bir yazıyı nasıl yazdığınıza şaşıran birçok kişiyle konuştum. Şimdi siz bana yazının yazdığınız biçimiyle çıkmadığını söyleyince, her şey aydınlandı. Onlar mı zorladı sizi bu işe?"

"Yazıyı yazmaya mı? Hayır, ben kendim yazıp verdim."

"Oradakilerle tanışıklığınız var mı?"

"Hangi oradakilerle?"

"Yazınızı basanlarla."

"Hayır."

"Onlarla hiç konuşmadığınızı mı söylemek istiyorsunuz?"

"Bir kere benimle kişisel olarak görüşmek istediler."

"Neden?"

"Yazı hakkında."

"Sizinle konuşan kimdi peki?"

"Yazı işlerinden biri."

"Adı neydi?"

O ana kadar sorguya çekilmekte olduğunu fark etmemişti Tomas. Birdenbire ağzından çıkan her bir sözcüğün birilerini tehlikeye atabileceğini anladı. Sözkonusu kişinin adını elbette çok iyi bilmesine karşın, yalan söyledi: "Emin değilim."

Aldığımız terbiyenin gizli polisle işbirliği halinde olması trajikomik bir gerçektir. Yalan söylemeyi beceremeyiz. Analarımızla babalarımızın her an kafamıza kakıp durdukları "Doğruyu söyle!" buyruğu öyle bir kendiliğinden işler ki, bir soruşturma sırasında gizli polise bile yalan söylemekten

utanırız. Onlarla tartışmak ya da hakaret etmek (ki bu hiçbir anlam taşımaz) yüzlerine baka baka yalan söylemekten (tek yapılacak şey budur) çok daha kolay gelir bize.

Bakanlıktan gelen adam onu içtensizlikle suçladığında, Tomas neredeyse suçlu hissetti kendini; yalanında direnmek için ahlâki bir engeli aşması gerekti: "Tanıttı galiba," dedi, "ama adı aklımda hiç yer etmediği için hemen unuttum."

"Görünüşü nasıldı?"

Tomas'la ilgilenen yazı işleri sorumlusu kısa boylu, açık kumral saçlı, asker tıraşlı bir adamdı. Tomas bunun tam tersi özellikler seçmeye çalıştı: "Uzun boyluydu," dedi, "uzun siyah saçı vardı."

"Hah," dedi Bakanlığın adamı, "çenesi de koskocamandı!"

"Evet, öyleydi," dedi Tomas.

"Yürürken kamburunu çıkarıyordu biraz."

"Evet, doğru," dedi Tomas yeniden; Bakanlığın adamının gerçekten varolan birine parmak bastığını anlamıştı. Tomas sadece zavallı bir yazı işleri görevlisini ele vermekle kalmamıştı, daha da önemlisi, verdiği bilgiler sahteydi.

"Peki sizinle ne hakkında görüşmek istedi? Ne hakkında konuştunuz?"

"Sözdizimiyle ilgili bir şeydi."

Tomas'ın sözleri, cevabı savsaklamanın gülünç ve anlamsız bir yolu gibi geliyordu kulağa elbette. Bakanlığın adamı Tomas'ın gerçeği söylemeyi reddetmesi karşısında bir kere daha köpürdü: "Önce bana yazınızın üçte birini kestiklerini söylüyorsunuz, sonra da kalkmış; sözdiziminden konuştuk diyorsunuz! Mantıklı mı bu şimdi?"

Bu defa Tomas cevap vermekte güçlük çekmedi, çünkü tümüyle doğruyu söylüyordu. "Mantıklı olmayabilir ama öyleydi!" Güldü. "Bir tek cümlenin sözdizimini değiştirmek için iznimi istediler, sonra da yazdığımın üçte birini kesip attılar."

Bakanlığın adamı böyle büyük bir ahlâksızlığı aklı almıyormuş gibi başını salladı. "Yaptıkları akıl alır şey değil doğrusu!"

Şarabını bitirirken şöyle bağladı sözlerini: "Oyuna geldiniz doktor, kullanıldınız. Bunun cezasını sizin ve hastalarınızın çekmesi yazık. Olumlu niteliklerinizin farkındayız, hem de çok. Elimizden geleni yapacağız."

Tomas'a elini uzattı ve kibarca tokalaştı. Her ikisi de kendi arabalarına doğru yürüdüler.

6

Bakanlığın adamıyla konuştuktan sonra Tomas derin bir bunalıma düştü. Nasıl olmuş da kendini konuşmadaki sohbet tonuna kaptırabilmişti? Adamdan uzak durmayı becerememiş bile olsa (hazırlıksız yakalanmıştı, yasanın kendisine verdiği ya da vermediği haklar konusunda hiçbir bilgisi yoktu) sanki eski dostmuşlar gibi şarap içme önerisini geri çevirebilirdi! Ya onları bir gören olmuşsa, adamı tanıyan biri! Tomas'ın polisle işbirliği yaptığı sonucuna varırdı doğal olarak! Hele yazısının kesildiğini neden söylemişti adama sanki? Bu bilgiyi de katmanın ne gereği vardı? Yaptıklarından hiç hoşnut değildi.

İki hafta sonra Bakanlığın adamı onu bir kere daha aradı. Gene dışarıda bir içki içmeye çağırdı, ama bu defa Tomas bürosunda kalmalarını rica etti.

"Çok iyi anlıyorum, doktor," dedi adam gülümseyerek.

Tomas'ı şaşırtmıştı bu sözler. Adam bunları, hasmına bir önceki eli yanlış oynadığını hissettiren bir satranç oyuncusu tavrıyla söylemişti.

Karşılıklı oturuyorlardı, Tomas kendi masasındaydı. On dakika kadar, o sıralar her yeri kırıp geçiren grip salgınından söz ettikten sonra adam şunları söyledi: "Durumunuzu eni-

ne boyuna düşündük. Olay bir tek bizi ilgilendirseydi, mesele yoktu. Ama kamuoyunu da göz önünde bulundurmak zorundayız. İsteyerek ya da istemeyerek, yazınızla anti-komünist histeriyi körüklediniz. Bu yazı dolayısıyla mahkeme önüne çıkarılmanız bile önerildi, bakın size söyleyeyim. Kamuoyunu şiddete kışkırtmak yasa karşısında suçtur."

İçişleri Bakanlığı'ndan gelen adam sözlerine ara vererek Tomas'ın gözlerinin içine baktı. Tomas omuzlarını silkti. Adam aynı yatıştırıcı, güven verici sesle sürdürdü sözlerini: "Öneriyi oy çokluğuyla geri çevirdik. Olaydaki sorumluluğunuz ne olursa olsun, toplum sizin yeteneklerinizi sonuna kadar kullanmanızdan yarar umar. Hastanedeki başcerrah sizden büyük övgüyle söz ediyor. Hastalarınızdan aldığımız raporlar da var elimizde. Hiç kimse bir doktorun politikadan anlamasını beklemiyor. Kapıldınız bir kere. Artık bu işi çözümlemenin zamanı geldi de geçiyor. İşte bunun için biraraya gelip size örnek bir itiraf name hazırladık. Tek yapacağınız şey bunun basının eline geçmesini sağlamak, zamanında yayımlanmasını biz sağlayacağız." Tomas'a bir kâğıt parçası uzattı.

Tomas bu kâğıtta yazılı olanları okudu ve eli ayağına dolaştı. İki yıl önce başcerrahın imzalatmak istediği şeyden çok daha beterdi bu. Oedipus yazısının geri alınmasıyla bitmiyordu iş bu kez. Sovyetler Birliği'ne sevgi, Komünist Partı'ye bağlılık gibi laflar geçiyordu içinde; ülkeyi iç savaşa sürüklemek isteyen aydın kesim lanetleniyordu; hepsinden de kötüsü yazarların çıkardığı haftalık gazetenin yazı işleri sorumlularını kamuoyuna ihbar ediyordu (özellikle de uzun boylu, kamburunu çıkartarak yürüyen editörü; Tomas onunla hiç tanışmamıştı ama adını biliyordu ve resimlerini görmüştü). Bu adamların yazısını bilerek çarpıttığı ve bir karşı devrim çağrısına dönüştürerek kendi amaçları doğrultusunda kullandıkları söyleniyordu; kendileri

böyle bir yazı yazmayacak kadar korkak oldukları için hiçbir şeyden haberi olmayan bir doktorun arkasına gizlenmişlerdi.

Bakanlıktan gelen adam Tomas'ın gözlerindeki paniği gördü. Eğildi ve masanın altından dostça dizini sıvazladı. "Unutmayın doktor, yalnızca bir örnek bu! Yeniden düşünün, eğer değiştirmek istediğiniz bir şey varsa, eminim ki ortak bir anlaşma noktası bulunur. *Sizin* itirafnameniz bu, değil mi ya?"

Tomas kâğıdı sanki elinde bir saniye daha tutmaya korkuyormuş, üzerinde parmak izleri olduğu anlaşılacakmış gibi gizli polise geri uzattı.

Ama kâğıdı alacak yerde, Bakanlıktan gelen adam şaşırma taklidi yaparak iki yana açtı kollarını (Papa'nın balkonundan kalabalıkları selamlamak için yaptığı hareketin aynısı). "Bak şimdi, neden böyle yapıyorsunuz, doktor? Sizde kalsın. Evde sakin bir kafayla yeniden bir düşünün."

Tomas başını salladı ve ileriye doğru uzattığı elinde kâğıtla durdu, bekledi. Sonunda, Bakanlığın adamı Papa'nınkini andıran el hareketinden vazgeçip kâğıdı geri almak zorunda kaldı.

Tomas ona kesin bir dille hiçbir kâğıt imzalamayacağını ya da yazmayacağını söylemek üzereydi ki, son anda ses tonunu değiştirdi, yumuşak bir sesle: "Okuma yazması olmayan bir insan değilim, öyle değil mi? Kendim yazmadığım bir şeyi neden imzalayayım o halde?"

"Madem öyle, peki doktor. Senin dediğin gibi olsun. Kendin yaz, birlikte üstünden geçelim. Okuduğun yazıyı örnek alabilirsin kendine."

Tomas gizli polise neden hemen oracıkta kayıtsız şartsız hayır cevabı vermedi?

Büyük olasılıkla aklından şunlar geçmişti: Böyle bir itirafnameyi genel anlamda ulusun cesaretini kırmak için kul-

lanmaları (Rus stratejisi olduğu çok açıktı bunun) bir yana, kendi olayında polisin somut bir amacı olabilirdi; Tomas'ın yazısını yayımlayan haftalık gazetenin yazı işleri sorumlularına karşı açılacak bir dava için kanıt topluyor olabilirlerdi. Eğer durum böyleyse, basının bu kişilere karşı başlatacağı çamur atma kampanyası ve duruşmalarda Tomas'ın itirafnamesini kullanmak isteyeceklerdi. İlkeleri uyarınca hemen o an hayır dese, onayı olsun ya da olmasın, polisin o hazırlanan örneği alıp imzasını üzerine koyarak yayımlama tehlikesi vardı. Hiçbir gazete Tomas'ın yalanlamasını yayımlamaya cesaret edemezdi. Tomas'ın bu belgeyi yazmadığına ya da imzalamadığına dünyada inanmazlardı. İnsanlar insan kardeşlerinin ahlâki işkenceler altında kıvrandığını görmekten zevk alıyorlardı ki, açıklamasını dinleyerek bu zevki bozmaya kimse yanaşamazdı

Polise metni kendi yazacağı umudunu vererek, biraz zaman kazandı. Hemen ertesi gün klinikten istifa etti; kendi isteğiyle toplumsal hiyerarşinin en alt basamağına indikten sonra (o sıralar başka alanlarda binlerce entelektüel çoktan aynı inişe geçmişlerdi), polisin elinde hiçbir koz kalmayacağını ve onlar için ilginç olmaktan çıkacağını sanıyordu (haklıydı). Hiyerarşinin en alt basamağına indikten sonra, kendi adını taşıyan itirafname yayımlayamazlardı artık; nedeni çok basitti, böyle bir itirafnameye hiç kimse inanmazdı. Kamuoyu önünde yapılan utanç verici açıklamalar imzalayanların yükselişiyle bağdaştırılırdı zihinlerde, düşüşüyle değil.

Gelgelelim, Tomas'ın ülkesinde hekimler devlet memurudurlar ve devlet onları isterse azleder istemezse azletmez. Tomas'ın istifasını tartıştığı görevli onu adıyla, sanıyla tanıyordu, bu nedenle de Tomas'ı görevde kalmaya ikna etmeye çalıştı. Tomas o an birden doğru seçimi yaptığından kuşkuya düştü, ama artık adı konmamış bir bağlılık andı-

na göre hareket etmek zorunda hissediyordu kendini, kararından dönmedi. Cam siliciliğine başlaması da böyle oldu işte.

7

Birkaç yıl önce Zürih'ten ayrılıp Prag'a dönerken, Tomas usulca şöyle demişti kendi kendine: *"Es muss sein!"* Bunu söylerken Tereza'ya olan aşkını düşünüyordu. Oysa sınırı geçer geçmez bu işi gerçekten yapması gerekip gerekmediğinden kuşku duymaya başladı. Daha sonra, Tereza'nın yanında uzanmış yatarken, kendisini ona bağlayanın yedi yıl önce meydana gelen bir dizi gülünç rastlantı olduğunu (başcerrahın siyatiği daha ilk aşamalarındaydı) ve aynı rastlantılar zincirinin onu geriye, içinden kaçması imkânsız bir kafese sokacağını getirdi aklına.

Yaşamında hiçbir *"Es muss sein!"*, her şeyin üzerinde olan bir gereklilik olmadığı anlamına mı geliyor yani bu? Bana kalırsa vardı. Ama aşk değildi, meslekti bu. Rastlantı ya da birtakım hesaplar sonucu değil, içinden gelen derin bir istek sonucu hekimliği seçmişti.

İnsanları kategorilere ayırmanın mümkün olduğu ölçüde, en şaşmaz kıstas onları hayat boyu sürüp giden şu ya da bu etkinliğe yönelten çok derinlere kök salmış arzularıdır. Her bir Fransız farklıdır. Ama dünya üzerindeki bütün aktörler birbirlerine benzerler – ister Paris'te, ister Prag'da, ister uzak bir taşra tiyatrosunda. Bir aktör, daha ilk çocukluk yıllarından başlayarak anonim bir seyirci grubuna kendini seyrettirmeyi kabul etmiş biridir. Yetenekle ilgisi olmayan, yetenekten daha derinlere uzanan bu ön kabul olmaksızın hiç kimse aktör olamaz. Benzer biçimde, bir hekim de bütün sonuçlarıyla uğraşarak geçirmeyi kabullenmiş biridir. Bu temel kabul (yetenek ya da beceri değil) onun daha tıp öğre-

niminin ilk yılında cesetlerin kesilip biçildiği odaya girmesini ve daha şu kadar yıl aynı şeyde direnmesini sağlar.

Cerrahlık tıp mesleğinin temel buyruklarını en uç sınıra kadar götürür ve orada, insani olan tanrısal olanla çakışır. Kafasına sopayla şiddetli biçimde vurulan biri yere yığılır, soluk alıp verişi durur. Günün birinde soluk alıp verişi hepten duracaktır zaten. Cinayet, Tanrı'nın sonuçta kendi eliyle yapacağı şeyi sadece biraz hızlandırır, o kadar. Tanrı, cinayeti hesaba katmıştır diye düşünebiliriz; ama cerrahlığı hesaba katmamıştır. Kendisinin yaratıp insan gözünün göremeyeceği biçimde sarıp sarmalayarak deriden kılıfına yerleştirdiği mekanizmaya kimsenin elini sokamayacağını sanmıştır. Tomas neşterini anesteziyle bayıltılmış bir adamın derisi üzerinde ilk kez tuttuğunda, sonra deriyi kararlı bir hareketle çizip kestiğinde ve sonunda tam yerinden ustaca bir neşter vuruşuyla kesip açtığında (sanki deri bir kumaş parçasıymış –ya da bir palto, bir eteklik, bir perdeymiş– gibi) kısa ama yoğun bir Tanrı'ya karşı gelme duygusu yaşamıştı. Ama bir yandan işinin çekici bulduğu yanı da buydu işte! İçine, çok derinlere kök salmış onun "*Es muss sein!*"ıydı bu ve oraya kök salması da rastlantı sonucu, şefin siyatiği sonucu, dışsal bir şey sonucu olmamıştı.

Peki öyleyse, bu kadar kendisinin bir parçası olan bir şeyi alır da nasıl böyle çarçabuk, bütün gücüyle fırlatır atar, böylesine hafife alırdı?

Polisin amaçlarına alet olmamak için diyecekti kendisine sorsanız. Ama çok açık söylemek gerekirse, kuramsal olarak mümkün olsa bile (böyle birkaç olay olmuştu gerçekten de) polisin sahte bir itiraf nameyi imzasını üzerine koyup kamuoyuna açıklaması olacak şey değildi.

Tamam kabul, insan gerçekleşme olasılığı çok uzak olan tehlikelerden korkma hakkına da sahiptir. Kabul, kendine ve kendi beceriksizliğine kızmıştı Tomas ve polisle daha

fazla ilişkiye girmekten, bunun getirdiği çaresizlik duygusunu yaşamaktan kaçınmak istemişti. Ve yine kabul, klinikte yaptığı tekdüze aspirin dağıtma işiyle kafasındaki hekimlik kavramı arasında hiçbir ilişki kalmadığı için mesleğini zaten çoktan kaybetmişti. Ama gene de, bu karara varmakta gösterdiği acelecilik bana oldukça garip geliyor. Acaba başka bir şeyi, akılla açıklayamadığı çok daha derinde yatan bir şeyi mi gizliyordu bu karar?

8

Tereza aracılığıyla Beethoven'i tanıyıp sevmişti gerçi ama, Tomas müzik konusunda çok fazla bir şey bilmiyordu; onun Beethoven'in ünlü *"Muss es sein? Es muss sein!"* motifinin ardında yatan gerçek olayı bildiğinden kuşkuluyum.

Olay şöyle: Dembscher diye birinin Beethoven'e elli florin borcu vardır. Sürekli olarak para sıkıntısı içinde yaşayan besteci Dembscher'e kendisine olan borcunu hatırlattığında adam yaslı bir iç çekişiyle: *"Muss es sein"* (Şart mı?) der. Beethoven gürültülü bir kahkaha atarak *"Es muss sein!"* (Şart!) diye cevap verir ve bu sözcüklerle onlara eşlik eden ezgiyi bir yere not eder. Bu gerçekçi motif üzerine dört ses için bir *kanon* yazar; üç ses *"Es muss sein, es muss sein, ja, ja, ja, ja!"* diye söylerken dördüncü ses *"Heraus mit dem Beutel!"* (Çıkar keseyi!) diyerek araya girer.

Bir yıl sonra, aynı motif Beethoven'in opus 135 son kuartetinin dördüncü muvmanının temelini oluşturacaktır. Beethoven, Dembscher'in kesesini unutalı çok olmuştur. *"Es muss sein!"* cümlesi çok daha ciddi bir tını taşımaktadır artık; doğrudan doğruya "yazgı"nın ağzından çıkmaktadır şimdi bu sözler. Kant'ın anadilinde, gereğince vurgulanarak söylendiğinde "günaydın" sözcüğü bile metafizik bir sav kılığına bürünebilir. Almanca *ağır* sözcüklerle dolu bir dildir.

"Es muss sein!" şaka olmaktan çıkmıştır; *"der schwer gefasste Entschluss"* (zor ya da ağır karar) olmuştur.

Demek ki Beethoven muzip bir esini ciddi bir kuartete, bir şakayı metafizik bir gerçeğe dönüştürmüştü. Hafif'in ağırlaşması ya da Parmenides'in sözcükleriyle söylersek olumlunun olumsuza, artının eksiye çevrilmesidir bu. Ama ne gariptir ki bu dönüşüm pek de şaşırtamaz bizi. Oysa Beethoven, kuartetinin ciddiyetini Dembscher'in kesesiyle ilgili dört sesli şakacı bir *kanona* dönüştürseydi, asıl o zaman şaşırır, sersemlerdik. Öte yandan öyle yapsa, Parmenides ruhuna ters düşmemiş olur, ağırı hafifletmiş, yani olumsuzu olumluya, eksiyi artıya dönüştürmüş olurdu. Önce (bitmemiş bir taslak olarak) o büyük metafizik gerçek, sonra (bitmiş bir başyapıt halinde) şakaların en hafifi, en sıradanı! Ama Parmenides'in düşündüğü gibi düşünmeyi unuttuk çoktandır.

Bana öyle geliyor ki, Tomas uzun zamandır çatık kaşlı, saldırgan, ağırbaşlı *"Es muss sein!"* çağrısından gizli gizli rahatsız oluyor ve Parmenides ruhunu izleyerek ağırı hafife dönüştürmeye yönelik derin bir istek barındırıyordu içinde. Hayatının bir noktasında ilk karısıyla oğlundan tümüyle koptuğunu, ana-babası onunla bütün ilişkilerini kestiklerinde derin bir soluk alarak rahatladığını unutmayın. Bütün bunların temelinde, kendi kendini Tomas'ın ağır görevi, Tomas'ın *"Es muss sein!"*ı olarak duyuran şeyi geri çevirmeye yönelik aceleci ve pek de akılcı sayılamayacak bir adımı atma isteğinden başka ne yatabilir?

Tabii beriki toplumsal geriliklerin ona yüklediği dışsal bir *"Es muss sein!"*ı. Hekimliğe duyduğu sevginin *"Es muss sein!"*ı içseldi. Daha da kötüydü bu. İçsel buyruklar çok daha güçlüdür ve bu yüzden de başkaldırmaya daha çok kışkırtır insanları.

Cerrahlık yapmak eşyanın yüzeyini yırtıp açarak içinde ne gizli olduğuna bakmak demektir. Belki de Tomas'ı cer-

rah olmaya götüren, "*Es muss sein!*"ın öte yanında gizlenenin ne olduğunu öğrenme arzusuydu; başka bir deyişle, kişi, bir zamanlar kendisine görev bellediği şeyleri reddettiğinde hayattan geriye kalan şeyi.

Prag'ın bütün vitrin camlarıyla sergi vitrinlerinin temizliğinden sorumlu olan iyi huylu kadıncağızın yanına çıktığı ve olanca somut ve kaçınılmaz gerçekliği içinde kararının sonucuyla yüzyüze geldiği gün, şok geçirdi Tomas. Yeni işinin ilk birkaç günü pençesinden kurtulamadığı bir şok. Ama yeni yaşamının şaşırtıcı garipliğinden kurtulduğunda (bir haftasını aldı bu) birdenbire yalnızca upuzun bir tatile çıkmış olduğunu anladı.

İşte kalkmış umurunda bile olmayan işleri yapıyor, bir yandan da bu durumun keyfini çıkarıyordu. Artık insanları (hep acıdığı insanları) içsel bir "*Es muss sein!*"ın zorlamasına uymadan bir iş üstlendiklerinde mutlu eden, sonra da evlerine döndüklerinde bu işi akıllarından silip atmaya götüren şeyin ne olduğunu anlıyordu. O mutluluk verici kayıtsızlığı ilk defa duyuyordu içinde. Ameliyat masasında bir şeyler ters gitmişse, o gece üzüntülü olur, gözüne uyku girmezdi. Kadınları bile çekmezdi canı. Mesleğinin "*Es muss sein!*"ı bir vampir gibi emmiş durmuştu kanını.

Şimdiyse elinde fırça ve sırıkla Praf sokaklarını arşınlıyor, kendini on yaş genç hissediyordu. Bütün tezgâhtar kızlar onu "doktor" diye çağırıyor (Prag'ın fısıltı telgrafı her zamankinden de iyi işliyordu), soğuk algınlıkları, sırt ağrıları, düzensiz âdet görmeleri hakkında öğüdünü soruyorlardı. Onun camı suyla ıslatıp fırçasını sırığın ucuna taktıktan sonra camı yıkamaya girişmesini seyrederken neredeyse utanıyorlardı. Dükkânda müşterilerini yalnız bırakıp çıkabilseler, sırığı elinden kaptıkları gibi camı onun yerine sileceklerine kuşku yoktu.

Tomas çoğunlukla büyük mağazalar tarafından çağrılı-

yordu, ama patronu onu özel müşterilere de gönderiyordu. İnsanlar, Çek aydınlarının kitle halinde kovuşturmaya uğramalarına hâlâ bir dayanışma sarhoşluğu içinde tepki gösteriyorlardı; onun için de eski hastaları, Tomas'ın aç kalmamak için cam sildiğini duyduklarında telefon edip ad vererek onu istetiyorlardı. Sonra onu bir şişe şampanya ya da erik rakısıyla karşılıyor, sipariş fişine on üç cam sildiğini yazıp imzalıyor, sonra da bir yandan sağlığına içerek iki saat çene çalıyorlardı. Tomas bir sonraki ev ya da dükkâna keyfi gıcır yollanıyordu. Rus görevlilerinin aileleri ülkenin dört bir yanına yerleşir, radyolardan işinden kovulan radyocuların yerini alan polis memurlarının okudukları uğursuz haberler yankılanırken, Tomas bir eğlentiden ötekine giden biri gibi, Prag sokaklarında bir bardak şaraptan ötekine sürtüp duruyordu. Tomas'ın şahane tatiliydi bu.

Bekârlık günlerine geri dönmüştü. Tereza birdenbire çıkmıştı hayatından. Onu sadece gece geç saatte bardaki işinden döndüğünde, uyku sersemi görüyordu; sabahları ise uyku sersemi olmak sırası Tereza'ya geliyor, Tomas işine yetişmek için acele ediyordu. Her iş günü kendine ait on altı saati vardı, beklenmedik bir özgürlük. Ve özgürlük Tomas'ın ilk gençliğinden bu yana "kadın" demekti.

9

Arkadaşları şimdiye kadar kaç kadınla yattığını sorduklarında, soruyu geçiştirmeye çalışır, eğer çok sıkıştırırlarsa "Eh, aşağı yukarı iki yüz," diye cevap verirdi. Aralarında kıskanç olanları onu abartmakla suçlarlardı. "Bu o kadar da çok değil," derdi kendini savunmak üzere. "Yirmi beş yıldır içli dışlıyım kadınlarla, iki yüzü yirmi beşe bölün, yılda sekiz kadın falan çıkar. Bu da o kadar çok sayılmaz, öyle değil mi?"

Ama Tereza'yla aynı evi paylaşmak, stiline bir tutukluk ge-

tirmişti. Bu durumun beraberinde getirdiği organizasyon zorluklarından dolayı, erotik etkinliklerini dar bir zaman parçasına (ameliyat odasıyla ev arası) sığdırmak zorunda kalmıştı; bu da, çok yoğun bir biçimde kullanılmasına karşın (dağlı bir çiftçinin küçük toprağının her bir karışını sonuna kadar sürmesi gibi), durduk yerde kendisine armağan ediliveren şu on altı saatle karşılaştırıldığında solda sıfır sayılırdı. (On altı saat diyorum, çünkü pencere silmekle geçirdiği sekiz saat yeni tezgâhtar kızlar, ev kadınları ve kadın memurlarla doluyor, bunlardan her biri de erotik ilişki potansiyeli taşıyordu.)

Onlarda ne arıyordu Tomas? Onu onlara çeken neydi? Sevişmek aynı şeyin sonsuz tekrarından başka bir şey değil midir sonuç olarak?

Hayır, hiç değil. Düşleme sığmayacak bir küçük parça her zaman her sevişmede vardır. Bir kadını giyinik olarak gördüğünde, elbette çıplak olarak neye benzeyeceğini aşağı yukarı düşleyebiliyordu (hekimlik deneyimi âşıklık deneyimini tamamlıyordu burada), ama düşüncenin yaklaşıklığı ile gerçeğin kesinliği arasında düşlenemez olanın yarattığı küçük bir boşluk vardı ve onun bir türlü peşini bırakmayan da bu boşluktu. Hem sonra, düşlenemeyenin arayışı çıplaklığın ortaya serdikleriyle sınırlı değildir; daha da ötesi vardır: Soyunurken nasıl davranacak? Erkek onunla sevişirken neler söyleyecek? İniltileri nasıl çıkacak? Orgazm anında yüzü nasıl bir biçim alacak?

"Ben"de özgün ve benzersiz olan şey, bir kişide düşlenemeyen ne varsa onun içine gizlenir. Düşleyebildiklerimiz herkesin başkaları gibi yaptığı şeyler, insanların ortak yanlarıdır ancak. Bireysel "ben" alelade olandan farklı olan, yani önceden tahmin edilip kestirilemeyen, peçesini, örtüsünü sıyırıp açmak, fethetmek gereken şeydir.

Hekimlik çalışmalarının son on yılını sırf insan beyni üzerinde yoğunlaştıran Tomas, "ben"ini ele geçirmekten

daha zor bir şey olmadığını biliyordu. Hitler'le Einstein ya da Brejnev'le Soljenitzin arasındaki benzerlikler ayrılıklardan fazladır. Sayılarla söylersek, dokuz yüz doksan dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz oranında benzerliğe karşın milyonda bir benzeşmezlik vardır.

Tomas'da o milyonda biri bulup çıkarmak ve ele geçirmek arzusu bir saplantı halindeydi; bu milyonda biri saplantısının çekirdeği olarak görüyordu. Saplantısı kadınlar değildi; onların her birindeki o düşleme sığmayan parçaydı; başka bir deyişle bir kadını hemcinslerine benzemez yapan o milyonda birin kendisiydi.

(İşte belki burada da cerrahlık tutkusu ile kadınlara olan tutkusu birleşiyordu. Sevgilileriyle birlikte olduğunda bile, o hayalî neşteri elinden bırakamıyordu bir türlü. Onların içinde, ta derinde yatan bir şeye sahip olmak istediği için, onları yarıp açmak gereğini duyuyordu.)

Elbette, bu milyonda bir benzeşmezliği neden başka yerde değil de cinsellikte aradığını sorabiliriz. Aynı şeyi, diyelim ki, bir kadının yürüyüş biçiminde, mutfakla ilgili kaprislerinde ya da sanatsal zevkinde neden bulamıyordu?

Kuşkusuz, o milyonda bir benzeşmezlik insan varlığının her alanında vardır, ama cinselliğin dışındaki bütün alanlarda gözönündedir, bu nedenle de birinin bulup çıkarmasına, neştere gerek duymaz. Kadının biri peyniri yemeğin sonunda yemekten hoşlanır, bir başkası karnıbahardan nefret eder ve böylelikle her biri kendi özgünlüğünü ortaya koymuş olur. Ama gene de, kendi konu dışılığını, alâkasızlığını sergileyen bir özgünlüktür ve kendisine pek aldırmamamız, kendisinden değerli bir şeyler beklememiz konusunda uyarır bizi.

Yalnızca cinsellikte değerli ve az bulunur olur o milyonda bir benzeşmezlik, çünkü uluorta görülemeyeceği için, fethedilmesi, ele geçirilmesi gerekir. Daha elli yıl öncesine kadar, bu ele geçirme biçimi epey zaman (haftalar, hatta ay-

lar!) alır ve ele geçirilen nesnenin değeri ele geçirmeye harcanan zamanla oranlı olurdu. Ele geçirmeye harcanan zamanın çok daha kısaltıldığı günümüzde bile, cinsellik bir kadının "ben"inin gizini içinde tutan bir kasa olmayı sürdürüyor sanki.

Demek ki Tomas'ı kadınların peşi sıra sürükleyen, zevke duyulan istek (zevk fazladan gelen bir şey, işin cabasıydı) değil, dünyayı sahiplenme (uzanmış yatan dünyanın bedenini neşteriyle yarıp açmak) isteğiydi.

10

Çok sayıda kadının peşinde koşan erkekleri rahatlıkla iki kategoriye ayırabiliriz. Bazıları bütün kadınlarda kendi öznel ve değişmez kadın düşlerinin gerçekleşmesini beklerler. Ötekiler ise nesnel kadın dünyasının sonsuz çeşitliliğini ele geçirme isteğiyle davranırlar.

Birincilerin saplantısı *"lirik"*tir; kadınlarda aradıkları şey kendileri, kendi idealleridir ve bir ideal tanımsal olarak hiçbir zaman bulunamayacak bir şey olduğuna göre, tekrar tekrar hayal kırıklığına uğrarlar. Onları kadından kadına sürükleyen şey, kararsızlıklarına bir tür romantik özür sağlar, öyle ki birçok duygusal kadın onların bu gemi azıya almış çapkınlıklarında dokunaklı bir yan bulur.

İkincilerin saplantısı *"epik"*tir ve kadınlar bunda en ufak bir dokunaklı yan görmezler; erkek, kadınlara öznel bir ideal yansıtmaz ve onun için her şey ilginç olduğundan, hiçbir şey hayal kırıklığına uğratamaz. Bu hayal kırıklığına uğrayamama özelliğinde rezilce bir yan vardır. Epik çapkının saplantısında kefaret yanının (hayal kırıklığı yoluyla ödenen kefaret) eksik olması insanların gözüne batar.

Lirik çapkın hep aynı tip kadının peşinden koştuğu için, bir sevgiliyi ötekinden ayıranın ne olduğunu görmeyiz bile.

Dostları sürekli olarak onun sevgililerini birbiriyle karıştırıp aynı adla çağırarak yanlış anlamalara neden olurlar.

Bilginin peşinde olan epik çapkınlıklar ise (elbette, Tomas onların safında yeralıyordu) çarçabuk bıktıkları alışılmış kadın güzelliğinden yüz çevirirler ve kaçınılmaz olarak birer garabet koleksiyoncusu olup çıkarlar. Bunun farkındadırlar ve biraz da utanırlar bu durumdan; öyle ki dostlarını zor durumda bırakmamak için, sevgilileriyle insan içine çıkmaktan kaçınırlar.

Tomas'ın cam siliciliği ikinci yılına girmek üzereydi ki onu yeni bir müşteriye yolladılar. Kadının garip görünüşü hemen dikkatini çekti Tomas'ın. Garip ama aynı zamanda da ölçülü, çok göze batmamaya çalışan, hoş bir sıradanlığın sınırları içinde kalan (Tomas'ın garabetlere duyduğu çekim, Fellini'nin ucubelere duyduğu çekimle hiçbir ortak yan taşımıyordu) bir görünüşü vardı; çok uzun boylu, Tomas'tan da epeyce uzun boyluydu ve güzel denemeyecek kadar alışılmamış (güzel diyecek olsa hemen karşı çıkardı arkadaşları!) bir yüzde zarif ve upuzun bir burun taşıyordu, ama gene de bu yüzün (en azından Tomas'ın gözünde) çekici olmadığı söylenemezdi. Pantolon ve beyaz bir bluz giymişti ve zürafa, leylek ve hassas delikanlı karışımı garip bir yaratıktı.

Tomas'a alaycılığın zeki pırıltılarından hiç de yoksun olmayan uzun, dikkatli, soran gözlerini dikip baktı. "Girin içeri, doktor," dedi.

Kadın Tomas'ın kim olduğunu biliyordu anlaşılan. Tomas bozuntuya vermedi ve sordu: "Nerede su bulabilirim?"

Banyo kapısını açtı kadın. Tomas bir lavabo, küvet ve klozet gördü; banyo, lavabo ve klozetin her birinin önüne küçük pembe kilimler serilmişti.

Zürafayla leyleğe benzeyen kadın gülümsediğinde, gözleri kırıştı ve söylediği her şey alayla, gizli mesajlarla dolup taşmaya başladı sanki.

"Banyo emrinizde," dedi kadın. "Gönlünüzün çektiğini yapabilirsiniz burada."

"Yıkanabilir miyim?" diye sordu Tomas.

"Yıkanmaktan hoşlanır mısınız?" diye sordu kadın.

Tomas kovasını sıcak suyla doldurup oturma odasına geçti. "Nereden başlamamı isterdiniz?"

"Size kalmış," dedi kadın omuzlarını silkerek.

"Öteki odaların pencerelerini de görebilir miyim?"

"Çevreye bir göz atmak istiyorsunuz, öyle mi? Gülümseyişiyle, cam silme işine kendisini şu kadarcık ilgilendirmeyen bir kapris gözüyle baktığını belli etmek ister gibiydi.

Tomas yan odaya geçti. Bir büyük pencere, birbirine yaklaştırılmış iki yatak ve duvarda gurup vakti kayınağaçlarını gösteren bir tablo vardı bu odada.

Geri geldiğinde masanın üzerinde açılmış bir şişe şarap ve iki bardak durduğunu gördü. "Şu büyük işe girişmeden önce, güç toplamak için bir şeyler içmeye ne dersiniz?"

"Evet bir iki kadeh bir şey içebilirim aslında," dedi Tomas ve masanın başına oturdu.

"Herkesin nasıl yaşadığını görmek ilginç olmalı," dedi kadın.

"Eh, fena değil," dedi Tomas.

"Evde tek başlarına sizin yolunuzu gözleyen bütün o ev kadınları..."

"Büyükannelerle kaynanalar demek istiyorsunuz herhalde."

"Asıl işinizi özlemiyor musunuz hiç?"

"Söylesenize, asıl işimin ne olduğunu nereden biliyorsunuz?"

"Patronunuz sizinle övünmeye bayılıyor," dedi leylek kadın.

"Hâlâ mı?" dedi Tomas şaşkınlıkla.

"Telefonda cam silecek birini istediğimde, sizi isteyip iste-

mediğimi sordu. Hastanedeki işinden kovulan ünlü bir cerrah olduğunuzu söyledi. Eh, bu da benim ilgimi çekti tabii."

"Çok ince bir merak duygunuz var," dedi Tomas.

"O kadar belli mi?"

"Evet, gözlerinizi kullanışınızdan anlaşılıyor."

"Nasıl kullanıyormuşum gözlerimi?"

"Kısıyorsunuz. Sonra, sorduğunuz sorular..."

"Yani bana cevap vermekten hoşlanmadığınızı mı söylemek istiyorsunuz?"

Kadın sayesinde, konuşmaları başından beri bir oynaşma gibi gelişiyordu. Söylediği hiçbir şeyin dışarıdaki dünyayla bir ilgisi yoktu; her şey içeriye, kendilerine doğru çevrilmişti. Üstelik söylediklerinin hepsi öylesine açık seçik bir biçimde kendisi ve Tomas'la ilgiliydi ki, sözü dokunmayla tamamlamaktan daha kolay bir şey olamazdı. Böylece, Tomas kadına kısılan gözlerinden söz ederken o gözleri okşadı, kadın da aynı şeyi yaptı. Anlık bir tepki değildi bu; sanki özellikle, bilerek "benim yaptığımı yap" türü bir oyun kuruyordu kadın. Oldukları yerde yüzyüze oturup, elleriyle birbirlerinin bedenlerini okşadılar böylece.

Tomas kasığını avuçlayıncaya kadar hiç direnmedi kadın. Tomas onun ne kadar ciddi olduğunu kestiremiyordu. Bütün bunlar olup biterken epey zaman geçmişti. On dakika sonra bir sonraki müşteride olması gerektiği için kalktı, gitmesi gerektiğini söyledi kadına.

Kadının yüzü kıpkırmızıydı. "Fişi imzalamam gerek," dedi.

"Ama hiçbir iş yapmadım ki," diyerek karşı çıktı Tomas.

"Suç bende." Ardından yumuşak, masum bir sesle, ağır ağır: "Anlaşılan sizi bir kere daha isteyeceğim, gelip benim yüzümden yarım bıraktığınız işi bitireceksiniz," dedi

Tomas imzalayacağı fişi vermeyi reddedince, en tatlı sesiyle, sanki ondan bir iyilik yapmasını istercesine, "Ver onu

bana. Lütfen, olmaz mı?" dedi kadın. Sonra tekrar gözlerini kıstı ve ekledi, "Hem ben vermiyorum ki parasını, kocam veriyor. Bu para da sana ödenmiyor zaten, devlete ödeniyor. Bu alışverişin ikimizle de ilgisi yok."

11

Zürafayla leyleğe benzeyen kadının garip asimetrisi Tomas'ın belleğini gıdıklamaya devam etti; oynaşmayla sallapatiliğin karışımı; alaylı bir gülümsemeyle süslenmiş son derece gerçek bir cinsel arzu; apartman dairesinin bayağı tutuculuğu ve sahibesinin özgünlüğü. Sevişirlerken neye benzeyecekti acaba? Ne kadar uğraştıysa da gözünün önüne getiremedi. Günlerce bundan başka bir şey düşünmedi.

Onun ikinci çağrısına uyduğunda, şarapla iki bardağın gene masanın üzerinde durmakta olduğunu gördü. Bu kez her şey tıkır tıkır işledi. Çok geçmeden yatak odasında (güneşin kayın ormanı üzerinde batmakta olduğu yatak odasında) ayakta durmuş öpüşüyorlardı. Ama Tomas kadına her zamanki "Soyun!" komutunu verdiğinde, kadın sadece boyun eğmemekle kalmadı, "Hayır, önce sen!" diyerek bir karşı komut da verdi.

Böyle bir karşılığa alışkın olmadığı için biraz afalladı Tomas. Kadın pantolonunun önünü açmaya girişti. Birkaç kere daha "Soyun!" komutu verdikten sonra (başarısızlığı gülünç bir hal alıyordu artık) uzlaşmak zorunda kaldı. Bundan önceki gelişinde kadının koyduğu kurallar ("benim yaptığımı yap!") uyarınca önce kadın Tomas'ın pantolonunu, sonra Tomas kadının eteğini, kadın Tomas'ın gömleğini, erkek kadının bluzunu çıkarttı, sonunda her ikisi de çırılçıplak kaldılar. Tomas elini kadının nemli cinsel organının üzerine yerleştirdi, sonra parmaklarını kadın bedeninde en çok sevdiği yer olan anüse doğru kaydırdı. Bu ka-

dınınki alışılmadık biçimde çıkıktı, kalınbağırsağın ucu hafif bir çıkıntı yaparak ele geliyordu. Hekimlerin *sfinkter kası* olarak adlandırdıkları o büzgülerin en güzelini, onun o güçlü, sağlıklı yuvarlağını parmaklarıyla okşarken, birden kadının parmaklarını kendi bedeninin aynı noktasında hissetti.

Demin de belirttiğim gibi, yaklaşık iki yüz kadınla (buna bir de cam siliciliği yaptığı günlerde elden geçirdiği bir sürü kadını ekleyin) yatmış olsa da kendisinden daha uzun boylu, ona gözlerini kısarak bakan ve kıçını parmaklayan bir kadınla ilk defa karşılaşıyordu işte. Şaşkınlığını gizlemek üzere, kadını zorla yatağın üzerine attı.

Öyle bir aceleyle yapmıştı ki bunu, kadın boş bulundu. Upuzun boyuyla sırüstü yatağın üzerine düşerken, Tomas kadının yüzündeki kırmızı lekelerin arasında, yitirdiği dengenin neden olduğu korkulu ifadeyi gördü. Artık kadının üzerinde ayakta duruyordu. Onu dizlerinin altından tutarak kavradı, hafifçe iki yana açılmış bacaklarını havaya kaldırdı. Havada açık duran bu bacaklar, şu anda üzerine doğrultulmuş bir silah karşısında teslim olan bir askerin havaya kalkmış kollarına benziyordu.

Beceriksizliğe karışmış arzu, arzuya karışmış beceriksizlik –bu ikisi müthiş heyecanlandırdı Tomas'ı. Uzun süre sevişti kadınla. Bir yandan da sürekli olarak kırmızı lekelerle dolu yüzünde o korku dolu ifadeyi arıyordu; o ayağına çelme takıldığı için düşen kadın yüzünü; saniyeler önce beynine cinsel heyecan mesajını yollayan o benzersiz ifadeyi.

Sevişmenin ardından banyoya yıkanmaya gitti. Kadın arkasından geldi, sabunun nerede olduğunu, süngerin nerede olduğunu, sıcak suyun hangi musluktan aktığı hakkında uzun, gereksiz açıklamalarda bulundu. Bu kadar basit konularda böyle uzun açıklamalara girişmesine şaşırdı Tomas. Sonunda kadına her şeyi iyice anladığını söylemek

zorunda kaldı, eliyle işaret ederek kendisini yalnız bırakmasını istedi.

"Kalıp seyredemez miyim?" diye yalvardı kadın.

Sonunda kadını dışarı çıkarmayı başardı Tomas. Yıkanır ve küvete işerken (Çek doktorlar arasında çok yaygın olan bir alışkanlık), kadının banyonun önünde bir aşağı bir yukarı gezinip durduğu, içeri girmek üzere fırsat kolladığı duygusuna kapıldı. Suyu kapatıp da apartman dairesi birden sessizleştiğinde, buna gözetlendiği duygusu da eklendi. Banyo kapısının bir yerinde bir gözetleme deliği bulunduğuna ve o güzel gözlerin kısılarak kendisini o delikten gözetlediklerine neredeyse emindi.

Evden çıktığında keyfi gıcırdı; kadının özünü belleğinde dondurup saklamaya, o özü kadının benzersizliğini (o milyonda bir benzeşmezliği) tanımlamaya yarayacak bir kimyasal formül haline getirmeye çalıştı. Sonuç üç verili bir formül oldu:

1) Beceriksizliğe karışan arzu.

2) Dengesini yitirmiş, düşmekte olan birinin korkulu yüzü.

3) Üzerine doğrultulmuş bir silah karşısında teslim olan bir askerin havaya kalkmış kolları.

Bunları yeniden gözden geçirirken, dünyanın bir parçasını daha elde etmiş, hayalî neşterini eline alıp evrenin sonsuz kanaviçesinden bir parça daha kesip çıkarmış olmanın sevincini duydu içinde.

12

Aşağı yukarı aynı sıralarda şöyle bir olay geçti başından: Eski bir dostunun her gün geceyarısına kadar kullanması için kendisine bıraktığı odada genç bir kadınla buluşuyordu. Bir ya da iki ay sonra, kadın ona ilk buluşmalarından

birini hatırlattı, dışarıda gök gürler, şimşekler çakarken pencerenin altına serdikleri bir kilimin üzerinde sevişmişlerdi; fırtına süresince sevişmişlerdi; unutulmaz bir güzellikteydi her şey!

Tomas şaşırdı. Evet, onunla kilimin üzerinde sevişliklerini hatırlıyordu (arkadaşı Tomas'ın hiç rahat bulmadığı daracık bir sedirin üzerinde yatıyordu), ama fırtınayı tümüyle unutmuştu! Ne garip. Birlikte geçirdikleri saatlerin hepsini hatırlıyordu, nasıl sevişliklerini (kadın Tomas'ın arkadan girmesine izin vermemişti) bile çok yakından izlemiş, unutmamıştı; içine girdiği sırada kadının söylediği şeylerin birçoğunu da hatırlıyordu (Tomas'tan kalçalarını okşamasını, tam o sırada yüzüne bakmasını isterdi); kombinezonun kesimini bile hatırlıyordu; ama fırtınadan hiçbir iz kalmamıştı aklında.

Her erotik yaşantıdan geriye, cinsel baştan çıkarışın dar ve dik yokuşundan başka bir şey kalmıyordu belleğinde; ilk sözlü saldırı, ilk dokunma, kadına söylediği ilk açık saçık söz, sonra kadının ona aynı şeyi yapması, kadına kabul ettirebildiği ve ettiremediği ufak tefek sapkınlıklar. Geriye kalan her şeyi (neredeyse mızmız bir inatla) silip atıyordu belleğinden. Olay cinsel hücum başlamadan önceyse eğer, şu ya da bu kadını ilk olarak nerede gördüğünü bile unutuyordu.

Genç kadın fırtınadan söz etmeyi sürdürürken hülyalı hülyalı gülümsüyor, bu arada Tomas da şaşkınlık ve utanca benzer bir duyguyla ona bakıyordu; kadın güzel bir şey yaşamış, kendisi ise aynı şeyi onunla birlikte yaşamakta yaya kalmıştı. Belleklerinin o geceki fırtınaya olan farklı tepkileri "aşk"la "aşk olmayan" arasına kesin bir sınır çizgisi çekmişti.

"Aşk olmayan" derken Tomas'ın genç kadına karşı alaycı bir tavır takındığını, günümüzün moda terimiyle söylersek, ona bir "seks objesi" gibi baktığını ima etmek istiyor değilim; tam tersine, Tomas ondan çok hoşlanıyor, kişiliğine ve

aklına değer veriyordu; yardıma ihtiyacı olduğu an yardımına koşmaya hazırdı. Ona karşı utanılacak biçimde davranan kendisi değildi; belleğiydi, çünkü kendisi farkında olmadan sevişti̇ği kadını aşk alanından çıkarıp dışarı atan belleğiydi.

Beyinde, öyle anlaşılıyor ki, *şiirsel bellek* diyebileceğimiz ve bizi büyüleyen, bize dokunaklı gelen, hayatlarımızı güzelleştiren, her şeyi kaybeden özel bir alan var. Tereza'yla karşılaştığından bu yana, hiçbir kadının Tomas'ın beyninin bu alanında en ufak bir iz bile bırakmaya hakkı yoktu.

Tereza, Tomas'ın şiirsel belleğini bir zorba gibi elinde tutuyor ve başka kadınlara ilişkin her türlü izi yokediyordu. Haksızlıktı bu, çünkü fırtına sırasında kilimin üzerinde sevişti̇ği genç kadın en az Tereza kadar hak ediyordu şiiri. "Kapa gözlerini! Kalçalarımı sık! Beni sıkı sıkı tut!" diye haykırıyordu; Tomas'ın sevişirken gözlerini açık tutup hiçbir şey kaçırmamaya çalışarak üzerine dikmesine, bedenini hiç kendi bedenine değdirmeden, hafifçe kamburlaştırarak üzerinde durmasına dayanamıyordu. Tomas'ın kendisini incelemesini istemiyordu. Onu yalnızca kapalı gözlerle içine girilebilecek o büyülü akıntıya doğru çekmek istiyordu. Elleriyle ayaklarını yere dayayıp durmak istemeyişinin nedeni de buydu; bu pozisyonda bedenleri birbirine hiç değmediği gibi Tomas onu ta yukarıdan incelemek fırsatını da buluyordu. Bu uzaklıktan nefret ediyordu kız. Onun bedenine karışıp erimek istiyordu. Erkeğin gözünün içine baka baka "Orgazm olmadım" demesi de bundandı işte; oysa kilimin her yanı ıslanmıştı. "Duyusal zevk peşinde değilim," derdi kız, "Benim aradığım mutluluk. Ve içinde mutluluk olmayan zevk de zevk değildir." Başka bir deyişle, Tomas'ın şiirsel belleğinin kapılarını yumrukluyordu. Ama kapılar kapalıydı. Tomas'ın şiirsel belleğinde yer yoktu. Ona yalnızca kilimin üzerinde yer vardı.

Tomas'ın Tereza serüveni tam öteki kadınlarla olan serü-

venlerinin bittiği noktada başlamıştı. Onu baştan çıkarıştan baştan çıkarışa sürükleyen içsel zorunluluğun öteki yüzünde yeralıyordu bu serüven. Tereza'da hiçbir şeyi açığa çıkarmak arzusu duymamıştı. Tereza ona apaçık gelmişti. Daha, uzanmış yatan dünyayı yarıp açmakta kullandığı hayalî neşteri eline almaya fırsat bulamadan sevişmişti Tereza'yla. Daha, sevişirlerken neye benzeyecek acaba diye merak etmeye fırsat bulamadan âşık olmuştu ona.

Aşklarının hikâyesi ancak bunun ardından başlamıştı: Tereza hastalanıp yatağa düşmüş, Tomas da onu ötekiler gibi tutup eve gönderememişti. Yatağında uyurken başucunda diz çökmüş, onu birilerinin sazdan bir sepete koyup nehir aşağı, kendisine yolladığını geçirmişti aklından. Önceden de söyledim, eğretilemeler tehlikelidir. Aşk bir eğretilemeyle başlar. Yani bu şu demektir ki, aşk bir kadının, dilindeki ilk sözcükle şiirsel belleğimize girmesiyle başlar.

13

Son günlerde Tomas'ın belleğine bir başka biçimde daha girmişti Tereza. Bir sabah her zamanki gibi elinde süt şişesiyle eve döndüğünde, Tereza'yı kapının eşiğinde kırmızı bir eşarba sardığı bir kargayı göğsüne bastırırken bulmuştu. Çingenelerin bebelerini tuttukları gibi. Hiç unutmayacaktı bu görüntüyü. Karganın kocaman yaslı gagasıyla Tereza'nın yüzü yanyana.

Tereza kargayı yarı yarıya yere gömülmüş bulmuştu, hani Kazakların tutsaklarını yere gömdükleri gibi. "Çocuklar yapmış," dedi ve bunu söylerken sadece bir olguyu bildirmekten öteye gitti; bu sözlerle insanlardan genel olarak duyulan tiksinti vardı. Tomas'a onun kısa süre önce söylediği bir şeyi hatırlattı bu sözler: "Benden çocuk istemediğin için sana gönül borcu duymaya başlıyorum yavaş yavaş."

Derken Tomas'ın işinde ona musallat olan bir adamdan yakınmaya başladı. Adam, boynundaki ucuz inci kolyeye yapışmış, bunu ancak işinin yanısıra orospuluk yaparak satın alabileceğini söylemişti, çok sarsılmıştı Tereza. Gereğinden çok, diye düşündü Tomas. Son iki yılda onu ne kadar az gördüğünü düşününce birden üzüldü: Ellerini ellerine alıp titremelerini önlemek için ne kadar az fırsatı olmuştu.

Ertesi sabah işe giderken aklı Tereza'daydı. Cam silicilerini işe yollayan kadın, özel bir müşterinin ısrarla onu istediğini söyledi. Tomas'ı hiç açmadı bu haber; karşısına gene bir kadın çıkacağından korkuyordu. Tereza'dan başka bir şey düşünmediği için hiç mi hiç serüven havasında değildi.

Kapı açıldığında bir oh çekti. Uzun boylu, hafifçe kamburu çıkık bir adam duruyordu karşısında. Adamın kocaman bir çenesi vardı ve sanki Tomas onu bir yerden tanıyordu.

"Girin içeriye," dedi adam. Gülümseyerek Tomas'ı buyur etti.

İçeride bir de genç adam vardı. Yüzü kıpkırmızıydı. Tomas'a bakıyor ve gülümsemeye çalışıyordu.

"Sizleri tanıştırmama gerek yok herhalde," dedi adam.

"Hayır, yok," dedi Tomas ve gülümsemesine karşılık vermeden genç adama elini uzattı. Genç adam oğluydu.

İri çeneli adam ancak o zaman tanıttı kendini.

"Sizi bir yerden gözüm ısırıyor zaten!" dedi Tomas. "Elbette! Şimdi anladım kim olduğunuzu. Adınızı söyleyince."

Küçük bir konferans masasına benzeyen masanın başına oturdular. Tomas karşısındaki iki adamın da kendi iradesi dışında yarattığı varlıklar olduğunu düşünüyordu. Daha genç olanını ilk karısından peydahlamak zorunda kalmıştı, ötekisinin yüz çizgileriyse polis tarafından sorguya çekilirken biçim kazanmıştı.

Aklından bu düşünceleri silip atmak için sordu: "Peki hangi pencereden başlamamı istiyorsunuz?"

Her iki adam da kahkahalarla güldüler.

Olup bitenin pencerelerle bir ilgisi olmadığı ortadaydı. Pencere silmeye çağrılmamıştı; onu bir tuzağa çekmişlerdi. Oğluyla bundan önce hiç yüzyüze konuşmamıştı. Onunla ilk defa el sıkışıyorlardı. Oğlunu yalnızca uzaktan gördüğü kadarıyla tanıyordu ve daha yakından tanımaya da hiç niyeti yoktu. Ona kalırsa, oğlu hakkında ne kadar az şey bilirse o kadar iyiydi ve bu duygunun oğlu tarafından da paylaşıldığını umuyordu.

Editör, Tomas'ın karşısına gelen duvarda asılı duran çerçevelenmiş büyük bir resmi parmağıyla göstererek "Güzel afiş, değil mi?" dedi.

Tomas o zaman çevresine bakındı. Duvarlarda ilginç resimler, çoğunlukla fotoğraf ve afişler asılıydı. Editörün gösterdiği resim, gazetenin Ruslar tarafından 1969'da kapatılmasından önceki son sayılarından birinden alınmaydı. 1918 Rus iç savaşı sıralarından kalma ünlü bir seferberlik afişinin taklidiydi bu; dimdik durmuş bir asker, kasketinde kızıl yıldızı, gözlerinde son derece sert bir ifadeyle işaret parmağını afişi seyredene dikmiş, ona bakıyordu. Rusların koyduğu özgün altyazı şuydu: "Vatandaş, Kızıl Ordu'ya katıldın mı?" Duvardaki afişte Rusça altyazı Çekçe bir altyazıyla değiştirilmişti: "Vatandaş, İki Bin Kelime'yi imzaladın mı?"

Nefis bir şaka! "İki Bin Kelime" 1968 Prag Baharı'nın ilk görkemli bildirisiydi. Komünist yönetimin radikal biçimde demokratikleştirilmesini talep ediyordu. Önce belli sayıda aydın tarafından imzalanmış, sonra başkaları çıkıp imzalamak istediklerini söylemişler, sonunda sayılamayacak kadar çok imza toplanmıştı. Kızıl Ordu ülkelerine girip de bir dizi politik temizlik harekâtına giriştiğinde, her vatandaşa sorulan sorulardan biri "İki Bin Kelime'yi imzaladın mı?" oluyordu. İmzaladığını açıkça söyleyen herkes hemen işinden atılıyordu.

"Güzel bir afiş," dedi Tomas. "Çok iyi hatırlıyorum."

"İnşallah Kızıl Ordu bize kulak kabartmıyordur," dedi editör gülümseyerek.

Sonra gülümsemeden sürdürdü sözünü; "Şaka bir yana, burada ben oturmuyorum. Burası bir arkadaşın. Polisin bizi dinleyip dinlemediğini kesin olarak bilemiyoruz; sadece bir olasılık bu. Sizi kendi yerime çağırsaydım, polis bizi kesinlikle dinliyor olurdu."

Ardından gene şakacı bir tona büründü sesi. "Ama gördüğüm kadarıyla, saklayacak bir şeyimiz yok. Hem sonra düşünün geleceğin Çek tarihçilerine ne büyük bir hizmet etmiş oluyoruz. Polis arşivlerinde Çek aydınlarının komple hayatları dosyalanmış durumda! Edebiyat tarihçilerinin, sözgelimi bir Voltaire'in, Balzac'ın ya da Tolstoy'un cinsel hayatlarını ayrıntılı olarak yeniden kurmak için ne çabalar harcadıklarını biliyor musunuz? Çek yazarlarıyla ilgili böyle sorunlar olmayacak. Her şey banda alınmış olacak. En ufak iç çekişe kadar."

Sonra duvardaki hayalî mikrofonlara doğru dönerek, sıtma görmemiş bir sesle, "Beyler, bu gibi durumlarda âdet olduğu üzere, bu vesileyle işinizde başarılar diler ve size kendi adıma ve geleceğin tarihçileri adına teşekkür etmeyi borç bilirim," diye seslendi.

Üçü birden keyifli kahkahalar attıktan sonra editör, gazetenin nasıl yasaklandığını, afişi çizen sanatçının şu anda neler yapmakta olduğunu, öteki Çek ressam, düşünür ve yazarların başına neler geldiğini anlattı. Rus işgalinden sonra işlerinden atılmış, cam silicisi, otopark bekçisi, gece bekçisi, kamu binalarında ateşçi ya da en iyi durumda –genellikle torpille– taksi şoförü olmuşlardı.

Editörün anlattıkları yeterince ilginç olmakla birlikte, Tomas tüm dikkatini veremiyordu. Aklı oğlundaydı. Geçen iki ay içinde ona bir iki defa sokakta rastladığını hatırlıyordu. Anlaşılan bu karşılaşmalar rastlantı değildi. Onu kovuştur-

maya uğrayan editörün yanında bulacağı aklının ucundan bile geçmemişti gerçekten de. Tomas'ın ilk karısı bağnaz bir komünistti ve Tomas hiç düşünmeden oğlunun karısının etkisi altında olacağını varsaymıştı. Oğlu hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Elbette suskunluğu bir yana bırakıp annesiyle ne tür bir ilişkisi olduğunu sorabilirdi ona, ama üçüncü bir kişinin yanında ayıp olur diye korkuyordu.

Sonunda editör sadede geldi. Gitgide daha çok sayıda kişinin, kendi görüşlerini savunmaktan başka bir suç işlemedikleri halde, hapse yollandıklarını söyledi ve şu sözlerle sonuçlandırdı konuşmasını: "İşte biz de bir şeyler yapmaya karar verdik."

"Nedir yapmak istediğiniz?" diye sordu Tomas.

Bu noktada oğlu aldı sözü. Oğlunun konuştuğunu ilk defa duyuyordu Tomas. Kekelediğini fark edince şaşırdı.

"Aldığımız bilgilere göre," dedi, "politik tutuklulara çok acımasızca davranılıyor. Birçoğunun durumu kötü. Biz de bir dilekçe yazıp en önemli Çek aydınlarına imzalatmaya karar verdik, hâlâ ağırlığı olanlara yani."

Hayır, tam kekeleme de değil; daha çok, konuşmasının akışını yavaşlatan, istese de istemese de ağzından çıkan her sözcüğü vurgulayıp öne çıkarmasına neden olan bir tutukluk. Bunun farkındaydı oğlu, bu yüzden de doğal solgunluğuna az çok kavuşmuş olan yanakları yeniden kıpkırmızı kesildi.

"Kendi alanımda belli adaylar saptamak için çağırdınız beni buraya, öyle mi?" diye sordu Tomas.

"Hayır," dedi editör gülerek. "Öğüdünüzü istemiyoruz. İmzanızı istiyoruz!"

İşte yeniden gururu okşanmıştı! Yeniden cerrah olarak unutulmadığı duygusu kaplamıştı içini! İtiraz etmeye kalkıştı; ama yalnızca alçakgönüllülük gereği: "Durun bir dakika. Sırf kıçıma tekmeyi bastılar diye nereden ünlü bir hekim oluyormuşum!"

"Gazetemize yazdığın yazıyı unutmadık," dedi editör Tomas'a gülümseyerek.

"Evet," diye atıldı Tomas'ın oğlu babasının gözünden kaçabilecek bir şevkle.

"Politik tutuklularınıza nasıl yararı dokunacakmış imzamın anlamıyorum. Yönetim tarafından kara listeye alınmamış kişilere, en azından egemen güçlere sözü geçecek kişilere imzalatsanız daha iyi olmaz mı?"

Editör gülümsedi. "Olur elbette."

Tomas'ın oğlu da gülümsedi; çok şeyin farkında olan birinin gülümsemesiydi bu. "Olmasına olur da onlar dünyada imzalamazlar."

"Bu demek değildir ki onların da yakasına yapışmıyoruz," diye sürdürdü sözünü editör; "onların kızarıp bozarıp zor durumlarda kalmalarına hiç aldıracak değiliz." Güldü. "Öne sürdükleri özürleri bir duysanız. Akıl almaz şeyler!"

Tomas'ın oğlu da bu sözlere katıldığını belli edercesine güldü.

Editör, "Tabii hepsi bizimle tamamen aynı düşüncede olduklarını söylemekle başlıyorlar işe," diye sürdürdü sözünü. "Yalnızca yaklaşım farklı olmalıymış, öyle diyorlar. Daha temkinli, daha aklı başında, daha dikkatli bir şeyler... İmzalamaktan korkuyorlar, bir yandan da imzalamazlarsa gözümüzde beş paralık değerleri kalmayacağını düşünerek kaygılanıyorlar."

Tomas'ın oğluyla editör yeniden bir ağızdan güldüler.

Ardından editör Tomas'a, üzerinde cumhurbaşkanını oldukça saygılı bir dille bütün politik tutuklulara af çıkarmaya çağıran bir metin bulunan kâğıdı uzattı.

Tomas hızla geçirdi bu düşünceyi kafasından. Politik tutuklulara af, öyle mi? Yönetim tarafından zor durumda bırakılmış (ve böylece kendileri potansiyel politik tutuklu durumundaki) insanlar cumhurbaşkanından rica ettiler di-

ye af çıkarılır mıydı hiç? Böyle bir dilekçe tek bir işe yarardı; eğer politik tutuklular için bir af çıkması sözkonusuysa bu girişimi baltalamak!

Bunları düşünürken oğlu araya girdi. "Önemli olan bu ülkede hâlâ bir avuç cesur insan olduğunu göstermek. Bir de kimin nerede durduğunu göstermek. Sapı samandan ayırmak."

Doğru, doğru diye düşündü Tomas, ama bunun politik tutuklularla ne ilgisi vardı? Ya af çağrısında bulunur insan ya da sapı samandan ayırır. İkisi aynı şey değildi.

"Kararsızsınız, öyle değil mi?" diye sordu editör.

Evet. Kararsızdı. Ama bunu söylemeye korkuyordu. Duvarda bir resim vardı, parmağını gözdağı verircesine ona doğru uzatmış, "Kızıl Ordu'ya katılmakta kararsız mısınız?" ya da "İki Bin Kelime'yi hâlâ imzalamadın mı?" ya da "Sen de mi İki Bin Kelime'yi hâlâ imzalamadın?" ya da "Yani af dilekçesini imzalamayacağını mı söylemek istiyorsun?" diyen bir asker. Asker ne derse desin hepsi birer gözdağıydı.

Editör, politik tutuklular için af çıkarılması gerektiği görüşüne katıldıkları halde, af karşıtı binlerce neden ileri sürenler hakkında ne düşündüğünü anlatmayı yeni bitirmişti. Onun görüşüne göre, bu nedenler sadece özürdü ve bu özürler de korkaklıklarını perdelemeye yarıyordu. Ne diyebilirdi ki Tomas?

Sonunda bir kahkaha atarak sessizliği bozdu ve duvardaki afişi göstererek "Şu asker tepemde durmuş, imzalayacak mısın imzalamayacak mısın diye sorarken, aklımı başıma toplayamıyorum," dedi.

Üçü birden kahkahalarla güldüler buna.

"Tamam," dedi Tomas kahkahalar sona erdikten sonra. "Düşüneceğim. Birkaç gün sonra yeniden biraraya gelebilir miyiz?"

"İstediğiniz zaman," dedi editör, "ama ne yazık ki dilekçe bekleyemez. Yarın cumhurbaşkanına vermeyi düşünüyoruz."

"Yarın mı?" Tomas o an birden iriyarı, şişman polisin kendisine iri çeneli, uzun boylu editörü ele veren itirafnameyi uzatışını hatırladı. Herkes ondan kendi yazmadığı kâğıtları imzalamasını istiyordu.

"Zaten düşünülecek bir şey de yok," dedi oğlu. Sözcükler saldırgan ama oğlanın onları söyleyiş biçimi yalvarır gibiydi neredeyse. O an birbirlerinin gözünün içine bakarlarken, Tomas oğlanın dikkatini bir noktada toplamak üzere üst dudağının sol kenarını hafifçe havaya kaldırdığını fark etti. Tıraştan sonra aynaya bakarken kendi yüzünde gördüğü bir ifadeydi bu. Aynı şeyi başkasının yüzünde görmek onu irkiltti.

Çocuklarının çocukluklarını onlarla birlikte yaşayan anababalar, bu tip benzerliklere alışırlar; onlara önemsiz gelir bu ya da belki durup düşünürlerse eğlenceli bulurlar. Oysa Tomas oğluyla hayatında ilk defa konuşuyordu! Kendi çarpık ağzıyla karşı karşıya oturmaya alışık değildi!

Bir kolun uzun kesilip başka birine dikildiğini düşünün. Sonra da o insanın karşınıza oturup o kolu suratınıza doğru sallayarak konuştuğunu düşünün. Kola hortlak görmüş gibi bakacaksınızdır. Sizin kendi, sevgili kolunuz bile olsa, o kolun size dokunması olasılığından dehşete düşersiniz!

"Sen kovuşturmaya uğrayanların tarafında değil misin?" diye ekledi oğlu ve Tomas birdenbire şu oynadıkları sahnede sözkonusu olanın politik tutuklulara çıkarılacak af olmadığını anladı; sözkonusu olan kendi oğluyla ilişkisiydi. İmzalarsa kaderleri birleşecek ve Tomas şöyle ya da böyle onunla dost olmak zorunda kalacaktı; eğer imzalayamazsa ilişkileri eskiden olduğu gibi yeniden sıfır olacaktı, ama bu kez kendisi istediği için değil, korkaklığı yüzünden babasını suçlayacak olan oğlu istediği için.

Mat olmaktan başka çıkar yol kalmadığı için pes eden bir satranç oyuncusunun konumundaydı. Dilekçeyi imzalasa da imzalamasa da fark etmiyordu. Ne kendi hayatında ne de politik tutukluların hayatında bir şey değişecekti.

"Verin şunu," dedi ve uzatılan kâğıdı aldı.

14

Editör, Tomas'ın kararını ödüllendirmek istercesine, "Oedipus hakkında yazdığınız çok iyi bir yazıydı," dedi.

Oğlu ona dolmakalem uzatırken, "Bazı düşünceler bomba etkisi yapar," diye ekledi.

Editörün sözleri hoşuna gitmişti, ama oğlunun benzetmesi zorlama ve yersiz geldi. "Ne yazık ki, tek zayiat ben oldum," dedi. "O düşünceler sayesinde hastalarımı ameliyat edemiyorum bugün."

Sözleri neredeyse soğuk, düşmancaydı.

Tomas'ın sesindeki tersliği yumuşatmak üzere, özür dileyen bir sesle söze karıştı editör: "Ama yazınızın kaç kişiye yardımı dokundu, düşünsenize."

Çocukluğundan beri, Tomas "insanlara yardım" sözlerini sadece tek, bir tek şeyle bağdaştırmıştı: tıp. Bir makale insanlara nasıl yardım edebilirdi ki? Tüm hayatını Oedipus'a ilişkin ufacık bir düşünceye, hatta daha da azına yönetimin suratına haykırdığı bir tek ilkel "hayır"a indirgemeye çalışarak ne yaptıklarını, kendisine neyi yutturmaya çalıştıklarını sanıyorlardı bu ikisi?

"Dokundu ya da dokunmadı," dedi (farkında değildi belki ama, sesi hâlâ buz gibiydi), "ama cerrah olarak bir iki kişinin hayatını kurtardığımı *biliyorum.*"

Bir sessizlik daha oldu. Tomas'ın oğlu bozdu sessizliği. "Düşünceler de hayat kurtarabilir."

Oğlanın yüzünde kendi ağzını seyrederken, insanın ken-

di dudaklarının seyirdiğini görmesi ne kadar tuhaf, diye düşündü Tomas.

"Yazdığın şeyin en iyi yanı neydi biliyor musun?" diye sözüne devam etti oğlan; Tomas onun konuşmak için ne büyük çaba harcadığını görebiliyordu. "Uzlaşmayı reddetmen. Kesinkes, bu iyidir, şu kötüdür diyebilmen; bu artık kaybetmeye başladığımız bir özellik. Kendini suçlu hissetmek ne demektir, bunu unuttuk kaç zamandır. Komünistler Stalin tarafından aldatıldıkları bahanesine sığınıyorlar. Katiller anaları tarafından sevilmedikleri bahanesine. Ve birden sen ortaya çıkıp 'özür mözür yok," diyorsun. Kimse, ruh ve vicdan olarak Oedipus'tan daha masum olamazdı. Ama gene de yaptığını anlayınca kalktı kendi kendini cezalandırdı Oedipus."

Tomas gözlerini zorla oğlunun ağzından çekti, bütün dikkatini editöre vermeye çalıştı. Sinirlenmişti, içinden onlarla tartışmak geliyordu. "Ama bunların hepsi bir yanlış anlama, o kadar! İyi ile kötü arasındaki sınır korkunç derecede bulanık. Üstelik ben kimseyi cezalandırmak amacında da değildim. Ne yaptıklarını bilmeyen insanları cezalandırmak barbarca bir şey. Oedipus efsanesi güzel bir efsane, ama onu böyle ele almak..." Daha söyleyecekti ama birden apartman dairesinin dinleniyor olabileceğini düşündü. Sözlerinin gelecek yüzyılların tarihçileri tarafından tekrarlanması gibi bir hırs peşinde değildi. Sadece polis tarafından tekrarlanmasından korkuyordu. Onların istediği de bu değil miydi zaten? Makalesini yalanlaması? Bu fırsatı onlara kendi ağzıyla vermek düşüncesi hiç hoşuna gitmiyordu. Üstelik, şu ülkede herkesin her söylediğinin her an radyodan yayımlanabileceğini de biliyordu. Dilini tuttu.

"Düşüncenizi değiştirmenize yol açan nedir, merak ediyorum," dedi editör.

"Benim merak ettiğim asıl o makaleyi neden yazdığım," dedi Tomas ve o an hatırladı; Tereza sazdan bir sepete ko-

nup nehir aşağı yollanan bir çocuk gibi gelmiş yanaşmıştı yatağının kenarına. Evet, kitabı bu yüzden almıştı eline, almış ve Romulus, Musa ve Oedipus hikâyelerine bir kere daha geri dönmüştü. İşte Tereza şimdi gene Tomas'la birlikteydi. Tomas, kırmızı beze sarılı kargayı göğsüne bastırırken gözünün önüne getirirdi onu. Görüntüsü huzur verdi Tomas'a. Tereza'nın yaşadığını, onunla aynı kentte olduğunu ve başka hiçbir şeyin önemi olmadığını söylemek ister gibiydi bu görüntü.

Bu defa, editör bozdu sessizliği. "Anlıyorum. Ben de hoşlanmam cezalandırma düşüncesinden. Ama," diye ekledi, gülümseyerek "kimseyi cezalandırmak değil amacımız; cezanın sona ermesini istiyoruz biz."

"Biliyorum," dedi Tomas. Birkaç saniye içinde büyük olasılıkla soylu, ama mutlaka, kesinlikle yararsız (çünkü politik tutuklulara hiçbir yararı dokunmayacaktı) ve kendisine hiç de hoş gelmeyen (çünkü şu iki kişinin zorladığı koşullar altında olacaktı) bir şey yapacaktı.

"İmzalamak görevin," diye ekledi oğlu, neredeyse yalvarırcasına.

Görev mi? Oğlu görevini mi hatırlatıyordu ona? Tomas'a söylenebilecek en kötü sözdü bu! Tereza'nın görüntüsü, kucağında kargayı tutuşu bir kere daha belirdi gözlerinin önünde. Sonra onun daha geçen gün bir gizli polis tarafından sıkıştırıldığı aklına geldi. Tereza'nın elleri de titremeye başlamıştı yeniden. Yaşlanmıştı. Tomas için bir tek o önemliydi artık. Tereza; altı rastlantıdan doğan başcerrahın siyatiğinden tomurcuk verip açan, Tomas'ın bütün *"Es muss sein"*larının ters yüzü olan Tereza – Tomas'ın tek üzerine titrediği şey oydu artık.

İmzalayıp imzalamamayı bile düşünmek nedendi? Bütün kararlarının tek bir ölçütü vardı: Tereza'ya zararı dokunacak bir şey yapmamak. Tomas politik tutukluları kurtaramazdı

ama Tereza'yı mutlu edebilirdi. Bunu bile tam olarak başaramazdı ya. Ama dilekçeyi imzalarsa Tereza'nın gizli polis tarafından daha sık ziyaret edileceğinden emin olabilirdi.

"Yarı yarıya toprağa gömülmüş bir kargayı kurtarmak, cumhurbaşkanına dilekçeler göndermekten çok daha önemli," dedi.

Söylediklerinin anlaşılmaz olduğunu biliyor, ama böylesi daha da hoşuna gidiyordu. Ani, beklenmedik bir sarhoşluğa kapılmıştı. Karısına artık onu ve oğlunu görmek istemediğini olanca ciddiyetiyle söylerken kapıldığı gözükara sarhoşluğun aynısıydı bu. Hekimlik kariyerinin sonu demek olan mektubu postaya atarken kapıldığı gözükara sarhoşluktu. Yaptığı doğru muydu, değil miydi bilmiyordu, ama içinden geleni yaptığına emindi.

"Özür dilerim," dedi, "imzalamayacağım."

15

Günler sonra gazetede dilekçe haberini okudu.

Dilekçenin politik tutukluların salıverilmesi için "nazik bir biçimde kaleme alınmış bir rica" olduğundan hiç söz edilmiyordu tabii. Hiçbir gazete kısa metinden tek bir cümle bile almamıştı. Onun yerine uzun uzun, az çok gözdağı veren bir üslupla, dilekçenin sosyalizme karşı başlatılması istenen yeni bir kampanyanın temellerini atmayı amaçlayan devlet karşıtı bir bildiri olduğu anlatılıyordu. Bunun yanısıra imzacıların bir listesini de vermişler, her bir adın yanıbaşına da Tomas'ın tüylerini diken diken eden asılsız suçlamalar eklemişlerdi.

Şaşılacak bir şey değildi elbette. Komünist Parti tarafından düzenlenmeyen her türlü kamu girişiminin (miting, dilekçe, sokak gösterisi) doğrudan doğruya yasadışı sayıldığı ve katılanları tehlikeye soktuğu herkesçe biliniyordu. Ama Tomas sırf bu yüzden, dilekçeyi imzalamadığına pişman ol-

muştur, belki de. Neden imzalamamıştı sanki? Onu böyle bir kararı vermeye götürenin ne olduğunu doğru dürüst hatırlamıyordu bile.

Ve işte şimdi onu gene romanın başında bana göründüğü gibi görüyorum; pencereden dışarıya, avlunun öte yanındaki duvarlara bakarken.

Bu görüntüden doğdu Tomas. Önceden de söylemiştim, roman kişileri insanlar gibi kadından doğmazlar; yazarın henüz hiç kimse tarafından keşfedilmediğini ya da hakkında önemli bir şey söylenmediğini düşündüğü temel bir insani olasılığı bir fındık kabuğunun içine sığdıran bir durum, cümle ya da eğretilemeden doğarlar.

Ama bir yazarın ancak kendini anlatabileceği de doğru değil midir?

Elinden hiçbir şey gelmeksizin, ne yapacağını bilemeden bir avlunun karşı tarafındaki duvara dalıp gitmek; bir aşk anında karnındaki inatçı gurultuya kulak vermek; ihanet etmek, ama ihanetin göz kamaştırıcı yolunu terk edecek gücü kendinde bulamamak; Büyük Yürüyüş'te kalabalıklarla birlikte yumruğunu havaya kaldırmak; gizlenmiş mikrofonlar önünde espri gösterisi yapmak – bu durumların hepsini tanıdım, hepsini yaşadım, ama bunların hiçbirinden benim kişiliğim, benim özgeçmişim doğmadı. Romanlarımdaki kişiler kendime ilişkin gerçekleşmemiş olabilirliklerdir. Onlardar eşit derecede hoşnut olmam ve dehşete düşmem de bu yüzden. Her biri benim ancak kenarında dolaştığım bir sınırı aşmıştır. Bana en çekici gelen şey bu aşılmış sınırdır (ötesinde kendi "ben"imin sona erdiği sınır). Çünkü romanın sorguladığı sır o sınırın ötesinde başlar. Roman yazarın itirafları değildir; bir tuzak haline gelmiş dünyamızda yaşanan insan yaşamının araştırılmasıdır. Bu kadarı yeter. Biz gene Tomas'a dönelim.

Oturduğu katta yalnız başınaydı, avlunun karşı yakasın-

daki binanın kirli duvarlarına bakıyordu. Uzun boylu, hafifçe kamburunu çıkararak yürüyen adamı ve arkadaşlarını özlüyordu. Oysa onları tanımıyordu, kendi dost çevresi bile değillerdi. Sanki bir tren istasyonunda güzel bir kadına rastlamış da daha ona bir şey söyleyemeden kadın İstanbul ya da Lizbon'a giden bir yataklı vagona girip kaybolmuş gibi geliyordu Tomas'a.

Sonra yeniden, nasıl davransa iyi olurdu diye düşünmeye çalıştı. Duyguların alanına giren her şeyi bir yana koymak için elinden geleni yapsa da (editöre duyduğu hayranlığı, oğlunun neden olduğu kızgınlığını) ona verdikleri metni imzalayıp imzalamamak konusunda gene de kararsızdı.

Başkaları susturulurken kişinin sesini yükseltmesi doğru bir davranış değil miydi? Evet, doğru bir davranıştı.

Öte yandan, gazeteler dilekçeye neden bu kadar geniş yer ayırıyorlardı? Düşünülecek olursa, basın (tümüyle devletin denetiminde olan basın) bu konuda hiç ses çıkarmayabilir, hiç kimsenin de haberi olmazdı. Dilekçe hakkında bu kadar yazıp çizdiklerine göre demek ki dilekçe yöneticilerin ekmeğine yağ sürüyordu! Gökten düşmüş bir armağandı, yeni bir kovuşturma dalgası için kusursuz bir başlangıç ve kılıf!

O halde ne yapsa doğru olurdu? İmzalasa mı imzalamasa mı?

Soruyu sormanın başka bir yolu da şu; bağırarak sonu çabuklaştırmak mı daha iyidir, yoksa susmak ve böylelikle daha yavaş bir ölümle ölmek mi?

Bu soruların cevabı var mıdır?

Sonra gene o bildiğimiz düşünce geçti kafasından: İnsan hayatı ancak bir defa yaşanır ve kararlarımızın hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğunu kestirememizin nedeni, verili bir durumda ancak bir tek karar verebilecek olmamızdır; ikinci, üçüncü ya da dördüncü bir yaşamımız yok ki çeşitli kararlarımızı birbirleriyle karşılaştıralım.

Bu açıdan tarih insan yaşamlarına benzer. Çeklerin sadece bir tek tarihi vardır. Bir gün Tomas'ın yaşamı gibi, o da hiç yinelenmemecesine sona erecektir.

1618 tarihinde Çek prenslikleri bütün cesaretlerini toplayıp Viyana'da hüküm sürmekte olan imparatora duydukları hıncın belirtisi olmak üzere imparatorun yüksek düzeyde iki görevlisini Prag Şatosu'ndaki bir pencereden aşağı attılar. Başkaldırıları Otuz Yıl Savaşları'na, bunlar da Çek ulusunun toptan yok edilmesine yol açtı. Çekler cesaret gösterecek yerde temkinli mi davransalardı? Cevabı basit gibi gelebilir; değildir.

Üç yüz yirmi yıl sonra, 1938'deki Münih Konferansı'nın ardından dünya Çeklerin ülkesini Hitler'e kurban etmeye karar verdi. Çekler kendilerinin sekiz katı bir güce karşı ayaklanmaya mı kalkışmışlardı? 1618'in aksine temkinli davranmayı seçtiler. Koşullu da olsa boyun eğmeleri II. Dünya Savaşı'na yol açtı, bu da ülkelerinin bağımsızlığının on yıllar hatta belki de yüzyıllar boyunca elden gitmesiyle sonuçlandı. Temkinli davranacak yerde cesaret mi gösterselerdi? Ne yapsalardı?

Çekoslovak tarihi yinelenebilseydi, elbette her defasında iki olasılıktan birini sınamak ve sonuçları karşılaştırmak isterdik. Böyle bir deney olmaksızın, bu konuda ileri sürülecek bütün düşünceler birer varsayım olmaktan öteye gitmeyecektir.

Einmal ist keinmal. Bir kere olan şey hiç olmamış demektir. Ne Çeklerin tarihi ne de Avrupa'nın tarihi bir kere daha yinelenecek. Çeklerin ve Avrupa'nın tarihi, insanlığın talihsiz deneyimsizliğinin kaleminden çıkma bir çift karalamadır. Tarih insan yaşamları kadar hafiftir; dayanılmaz derecede hafif, bir tüy kadar, yukarı doğru süzülüp havaya karışan toz, yarın varolmayacak herhangi bir şey kadar hafif.

Bir kere daha ve bu defa aşka benzer bir özlemle, uzun boylu, hafifçe kamburunu çıkararak yürüyen editörü düşün-

dü Tomas. O adam tarih sanki bir karalama değil de tamamlanmış bir resimmiş gibi davranıyordu. Sanki yaptığı her şey sonsuz kere yinelenecekmiş, sonsuza kadar dönüp geri gidecekmiş gibi eylemlerinden en ufak bir kuşku duymaksızın davranıyordu. Haklı olduğuna kesinkes inanmıştı ve bu onun için dar görüşlülük değil erdem belirtisiydi. Evet, o adam Tomas'ınkinden farklı bir tarihin içinde yaşıyordu; karalama olmayan (ya da olduğunu fark etmeyen) bir tarihin...

16

Günler sonra, buraya yukarıdaki bölüme ek olsun diye aldığım başka bir düşünce geldi Tomas'm aklına; uzayın derinliklerinde bir yerde bir gezegen vardı, insanlar burada yeniden doğacaklardı. Dünyada yaşadıkları yaşamın ve biriktirdikleri bütün deneyimin tümüyle bilincinde olacaklardı.

Belki de hepimizin ilk iki yaşamımızın tüm deneyimleriyle üçüncü bir kere doğacağımız bir başka gezegen daha vardı.

Belki de insanlığın bir derece (bir yaşam) daha olgun doğacağı başka, daha başka gezegenler de vardı.

Tomas'ın ebedi dönüş çeşitlemesiydi bu.

Elbette, biz dünyadakiler (bir numaralı gezegen, deneyimsizlik gezegeni) öteki gezegenlerde insanoğlunun başına neler gelebileceğini ancak belli belirsiz hayaller biçiminde oluşturabiliriz kafamızda. Daha mı bilge olacaktır? Olgunlaşma insanoğlunun gücünün sınırları içinde midir? Yineleme yoluyla elde edebilir mi olgunlaşmayı?

Yalnızca böyle bir ütopyanın bakış açısından, iyimserlik ve kötümserlik kavramlarını tam hakkını vererek kullanmak mümkün olabilir: İyimser, beş numaralı gezegende insanlık tarihinin daha az kanlı olacağını düşünen adamdır. Kötümser, tersini düşünendir.

17

Jules Verne'in ünlü romanlarından, Tomas'ın da çocukluğunda çok severek okuduğu *İki Sene Mektep Tatili* adlı bir roman vardır. Gerçekten de bir tatil en çok iki yıl sürebilir. Tomas cam siliciliğinin üçüncü yılına girmişti.

Son bir iki hafta içinde, yarı şaka yarı ciddi bedensel olarak yorulduğunu (günde bir, bazen de iki erotik "bağlantı"sı oluyordu) ve kadınlara olan düşkünlüğünü kaybetmemekle birlikte gücünü aşırı derecede zorladığını fark etmişti. (Şunu da ekleyeyim, zorlanan cinsel gücü değil fizikî gücüydü; derdi erkeklik organıyla değil, nefesiyle idi – bir yanıyla gülünç olan bir durum.)

Bir gün, öğleden sonraya sıkıştırdığı randevularından birine yetişmekte zorluk çekti. Ender olarak yararlandığı izin günlerinden birini kullanmak durumunda kalacak gibi görünüyordu. Ne yapacağını şaşırmıştı. Adı önemli değil, bir genç hanımı on kere telefonla aramıştı. Bedeni, Yugoslavya'nın nüdist kumsallarında, döne döne kızaran şişleri hatırlatacak kadar düzgün biçimde yanmış genç, çekici bir tiyatro öğrencisiydi bu.

O günkü son işinden son bir telefon daha ettikten sonra imza fişlerini teslim etmek üzere saat dörtte büroya dönerken, Prag'ın göbeğinde kim olduğunu çıkaramadığı bir kadın tarafından yol ortasında durduruldu. "Nerelere kayboldun sen? Asırlar oldu görüşmeyeli!"

Tomas onun kim olduğunu çıkarmak için iyice zorladı beynini. Hastalarından biri miydi? Yakın bir dostuymuş gibi davranıyordu. Kadını tanımadığını belli etmeyecek bir biçimde cevap vermeye çalıştı. Onu nasıl arkadaşının evine çekebileceğini düşünüyordu ki (anahtar cebindeydi) konuşma arasında geçen bir sözden kim olduğunu çıkarıverdi; bütün gün arayıp bulmaya çalıştığı, güneşte kusursuz

biçimde esmerleşmiş, yeni parlamaya başlayan tiyatro oyuncusu kızdı bu!

Bu olay hem eğlendirdi hem de dehşete düşürdü Tomas'ı; bedence olduğu kadar zihince de yorgun olduğunun kanıtıydı. İki yıllık tatil sürgit uzatılamazdı.

18

Ameliyat masasından tatile ayrılmak Tereza'dan da tatile ayrılmak demekti. Altı gün birbirlerini görmedikten sonra, en sonunda pazar günleri arzuyla dolup taşarak birlikte oluyorlardı; ama Tomas'ın Zürih'ten geri geldiği akşam olduğu gibi yabancılık çekiyorlardı, öpüşüp birbirlerine dokunmaları için uzun zaman geçmesi gerekiyordu. Tereza geçmişte olduğu gibi çığlık atmıyor, orgazm anında onun yüzündeki ifadeye baktığında Tomas'a acı çekiyormuş ya da o sırada çok uzaklardaymış gibi geliyordu. Sadece geceleyin, uyku sırasında sevecendi birleşmeleri. Tereza, Tomas'ın elini tutarken, onları ayıran uçurumu (gün ışığının uçurumunu) unutuyordu. Oysa geceler, Tomas'a onu korumak ve onunla ilgilenmek için ne zaman ne de fırsat veriyordu. Sabahları Tereza'ya bakmak yürek paralayıcıydı ve Tomas onun için korkuyordu: Tereza üzgün ve hasta görünüyordu.

Bir pazar günü, arabayla Prag dışında gezintiye çıkmak istedi Tereza. Bütün sokaklarının adları Rus adlarıyla değiştirilmiş bir kaplıca kasabasına gittiler ve orada Tomas'ın eski bir hastasıyla karşılaştılar. Bu karşılaşma aklını başından aldı Tomas'ın. Birdenbire karşısına onunla hekim olarak konuşan birisi çıkmıştı; eski günlerinin aradaki kopuşu birleştiren bir köprü görevi gördüklerini, hasta bakmanın ve hastalarının bakışlarını, (görmezlikten gelirmiş gibi yaptığı ama aslında kendisine büyük zevk veren, şu anda çok özle-

diği o bakışları) üzerinde hissetmenin hoş yeknesaklığını yedeğinde taşıyarak geri geldiklerini hissetti.

Arabayla eve dönerlerken Tomas, Zürih'ten Prag'a dönmekle ne büyük bir yanlış yaptığını düşündü. Tereza'ya bakmamak için gözlerini sürekli olarak yola dikmeye çalıştı. Ona çok öfkeleniyordu. Yanıbaşındaki varlığı her zamankinden daha dayanılmaz ölçüde rastlantısal geliyordu şimdi. Burada yanıbaşında ne arıyordu? Sepete koyup nehir aşağı yollayan kimdi onu? Kıyı olarak neden *kendi* yatağı seçilmişti? Üstelik neden o da, başka bir kadın *değil?*

Yol boyunca ikisi de ağızlarını açıp tek söz söylemediler.

Eve vardıklarında, akşam yemeğini hiç konuşmadan yediler.

Sessizlik aralarında bir ıstırap gibi uzanmıştı. Her geçen dakika daha da ağırlaşıyordu. Sessizlikten kaçabilmek için hemen yattılar. Geceyarısı Tomas, Tereza'yı uyandırdı. Tereza ağlıyordu.

"Gömülmüşüm," diye anlattı, "kaç zamandır gömülmüşüm. Sen her hafta beni görmeye geliyormuşsun. Mezarın kapısına her vurduğunda dışarı çıkıyordum. Gözlerim toz toprak doluydu.

Sen 'Nasıl görebiliyorsun böyle?' diyormuşsun, gözlerimdeki toz toprağı silmeye çalışıyormuşsun.

Ben de 'Zaten göremiyorum ki. Göz yerlerimde delik var' diyormuşum.

Sonra bir gün sen uzun bir yolculuğa çıkmışsın, ben senin başka bir kadınla birlikte olduğunu biliyormuşum. Haftalar geçiyor, sen gözükmüyorsun. Seni kaybetmekten korktuğum için uyku uyumaktan da vazgeçiyorum. Sonunda mezarını kapısını tıklattın, ama uykusuz gecelerle geçen bir ay beni öyle yormuş ki mezardan çıkacak halim kalmamış. Sonunda zar zor uğraşıp çıktığımda, sen hayal kırıklığına uğramış gibiydin. İyi görünmediği-

mi söyledin. Ben de çökmüş yanaklarımla, sinirli hareketlerimle senin gözüne ne kadar kötü göründüğümü hissedebiliyordum.

'Özür dilerim' dedim. 'Sen gittin gideli gözümü kırpmadım.'

Sen, 'Gördün mü?' diye bağırdın sahte neşeyle dolu bir sesle. 'Senin iyi bir tatile ihtiyacın var. Bir aylık tatile!'

Sanki ben senin aklından geçenleri bilmiyormuşum gibi! Bir aylık tatil senin beni bir ay görmek istememen demekti, başka bir kadın var demekti. Sonra sen gittin ve ben sürünerek mezarıma girdim. Çok iyi biliyordum ki, bir ay daha geceler boyunca seni beklemekle geçecek ve sen geldiğinde ben daha da çirkin görüneceğim, sen de daha çok hayal kırıklığına uğrayacaksın."

Tomas bundan daha tüyler ürpertici bir şey duymamıştı. Tereza'yı kollarının arasında sıkı sıkı tutup, bedeninin tir tir titrediğini hissederken, kendi aşkına karşı koyamayacağını düşündü.

Gezegen patlayan bombalarla sarsılsın, ülke her gün yeni ordularla yağmalansın, bütün komşuları götürülüp kurşuna dizilsin – açıkça söyleyemiyordu ama bunların hepsini çok daha kolaylıkla kabul edebilirdi. Oysa Tereza'nın rüyasında gizli olan acı katlanamayacağı bir şeydi.

Tereza'nın anlattığı rüyaya yeniden girmeyi denedi Tomas. Kendi kendisini Tereza'nın yüzünü okşar ve dikkatle, özenle –o fark etmemeliydi– göz deliklerini dolduran toz toprağı temizlerken getirdi gözünün önüne. Sonra onun o inanılmız ölçüde tüyler ürpertici 'Zaten göremiyorum ki, göz yerlerimde delikler var' cümlesini söyleyişini duydu.

Kalbi üzüntüden duracak gibi oldu; kalp krizinin eşiğindeydi sanki.

Tereza yeniden uykuya dalmıştı; o uyuyamıyordu. Tereza'nın ölümünü getirdi gözlerinin önüne. Ölmüş, korkunç

karabasanlar görüyordu; ama ölü olduğu için Tomas onu bu karabasanlardan uyandıramıyordu. Evet, ölüm buydu; Tereza uykuda, korkunç karabasanlar görüyor ve Tomas onu uyandıramıyor.

19

Rus ordusunun Tomas'ın ülkesini işgal etmesini izleyen beş yıl içinde Prag'da önemli değişiklikler olmuştu. Tomas'ın sokakta karşılaştıkları değişik insanlardı. Dostlarının yarısı ülke dışına çıkmış, kalan yarının yarısı da ölmüştü. Çünkü şurası tarihçilerin kaydetmediği bir gerçek ki, Rus işgalini izleyen yıllar bir cenazeler dönemiydi; ölüm oranı hızla yükseliyordu. Romancı Jan Prohazka olayında olduğu gibi her an izlenip tedirgin edilerek ölüme gönderilen kişilerden (oldukça ender bir durum elbette) söz etmiyorum sadece. Özel konuşmalarının günbegün radyoda yayımlanmasından iki hafta sonra hastaneye yattı Prohazka. Bedeninde o zamana kadar büyük olasılıkla uyuyaduran kanser birdenbire gül gibi açtı. Polisin gözleri önünde ameliyat edildi; zaten gidici olduğunu öğrenen polis ilgisini kaybetti ve romancıyı karısının kolları arasında ölmeye bıraktı. Ama doğrudan doğruya kovuşturmaya uğramadan ölenler de vardı; bütün ülkeyi kaplayan çaresizlik, bedene varıncaya kadar tüm ruha sızıyor, sonra da bedeni mahvediyordu. Kimileri de yeni yönetimin kendilerini ülkenin yeni önderleriyle yanyana getirerek onur bağışlama hevesinden nasıl kaçacaklarını bilemiyorlardı. Şair Frantisek Hrubin de böyle öldü işte – partinin sevgisinden kaçarken. Hrubin'in, gözüne görünmemek için elinden geleni yaptığı Kültür Bakanı, onu ancak cenaze töreninde yakalayabildi ve şairin mezarı başında onun Sovyetler Birliği'ne olan sevgisini dile getiren bir konuşma yaptı. Belki de şairi mezarından kaldıracak ka-

dar yalan olan sözlerinden yarar umuyordu, kim bilir. Ama dünya öyle çirkindi ki, kimsecikler kalkmadı mezarından.

Bir gün, Tomas üniversiteden ve Bilimler Akademisi'nden atılan ünlü bir biyologun cenazesinde bulunmak üzere krematoryuma gitmişti. Yetkililer, cenaze töreninin bir gösteriye dönüşüceğinden korktukları için ölüm ilanında tören saatinin bildirilmesini yasaklamışlardı. Cenaze sahiplerinin kendileri bile son ana kadar cesedin sabah saat altı buçukta yakılacağını bilmiyorlardı.

Krematoryuma girdiğinde, Tomas ne olup bittiğini anlayamadı; salon film stüdyosu gibi ışıklandırılmıştı. Şaşkınlıkla çevresine bakarken üç ayrı yere film kameralarının yerleştirilmiş olduğunu gördü. Hayır, televizyon değil; polisti. Kimlerin katıldığını saptamak üzere cenazeyi filme alıyorlardı. Ölen bilim adamının eski bir meslektaşı cenaze konuşmasını yapacak kadar yürekli çıktı. Film yıldızı olacağı nereden aklına gelebilirdi ki.

Tören bitip de herkes ölenin ailesine başsağlığı dilediğinde Tomas salonun bir köşesinde toplanmış bir grup insanın içinde uzun boylu, hafifçe kamburunu çıkararak yürüyen editörü seçti. Onu görmek Tomas'a hiçbir şeyden korkusu olmayan ve derin bir dostluk bağıyla birbirlerine bağlanmış görünen bu insanları ne kadar özlediğini hatırlattı. Editörün bulunduğu yöne doğru dudaklarında bir gülümseme ve merhaba ile ilerlerken, editör onu görünce, "Dikkat! Daha fazla yaklaşmayın!" dedi.

Bu sözleri söylemesi garipti. Tomas onun sözlerini içten, dostça bir uyarı olarak mı ("Dikkat, filme alınıyoruz; bizimle konuşursan soruşturma için yeniden alır götürürler seni!"), yoksa alay olarak mı ("Dilekçeyi imzalayacak kadar yürekli değilsen, bari tutarlı ol da bize 'eski dost' numarası çekme") yorumlayacağını bilemedi. Mesaj ne anlama gelirse gelsin, mesajı dikkate aldı ve uzaklaştı Tomas. Sanki,

tren istasyonundaki o güzel kadın sadece yataklı vagona girmekle kalmamış, aynı zamanda, Tomas tam ona ne kadar hayran olduğunu söyleyeceği sırada, parmağını Tomas'ın dudaklarına koyarak konuşmasını yasaklamıştı.

20

O akşamüstü, başından bir başka ilginç olay daha geçti. Büyük bir ayakkabıcı dükkânının vitrinini yıkayıp silerken hemen yanında genç bir adam durdu, vitrine yaklaşıp fiyatları incelemeye başladı.

"Fiyatlar arttı," dedi Tomas gözünü camdan aşağı doğru süzülen dereciklerden ayırmadan. Adam döndü ona baktı. Tomas'ın hastaneden arkadaşı, S. adını taktığım adamdı bu; Tomas'ın özeleştiri belgesini yazdığını sandığı için ona burun kıvıran adamın ta kendisi. Tomas onu gördüğüne sevinmişti (çocuksu bir sevinçle, beklenmedik olaylara sevindiğimiz gibi) ama eski meslektaşının gözlerinde gördüğü (S. kendisini toparlamadan önce) hiç de sevinçli bir şaşkınlık değildi.

"Nasılsın?" diye sordu S.

Tomas daha cevap vermeye fırsat bulamadan, S.'nin bu soruyu sorduğu için utandığını fark etti. Mesleğini sürdüren bir hekimin pencere camı silen bir hekime nasıl olduğunu sorması düpedüz gülünçtü.

Tomas havayı yumuşatmak için elinden geldiğince canlı bir sesle "İyiyim, çok iyiyim!" dedi ama, hemen o an ne kadar uğraşırsa uğraşsın (gerçekte, o kadar çok uğraştığı *için*) "iyiyim" deyişinde acı bir alay gizlendiğini sezdi. Ardından hemen, "Hastanede ne var ne yok?" diye ekledi.

"Hiç," dedi S. "Her zamanki gibi."

Onun cevabı da, mümkün olduğunca normal söylenmeye çalışılmasına karşın, tamamıyla yersizdi ve ikisi de bunu

biliyorlardı. Birinden biri cam silerken işler nasıl "her zamanki gibi" olabilirdi?

"Şef nasıl?" diye sordu Tomas.

"Sen onunla görüşmüyor musun yani?" diye sordu S.

"Hayır," dedi Tomas.

Doğru söylüyordu. Hastaneyi terk ettiği günden bu yana başcerrahı bir kere bile görmemişti. Birlikte ne kadar da iyi çalışmışlardı oysa; birbirlerini dost olarak görmeye başladıkları bile söylenebilirdi. Bu yüzden nasıl söylenirse söylensin, bu "hayır"da hüzünlü bir tını vardı ve Tomas başcerrah konusunu açtığı için S.'nin kendisine kızdığını sezdi: 'Tıpkı başcerrah gibi S. de bir kere bile olsun Tomas'a uğrayıp hatırını ya da bir eksik olup olmadığını sormamıştı.

İki eski meslektaş arasındaki her türlü konuşma imkânı ortadan kalkmıştı. Bundan ikisi de, özellikle Tomas, pişmanlık duysalar da durum buydu. Eski meslek arkadaşlarının kendisini unutmalarına kızmıyordu. Bunu yanında duran genç adama açıkça anlatabilseydi keşke. Aslında, "Utanılacak bir şey yok! Seni gördüğüme sevindim!" demek istiyordu. Ama bu sözleri söylemeye korkuyordu, çünkü o ana kadar söylemeye çalıştığı her şey yanlış çıkmıştı ağzından, bu içten sözler de meslektaşı tarafından alaylı sözler olarak alınabilirdi.

"Kusura bakma," dedi S. uzun bir sessizlikten sonra, "Gerçekten çok acelem var." Elini uzattı. "Sana bir telefon çakarım."

Korkaklık ettiğini sandıkları sırada ona burun kıvıran arkadaşlarının hepsi her dakika gülümseyip durmuşlardı Tomas'a. Şimdiyse artık onu aşağılayamayacaklarını, ona saygı göstermeye zorunlu olduklarını anladıklarından bucak bucak kaçmaya çalışıyorlardı.

Aslına bakarsanız eski hastaları da şampanyayla ağırla-

mak şöyle dursun, artık evlerine bile çağırmıyorlardı Tomas'ı. *Deklase* aydının konumunda ayrıcalıklı bir yan yoktu çoktandır; yerleşik, kalıcı ve yüzleşilmesi hoş olmayan bir şey olmuş çıkmıştı.

21

Eve gitti, yattı ve her zamankinden daha erken uykuya daldı. Bir saat sonra mide ağrılarıyla uyandı. Ne zaman bunalıp sıkılsa ortaya çıkan bir rahatsızlıktı bu. İlaç dolabını açtı ve bir küfür savurdu; bomboştu, dolabı dolu tutmak tamamen aklından çıkmıştı. Acıyı irade gücüyle denetlemeye çalıştı, aslında oldukça başarılı da oldu, ama yeniden uyuyamıyordu. Tereza saat bir buçukta eve döndüğünde onunla çene çalmak geldi Tomas'ın içinden. Ona cenazeden, editörün onunla konuşmaktan kaçınmasından ve S.'yle karşılaşmasından söz etti.

"Prag son günlerde ne kadar çirkinleşti," dedi Tereza.

"Biliyorum," dedi Tomas.

Tereza bir an sustu, sonra uysal bir sesle, "En iyisi buradan ayrılmak," dedi.

"Sana katılıyorum," dedi Tomas, "ama gidilecek yer yok ki."

Pijamalarını giymiş yatağın üzerinde oturuyordu. Tereza geldi, yanına oturdu ve onu yandan kollarıyla sardı.

"Taşraya ne dersin?" dedi.

"Orada tek başımıza olurduk. O editöre ya da eski arkadaşlarına rastlamazdın. Oradaki insanlar farklı. Sonra doğaya geri dönmüş olurduk. Doğa hep, her zaman olduğu gibi."

O anda bir acı daha saplandı Tomas'ın karnına. Kendini yaşlı hissetti, özlediği şeyin her şeyden çok huzur ve sessizlik olduğu duygusuna kapıldı.

"Belki de haklısın," dedi güçlükle. Acı, soluk almasını zorlaştırıyordu.

"Küçük bir evimiz, küçük bir bahçemiz olurdu. Karenin'in koşup oynamasına yetecek büyüklükte bir bahçe."

"Evet," dedi Tomas.

Taşraya taşınırlarsa yaşamlarının neye benzeyeceğini gözünün önüne getirmeye çalışıyordu. Her hafta başka bir kadın bulmakta zorluk çekecekti. Erotik serüvenlerinin sonu demekti bu.

"Bir tek şu var, taşrada benimle sıkılacaksın," dedi Tereza. Onun aklından geçenleri okumuştu sanki.

Ağrı daha da arttı. Tomas konuşamıyordu. Kadın peşinde koşmasının da bir çeşit *"Es muss sein!"* –onu kıskıvrak tutsak eden bir zorunluluk– olduğu geldi aklına. Tatil istiyordu. Ama mutlak bir tatil, bütün zorunluluklardan, bütün *"Es muss sein!"*lardan uzak bir tatil. İnsan hastanedeki ameliyat masasını bırakıp tatile (sürekli bir tatile) çıkabiliyorsa eğer, neden *dünya* denen ameliyat masasını eline hayalî neşterini alıp üzerinde kadınların milyonda bir benzeşmezliklerini sakladıkları kilitli kutuyu kesip biçmeye çalıştığı masayı bırakıp tatile çıkamasın?

"Miden azdı gene!" diye bağırdı Tereza. Bir şeylerin yolunda gitmediğini yeni fark etmişti.

Tomas evet anlamında salladı başını.

"İğneni yaptın mı?"

Tomas hayır anlamında başını salladı. "İlaç kutusunu yedeklemeye unutmuşum."

Tereza, onun dikkatsizliğine kızmıştı, ama gene de acıdan boncuk boncuk ter damlalarıyla dolan alnını okşadı.

"Şimdi biraz daha iyiyim."

"Yat," dedi Tereza, sonra üstüne bir battaniye örttü. Banyoya gitti, bir dakika geçmeden dönüp yanına, yatağa girdi.

Başını yastıktan kaldırmadan Tereza'ya döndü ve bir an

soluğu kesilecek gibi oldu; Tereza'nın gözleri dayanılmaz bir acıyla yanıyordu.

"Söylesene Tereza ne var? Son günlerde senin içinde bir şeyler olup bitiyor. Hissedebiliyorum. Biliyorum."

"Hayır." Başını salladı. "Hiçbir şey yok."

"Yalan söylemenin bir anlamı yok ki."

"Gene aynı şeyler," dedi Tereza.

"Aynı şeyler," derken kendi kıskançlığını ve Tomas'ın sadakatsizliklerini anlatmak istiyordu.

Ama Tomas işin ucunu bırakmamaya kararlıydı. "Hayır, Tereza. Bu defaki farklı bir şey. Hiç bu kadar kötü olmamıştın."

"Peki o zaman anlatacağım," dedi Tereza. "Git, saçlarını yıka."

Tomas anlamadı.

Açıklarken Tereza'nın ses tonu yaslı, hınçsız, neredeyse sevecendi. "Aylardır saçın ağır bir koku saçıyor. Kadın cinsel organı gibi kokuyor. Sana söylemek istemedim ama gecelerce sevgililerinin apışaralarının kokusunu solumak zorunda kaldım."

Tereza sözlerini bitirdiği an, Tomas'ın midesi yeniden acımaya başladı. Ne söyleyeceğini bilemiyordu. Nasıl her yanını ova ova keselemişti oysa! Bedeni, elleri, yüzü, her yeri – kokularından en ufak bir iz kalmasın diye. Hatta onların kokulu sabunlarından bile uzak durmuş, yanında hep kendi keskin kokulu sabununu taşımıştı. Ama saçını unutmuştu! Hiç aklına gelmemişti!

Sonra, bacaklarını ayırıp yüzünün üzerine oturan, kendisini yüzüyle, başının tepesiyle sevip okşamasını isteyen kadını hatırladı. Ondan nefret ediyordu şimdi. Ne aptalca buluşlardı bunlar! Yalanlamanın hiçbir işe yaramayacağını anladı. Tek yapabileceği şey sersem gibi gülerek banyoya yollanmaktı.

Ama Tereza yeniden alnını okşadı ve, "Burada kal, yatakta. Yıkanıp temizlenmeye kalkışma şimdi. Artık alıştım," dedi.

Midesi öldürüyordu Tomas'ı, tek istediği huzur ve sessizlikti. "Şu benim hastama yazacağım, hani kaplıcalarda gördüğümüze. Köyünün bağlı olduğu kaza hangisiydi, biliyor musun?"

"Hayır"

Tomas konuşmakta son derece zorluk çekiyordu. Tek söyleyebildiği, "Korular... inişli çıkışlı tepeler..." oldu.

"Tamam öyle yapacağız. Buradan çekip gideceğiz. Ama konuşmak yok artık..." Bir yandan da Tomas'ın alnını okşamayı sürdürüyordu Tereza. Tek bir söz söylemeden orada öylece yanyana yattılar. Yavaş yavaş ağrı azalmaya başladı. Çok geçmeden ikisi de uykuya dalmışlardı.

22

Gecenin ortasında uyandı ve şaşkınlıkla uykusunda ardarda erotik rüyalar gördüğünü fark etti. Apaçık hatırladığı tek rüya sonuncusuydu: Dev gibi çıplak bir kadın, Tomas'ın en az beş katı, bir havuzun suyu üzerine sırtüstü uzanmış, su yüzeyinde süzülüyordu. Kasıklarından göbek deliğine kadar bütün karnı sık kıllarla kaplıydı. Tomas ona havuzun kenarından bakarken son derece heyecanlandı.

Bedeni mide ağrılarıyla halsiz düşmüşken nasıl heyecanlanabilmişti? Hele uyanıkken görse midesini bulandıracak bir kadın görüntüsü karşısında nasıl heyecan duyabiliyordu?

Şöyle düşündü: Kafa denen mekanizmada karşılıklı dönen iki dişli çark var. Birinde, görüntüler; ötekinde bedenin tepkileri. Çıplak kadın görüntüsünü taşıyan dişli, kendisine denk gelen ereksiyon-emir dişlisine giriyor. Ama şu ya da bu nedenle dişlilerin hareketinde bir karışıklık olur da heyecan dişlisi uçmakta olan kırlangıç görüntüsünü taşıyan

dişliye girerse, o zaman erkeklik organı uçmakta olan bir kırlangıç gördü mü kalkıyor.

Dahası, Tomas'ın insan uykusu üzerinde uzmanlaşmış bir meslektaşının yaptığı araştırmaya göre, erkeklerin cinsel organları gördükleri rüya *ne olursa olsun* kalkıyordu. Demek ki, cinsel organın kalkmasıyla çıplak kadınlar arasındaki bağlantı Yaratan'ın insan kafasındaki mekanizmayı çalıştırmasının binlerce yolundan sadece biriydi.

Ya aşkın bütün bunlarla ortak yanı nedir? Hiç. Kafasındaki dişlilerden biri attığında Tomas kırlangıç görünce uyarılıyorsa, bu dişlilerden hiçbirinin Tereza'ya beslediği aşk üzerinde etkisi olamaz.

Cinsel heyecan, Yaratan'ın kendi eğlencesi için kullandığı bir mekanizma ise, aşk yalnızca bize ait olan ve Yaratan'dan kaçmamızı mümkün kılan şeydir. Aşk bizim özgürlüğümüzdür. Aşk *"Es muss sein!"*ın ötesinde yatar.

Tam öyle de değil ama. Aşk, Yaratan'ın kendi eğlencesi için kullandığı kurmalı oyuncaktan farklı bir şey de olsa, ona ilişiktir bir yanıyla. Ona, korunmasız bir çıplak kadının dev bir saatin sarkacına bağlı olması gibi bağlıdır.

Tomas şöyle düşündü: Aşkı sekse iliştirmek Yaratan'ın aklına gelip gelebilecek en garip fikirlerden biridir.

Aynı zamanda şunu da düşündü: Aşkı seks denen budalalıktan kurtarmanın yollarından biri kafamızdaki mekanizmayı kırlangıç gördük mü uyarılacak biçimde kurmak olabilir.

Ve kafasında bu tatlı düşünceyle uyuklamaya başladı. Ama tam uykunun eşiğinde, karmakarışık kavramların yitik ülkesinde ansızın bütün bilmecelerin çözümünü, bütün gizlerin anahtarını, yeni bir ütopya, bir cennet bulduğuna emin oldu; erkeklerin kırlangıç görünce uyarıldıklarını ve Tomas'ın Tereza'yı seksin saldırgan budalalığı olmaksızın sevebileceği bir dünya.

Sonra uykuya daldı.

23

Yarı çıplak bir sürü kadın kendisine sarılmak istiyorlardı, ama o yorgundu ve onlardan kurtulmak için yan odaya açılan kapıyı açtı. Orada, tam karşısına gelen yerde, bir divanın üzerinde yanlamasına yatmış genç bir kadın gördü. O da yarı çıplaktı: Üzerinde sadece külotu vardı. Dirseği üzerinde doğrularak, geleceğini bildiğini anlatan bir gülümsemeyle baktı ona.

Yanına gitti kadının. Onu en sonunda bulmuş olmaktan ve orada onunla birlikte olmaktan dolayı anlatılmaz bir mutlulukla doluydu içi. Yanına oturdu, kadına bir şey söyledi, o da ona karşılık verdi. Dinginlik yayıyordu kadın çevreye. Eliyle yavaş, yumuşak hareketler yapıyordu. Bütün yaşamı boyunca onun hareketlerinin dinginliğini özlemiş durmuştu. Dişil dinginlik yanına bile uğramayan bir şey olmuştu yaşamı boyunca.

Ama işte tam o sırada rüya geriye, gerçekliğe doğru kaymaya başladı. Kendini yine ne uyur ne de uyanık olduğumuz o yitik ülkede buldu. Genç kadının gözlerinin önünden kaybolup gitmesini görme düşüncesi onu dehşete düşürdü ve kendi kendine "Tanrım onu kaybedersem nasıl üzüleceğim!" dedi. Deli gibi kim olduğunu, onunla nerede tanıştığını, birlikte ne yaşadıklarını hatırlamaya çalıştı. Kadın kendisini bu kadar iyi tanıyorsa o onu nasıl unutabilirdi? Sabah ilk iş telefon etmeye söz verdi kendi kendine. Ama sözü verir vermez tutamayacağını fark etti! Adını bilmiyordu. Bu kadar iyi tanıdığı birinin adını nasıl unutabilirdi? Bu sırada neredeyse tümüyle uyanmıştı, gözleri açıktı ve kendi kendine "Ben neredeyim?" diye soruyordu. Evet, Prag'dayım, ama o kadın, o da burada mı oturuyor? Onunla başka bir yerde tanışmadım mı? İsviçreli olabilir miydi? Kadını tanımadığına, ne Praglı ne de İsviçreli olduğuna, rüya-

sından başka hiçbir yerde varolmadığına aklı yatıncaya kadar epey bir zaman geçti.

O kadar altüst olmuştu ki, yatağın içinde dimdik oturdu. Tereza yanıbaşında derin derin soluk alıyordu. Düşündü, rüyasındaki kadın tanıdığı kadınlardan hiçbirine benzemiyordu. Hepsinden çok daha yakından tanıdığı duygusunu uyandıran kadın, hiç tanımadığı bir kadın çıkmıştı sonuçta. Ama gene de hep özlediği kadındı o. Eğer kişiye özel bir cenneti olacak olsa, o cennette bu kadının dizi dibinde yaşardı. Rüyasındaki kadın aşkının *"Es muss sein!"*ıydı.

Platon'un *Şölen*'indeki ünlü efsane aklına geldi ansızın: Tanrı onları ortadan ikiye ayırıncaya kadar bütün insanlar hermafroditti, o zamandan beri bu yarılar birbirlerini arayarak dünyanın dört bir bucağında gezinip duruyorlar. Aşk kaybettiğimiz yarıyı özleyişimizdi işte.

Diyelim ki gerçekten öyledir; dünyanın herhangi bir yerinde her birimizin bedeninin öteki yarısını oluşturan bir eş vardır. Tomas'ın öteki yarısı rüyasını gördüğü genç kadındı. Ne çare ki, insan öteki yarısını kendisi bulamaz. Bunun yerine, saz sepette bir Tereza gönderilir ona. Peki gene de, daha sonra kendisi için kararlaştırılmış olan kişiyle, öteki yarısıyla karşılaşırsa ne olur? Hangisini yeğlemelidir? Saz sepetten çıkan kadını mı yoksa Platon'un efsanesindeki kadını mı?

Rüyadaki kadınla ideal bir dünyada yaşarken gözünün önüne getirmeye çalıştı kendini. İdeal evlerinin önünden geçip gittiğini görüyor Tereza'nın. Tereza yalnız ve gözlerinde sonsuz hüzünlü bir ifadeyle durup içeriye ona bakıyor. Onun bakışlarına dayanamıyor Tomas. Yeniden, onun acısını kendi yüreğinde duyuyor. Yeniden, sevecenliğe yenik düşüyor ve Tereza'nın ruhunun ta derinliklerine kadar batıyor. Pencereden atlayıp dışarı çıkıyor, ama Tereza Tomas'ı hep kızdırıp sinirlendiren o ani, sert hareketlerle

kendini nerede mutlu hissediyorsa orada kalmasını söylüyor acı acı. Tomas onun seğiren ellerini tutuyor ve sakinleştirmek için kendi ellerinin arasına bastırıyor. Ve zaman zaman mutluluğunu yaşadığı evi bırakıp gideceğini, zaman zaman cennetini ve rüyasındaki kadını terk edeceğini Tereza'yla, altı gülünç rastlantıdan doğan kadınla kaçıp gitmek için aşkının *"Es muss sein!"*ına ihanet edeceğini biliyor o anda Tomas.

Bütün bunlar aklından geçerken yatakta dimdik oturuyor, yanına uzanmış yatan ve uykusunda elini tutan kadına bakıyordu. Ona karşı anlatılmaz bir aşk duydu. O sıra Tereza'nın uykusu çok hafif olmalı ki gözlerini açtı ve soran bakışlarla Tomas'a baktı.

"Neye bakıyorsun?" diye sordu Tereza.

Onu uyandırmak yerine pışpışlayıp uyutması gerektiğini biliyordu Tomas, bu yüzden zihninde yeni bir rüya imgesi uyandıracak bir cevap bulmaya çalıştı.

"Yıldızlara bakıyorum," dedi.

"Yıldızlara bakıyorum deme bana. Yalan. Yere bakıyorsun."

"Uçaktayız da onden. Yıldızlar altımızda."

"Ah, uçakta demek," dedi Tereza, Tomas'ın elini daha da sıkı sıkı tuttu ve yeniden uykuya daldı. Tomas, Tereza'nın yıldızların ta yukarılarında yol alan bir uçağın yuvarlak penceresinden dışarıya baktığını biliyordu şimdi.

VI

BÜYÜK YÜRÜYÜŞ

1

Stalin'in oğlu Yakov'un nasıl öldüğünü ancak 1980 yılında *Sunday Times* gazetesinde okuyabildik. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlara tutsak düşen Yakov, bir grup İngiliz subayıyla birlikte bir kampa konulmuştu. Aynı kenefi paylaşıyorlardı. Stalin'in oğlu, kenefi leş gibi bırakıp çıkma alışkanlığındaydı. İngiliz subaylar, dünyanın en güçlü adamının oğlunun boku da olsa, keneflerinin boka bulanmasına içerliyorlardı. Yakov'un dikkatine sundular konuyu. Yakov alındı. Tekrar tekrar dikkatini çekip kenefi temizlemesini sağlamaya çalıştılar. Öfkelendi, tartışma çıkardı, kavga etti. Sonunda kamp komutanıyla bir görüşme istedi. Komutanın aracı olmasını istiyordu. Ama kibirli Alman, bok konusu konuşmayı reddetti. Stalin'in oğlu içine düştüğü yüz kızartıcı duruma dayanamadı. En korkunç Rusça küfürler haykırarak kampı çevreleyen elektrikli dikenli tellere attı kendini. Hedefi vurmuştu. İngilizlerin kenefini artık bir daha hiç boka bulamayacak olan bedeni tele çakılmış kalmıştı.

9

Stalin'in oğlunun işi zordu. Eldeki bütün kanıtlar babasının oğlanı peydahladığı kadını öldürdüğünü gösteriyor. Oğul Stalin, hem Tanrı'nın Oğlu (babasına Tanrı gibi tapıldığı için) hem de O'nun dışladığı idi. İnsanlar ondan çift yanlı korkuyorlardı; onlara hem gazabı (ne de olsa Stalin'in oğluydu) hem de lütfu ile (babası, dışladığı oğlunu cezalandırmak için onun arkadaşlarını cezalandırabilirdi) zarar verebilirdi.

İtilmişlik ve ayrıcalık, mutluluk ve ıstırap – kimse karşıtların nasıl kolaylıkla birbirlerine dönüşebileceklerini, insan varoluşunun bir kutbundan ötekine geçmek için kısacık bir adımın yatacağını Yakov'dan daha somut anlayamamıştır.

Derken, tam savaşın başında Almanlara tutsak düştü ve ona zaten her zaman tiksinç gelmiş anlaşılmaz, burnu büyük bir ulusun üyeleri olan öteki tutsaklar, onu pis olmakla suçladılar. Omuzlarında en yüce bir dram taşıyan (düşmüş bir melek ve Tanrı'nın Oğlu olarak) kendisi, yüce bir şey için (Tanrı ve melekler katında bir şey) değil de bok yüzünden mi yargılanacaktı? Dramların en yücesi ile en alçağı bu denli baş döndürecek kadar birbirine yakın mıydı?

Baş döndürecek kadar birbirine yakın ha? Yaklaşıklık, yakınlık baş dönmesine yol açar mı ki?

Açabilir. Kuzey Kutbu, Güney Kutbu'na değecek kadar yaklaşırsa, yeryüzü kaybolur ve insanoğlu kendini başını döndüren bir boşlukta bulur, düşer.

Eğer itilmişlik ve ayrıcalık aynı kapıya çıkıyorsa, eğer yüce ile değersiz arasında bir fark yoksa, eğer Tanrı'nın Oğlu bok yüzünden yargılanıyorsa, insan varoluş boyutlarını kaybeder ve dayanılmaz ölçüde hafifler. Stalin'in oğlu kendini elektrikli tele attığında, tel örgü acınası biçimde havaya dikilmiş, boşlukta sallanan bir terazi kefesi gibiydi; onu havaya kaldıran ise boyutlarını kaybeden bir dünyanın sonsuz hafifliği...

Stalin'in oğlu bok yoluna can vermişti. Ama bok yoluna ölmek saçma bir ölüm değildir. Ülkelerinin sınırlarını doğuya doğru genişletmek için canlarını gözden çıkaran Almanlar, ülkelerinin gücünü batıya doğru yaymak için ölen Ruslar – evet, onlar budalaca bir şey uğruna öldüler ve ölümlerinin ne bir anlamı ne de bir genelgeçerliği var. Savaş denen şeyin genel budalalığı içinde, Stalin'in oğlunun ölümü tek metafizik ölüm olarak beliriyor.

3

Küçüklüğümde, çocuklar için yeniden yazılmış ve Gustave Doré'un gravürleriyle süslenmiş Ahd-i Atik'i okurken, Tanrı'yı bir bulutun üzerinde oturur görmüştüm. Gözü, burnu ve uzun sakalı olan yaşlı bir adamdı Tanrı ve kendi kendime, eğer O'nun ağzı varsa, yemek de yemesi gerektiğini düşünmüştüm. Ve eğer yemek yiyorsa, bağırsakları da var demektir. Ama, çok dindar bir aileden gelmememe rağmen bu düşünce her zaman ödümü kopartırdı. Tanrısal bir bağırsağın düşüncesi bile küfür gibi gelirdi bana.

Kendiliğimden, herhangi bir teolojik eğitimden geçmeden, çocuk aklıma Tanrı'yla bokun uzlaşmazlığını kavramış ve Hıristiyan antropolojisinin temel tezini, yani insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığını sorgulamaya vardırmıştım işi. Ya/ya da: Ya insan Tanrı'nın suretinde yaratılmıştı –ve Tanrı'nın bağırsakları vardı!– ya da Tanrı'nın bağırsakları yoktu ve insan O'na benzemiyordu.

Eski gnostikler benim beş yaşında hissettiklerimi hissetmişlerdi. İkinci yüzyılda gnostiklerin büyük üstadı Valentinus, insanı lanetlemeye kadar götürebilecek bu ikilemi "İsa'nın yiyip içtiğini ama dışkılamadığını" söyleyerek çözmüştü.

Bok, kötülükten daha zor, daha uğraştırıcı bir teolojik so-

rundur. Tanrı insana özgürlük verdiğine göre, gerekirse, insanın işlediği suçların sorumlusunun O olmadığını kabul edebiliriz. Oysa bokun sorumluluğu tümüyle O'nun, insanın Yaratıcısı'nındır.

4

Dördüncü yüzyılda Aziz Jerome, Âdem'le Havva'nın Cennet'te cinsel ilişkide bulundukları görüşünü tümüyle reddetti. Öte yandan, dokuzuncu yüzyılda yaşayan büyük dinbilimci Johannes Scotus Erigena, bu görüşü kabul etti. Üstelik de o Âdem'in erkeklik organının, sahibinin istediği biçimde ve zamanda kol ya da bacak gibi kaldırılabileceğine de inanıyordu. Bu fanteziyi, iktidarsız kalma saplantısı içinde yaşayan bir adamın sık sık gördüğü bir rüya olarak bir kenara atamayız. Erigena'nın düşüncesinin anlamı farklıdır. Eğer erkeklik organını basit bir buyrukla kaldırmak mümkün olsaydı, o zaman cinsel heyecanın yeri olmazdı dünyada. Erkeklik organı uyarıldığımız için değil, biz ona kalkmasını buyurduğumuz için kalkardı. Büyük dinbilimcinin Cennet'le uyuşmaz bulduğu şey cinsel birleşme ve yedeğinde gelen haz değildi; onun Cennet'le uyuşmaz bulduğu, uyarılma sonucu gelen heyecandı. Unutmayın: Cennet'te haz vardı, ama heyecan yoktu.

Erigena'nın öne sürdüğü düşünce bokun teolojik açıdan haklı çıkarılmasının (başka bir deyişle, bir *teodise*'nin*) anahtarıdır. İnsana Cennet'te kalma izni verildiği sürece, insan ya (Valentinus'un İsa'sı gibi) hiç dışkılamayacak ya da (daha akla yakın olanı) boka iğrenç bir şey gözüyle bakmayacaktı. Tanrı ancak insanı Cennet'ten kovduktan sonradır ki ona iğrenmeyi öğretti. İnsan kendini utandıran

(*) *Teodise:* Tanrı'nın yaptıklarını anlaşılır ve meşru kılma yöntemi.

şeyi gizlemeye başladı. Peçeyi sıyırdığında gözleri yüce bir ışıkla körelmişti çoktandır. Böylece, iğrenmeyle tanışmasının hemen ardından heyecanla tanıştı. Bok olmadan (sözcüğün hem gerçek hem de eğretileme anlamıyla) bildiğimiz anlamda, kalbi çarptıran, duyuları körelten cinsel aşk olamazdı.

Bu romanın Üçüncü Bölüm'ünde başında melon şapka, yanında baştan aşağı giyimli Tomas'la yarı çıplak ayakta duran Sabina'nın hikâyesini anlatmıştım. O zaman söylemeyi unuttuğum bir şey var. Kendi kendini alçaltmanın heyecanıyla uyarılmış olarak aynada kendine bakarken, Sabina, Tomas'ın onu başında melon şapkayla tuvalete oturttuğunu ve bağırsaklarını boşaltmasını seyrettiğini düşledi. Ansızın kalbi çarpmaya başladı ve tam bayılmanın eşiğindeyken Tomas'ı kilimin üzerine yıktı, aynı anda orgazm oluyormuş gibi çığlık attı.

5

Dünyanın Tanrı tarafından yaratıldığına inananlarla kendi kendine varlığa kavuştuğunu düşünenler arasındaki tartışma, aklımızın ya da deneyimlerimizin çok ötesindeki fenomenler alanına girmektedir. Çok daha gerçek olan, varlığı insana armağan edildiği biçimiyle (nasıl ya da kimin tarafından olursa olsun) kuşkuyla karşılayanlarla onu olduğu gibi, hiç karşı çıkmadan kabul edenleri birbirinden ayıran çizgidir.

İster dinî olsun ister politik, bütün Avrupalı inançların ardında, bize dünyanın eksiksiz yaratıldığını, insan varoluşunun iyi olduğunu, bu nedenle de çoğalmamız gerektiğini söyleyen Yaradılış Kitabı'nın birinci bölümü yatar. Bu temel imana *varoluşla kesin uzlaşma* adını verelim.

Son zamanlara kadar bok lafının basında b.. olarak geçmesinin ahlâki kaygılarla hiçbir ilgisi yoktur. Bokun ahlâk-

sızlık olduğunu öne süremeyiz herhalde, değil mi? Boka karşı çıkma metafizik bir karşı çıkıştır. Her gün yaptığımız dışkılama işi yaradılışın kabul edilmezliğinin günbegün kanıtlanması demektir. Ya/ya da: Ya bok kabul edilebilir bir şeydir (bu durumda banyonun kapısını kilitlemeyelim) ya da kabul edilemeyecek bir biçimde yaratılmışız demektir.

Bundan da şu çıkıyor demek ki; *"varoluşla kesin olarak uzlaşma"*nın önerdiği estetik ülkü, bokun reddedildiği herkesin bok yokmuş gibi davrandığı bir dünyadır. Bu estetik ülkünün adı *kistch*'tir.

Kistch, o duygusal on dokuzuncu yüzyılın ortasında doğmuş Almanca bir sözcüktür, oradan da Batı dillerine geçmiştir. Ne var ki çok sık kullanılmaktan özgün metafizik anlamını kaybetmiştir sözcük; *kistch,* sözcüğün hem gerçek hem de eğretileme anlamında, bokun kesin reddidir, *kistch* insan varoluşunda temelden kabul edilemez olan her şeyi kapsamı dışına atar.

6

Sabina'nın içten içe komünizme isyan edişinde etik olmaktan çok estetik bir nitelik vardı. Onu tiksindiren komünist dünyanın çirkinliğinden (inek ahırlarına dönüştürülmüş şato yıkıntılarından) çok, bu dünyanın takınmaya çalıştığı güzellik maskesiydi – başka bir deyişle, komünist *kistch*'i. Komünist *kistch*'inin en iyi örneği 1 Mayıs denen törendi.

İnsanların hâlâ heyecan duyabildikleri ya da heyecan duyarmış gibi yapabildikleri günlerdeki 1 Mayıs resmi geçitlerini görmüştü Sabina. Kadınların hepsi kırmızı, beyaz ve mavi bluzlar giyerler ve balkonlardan ya da pencerelerden onları seyredenler, yürüyüşçülerin oluşturduğu beş köşeli yıldız, kalp ya da harf gibi çeşitli biçimleri seçebilirlerdi. Her gruba eşlik ederek uygun adım gitmelerini sağ-

layan küçük bando mızıkalar vardı. Bir grup üzerinden geçilen platforma yaklaşırken, en bezgin suratlar bile, sanki gerektiğince sevinç dolu ya da daha kesin söylemek gerekirse, gerektiğince *uzlaşma* içinde olduklarını göstermek ister gibi ağızları kulaklarına vararak gülümserlerdi. Sadece komünizmle olan politik uzlaşmalarının dışavurumu değildi bu; hayır, onlarınki varolmanın kendisiyle uzlaşmaktı. 1 Mayıs töreni esinini, varoluşla kesin uzlaşma denen o derin kuyudan çekip çıkarıyordu. Resmi geçidin yazılmayan, söylenmeyen sloganı "Yaşasın komünizm!" değil, "yaşasın hayat!"tı. Komünist politikanın gücü ve kurnazlığı bu sloganı kendine mal edebilmesinde yatıyordu. Çünkü komünizmin savlarına metelik vermeyen insanları komünist resmi geçide çeken bu budalaca totoloji ("Yaşasın yaşam!") idi.

7

On yıl sonra (bu sırada Sabina Amerika'ya yerleşmişti) arkadaşlarının arkadaşı, Amerikalı bir senatör Sabina'yı dev boyutlardaki arabasına bindirmişti. Arabanın arka koltuğunda senatörün dört çocuğu zıp zıp zıplıyorlardı. Senatör, arabayı içinde yapay buz pisti bulunan bir stadyumun önünde durdurdu. Çocuklar arabadan dışarı fırladılar ve stadyumu çevreleyen geniş çayırlık alanda koşmaya başladılar. Direksiyonun arkasında oturup hülyalı gözlerle, zıplayıp duran dört küçük bedene bakan senatör, Sabina'ya, "Bir bak şunlara hele," dedi. Sonra koluyla bir daire, stadyumu, çayırlık alanı ve çocukları da içine alan bir daire çizerek "İşte ben mutluluk diye buna derim," diye ekledi.

Sözlerinin ardında çocukların koşuşunu, çimenlerin yeşerişini görmenin de ötesinde bir sevinç gizliydi; çimenlerin bitmediği, çocukların koşuşmadığı –senatör bundan

çok emindi– komünist bir ülkeden gelen göçmenin acısına yönelik derin bir anlayış vardı bu sözlerde.

O anda senatör Prag'ın bir meydanında bir kürsünün üzerinde geldi Sabina'nın gözlerinin önüne. Yüzündeki gülümseme, komünist devlet adamlarının kürsülerinin tepelerinden, ta aşağılara resmi geçitte birörnek gülümseyen yurttaşlarına yolladıkları gülümsemenin aynısıydı.

8

Senatör çocukların mutlu olduklarını nereden biliyordu? Ruhlarının içini mi görüyordu? Gözden kayboldukları an üçü bir olup dördüncüyü dövmeye başlarsa ne olacaktı peki?

Senatörün savını doğrulayan tek şey vardı: Duyguları. Yürek konuştuğunda, akıl karşı koymayı yakışıksız bulur. *Kitsch*'in egemen olduğu yerde, kalbin diktatörlüğü hüküm sürer.

Kitsch'in insanda uyandırdığı duygu kitlelerin paylaşabileceği türden olmalıdır. O halde, *kitsch* alışılmamış bir durumdan yola çıkamaz; kişilerin belleklerine kazımış oldukları temel imgelerden türemek zorundadır; hayırsız kız evlat, ihmal edilmiş baba, çayırlarda koşuşan çocuklar, ihanete uğramış vatan, ilk aşk.

Kitsch iki damla gözyaşının ardarda yuvarlanıvermesine neden olur. İlk damla şöyle der: Çocukların çayırda koşuştuğunu görmek ne güzel şey!

İkinci damla ise şunu söyler: Çocukların çayırlarda koşuştuklarını görüp bütün insanlıkla birlikte duygulanmak ne kadar da güzel!

Kitsch'i *kitsch* yapan ikinci damladır.

İnsanların yeryüzündeki kardeşliği ancak *kitsch* temeli üzerinde kurulabilir.

9

Ve bunu en iyi bilen de politikacılardır. Açıkta bir fotoğraf makinesi mi gördüler, hemen en yakın çocuğun yanına koşar, havaya kaldırır, yanağından öperler. *Kitsch* bütün politikacıların, bütün politik partilerin ve hareketlerin estetik ülküsüdür.

Çeşitli politik eğilimlerin yanyana varoldukları ya da birbirine rakip etkilerin birbirlerini ortadan kaldırdığı ya da sınırlandırdığı toplumlarda yaşayanlarımızın *kitsch* işkencesinden az çok kurtarabilirler kendini; birey bireyliğini koruyabilir; sanatçı benzersiz eserler yaratabilir. Ama gücü tek bir politik hareket eline geçirdiğinde, kendimizi *totaliter kitsch*'in ortasında buluruz.

"Totaliter" derken *kitsch*'e zarar verecek her şeyin tümden koşuluyla sürüp atılmasını kastediyorum; her türlü bireylik gösterisi (çünkü topluluktan sapma, o sırıtkan kardeşliğin suratına fırlatılmış bir tükürüktür); her kuşku (çünkü *kitsch* alanı içinde herkes son derece ciddiye alınmalıdır); ayrıca ailesini terk eden anne ya da erkekleri kadınlara yeğ tutan adam da; çünkü böyle yapmakla o kutsal buyruğu ("Bereket saç ve çoğal") sorgulamış olmaktadırlar.

Bu açıdan baktığımızda Gulag Takımadaları'nı, totaliter *kitsch*'in kendi süprüntülerinden kurtulmak için kullandığı bir lağım çukuru olarak görebiliriz.

10

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dönem Stalinci terörün en korkunç günlerine rastlar. Tereza'nın babasının sudan bir nedenle tutuklandığı ve on yaşındaki Tereza'nın ailesiyle oturduğu apartman katından defedildiği dönemdir bu. Aynı zamanda yirmi yaşındaki Sabina'nın Güzel Sanat-

lar Akademisi'nde resim öğrenimi gördüğü dönem. Orada, Marksizm hocası şöyle bir sosyalist sanat kuramı geliştirir: Sovyet toplumu öyle ilerlemiştir ki, temel çelişki artık iyi ve kötü arasında değil, iyi ile daha iyi arasındadır. Böylece bok (temelden kabul edilemez olan her şey yani) yalnızca "öteki tarafta" (Amerika'da örneğin) varolabilir ve yalnızca oradan, dışarıdan, yabancı bir şey olarak (bir casus olarak örneğin) "iyi ve daha iyi"nin dünyasına sızabilir.

Gerçekten de tarihin o en acımasız günlerinde bütün komünist ülkelerin sinemalarını istila eden Sovyet filmleri akıl almaz bir masumiyet ve erdemliğe bulanmıştı. İki Rus arasında yaşanabilecek en büyük çelişki, aşk anlaşmazlığı olabilirdi: Oğlan kızın kendisini artık sevmediğini sanırdı; kız oğlanın kendisini artık sevmediğini sanırdı. Ama son sahnede birbirlerinin kollarına atılırlar, mutluluk gözyaşları yanaklarında aşağıya doğru süzülürdü.

Bu filmlerin yakın zamanlardaki alışılagelmiş yorumu şu: Komünizmin gerçeği çok daha kötüymüş, fakat bunlar komünist idealleri gösteriyorlarmış.

Sabina hep bu yoruma isyan etmişti. Ne zaman Sovyet *kitsch*'i dünyasının gerçeğe dönüştüğünü görse, sırtından aşağı bir ürperme inerdi. Her türlü tutuklanmaları ve et kuyruklarıyla geçen bir komünist yönetimde yaşamayı buna kat kat yeğ tutardı. Gerçek komünist dünyada hayat henüz yaşanabilir durumdaydı. Komünist idealinin gerçekliğe kavuşturulduğu dünyada, o sırıtkan budalaların dünyasında ise söyleyecek hiçbir şeyi olamaz, haftasına kalmadan dehşetten ölür giderdi.

Sovyet *kitsch*'inin Sabina'da uyandırdığı duygu, Tereza'nın bir grup çıplak kadınla havuzun çevresinde uygun adım yürütüldüğü, havuzun yüzeyinde cesetler süzülürken neşeli şarkılar söylemeye zorlandığı rüyayı görürken duyduğu dehşete dikkat çekecek kadar benziyor bence. Tereza

kadınların hiçbirine bir tek soru, bir tek sözcük söyleyemiyor, duyuramıyordu rüyasında; duyursa da alacağı cevap söylenen şarkının o anki dörtlüğü olurdu ancak. Onlara gizlice göz bile kırpamazdı; kadınlar elleriyle işaret ederek onu hemen havuzun üzerindeki sepette oturan adama gösterirler, adam da onu vururdu.

Tereza'nın rüyası *kitsch*'in işlevini gözler önüne seriyor; *kitsch* ölümü perdelemek için kullanılan bir paravandır.

11

Totoliter *kitsch*'in kapsadığı alanda bütün cevaplar önceden verilmiştir ve bu her türlü soruyu imkânsız kılar. Demek ki, totaliter *kitsch*'in gerçekten karşısında olan kişi sorular soran kişidir. Soru, dekor bezini yırtıp bize sahnenin arkasında gizli olanı gösteren bir bıçak gibidir. Hatta, Sabina tablolarının anlamını da böyle açıklamıştı Tereza'ya; yüzeyde anlaşılabilir bir yalan; altında yalanın içinden kendini belli eden açıklanmaz, anlatılmaz bir gerçek.

Ama totaliter rejim dediğimiz şeye karşı savaşanlar da sürekli kendilerini sorgulayarak şüpheler içinde iş göremezler. Onlar da, kalabalıklara bir şeyleri anlatmak, ortak gözyaşları döktürmek için kesinliklere ve basit gerçeklere gerek duyarlar.

Bir keresinde Sabina, Almanya'daki bir politik örgüt tarafından düzenlenen bir sergi açmıştı. Serginin katalogunu eline aldığında ilk gördüğü şey üzerine dikenli tel resmi bindirilmiş kendi fotoğrafı oldu. İçeride ise bir azizin ya da din şehidinin yaşamı gibi kaleme alınmış biyografisini buldu; acı çekmiş, haksızlığa karşı savaşmış, yaraları kanayan anavatanını terk etmeye zorlanmış, ama hâlâ kavgasını sürdürüyormuş. "Resimleri mutluluk yolunda birer kavgadır," deniliyordu son cümlede.

Karşı çıktı Sabina, ama anlamadılar.

Komünizm modern sanata baskı uygulamıyor mu demek istiyorsunuz?

"Benim düşmanım *kitsch*, komünizm değil!" diye cevapladı Sabina öfkeyle.

O günden sonra, biyografisine uydurma bilgiler eklemeye başladı. Amerika'ya vardığında Çek olduğunu bile gizlemeyi başarmıştı. Yaşamının başkaları tarafından *kitsch* kılığına sokulmasını önlemek için giriştiği umarsız çabaydı bu.

12

Sabina üzerine yarı yarıya tamamlanmış bir resim yerleştirilmiş resim sehpasının önünde ayakta duruyordu; arkasındaki koltukta oturan yaşlı adam, vurduğu her fırça darbesini gözleriyle izliyordu.

Sonunda, adam "Evet gitme zamanı geldi," dedi kolundaki saate bakarak.

Sabina paleti elinden bıraktı, yıkanmak üzere banyoya gitti. Yaşlı adam koltuğundan kalktı, bir masaya dayalı duran bastonuna uzandı. Atölyenin kapısı doğrudan bahçeye açılıyordu. Hava kararıyordu. Elli adım ötede ince tahtalardan inşa edilmiş beyaz bir ev vardı. Zemin katın ışıkları yanıyordu. Ölmekte olan güne karşı ışıl ışıl parlayan iki pencerenin görüntüsü Sabina'nın içini burktu.

Bütün yaşamı boyunca *kitsch*'i düşman bellemişti. Ama gerçekte onu hep yanında taşıyıp durmamış mıydı? Onun *kitsch*'i de huzur, sessizlik, uyum dolu, canlı bir anneyle bilge bir babanın kanatları altında bir yuvaydı. Anne-babasının ölümünden sonra biçim kazanan bir görüntüydü bu. Yaşamı rüyaların bu en tatlısına ne kadar az benzerse, bu görüntünün büyüsüne karşı o kadar duyarlı oluyordu; duygusal filmlerdeki hayırsız kızlar ihmal edilmiş babalarına

sarılır, aynı anda mutlu ailenin yaşadıkları evin pencereleri ölmekte olan güne karşı parıldarken az mı ağlamıştı.

Yaşlı adamla New York'ta tanışmıştı. Adam zendindi, resim seviyordu. Yaşlı karısıyla birlikte taşrada bir evde oturuyordu. Evde karşı karşıya ama gene yaşlı adamın arazisi üzerinde eski ahır vardı. Onu Sabina için bir atölyeye dönüştürmüştü; oturur, günlerce Sabina'nın her fırça darbesini izlerdi.

Şimdi üçü birlikte yemek yiyorlardı. Yaşlı kadın Sabina'ya "kızım" diyordu, ama görünürdeki bütün ipuçları kişiye tam tersini düşündürebilirdi; yani Sabina'nın anne olduğunu, iki çocuğununsa ona bayıldıklarını, ona taptıklarını, ağzının içine baktıklarını...

Öyleyse, kendisi, yaşlılığın eşiğinde, çocukluğunda kendisinden koparılıp alınan anne-babasını mı bulmuştu? Yoksa, sonunda hiç doğurmadığı çocuklarına mı kavuşmuştu?

Bunun bir yanılsama olduğunun elbette farkındaydı. Yaşlı çiftle geçirdiği günler sadece kısa bir geçiş dönemiydi. Yaşlı adamın ciddi bir hastalığı vardı ve karısı, tek başına kaldığında gidip Kanada'daki oğullarının yanında oturacaktı. Sabina'nın ihanetlerden örülü yolu başka bir yerde uzanıp gidecek, parıl parıl parlayan iki pencere, pencerelerin ardında yaşayan mutlu aile ile ilgili sersemce, yavan bir şarkı, varlığının ta derinlerinden bir yerden çıkarak arasıra varolmanın dayanılmaz hafifliğine sızacaktı.

Şarkı içine dokunsa bile Sabina duygularını ciddiye almıyordu; şarkının güzel bir yalan olduğunu çok iyi biliyordu çünkü. *Kitsch*'in yalan olduğu ortaya çıktığı an, *kitsch*, kitsch-olmayan bağlamına girer, böylelikle otorite gücünü kaybeder ve herhangi bir insan zaafı kadar dokunaklı olur sadece. Çünkü hiçbirimiz *kitsch*'ten tamamen sakınacak kadar insanüstü değiliz. Ne kadar aşağılık bulursak bulalım, *kitsch* insanlık durumunun vazgeçilmez bir parçasıdır.

13

Kitsch'in kökeninde varoluşla kayıtsız şartsız uzlaşma yatar.

Ama varoluşun temeli nedir? Tanrı mı? İnsanlık mı? Kavga mı? Aşk mı? Kadın mı? Erkek mi?

Görüşler değiştiğine göre, çeşitli *kitsch*'ler vardır: Katolik, Protestan, Yahudi, komünist, faşist, demokratik, feminist, Avrupalı, Amerikalı, ulusal, uluslararası.

Fransız Devrimi'nden bu yana, Avrupa'nın bir yarısı sol, bir yarısı da sağ olarak nitelendirildi. Oysa birini ya da ötekini ortaya koyduğu kuramsal ilkeler açısından tanımlamak hemen hemen imkânsız. Şaşılacak şey de değil; politik hareketler akli tutumlardan çok, şu ya da bu *politik kitsch*'i oluşturan düş, imge ya da sözcükler üzerinde yükselirler.

Franz'ı öylesine sarhoş eden Büyük Yürüyüş düşü de bütün zamanların ve eğilimlerin solcularını biraraya getiren bir politik *kitsch*'tir. Büyük Yürüyüş kardeşlik, eşitlik, adalet, mutluluk yolunda göz kamaştırıcı bir yürüyüştür; sürdükçe sürer Büyük Yürüyüş, engeller de vardır elbette, yürüyüş Büyük Yürüyüş olacaksa engelsiz olmaz.

Proletarya diktatörlüğü mü, demokrasi mi? Tüketim toplumunun reddi mi, üretimi artırma istekleri mi? Giyotin mi, ölüm cezasına hayır mı? Fark etmez. Bir solcuyu solcu yapan, şu ya da bu kuram değil, herhangi bir kuramı Büyük Yürüyüş denen *kitsch*'e yedirebilme yeteneğidir.

14

Franz'ın *kitsch* hayranı olmadığı çok açık. Büyük Yürüyüş düşü onun yaşamında az çok Sabina'nın yaşamındaki parıl parıl parlayan iki pencereyle ilgili yavan şarkının yerini tutuyordu. Franz hangi partiye oy verdi? Korkarım oy filan

vermedi; seçim gününü dağlarda yürüyüş yaparak geçirdi. Elbette Büyük Yürüyüş düşünü artık dokunaklı bulmuyor demek değil bu. Yüzyılların içinden yürüyüp duran çoşkun bir kalabalığın parçası olduğumuzu düşlemek her zaman hoş bir şeydir; Franz da bu düşü hiçbir zaman tam olarak unutmuş değildi.

Bir gün, arkadaşları Paris'ten telefon ettiler. Kamboçya'ya bir yürüyüş hazırlıyorlardı, katılmasını istediler.

Kamboçya kısa süre önce Amerikan bombardımanına uğramış, bir iç savaş geçirmiş, derken yerel komünistler küçük ülkenin beşte birini ortadan kaldıran bir kıyım nöbetine kapılmışlar ve son olarak da ülke artık Rusya'nın kölesinden başka bir şey olmayan Vietnam tarafından işgal edilmişti. Kamboçya açlıktan kırılıyordu, insanlar ilaç yokluğundan ölüp gidiyorlardı. Uluslararası bir tıp örgütü ülkeye girmek için tekrar tekrar izin istemiş ama Vietnamlılar tarafından geri çevrilmişti. Düşünce şuydu: Önemli Batılı aydınlardan oluşan bir grup Kamboçya sınırına yürüyecekler ve dünyanın gözleri önünde gerçekleştirilen bu büyük gösteri sonucunda işgal altındaki ülke, doktorları içeri almaya zorlanacaktı.

Franz'la konuşan, Paris sokaklarında birlikte yürüyüşlere katıldığı bir arkadaşıydı. Franz önce çağrıyı sevinçle karşıladı, ama sonra gözü odanın öteki ucunda bir koltukta oturan öğrenci sevgilisine takıldı. Gözlüklerinin koskocaman, yuvarlak camlarının altından büyümüş gözlerini kaldırmış ona bakıyordu kız. Franz, bu gözlerin ona gitmemesi için yalvardığı sanısına kapıldı. Ve özür dileyerek katılamayacağını söyledi.

Telefonu kapar kapamaz pişman oldu. Evet, etten kemikten sevgilisinin istediğini yapmıştı, ama hayalindeki sevgiliyi unutmuştu. Kamboçya Sabina'nın ülkesiyle aynı şey değil miydi? Komşusunun komünist ordusu tarafından işgal

edilmiş bir ülke! Rusya'nın yumruğu altında ezilen bir ülke! Hemen o an, Franz yarı yarıya unuttuğu arkadaşının, kendisiyle Sabina'nın isteği üzerine bağlantı kurduğu duygusuna kapıldı.

Göksel varlıklar her şeyi bilir, her şeyi görürler. Yürüyüşe katılırlar; Sabina kendinden geçmiş bir durumda göklerden onu seyrecekti; Franz'ın kendisine bağlı kaldığını anlayacaktı.

"Yürüyüşe katılırsam çok üzülür müsün?" diye sordu gözlüklü kıza; kız ondan ayrı geçirdiği her günü bir kayıp sayıyor, ama gene de ona hiçbir konuda hayır diyemiyordu.

Birkaç gün sonra yirmi doktor, elli kadar aydın (profesörler, diplomatlar, şarkıcılar, oyuncular ve valiler) ve ayrıca dört yüz gazeteci ve fotoğrafçıyla birlikte Paris'ten kalkan büyük jetin içindeydi.

15

Uçak Bangkok'a indi. Dört yüz yetmiş doktor, aydın ve gazeteci, uluslararası bir otelin büyük balo salonuna yollandılar; burada başka doktorlar, oyuncular, şarkıcılar ve dilbilim profesörleri, not defterleri, kayıt araçları, fotoğraf ve video makineleri taşıyan yüzlerce başka gazeteciyle birlikte toplanmış onları bekliyorlardı. Podyumda, uzun bir masanın karşısında oturan yirmi kadar Amerikalı toplantıya başkanlık ediyorlardı.

Franz'la birlikte balo salonuna giren Fransız aydınları aşağılandıklarını, hakarete uğradıklarını hissettiler. Kamboçya'ya yürüyüş kendi düşünceleriydi ve işte Amerikalılar, her zamanki gibi hiç utanıp arlanmadan yalnızca olayı ellerine almakla kalmamış, aynı zamanda da bir Danimarkalının ya da Fransızın kendilerini anlayıp anlamayacağını hiç düşünmeksizin İngilizce konuşarak yapmışlardı bu işi. Danimarkalılar bir zamanlar kendi başlarına bir ulus oluştur-

duklarını çoktan unuttukları için, seslerini yükseltmeyi beceren tek Avrupalılar olarak Fransızlar kalmıştı geriye. İlkelerine o kadar değer veriyorlardı ki, İngilizce protesto etmeyi reddederek, podyumdaki Amerikalılara ana dillerinde dert anlatmaya kalkıştılar. Tek bir söz anlamayan Amerikalılar dostça, uzlaşmacı gülümsemelerle karşılık verdiler. Sonunda Fransızlar itirazlarını İngilizce ortaya koymaktan başka çıkar yol bulamadılar: "Burada Fransızlar varken bu toplantı neden İngilizce yapılıyor?"

Böylesine garip bir soruya şaşmakla birlikte Amerikalılar gene de gülümsemekten vazgeçmeyerek uzlaşmayı kabul ettiler: Toplantı iki dilde yapılacaktı. Ama toplantıya kaldığı yerden devam etmeden önce uygun bir çevirmen bulmak gerekiyordu. Ardından, her cümle hem İngilizce hem Fransızca söylenmeye başlandı, bu da tartışmaları iki katı uzattı; daha doğrusu iki katından da fazla, çünkü bütün Fransızlar biraz İngilizce bildikleri için çevirmenin sözünü kesip düzeltiyorlar, söylediği söz üzerinde tartışıyorlardı.

Ünlü bir Amerikalı kadın oyuncu konuşmak üzere ayağa kalktığında toplantı doruk noktasına ulaştı. Onun yüzünden, salona daha da çok fotoğrafçı ve kameraman doldu ve ağzından çıkanın her hecesi deklanşör çıt-çıtlarıyla karşılanmaya başladı. Kadın oyuncu, acı çeken çocuklardan, komünist diktatörlüğün barbarlığından, insanın güvenlik hakkından, son zamanlarda uygar toplumun geleneksel değerlerine yönelen tehditlerden, bireyin vazgeçilmez özgürlüğünden ve Kamboçya'daki olaylardan derin üzüntü duyan Başkan Carter'dan söz etti. Son sözlerini söylediğinde gözyaşları içindeydi.

Derken kızıl bıyıklı genç bir Fransız doktor ayağa fırladı ve "Buraya ölen insanları iyileştirmeye geldik, Başkan Carter'a saygı sunmaya değil! Bu işi bir Amerikan propaganda sirkine dördürmeyelim! Burada komünizmi protesto etmek

üzere bulunmuyoruz! Yaşam kurtarmak için geldik!" diye haykırdı.

Hemen başka Fransızlar da ona katıldılar. Çevirmen korktu ve söylenenleri çevirmeye cesaret edemedi. Böylece podyumdaki yirmi kadar Amerikalı gene iyi niyet dolu gülümsemelerle, evetlercesine başlarını sallayarak Fransızları seyrettiler. Hatta içlerinden biri, Avrupalıların ortak çoşku anlarında yumruklarını kaldırdıklarını bildiği için yumruğunu kaldırdı.

16

Nasıl oluyor da solcu entelektüeller (bıyıklı doktor solcu entelektüelin âlâsıydı), komünizm her zaman solun alanı sayılagelmişken komünist bir ülkenin çıkarlarına karşı düzenlenen bir yürüyüşe katılabiliyorlar?

Sovyetler Birliği denen ülkenin cinayetleri dayanılmayacak birer rezalet boyutuna ulaştığında, bir solcunun önünde iki seçenek belirdi; ya eski yaşamına tükürüp artık yürümeyecek ya da (az çok koyunluk ederek) Sovyetler Birliği'ni, yeni bir değerlendirmeyle, Büyük Yürüyüş'ü engelleyenler sınıfına sokacak ve yürümeye devam edecekti.

Solcuyu solcu yapanın Büyük Yürüyüş *kitsch*'i olduğunu söylemiş miydim? *Kitsch* özdeşliği bir politik stratejiden değil, imgelerden, eğretilemelerden ve söz dağarından ileri gelir. Demek ki alışkanlıktan vazgeçip komünist bir ülkenin çıkarlarına karşı yürüyüşe çıkmak mümkün. Mümkün olmayan bir sözcüğün yerine başkasını koymak. Vietnam ordusuna yumrukla gözdağı vermek mümkün. "Kahrolsun komünizm!" diye bağırmak ise olacak şey değil. "Kahrolsun komünizm!" Büyük Yürüyüş'ün düşmanlarına ait bir slogandır ve hiç kimse yüzü kızarmadan kendi *kitsch*'ine ihanet edemez.

Bu konuyu açmamın tek nedeni Fransız doktorla, son derece ben-merkezci olduğu için kendini kıskançlık ya da kadın düşmanlığının kurbanı sanan Amerikalı kadın oyuncu arasındaki anlaşmazlığı aydınlatmak. Aslında, Fransız doktor son derece yerinde bir duyarlılık gösterisinde bulunmuştu; "Başkan Carter", "geleneksel değerlerimiz", "komünizmin barbarlıkları", bunların hepsi *Amerikan kitsch*'inin sözcük dağarına dahildir ve Büyük Yürüyüş *kitsch*'iyle hiçbir ilgisi yoktur.

17

Ertesi sabah, hepsi otobüslere bindiler, Tayland'dan geçerek Kamboçya sınırına vardılar. Geceleyin küçük bir köyde konakladılar. Kazıklar üzerinde duran evlerin birçoğunu kiralamışlardı. (Düzenli aralarla taşan ırmak, köylüleri yerden yukarıda yaşamak zorunda bırakıyor, domuzlarıysa evlerin diplerinde toplaşıyorlardı.) Franz dört profesörle birlikte aynı odayı paylaştı. Uzaklarda domuzlar viyaklıyor, yanıbaşında ünlü bir matematikçi horluyordu.

Sabahleyin yeniden otobüslere bindiler. Sınıra bir mil kala bütün araç trafiği yasaklanmıştı. Sınıra ancak dar; iki tarafı nöbetçilerle dolu bir yoldan ulaşılabiliyordu. Otobüsler durdu. Fransız temsilciler otobüslerden aşağı boşalınca gene Amerikalıların kendilerine fark attıklarını, yürüyüşün öncü kolunu oluşturduklarını gördüler. Büyük an gelmişti. Çevirmen çağırıldı ve uzun bir kavga başladı. Sonunda herkes şunda anlaştı: Yürüyüşün başını bir Amerikalı, bir Fransız ve bir de Kamboçyalı çevirmen çekecekti; sonra doktorlar, sonra da geri kalanlar. Amerikalı kadın oyuncu sıranın sonuna düşmüştü.

Yol dar ve iki tarafı mayın tarlalarıyla kaplıydı. Sık sık bir engel daha –dikenli telle çepeçevre sarılmış iki çimento

bloku– çıkıyor, ancak tek sıra halinde geçmek mümkün oluyordu.

Franz'ın on beş adım kadar önünde, şimdiye kadar barış yanlısı ve savaş karşıtı dokuz yüz otuz şarkı yazmış bulunan ünlü Alman şairi ve pop şarkıcısı yürüyordu. Kocaman kara sakalını daha da ortaya çıkaran ve kendisini grubun öteki üyelerinden ayıran uzun çubuğa bağlı beyaz bir bayrak taşıyordu.

Fotoğrafçılar ve kameramanlar yürüyüş grubu boyunca bir aşağı bir yukarı koşuşturuyor, aletlerini çıtırtılar, vızırtılarla işletiyor, en öne koşup duruyor, biraz geri çekiliyor, dizüstü çöküyor, sonra kalkıp daha da öne doğru koşuyorlardı. Ara sıra ünlü bir kişinin adını bağırarak söylüyorlar, o kişi bir an için sesin geldiği yöne başını çevirdiğinde deklanşöre basıverecek kadar zaman buluyorlardı.

18

Bir şeyler olacak gibiydi. Herkes yavaşlayıp arkaya doğru bakıyordu.

Sona düşen Amerikalı kadın oyuncu bunun utancına dayanamayarak harekete geçmeye karar vermiş, yürüyüşün önüne doğru koşmaya başlamıştı. Sanki bir süre ötekilerle birlikte sallanarak gücünü harcamamış bir beş kilometre koşucusu birden fırlamış, rakiplerini bir bir geçmeye koyulmuştu.

Erkekler, ünlü koşucunun zafer koşusunu bozmamak için mahcup gülümsemelerle yana çekildiler, ama kadınlar, "Geriye, sırana dön!" diye bağırdılar.

Kadın oyuncu bana mısın demeden koşmayı sürdürdü, arkasından beş fotoğrafçı ve iki kameramandan oluşan bir ekip geliyordu.

Ansızın bir Fransız kadın, bir dilbilim profesörü, oyuncuyu bileğinden kavradı ve (korkunç bir İngilizceyle) şun-

ları söyledi: "Ölümcül hasta Kamboçyalıları iyileştirmeye giden doktorlar yararına gösteri yürüyüşü bu, film yıldızları için reklam kampanyası değil!"

Kadın oyuncunun bileği dilbilim profesörünün pençesine hapsolmuştu, ne yapsa kurtaramazdı. "Allahın belası, ne yaptığını sanıyorsun sen?" dedi kadın oyuncu (kusursuz bir İngilizceyle). "Bunun gibi yüz tane yürüyüşe katıldım ben! Yıldızlar olmadan bir yere varamazsınız! Bu bizim işimiz! Ahlâki görevimiz!"

"*Merde*"* dedi dilbilim profesörü (kusursuz bir Fransızcayla).

Amerikalı kadın oyuncu anladı ve gözyaşlarına boğuldu.

Bir fotoğrafçı, "Aman bozmayın lütfen!" diye bağırarak onun önünde diz çöktü. Gözyaşları yanaklarında yuvarlanırken kadın oyuncu fotoğrafçıların objektifine uzun uzun baktı.

19

Sonunda, dilbilim profesörü Amerikalı kadın oyuncunun bileğini bıraktığında, kara sakallı ve beyaz bayraklı Alman pop şarkıcısı onu adıyla çağırdı.

Amerikalı oyuncu onu tanımıyordu, ama bu kadar hakaretten sonra ilgiye her zamankinden daha çok açıktı; Alman şarkıcının yanına koştu. Şarkıcı bayrak sırığını sol eline geçirdi ve sağ kolunu Amerikalı oyuncunun omzuna doladı.

Hemen o an yeni fotoğrafçılar ve kameramanlar sardı çevrelerini. Her ikisinin yüzünü ve ayrıca çok uzun olan bayrak sırığını aynı kareye sığdırmakta zorluk çeken ünlü bir Amerikalı fotoğrafçı, bir iki adım geriye gideyim derken bir pirinç tarlasına girdi. Rastlantıya bakın ki mayına bastı.

(*) *Merde*: Bok.

Bir patlama oldu ve paramparça olan bedeni havada uçarken Avrupalı aydınlar bir kan duşu aldılar.

Şarkıcı ve oyuncu öylesine dehşet içindeydiler ki, yerlerinden kıpırdayamadılar. Gözlerini kaldırıp bayrağa baktılar. Kanla lekelenmişti bayrak. Yeniden dehşete düştüler. Sonra ürkekçe yeniden yukarıya, bayrağa çevirdiler bakışlarını ve dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme belirdi. Garip bir gururla, önceden hiç tanımadıkları bir gururla doluydular; taşıdıkları bayrak kanla kutsanmıştı. Yürüyüşe yeniden katıldılar.

20

Sınırı küçük bir ırmak oluşturuyordu, ama iki metre yüksekliğinde, Taylandlı nişancıları korumak için üzerine boylu boyunca kum torbaları dizilmiş uzun bir duvar ırmağı gözlerden gizliyordu. Duvarda yalnız bir tek noktada, ırmağın iki yakasını birbirine bağlayan köprünün bulunduğu yerde delik vardı. Vietnamlı askerler köprünün öbür tarafında bekliyorlardı, ama son derece iyi gizlendikleri için onlar da görünmüyorlardı. Gene de, biri köprüye adımını attığı an, göze görünmez Vietnamlıların ateş açacakları gün gibi ortadaydı.

Yürüyüşe katılanlar duvarın yanına gittiler ve parmak uçlarında yükseldiler. Franz iki kum torbasının arasındaki açıklıktan bakarak neler olup bittiğini anlamaya çalıştı. Hiçbir şey göremedi. Derken o yere daha çok hakkı olduğunu düşünen bir fotoğrafçı bir dirsek atıp onu kenara itti.

Franz arkasına baktı. Yedi fotoğrafçı tek başına duran bir ağacın muhteşem bir tacı andıran dalları üzerine iri kargalar gibi tünemiş, gözlerini karşı yakaya dikmişlerdi.

O sırada yürüyüşün başını çeken çevirmen kadın büyük bir megafonu dudaklarına götürerek Kmer dilinde öteki tarafa bağırdı: "Bu kişiler doktordur; Kamboçya sınırından

içeriye geçmek için izin istiyorlar, tıbbî yardımda bulunacaklar; hiçbir politik ard düşünceleri yok, tek düşünceleri insanların yaşamını kurtarmak."

Karşı taraftan gelen cevap şaşırtıcı bir sessizlik oldu. Öyle mutlak bir sessizlikti ki bu, herkesin birden cesareti kırıldı. Sadece fotoğraf makineleri, sessizlikte egzotik bir böceğin ötüşüne benzer sesler çıkararak çıtırdamayı sürdürdüler.

Franz birden Büyük Yürüyüş'ün sona ermek üzere olduğu duygusuna kapıldı. Avrupa sessizlik sınırlarıyla çevriliydi ve Büyük Yürüyüş'ün yapıldığı yer gezegenin ortasındaki küçük bir platformdan başka bir yer değildi. Bir zamanlar şevkle, itişe kakışa platforma yanaşan kalabalıklar çoktan çekmiş gitmişti ve Büyük Yürüyüş yalnızlık içinde, seyircisiz yapılıyordu. Evet, dedi Franz kendi kendine, Büyük Yürüyüş dünyanın kayıtsızlığına karşın sürüp gidiyor, ama giderek daha sinirleri yıpratıcı, başdöndürücü oluyor; dün Vietnam'ın Amerikalılar tarafından işgaline karşı, bugün Vietnamlıların Kamboçya'yı işgaline karşı; dün İsrail için, bugün Filistinliler için; dün Küba için, yarın Küba'ya karşı – ve hep Amerika'ya karşı; zaman zaman kıyımlara karşı, zaman zaman başka kıyımlara arka çıkmak üzere; Avrupa hep ileriye doğru yürüyor, yürüyor, hiçbir olayı kaçırmasın, her birine yetişsin diye, adımları hızlandıkça hızlanıyor, öyle ki sonunda Büyük Yürüyüş koşan, dörtnala koşan bir insan sürüsü olacak ve platform da günün birinde tek bir nokta olup çıkana kadar küçülecek, küçülecek.

21

Çevirmen bir kere daha megafona bağırarak meydan okudu. Ve cevap gene sınırsız ve sonsuz derecede kayıtsız bir sessizlik oldu.

Franz dört bir yanına bakındı. Irmağın öte yanındaki ses-

sizlik bir tokat gibi çarpmıştı hepsinin suratlarına. Beyaz bayraklı şarkıcıyla Amerikalı kadın oyuncu bile sarsılmışlar, ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

Birden çakıp sönen bir içgörü anında Franz ne kadar gülünesi olduklarını gördü, ama bu düşünce onu ötekilerden koparmak ya da ironiye boğmak yerine, idam mahkümlarına duyduğumuz türden sonsuz bir sevgiyle doldurdu içini. Evet, Büyük Yürüyüş sona eriyordu, ama Franz'ın ona ihanet etmesi için bir neden miydi bu? Kendi yaşamı da sona ermiyor muydu birlikte? Yürekli doktorlara sınıra kadar eşlik eden bu insanların teşhirciliğiyle alay etmek ona mı kalmıştı? Gösteri yapmayıp da ne yapsınlardı? Seçenekleri mi vardı?

Franz haklıydı. Politik tutukluların bağışlanması için dilekçe hazırlayan Praglı editörü aklıma getirmeden edemiyorum. Dilekçesinin tutuklulara bir yarar sağlamayacağını çok iyi biliyordu. Gerçek amacı tutukluları özgürlüklerine kavuşturmak değildi; hâlâ korkmayan insanların varolduğunu göstermek istiyordu. Onunki de rol yapmaktı. Ama başka seçeneği yoktu. Rol yapmakla eyleme geçmek arasında değildi seçimi. Seçimi rol yapmakla hiç eyleme geçememek arasındaydı. İnsanların rol yapmaya *lanetlendikleri* durumlar vardır. Suskun bir güçle (ırmağın karşı kıyısındaki suskun güçle, duvardaki suskun mikrofonlara dönüşen polisle) girişilen kavga bir orduya saldıran tiyatro kumpanyalarının kavgasıdır.

Franz, Sorbonne'lu arkadaşının yumruğunu kaldırıp öte taraftaki sessizliğe gözdağı vermesini seyretti.

22

Çevirmen üçüncü kere megafona bağırarak meydan okudu.

Aldığı cevabın yine sessizlik olması Franz'ın bunaltısını öfkeye çevirdi. Şurada, Tayland'ı Kamboçya'ya bağlayan köprünün birkaç adım ötesinde durmuş, içinde köprüye

koşmak, göklere insanın kanını donduran küfürler yağdırmak ve makineli ateşi takırtıları arasında ölmek için dayanılmaz bir istek duyuyordu.

Franz'ın ansızın duyduğu bu istek bize bir şey hatırlatıyor; evet, Stalin'in oğlunu; o da, insan varoluşunun kutuplarının birbirlerine değecek kadar yakınlaşmalarını, yüce ile sefil, melek ile sinek, Tanrı ile bok arasında bir fark kalmadığını görmeye dayanamayınca dikenli teller üzerinde, elektriğe kapılarak ölmeye koşmuştu.

Franz, Büyük Yürüyüş'ün görkeminin yürüyüşçülerinin gülünç kendini beğenmişliklerine eşit olduğuna, Avrupa tarihinin şanlı gürültüsünün sonsuz sessizlikte kaybolup gittiğine, artık tarih ile sessizlik arasında hiçbir fark kalmadığına inanmak istemiyordu. Teraziye kendi yaşamını koymak geldi içinden, Büyük Yürüyüş'ün boktan daha ağır çektiğini kanıtlamak istiyordu.

Ama insanoğlu böyle bir şeyi kanıtlayamaz. Terazinin bir kefesinde bok duruyordu; ötekisinde, Stalin'in oğlu yatıyordu bütün ağırlığıyla. Ve terazi kıpırdamıyordu.

Kendini vurdurtmak yerine, Franz sadece başını öne eğmekle yetindi ve ötekilerle birlikte, tek sıra halinde otobüslere geri döndü.

23

Hepimizin, bakışlarını üzerimize dikecek birilerine gereksinimimiz var. Hangi tür bakışlar altında yaşamak istediğimize göre dört kategoriye ayrılabiliriz.

İlk kategori sayısız anonim gözü, başka bir deyişle, kamuoyunun gözlerini özlüyor. Alman şarkıcının, Amerikalı kadın oyuncunun, hatta uzun boylu, büyük çeneli, hafifçe kamburunu çıkararak yürüyen editörün durumunda bile bu böyle. Editör okurlarına alışmıştı, günün birinde Ruslar gazetesini

yasaklayınca sudan çıkmış balığa döndü. O tanımadığı gözlerin yerini hiçbir şey tutamazdı. Boğulacağını sandı. Sonra bir gün sürekli olarak izlendiğini, konuşmalarının dinlendiğini ve sokakta gizlice fotoğrafının çekildiğini fark etti. Birden anonim gözler buldu üzerinde; oh, yeniden nefes alabiliyordu artık! Duvardaki mikrofona teatral söylevler çekmeye başladı. Kaybettiği okuyucu kitlesini poliste bulmuştu.

İkinci kategori bir sürü tanıdık göz tarafından seyredilmek için dirimsel bir gereksinim duyan insanların oluşturduğu kategoridir. Bunlar kokteyl partilerle yemeklerin yorulmaz ev sahipleridir. Seyircilerini kaybettiklerinde yaşam odalarında ışıkların söndüğü duygusuna kapılan birinci kategoridekilerden daha mutludurlar. (Ki bu, birinci kategoridekilerin başına er geç gelir.) İkinci kategoridekiler gereksindikleri gözleri her zaman bir yerlerden bulup çıkarırlar. Marie-Claude ve kızı ikinci kategoridendirler.

Bir de üçüncü kategori var; sürekli sevdikleri insanın gözü önünde olmak isteyenlerin oluşturduğu kategori. Onların durumu birinci kategoridekilerin durumu kadar tehlikelidir. Bir gün sevdiklerinin gözleri kapanacak ve oda kararacaktır.

Ve son olarak da dördüncü ve en ender görülen kategori, varolmayan kişilerin düşsel gözlerinde yaşayanların oluşturduğu kategori var. Bunlar düşçülerdir. Franz, örneğin. Sadece Sabina için Kamboçya sınırına kadar gitti. Otobüs Tayland yollarında sarsıla sarsıla ilerlerken Franz, Sabina'nın kendisine dikilmiş dalgın bakışlarını üzerinde hissediyordu.

Tomas'ın oğlu da aynı kategoridendir. Ona Simon diyelim. (Babasınınki gibi İncil'den alınma bir ad taşıdığına sevinecektir.) Onun özlediği gözler Tomas'ınkiler. Dilekçe kampanyasına karıştığı için üniversiteden atıldı. Çıktığı kız bir köy papazının yeğeniydi. Onunla evlendi, ortaklaşmacı bir çiftlikte traktör sürücüsü, hiç aksatmadan kiliseye giden bir Katolik ve baba oldu. Tomas'ın da köyde yaşadığını öğ-

renince, içini bir sevinç kapladı; kader yaşamlarını simetrik kılmıştı! Bu ona Tomas'a mektup yazma cesaretini verdi. Ondan cevap istemiyordu. Babasından yalnızca gözlerini yaşamına dikmesini istiyordu.

24

Franz ve Simon bu romanın düşçüleri. Franz'ın tersine, Simon annesini hiçbir zaman sevmedi. Çocukluğundan beri babasını aradı. Babasının kendi doğumundan öncesine rastlayan bir haksızlığın kurbanı olduğunu, bunun da kendisine yaptığı haksızlığı açıklayabileceğini düşündü hep. Babasına hiçbir zaman kızmadı, çünkü onu sürekli kötüleyen annesiyle saf birliği etmek istemiyordu.

On sekiz yaşına, liseyi bitirinceye kadar annesiyle birlikte oturdu; sonra Prag'a üniversiteye gitti. O sırada Tomas cam siliyordu. Simon babasıyla kazara karşılaşabilmek için çoğu kere saatlerce fırsat kolladı. Ama Tomas hiçbir zaman durup onunla konuşmadı.

Kocaman çeneli eski editörle işbirliği etmesinin tek nedeni, editörün kaderinin Tomas'a babasınınkini hatırlatmasıydı. Editör, Tomas'ın adını bile duymamıştı. Oedipus yazısı çoktan unutulmuştu. Ona yazıdan söz eden ve Tomas'tan dilekçe için imza istemesini söyleyen Simon'du. Editör "olur" dediyse, bunu sırf oğlana iyilik olsun diye yaptı, çünkü onu seviyordu.

Babasıyla tanıştığı günü düşündükçe, kapıldığı sahne korkusundan utanç duyuyordu Simon. Babası onu sevmiş olamazdı. Oysa kendisi babasını sevdi. Söylediği her bir sözü hatırlıyordu ve zaman geçtikçe söylediği her şeyin ne kadar doğru olduğunu anladı. Onu en çok etkileyen de "Ne yaptıklarını bilmeyen insanları cezalandırmak barbarlıktır" cümlesiydi. Kız arkadaşının amcası eline bir İncil tutuştur-

duğunda, özellikle İsa'nın şu sözleri dikkatini çekti: "Bağışla onları, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar." Babasının inançsız olduğunu biliyordu, ama iki cümle arasındaki benzerlikte gizli bir işaret gördü; babası seçtiği yolu onaylıyordu.

Taşrada geçen aşağı yukarı üçüncü yılında Tomas'tan gelip kendisini ziyaret etmesini isteyen bir mektup aldı. Buluşmaları dostça oldu. Simon sakindi ve hiç kekelemedi. Birbirlerini çok iyi anlamadıklarını fark etmedi bile büyük olasılıkla. Dört ay kadar sonra, Tomas'la karısının bir kamyon altında ezildiklerini bildiren telgrafı aldı.

Gene o sıralarda, bir zamanlar babasının sevgilisi olmuş, Fransa'da yaşayan bir kadının varlığını öğrendi. Adresini buldu. Yaşamını izleyen düşsel bir göze şiddetle gereksinim duyduğu için, ona uzun uzun mektuplar yazacaktı.

25

Sabina zavallı köylü mektup arkadaşından yaşamının sonuna kadar mektup almaya devam etti. Yurduna olan ilgisi giderek daha çok azaldığı için çoğunu okumadan bir kenara attı.

Yaşlı adam öldü ve Sabina, Kaliforniya'ya taşındı. Doğduğu ülkeden daha uzağa, daha batıya.

Resimlerini satmakta zorluk çekmiyor ve Amerika'yı seviyordu. Ama sadece yüzeyde. Yüzeyin altındaki her şey ona yabancıydı. Derinde, aşağıda, ne büyükbaba vardı ne de amca. Kendini bir mezara kapayıp Amerikan toprağına gömülmekten korkuyordu.

Derken bir gün cesedinin yakılmasını ve küllerinin rüzgâra savrulmasını isteyen bir vasiyetname hazırladı. Tereza'yla Tomas ağırlık burcunda ölmüşlerdi. Sabina hafiflik burcunda ölmek istiyordu. Havadan daha hafif olacaktı. Parmenides'in diyeceği gibi, eksi artıya çevrilecekti.

26

Otobüs Bangkok'taki otelin önünde durdu. Artık hiç kimsenin içinden toplantı yapmak gelmiyordu. İnsanlar gruplar halinde çevreyi gezmek üzere dağıldılar; bazıları tapınaklara, bazıları kerhanelere yollandı. Franz'ın Sorbonne'dan arkadaşı geceyi birlikte geçirmelerini önerdi, ama Franz yalnız kalmayı yeğledi.

Kendini sokaklara vurduğunda hava hemen hemen kararmıştı. Hep Sabina'yı düşünüp duruyor, onun gözlerini üzerinde hissediyordu. Onun o dalgın bakışını ne zaman üzerinde bulsa, kendinden kuşkuya düşüyordu: Sabina'nın ne düşündüğünü hiçbir zaman tam anlamıyla bilememişti. Şimdi onu rahatsız da ediyordu bunu düşünmek. Onunla alay ediyor olmasındı? Yarattığı Sabina dinini aptalca mı buluyordu? Artık büyümesi ve kendisini tümüyle ona kendi eliyle yolladığı genç sevgilisine adaması gerektiğini söylemek istiyor olabilir miydi?

Kocaman yuvarlak gözlüklü yüzü gözünün önüne getirince, birden öğrenci sevgilisiyle ne kadar mutlu olduğunu anladı. Birden Kamboçya girişimi ona anlamsız, gülünç göründü. Neden gelmişti? Ancak şimdi anlamıştı nedenini. Gerçek yaşamının, tek ve gerçek yaşamının ne Sabina ne de yürüyüşler, sadece ve sadece gözlüklü kız olduğunu kuşkuya yer bırakmamacasına keşfetmek üzere gelmişti. Gerçeğin düşten öte, çok daha öte bir şey olduğunu bulup çıkarmak için gelmişti!

O sırada yarı karanlığın içinden bir gölge belirdi ve ona anlamadığı bir dilde bir şeyler söyledi. Yoluna çıkan adama şaşkın, ama anlayışlı bir bakışla baktı. Adam eğildi, gülümsedi ve acele acele ağzının içinde bir şeyler geveledi. Ne söylemeye çalışıyordu? Onu bir yere çağırıyor gibiydi. Adam Franz'ın elini tuttu ve onu bir yere doğru sürüklemeye

ye başladı. Franz birinin yardımına gereksinim duyduğuna karar verdi. Belki de bunca yolu aşıp buralara gelmesinin anlamı *vardı gerçekten de*. Birisinin yardımına çağırılmıyor muydu?

Birden birincinin yanında iki adam daha belirdi ve bunlardan biri ondan İngilizce olarak parasını istedi.

O anda gözlüklü kız Franz'ın düşüncelerinden silindi gitti, Sabina gözlerini dikti üzerine; yüce yazgısıyla düşsel Sabina; Franz'a kendini ufacık hissettiren Sabina. Şimşekler çakan gözleri, öfkeli ve hoşnutsuz bakışlarıyla Franz'ı delip geçiyordu. Gene mi oyuna gelmişti? Biri budalaca iyiliğini gene mi sömürmüştü?

Yenine yapışan adamdan çekti kurtardı kolunu. Sabina'nın her zaman gücüne hayran kaldığı geldi aklına. Öteki adamlardan birinin ona karşı kaldırmak üzere olduğu kola sıkıca yapıştı ve kusursuz bir judo hamlesiyle adamı sırtından geriye fırlattı.

İşte şimdi kendinden hoşnuttu, Sabina'nın gözleri hâlâ üzerindeydi. Sabina bir daha Franz'ın utanılacak bir duruma düştüğünü görmeyecekti! Bir daha hiç geri çekildiğini görmeyecekti! Franz yumuşak ve duygusal olmayı bırakmıştı artık!

Bu adamlardan tadını çıkara çıkara nefret ediyordu neredeyse. Franz'la, Franz'ın saflığıyla alay ettiklerini sanmışlardı ha! Omuzlarını hafifçe kısmış, gözleri öteki iki adam arasında gidip gelerek ayakta duruyordu. Birden, başına ağır bir şey indi ve o an ikiye büküldü. Bir yere götürülmekte olduğunu hayal meyal seziyordu. Sonra boşluğa fırlatıldı ve düşmeye başladığını hissetti. Şiddetli bir çatırtı, sonra bilincini kaybetti.

Cenevre'de bir hastanede açtı gözlerini. Marie-Claude yatağının üzerine eğilmişti. Ona burada olmaya hakkı olmadığını söylemek istedi Franz. Hemen gözlüklü kızı çağırmalarını istiyordu. Bütün düşünceler onunla birlikteydi. Yanın-

da ondan başkasını görmeye katlanamayacağını haykırmak istedi. Ama konuşamadığını dehşet içinde fark etti. Gözlerini kaldırıp sonsuz bir nefretle baktı Marie-Claude'a, kaçıp kurtulmak istedi. Ama bedenini kıpırdatamıyordu. Başını, belki onu? Hayır, başını bile oynatamıyordu. Onu görmemek için gözlerini kapadı.

27

Sonunda, ölümünde karısının olmuştu Franz. Eskiden olmadığı kadar ona aitti artık. Marie-Claude gereken her şeyi ayarladı; cenazeyi düzenledi, ölüm haberlerini yolladı, çelenkleri satın aldı ve siyah bir giysi yaptırdı – bir gelinlik, aslında. Evet, bir kocanın cenazesi karısının gerçek düğünüdür! Yaşam boyu süren didinip uğraşmalarının zirvesi! Bütün çektiklerinin ödülü!

Rahip bunu çok iyi anladı. Cenaze vaazı birçok sınava göğüs gererek, ebediyete göçen kişi için bir huzur kaynağı olan eşinin sevgisi üzerineydi; son günlerinde Franz da bu kaynağa dönmüştü zaten. Marie-Claude'un mezarın başında konuşmasını istediği Franz'ın meslektaşı da öncelikle ebediyete göçenin yürekli eşinden söz etti.

Arkada bir yerde, bir arkadaşına yaslanmış duruyordu koca gözlüklü kız. Aldığı onca hapla, bastırılan hıçkırıkların birleşmesi sonucunda, daha tören sona ermeden bir kasılma nöbeti geldi üzerine. Midesini tutarak öne doğru devrildi, arkadaşı onu mezarlıktan götürmek zorunda kaldı.

28

Ortaklaşmacı çiftiğin yöneticisinden telgrafı alır almaz, motosikletine atladı. Geldiğinde cenazeyi kaldıracak kadar zaman vardı. Mezartaşının üzerinde babasının adının altına

seçtiği yazı şöyleydi: TANRININ CENNETİNİ YERYÜZÜNDE İSTEDİ.

Babasının bunu bu sözcüklerle söylemeyeceğini biliyordu, ama bu sözcüklerin babasının düşündüklerini dile getirdiğinden emindi. Tanrının krallığı adalet demektir. Tomas adaletin egemen olacağı bir dünya özlemişti. Babasının yaşamını kendi sözcükleriyle dile getirmeye hakkı yok muydu Simon'un? Vardı elbette: Bütün vârisler ta dünyanın kurulduğundan beri sahip olmamışlar mıdır bu hakka?

Franz'ın mezarının üzerindeki taşı süsleyen yazı NİCE DOLAŞMALARDAN SONRA DÖNDÜ idi. Dinî anlamda yorumlanabilir bu sözler: Dolaşmalar dünyadaki varoluşumuz, dönüş ise Tanrı'nın kucağına dönüşümüzdür. Ama işin aslını bilenler bunun son derece din dışı bir anlamı da olduğunu biliyorlardı. Gerçekten de Marie-Claude'un ağzından bundan başka laf çıkmıyordu: Franz, sevgili, tatlı Franz! Orta yaş bunalımını atlatamadı işte! Ya onu ağına düşüren o acınası kızcağız! Güzel bile değildi. (Arkasına sığındığı o kocaman gözlükleri gördünüz mü?) Ellisine merdiven dayadılar mı kız genç olsun da ne olursa olsun. (Hepimiz bilmez miyiz!) Bir tek karısı bilir nasıl acı çektiğini! Katışıksız bir ahlâk acısıydı çektiği! Çünkü aslında, özünde Franz iyi yürekli, ahlâklı bir adamdı. Asya'daki –adı her neyse– o yere yaptığı o çılgın, umarsız yolculuğu başka nasıl açıklayabilirsin? Ölümü bulmaya gitti oraya. Evet, Marie-Claude bunun gerçek olduğuna yüzde yüz inanmıştı: Franz bile isteyerek ölümü seçmişti. Son günlerinde, ölüm döşeğindeyken, artık yalan söylemesine gerek kalmadığı sırada bir tek Marie-Claude'u istemişti yanında! Konuşamıyordu ama nasıl da teşekkür etmişti ona bakışlarıyla! Gözlerini ona dikmiş, bağışlanması için yalvarmıştı. O da bağışlamıştı Franz'ı.

29

Kamboçya'nın ölen halkından ne kaldı geriye?

Asyalı bir çocuğu kucağına almış bir Amerikalı kadın oyuncu fotoğrafı.

Tomas'tan ne kaldı geriye?

TANRININ CENNETİNİ YERYÜZÜNDE İSTEDİ diyen bir mezar yazısı.

Beethoven'den ne kaldı?

Bir kaş çatış, olmayacak bir saç yelesi ve *"Es muss sein!"* diyen kasvetli bir ses.

Franz'dan ne kaldı geriye?

UZUN DOLAŞMALARDAN SONRA DÖNDÜ diyen bir mezar yazısı.

Böyle uzar gider bu liste. Unutulup gitmeden önce *kitsch*'e dönüştürecekler hepimizi. Varolma ve unutuluş arasındaki durak *kitsch*'tir.

VII

KARENİN'İN GÜLÜMSEYİŞİ

1

Pencere sık elma ağaçlarının çarpık gövdeleriyle dolu bir yamaca bakıyordu. Yamacın üzerindeki görünüm korularla kesiliyor, tepelerin oluşturduğu eğri de ötelere doğru uzanıyordu. Akşama doğru, beyaz bir ay solgun göğe doğru seğirttiğinde, Tereza gidip eşikte dururdu. Henüz kararmamış gökyüzünde asılı duran yuvarlak, sabah söndürmeyi unuttukları bir lamba, gün boyu ölü odasında yanmış bir lamba gibi görünürdü göze.

Yamacın üzerinde yetişen elma ağaçlarından bir tanesi bile nasıl kök saldığı yerden ayrılamazsa, Tereza'yla Tomas da köyden ayrılamazlardı. Kente göçen bir çiftçiden küçücük bir kulübeyle bahçe satın alabilmek için arabalarını, televizyonlarını ve radyolarını satmışlardı.

Köyde yaşamak onlara açık olan tek kaçış yoluydu, çünkü; yalnızca köyde sürekli bir insan azlığı ve yaşanacak yer çokluğu vardı. Gidip tarlalarda ya da korularda yaşamaya gönüllü olanların politik geçmişlerini araştırmaya kalkışmıyordu kimse; hiç kimse kıskanmıyordu onları.

Tereza kentten, kendisine sarkıntılık eden sarhoş bar gediklilerinden, Tomas'ın saçlarına apışaralarının kokusunu bırakan adsız sansız kadınlardan kurtulduğu için mutluydu. Polis peşlerini bırakmıştı, mühendisle aralarında geçen olay Petrin Tepesi'ndeki sahneyle öylesine karışmıştı ki, Tereza hangisinin rüya hangisinin gerçek olduğunu bilemiyordu artık. (Mühendis gerçekten de gizli polisten miydi? Belki öyleydi, belki de değil. Garsoniyer kullanan, yattıkları kadının yüzüne bir daha bakmayan adamlar ender görülen şeyler değildi.)

Neyse, Tereza mutluydu ve en sonunda hedefine ulaşmış sayıyordu kendini; Tomas'la birlikte, yalnızdılar. Yalnız mı? Daha açık konuşayım: "Yalnız" yaşamak bütün eski dost ve tanıdıklarıyla bağı koparmak, yaşamlarını bir kurdele gibi ikiye bölmek demekti; neyse ki birlikte çalıştıkları köylülerin yanında çok rahattılar, bazen onlara gidip geldikleri bile oluyordu.

Sokaklarına Rus adları verilmiş kaplıca kentinde yerel ortaklaşmacı çiftliğin başkanıyla karşılaştıkları o gün, Tereza kökü okuduğu kitaplarda ya da atalarından aklında kalanlarda olan bir köy yaşamı resmi oluşturmuştu zihninde. Bu uyumlu bir dünyaydı; herkes, ortak ilgileri ve rutini olan büyük bir aile halinde birarada yaşıyordu: Pazarları kilise, erkeklerin kadınlardan uzaklaşıp kendi başlarına kalabilecekleri bir meyhane ve burada bir salonda cumartesileri çalan bir bando mızıka eşliğinde dans eden köylüler.

Oysa komünist yönetimde köy yaşamı çağlar boyu süregelen modeli izlemiyordu artık. Kilise komşu köydeydi ve hiç kimse gitmiyordu; meyhane büro odalarına dönüştürülmüştü, erkeklerin gidip içki içecekleri, gençlerin dans edecekleri bir yer yoktu. Dinî bayram kutlamak yasaktı ve bunların yerini tutan din dışı bayramlara da kimsenin aldırdığı yoktu. En yakın sinema on beş mil ötede bir kentteydi.

Öyle bir gürültü, bağırış çağırış ya da tatlı sohbetlerle dolu bir günün sonunda herkes dört duvar arasına kapanır, çevrelerine soğuk bir esinti gibi zevksizlik üfleyen çağdaş mobilyaların arasında cafcaflı televizyon ekranına gözlerini dikip bakarlardı. Akşam yemeğinden önce iki çift laf etmek üzere uğramanın dışında birbirlerine gidip gelmezlerdi. Hepsi kente taşınmayı düşlerdi. Köy, yaşamlarına en ufak bir ilginçlik bile katamıyordu.

Devletin taşrada gücünü kaybetmesi belki de hiç kimsenin orada yerleşmek istemeyişindendi. Toprağına sahip olmayan ve artık sadece toprağı işleyen işçi durumundaki çiftçi ne yöreye ne de işine bağlanır; kaybedecek, korkacak bir şeyi yoktur. Bu tepkisizlik sonucunda, kırsal kesim bir nebzeden epey fazla bir özgürlük ve başına buyrukluk kazanmıştı. Ortaklaşmacı çiftliğin başkanı dışarıdan getirilmiyordu (kentteki bütün yüksek düzeydeki yöneticiler böyle atanıyordu); köylüler tarafından kendi aralarından seçiliyordu.

Herkes çekip gitmek istediği için, Tereza'yla Tomas orada ayrıcalıklı bir durumdaydılar; isteyerek gelmişlerdi. Öteki köylüler ellerine geçen her fırsatı çevredeki kent ve kasabaları gezip görmek için kullanırken, Tereza ve Tomas oldukları yerde kalmaktan hoşnuttular, bu da köylüleri, köylülerin birbirlerini tanıdıklarından daha iyi tanımalarına yarıyordu.

Ortaklaşmacı çiftliğin başkanıyla yakın dostluk kurmuşlardı. Karısı, çocukları ve köpek gibi eğittiği bir domuzu vardı. Domuzun adı Mefisto'ydu ve köyün gururu, tek eğlencesiydi. Sahibi çağırdı mı koşardı, her zaman temiz ve pembeydi; uzun ökçeli ayakkabılar giymiş geniş kalçalı bir kadın gibi iki ayağı üzerine kalkar, ortalıkta gezinirdi.

Karenin, Mefisto'yu ilk gördüğünde çok sinirlenmiş, uzun bir süre koklaya koklaya çevresinde dolanmıştı. Ama

çok geçmeden, onunla köyün köpeklerine yeğ tutacak kadar dost olmuştu. Gerçekten de, köyün köpeklerine şu kadarcık saygısı yoktu; hepsi de köpek kulübelerine zincirlenmiş budalaca, gözle görünür bir nedeni olmayan havlamalarını bir an bile kesmeyen hayranlardı. Karenin başkasına benzememenin, kendi türünün teki olmanın değerini doğru anlamıştı, domuzla kurduğu dostluğa çok önem verdiğini hiç duraksamadan söyleyebilirim.

Başkan eski cerraha yardımcı olmaktan ötürü mutluydu, ama daha fazlasını yapamadığı için de üzülüyordu.

Tomas çiftlik işlerini tarlalara taşıyan ve tarım aletlerini getirip götüren kamyonun sürücülüğünü yapıyordu.

Ortaklaşmacı çiftliğin kırk danalık küçük bir ağılı, bir de dört ineklik geniş bir ağılı vardı. Tereza hayvanlara bakmakla ve onları günde iki kere otlatmakla görevliydi. Yakınlardaki, ulaşımı daha kolay çayırların otu er ya da geç biçileceğinden, Tereza sürüsünü otlatmak için çevredeki tepelere götürmek zorundaydı; yavaş yavaş, giderek daha dışarıya açılmış, sonunda çevredeki bütün çayırlık alanı dolaşmıştı. Küçük kentte geçen genç kızlığında olduğu gibi elinden kitap düşmüyordu, o günkü çayırına vardığı an açıp okuyordu kitabını.

Yanında hep Karenin oluyordu. Çok başına buyruk olup da sürüden ayrılmaya kalkışan danalara havlamayı öğrenmişti; bunu büyük bir cakayla yapıyordu. Üçünün içinde en mutluları oydu. Çalarsaatlik görevi hiçbir zaman burada olduğu kadar saygı görmemişti. Köy, zamanın rastgele kullanılacağı yer değildi: Tereza'yla Tomas'ın yaşadıkları zaman Karenin'in zamanının düzenliliğine giderek daha çok yaklaşmıştı.

Bir gün öğle yemeğinden sonra (arada ikisinin de boş bir saatleri oluyordu) kulübenin arkasındaki yamaçta Karenin'le birlikte gezmeye çıktılar.

"Koşuşunu beğenmiyorum," dedi Tereza.

Karenin'in arka ayaklarından biri topallıyordu. Tomas eğildi ve dikkatle yokladı hayvanın ayağını. Dize yakın yerde eline küçük bir sertlik geldi.

Ertesi gün, onu kamyonun ön koltuğuna oturttu ve gündelik seferlerini yaparken yörenin veterinerinin oturduğu komşu köye götürdü. Bir hafta sonra, bir kere daha gitti veterinere. Eve Karenin'in kanser olduğu haberiyle döndü.

Üç gün sonra, yanında veteriner olduğu halde Tomas kendisi ameliyat etti hayvanı. Tomas eve getirdiğinde Karenin henüz narkozun etkisinden kurtulmamıştı. Yataklarının yanındaki kilimin üzerinde gözleri açık olarak yattı, ağlar gibi sesler çıkardı durdu. Kalçası tıraş edilmişti, bıçak izi ve dikiş yerleri acınacak biçimde gözler önündeydi.

Sonunda ayağa kalkmaya çalıştı. Kalkamadı.

Tereza onun bir daha hiç yürüyemeyeceğini düşününce dehşete kapıldı.

"Kaygılanma," dedi Tomas. "Hâlâ narkozun etkisi altında."

Tereza onu yerden kaldırmaya çalışınca, Karenin ısırır gibi yaptı. İlk defa Tereza'yı ısırmaya kalkışıyordu.

"Kim olduğunu bilmiyor," dedi Tomas. "Seni tanımıyor."

Kaldırıp yatağa koydular, o da onlar gibi hemen uykuya daldı.

O sabah saat üçte, birden onları uyandırdı. Karenin, kuyruğunu sallıyor, üzerlerine tırmanıyor, onlara sokuluyor, sürünüyor, sanki bir türlü doyamıyordu.

Onları ilk defa olarak uyandırıyordu üstelik de! Üzerlerine sıçramadan önce her zaman birinden birisini uyanmasını beklerdi.

Ama işte geceyarısı ayıldığında tutamamıştı kendini. Geriye doğru ne yollar katettiğini kim bilebilir? Hangi hortlaklarla savaştığını? Artık evde sevdikleriyle birlikte olduğuna göre, bu büyük sevinci, dönüş ve yeniden doğuş sevincini paylaşmak istiyordu.

9

Yaradılış Kitabı'nın en başında bize Tanrı'nın insanoğlunu balıklar, kuşlar ve tüm yaratıklar üzerinde egemenlik kursun diye yarattığı söylenir. Yaradılış Kitabı'nı yazan insandı elbette, at değil. Tanrı'nın insana hayvanlar üzerinde egemenlik kurma iznini verip vermediği pek belli değil. Daha akla yakın olanı, insanın inekle at üzerinde kurduğu egemenliği kutsasın diye Tanrı'yı yaratmış olması. Evet, bir geyiği ya da ineği öldürme hakkı insanoğlunun üzerinde görüş birliğine vardığı tek şey, en kanlı savaşlar sırasında bile.

Bu hakkı verili saymamızın nedeni hiyerarşinin en tepesinde olmamız. Ama hele oyuna üçüncü kişi girsin –kendisine Tanrı tarafından, "bütün öteki yıldızlardaki yaratıklar üzerinde egemenlik kuracaksın" denen, başka gezegenden bir yaratık– Yaradılış Kitabı'nı elde bir saymamız o an imkânsızlaşır. Bir Marslının arabasına koşulan ya da Samanyolu sakinleri tarafından şişte kızartılan bir insanoğlu belki tabağındaki dana pirzolasını hatırlar da, inekten (çok geç olarak!) özür diler.

Danalarıyla birlikte, onlar önde o arkada yürürlerken, Tereza hep disipline başvurmak zorunda kalıyordu, çünkü inek yavruları çok oyuncudurlar, tarlalara kaçmayı çok severler. Karenin ona arkadaşlık ediyordu. İki yıldır her gün, Tereza'yla otlağa gidiyordu Karenin. Danalara göz açtırmamaya, onlara havlamaya, otorite göstermeye bayılıyordu. (Tanrısı ona inekler üzerinde egemenlik kurma iznini vermişti, bundan çok gurur duyuyordu.) Oysa bugün, yürümekte büyük zorluk çekiyor, üç bacağı üzerinde hoplaya hoplaya ilerliyordu; dördüncüsünün üzerinde yara vardı ve yara işliyordu. Tereza sık sık eğilip, onun sırtını okşuyordu. Ameliyattan iki hafta sonra, kanserin yayılmaya başladığı kesinleşmişti. Karenin daha da, daha da kötüleyecekti.

Yollarının üzerinde, ayağında lastik çizmelerle acele acele inek ağılına giden bir komşu kadınla karşılaştılar. Kadın duraladı ve "Köpeğin nesi var? Topallıyor," diye sordu. "Kanserli," dedi Tereza, "Umut yok," dedi ve boğazına tıkanan yumru onu daha fazla konuşmaktan alıkoydu. Kadın, Tereza'nın gözündeki yaşları fark etti; neredeyse sinirlenmişti: "Aman Tanrım! Bir köpek için hüngür hüngür ağlayacak değilsin herhalde!" Kötülük olsun diye söylemiyordu; iyi kadındı, sadece Tereza'yı avutmak istiyordu. Tereza anladı, her bir tavşanı kendisinin Karenin'i sevdiği kadar sevseler, köylülerin hiçbir hayvanı öldüremeyeceklerini ve hayvanlarıyla birlikte açlıktan öleceklerini anlayabilecek kadar uzun süredir köyde yaşıyordu. Gene de kadının sözleri ona hiç de dostça gelmedi. "Anlıyorum," dedi hiç karşı çıkmadan. Ama çabucak arkasını döndü, kendi yoluna gitti. Köpeğine duyduğu sevgi onu insanlardan koparıyor, yalıtıyor duygusu içindeydi. Hüzünlü bir gülümsemeyle, bu sevgiyi bir gönül serüveninden daha büyük bir dikkatle saklaması gerektiğini düşündü. Birinin köpek sevmesi düşüncesi insanları öfkelendirir. Oysa komşu kadın Tereza'nın Tomas'ı aldattığını bilse, Tereza'nın sırtına gizli bir dayanışmanın işareti olarak şakacıktan bir şaplak indirirdi.

Ne olursa olsun; Tereza yoluna devam etti ve danaların birbirine sürtünmesini seyrederken onların ne kadar sevimli hayvanlar olduklarını geçirdi aklından. Bu sakin, içten pazarlıksız ve bazen çocuklar kadar oyuncu hayvanlar, on dört yaşındaymış gibi yapan şişko elliliklere benziyorlardı. İneklerin birbirleriyle oynamasını seyretmekten daha dokunaklı bir şey olamaz. Tereza onların bu oynaşmalarından zevk alıyor ve insanın inek üzerindeki asalaklığının, bağırsak kurdunun insan üzerindeki asalaklığından daha fazla olduğunu düşünüyordu (köyde geçirdiği iki yıl boyunca tekrar tekrar aklına gelen bir düşünceydi bu); sülük gibi

emdik bitirdik işkembelerini. İnsandışı varlıklar, "inek asalağı insan" diye tanımlıyorlardı herhalde zooloji kitaplarında insanı.

Bizler bu tanımı şaka olarak alıp, hoşgörülü bir kahkahayla bir yana bırakabiliriz. Ama Tereza ciddiye aldığına göre, demek ki kendini sallantılı konumda görüyordu; düşünceleri tehlikeliydi, onu öteki insanlardan uzaklaştırıyordu. Yaradılış Kitabı, Tanrı'rının insanlara hayvanlar üzerinde egemenlik verdiğini söylüyor, ama bunu O'nun hayvanları insanlara emanet ettiği biçimde de yorumlayabiliriz pekâlâ. İnsan gezegenin efendisi değil, sadece yöneticisiydi ve sonuçta yalnızca gezegenin yönetiminden sorumluydu. Descartes önemli bir adım attı; insanı *"maitre et proprietaire de la nature"* (doğanın efendisi ve sahibi) yaptı. Hiç kuşkusuz bu adımla hayvanların ruhu olduğunu kesinkes reddedenin o olması arasında da derin bir bağ var. İnsan efendi ve sahiptir, diyor, Descartes, hayvansa sadece bir otomat, hareket eden bir makine, bir *machina animata.* Hayvan yakındığında, bu yakınma değildir; sadece kötü çalışan bir makinenin hırıldamasıdır. Bir vagon tekerleği gıcırdadığında, vagon acı çekiyor anlamına gelmez bu; sadece tekerleğin yağlanması gerekmektedir. Demek ki, laboratuvarda canlı canlı kesilen bir köpeğe üzülmek için neden yoktur.

Danalar otlarken, Tereza bir ağaç kökünün üzerine oturmuş, yanıbaşındaki Karenin de başını onun kucağına yatırmıştı. On yıl kadar önce gazetede rastladığı iki satırlık haberi hatırladı birdenbire; Rusya'da bir kentte bütün köpekler resmî izin olmaksızın, tek bir tane kalmamacasına vurulmuşlardı. Ülkesinin iri yarı komşusunun yalın dehşetini ilk olarak Tereza'nın kafasına dank ettiren bu gösterişsiz ve görünürde önemsiz küçük yazı olmuştu.

Bu küçük yazı gelecekte olacakların habercisiydi. Rus işgalini izleyen ilk yıllar henüz terör yönetimi olarak nitelen-

dirilemezdi. Hemen hemen hiç kimse işgal yönetimiyle uzlaşma içinde olmadığından, Ruslar birkaç kuraldışı kişiyi bulup çıkarmak ve onlara ite kaka güç vermek zorundaydılar: Ama bu kişileri nereden bulacaklardı? Komünizme ve Rusya'ya duyulan inanç tümüyle ölmüştü. Böyle olunca da kendilerini yaşamdan alacaklı sanan, beyinlerinde bir intikam taşıyan kişileri bulup çıkardılar. Derken bunların saldırganlıklarını odaklamak, geliştirmek ve canlı tutmak, üzerinde alıştırma yapabilecekleri geçici bir hedef bulmak sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Seçtikleri hedef hayvanlardı.

Birdenbire gazetelerde yazı dizileri ya da örneğin kent sınırları içindeki bütün güvercinlerin yokedilmesini isteyen örgütlenmiş okur mektupları görülmeye başlandı. Ve güvercinler yokedildi. Ama asıl nefret köpeklere yönelikti. İnsanlar işgal felaketini hâlâ atlatabilmiş değillerdi, ama radyo, televizyon ve basın bir köpektir tutturmuş gidiyorlardı; nasıl sokaklarımızı ve parklarımızı kirletiyorlar, çocuklarımızın sağlığına kastediyorlar, bir işe yaramadıkları halde yine de beslenmemeleri gerekiyor vb. vb. Öyle cinneti andıran bir çıngardı ki çıkan, Tereza gözü dönmüş kalabalığın Karenin'e bir zarar vermesinden korktu. Ancak bir yıl sonra biriken kin (o zamana kadar talim olsun diye hayvanlara yöneltilmişti), gerçek hedefini buldu: İnsanlar. İnsanlar işlerinden alınmaya, tutuklanmaya, yargılanmaya başladılar. Hayvanlar sonunda rahat nefes alabildiler.

Tereza, Karenin'in hiç kıpırdamaksızın kucağında yatan başını okşayadururken, aklından şuna benzer bir şeyler geçti: İnsanın insan kardeşine iyi davranmasında öyle çok erdemli bir yan yok. Öteki köylülere iyi davranması gerekiyordu, yoksa orada yaşayamazdı. Hatta Tomas'a bile iyi davranmak *zorundaydı*, çünkü ona gereksiniyordu. Başkalarıyla olan ilişkilerimizin kaçta kaçının duygularımızın –sevgi, antipati, iyilikseverlik ya da kötücüllük– sonucu, kaçta kaçı-

nınsa bireyler arasındaki sürekli güç oyunu tarafından belirlenmiş olduğunu hiçbir zaman kesinlikle saptayamayız.

Gerçek insan iyiliği, ancak karşısındaki güçsüz bir yaratıksa bütün saflığı ile, özgürce ortaya çıkabilir. İnsan soyunun gerçek ahlâki sınavı, temel sınavı (iyice derinlere gömülmüş, gözlerden uzak sınavı) onun, merhametine bırakılmışlara davranışında gizlidir: Hayvanlara. Ve işte bu açıdan insan soyu temel bir yenilgi yaşamıştır, o kadar temel bir yenilgi ki, bütün öteki yenilgiler kaynağını bundan almaktadır.

Danalardan biri Tereza'yla dostluk kurmuştu. Durur, büyük, kahverengi gözlerini Tereza'ya diker bakardı. Tereza onu tanırdı. Marketa adını takmıştı ona. Bütün danalara ad takmak isterdi, ama yapamıyordu. Çok dana vardı. Çok eskiden değil, kırk yıl kadar önce, köydeki bütün ineklerin adı varmış. (Ve eğer adı olmak ruhu olmanın bir göstergesiyse, hepsinin de ruhları varmış diyeceğim, Descartes'a inat.) Ama sonra köyler büyük birer ortaklaşmacı fabrikaya dönüştürülünce inekler bütün yaşamlarını ağılda kendilerine ayrılan birkaç metrekarelik bir alanda geçirmeye başlamışlardı. O günden sonra, adları olmamış, sadece birer *machina animata* olmuş çıkmışlar. Dünya Descartes'ı haklı çıkarmıştı.

Tereza yeniden yeniden gelip duruyor gözlerimin önüne. Onu ağaç kökünün üzerine oturmuş Karenin'in başını okşar ve insan soyunun yenilgileri üzerine kafa yorarken görüyorum. Bir de şu sahne geliyor insanın gözünün önüne: Turin'deki otelinden çıkan Nietzsche. Bir arabacının atını kırbaçladığını gören Nietzsche atın yanına gidiyor, kollarını hayvanın boynuna doluyor ve gözyaşlarına boğuluyor.

Bu 1899'da oldu; o sırada Nietzsche de insanların dünyasından elini eteğini çekmişti. Başka bir deyişle, tam akıl hastalığının patlak verdiği sıralar. Ama tam da bu nedenle, yaptığı harekette derin anlamlar buluyorum ben; Nietzsche

attan Descartes adına özür diliyordu. Deliliği (yani insanlıktan son ve kesin kopuşu) at için gözyaşlarına boğulduğu an başladı.

İşte benim sevdiğim Nietzsche bu, tıpkı Tereza'yı da başını kucağına yatırmış ölümcül hasta köpekle birlikte sevişim gibi. Onları yanyana görüyorum: İkisi de "doğanın efendisi ve sahibi" insan soyunun uygun adım ileri doğru yürüdüğü yoldan kendi istekleriyle sapıyorlar.

3

Karenin iki küçük çörekle bir arı doğurdu. Şaşkınlıkla kendi doğurduklarına baktı. Küçük çörekler son derece sakindiler, ama arı afyon yutmuş gibi sersem sersem sendeledikten sonra havalandı, uçtu gitti.

En azından Tereza'nın rüyasında böyle oldu bu. Tomas uyanır uyanmaz Teraza rüyasını ona da anlattı ve ikisi de bu rüyada belli avuntu buldular. Rüya Karenin'in hastalığını gebeliğe, doğurmanın dramatikliğini de gülünesi ve dokunaklı bir şeye –iki küçük çörekle bir arıya– dönüştürüyordu.

Tereza yeniden akıl dışı umutların pençesine düştü. Yataktan kalktı ve giyindi. Burada da gün süt, ekmek ve çörek almak için dükkâna gitmekle başlıyordu. Ama o gün Karenin'i sabah yürüyüşü için yanına çağırdığında, ancak kafasını kaldırabildi Karenin. Kendisinin onları zorla alıştırdığı bir törene katılmayı ilk olarak reddediyordu.

Tereza onsuz çıktı. "Nerede Karenin?" diye sordu tezgâhın arkasındaki kadın; her zamanki gibi Karenin'in çöreğini ayırmıştı. Tereza çöreği çantasında götürdü eve. Eşikte çıkardı, Karenin'e uzaktan gösterdi. Gelip alsın istiyordu. Ama Karenin hiç kıpırdamadan olduğu yerde yattı.

Tomas, Tereza'nın ne kadar mutsuz olduğunu görüyordu.

Çöreği ağzına alıp Karenin'in önünde dört ayak üzerine çöktü. Sonra yavaş yavaş ona doğru sürünerek ilerledi.

Karenin, onu gözlerinde belli bir ilgi ışığıyla seyretti, ama yerinden kalkamadı. Tomas yüzünü Karenin'in burnunun hizasına getirdi. Köpek, bedenini hiç kıpırdatmadan Tomas'ın ağzındaki çöreğin ucunu kendi ağzına aldı. Tomas köpek çöreğin geri kalanını da yiyebilsin diye dişlerini gevşetti.

Gene dört ayak üzerinde biraz geriledi Tomas, sırtını kabarttı ve sanki çörek için kavga etmek istiyormuş gibi havlamaya başladı. Kısa bir süre sonra, köpek kesik kesik havlamalarla karşılık verdi buna. Sonunda! Umdukları şey olmuştu işte: Karenin'in canı oyun istiyor! Karenin yaşama direncini kaybetmedi!

Bu kesik kesik havlamalar Karenin'in gülümsemesiydi, Tomas'la Tereza bunun olabildiğince sürmesini istiyorlardı. Böylece Tomas gene emekleye emekleye onun yanına gitti ve çöreğin Karenin'in ağzından dışarı çıkan ucunu kaptı. Yüzleri o kadar birbirine yakındı ki Tomas köpeğin soluğunun kokusunu alıyor, Karenin'in burnundaki kıllardan gıdıklandığını hissediyordu. Köpek bir kere daha havladı ve ağzı seğirdi; şu anda ikisinin de ağzında yarım çörek vardı. Derken Karenin eski bir taktik hatası yaptı; sahibinin ağzındaki yarımı alabilmek umuduyla kendi ağzındakini yere bıraktı, her zamanki gibi Tomas'ın köpek olmadığını, elleri kolları olduğunu unutmuştu. Tomas kendi yarımını ağzından bırakmadan, öteki yarımı eliyle yerden aldı.

"Tomas!" diye bağırdı Tereza. "Çöreğini almayacaksın elinden herhalde!"

Tomas iki yarımı da yere, Karenin'in önüne koydu; Karenin bir tanesini hemen o an yuttu, ikinci yarımı ise uzun süre, mahsustan yemedi, ikisine karşı kazandığı zaferi üstüne basa basa göstermek istiyordu.

Orada ayakta durup onu seyrederlerken, bir kere daha, güldüğü sürece de ölüme mahkûm olmasına karşın bir yaşama nedeni olacağını geçirdiler akıllarından.

Ertesi gün durumu gerçekten de daha iyi gibiydi. Öğle yemeği yediler. Günün, normal olarak onu yürüyüşe çıkardıkları saatiydi. Karenin'in âdeti bir ona bir ötekine sabırsızlık içinde koşup durmaktı. Oysa o gün, Tereza kayışla tasmayı eline alınca sadece donuk bakışlarla karşılaştı. Neşeli görünmeye (Karenin için ve Karenin'e), onu biraz canlandırmaya çalıştılar, öyle ki Karenin, uzun bir bekleyişten sonra onlara acıdı, üç bacağı üzerinde sendeleyerek yanlarına geldi, Tereza'nın tasmayı boynuna geçirmesine izin verdi.

"Fotoğraf makinesinden nefret ettiğini biliyorum," dedi Tomas, "ama bugün al yanına, olur mu?"

Tereza gidip dolabı açtı, çoktan bir kenara atılmış, çoktan unutulmuş fotoğraf makinesini aramaya başladı. "Günün birinde elimizde fotoğraflar olduğuna sevineceğiz," diye sürdürdü sözünü Tomas. "Karenin yaşamımızın önemli bir parçası oldu."

Tereza yılan sokmuş gibi, "Oldu da ne demek?" diye sordu. Fotoğraf makinesi önünde, dolabın zemininde duruyordu, ama Tereza eğilip almadı. "Almayacağım yanıma. Ben Karenin'i kaybetmenin düşüncesini bile aklıma getirmek istemiyorum. Sen kalkmış ondan geçmiş zamanda söz ediyorsun."

"Özür dilerim," dedi Tomas.

"Zararı yok," dedi Tereza, yumuşamıştı. "Kendimi onu hep geçmiş zamanda düşünürken yakalıyorum. Aklımdan silip atmak zorunda kalıyorum. Fotoğraf makinesini de bunun için almayacağım işte."

Hiç konuşmadan yürüdüler. Sessizlik, Karenin'i geçmiş zaman kipinde düşünmemenin tek yoluydu. İkisinin de gözleri hep onun üzerindeydi; sürekli onunlaydılar, gülüm-

semesini bekliyorlardı. Ama gülümsemedi; üç ayağı üzerinde topallayarak onların yanısıra yürüdü sadece.

"Bunu sırf bizim için yapıyor," dedi Tereza. "Yürüyüşe çıkmak istemedi. Sırf biz mutlu olalım diye yapıyor."

Söylediği üzücü bir şeydi ama, bunun farkına varmıyorlardı, mutluydular. Üzüntülerine rağmen değil, onun sayesindeydi mutlulukları. Elele tutuşmuşlardı, her ikisinin de gözlerinin önünde aynı imge vardı: Yaşamlarının on yılının yerini tutan topallamakta olan bir köpek.

Biraz daha yürüdüler. Derken hiç beklenmedik bir şey oldu; Karenin durdu ve döndü. Geri dönmek zorunda kaldılar.

Belki o gün, belki de ertesi gün Tomas bir mektup okurken içeri girdi Tereza. Kapının açıldığını duyunca Tomas mektubu öteki kâğıtların arasına sokuverdi, ama Tereza bunu gördü. Ayrıca Tereza odadan çıkarken Tomas'ın mektubu cebine sokuşturduğunu da gördü. Ama zarfı dikkatle inceledi. Adres tanıdık bir el yazısıyla yazılmamıştı, ama çok düzgün bir el yazısı olduğu için Tereza bunun bir kadın yazısı olduğu sonucuna vardı.

Tomas eve döndüğünde ona hiç bozuntuya vermeden postanın gelip gelmediğini sordu.

"Hayır," dedi Tomas. Tereza'nın, içi çoktandır alışık olmadığı için daha da kötü bindiren bir umarsızlıkla doldu. Hayır, köyde gizli bir sevgilisi olduğunu sanmıyordu. Bu olacak şey değildi. Boşta kalan her dakikasını nasıl geçirdiğini biliyordu. Prag'daki bir kadınla ilişkiyi sürdürüyordu herhalde; kadın Tomas'ın saçına apışarasının kokusunu bırakamasa bile, demek ki o hâlâ kadını düşünüyordu. Tereza, Tomas'ın kendisini o kadın için bırakacağını sanmıyordu, ama köyde geçen iki yılın mutluluğu şimdi yalanlarla kirlenmiş gibiydi.

Eskiden sık sık aklından geçirdiği bir düşünceyi yeniden geçirdi aklından; yuvası Karenin'in yanıydı, Tomas'ın değil. O öldüğünde kim kuracaktı günlerin saatini?

Zihninde geleceği, Karenin'siz bir geleceğe taşınan Tereza terk edilmiş hissetti kendini.

Karenin bir köşede yatmış, ağlar gibi sesler çıkarıyordu. Tereza bahçeye çıktı. İki elma ağacı arasındaki toprak parçasına baktı ve Karenin'i oraya gömmeyi düşündü. Topuğuyla toprağa bastı, dört köşe bir iz çıkardı orada. Karenin'in mezarı burası olacaktı.

"Ne yapıyorsun?" diye sordu Tomas; birkaç saat önce mektup okurken Tereza nasıl onun üstüne gelmişse o da Tereza'nın üstüne gelmişti.

Tereza cevap vermedi. Aylardan beridir ilk defa, onun ellerinin titrediğini gördü Tomas. Ellerini tuttu. Tereza ellerini çekti.

"Karenin'e mezar mı bu?"

Tereza cevap vermedi.

Sessizliği Tomas'ı üzüyordu. Patladı. "Önce ben onu geçmiş zaman kipinde düşünüyorum diye bana kızıyorsun, ya sen ne yapıyorsun? Kalkmış, cenaze hazırlıklarına başlamışsın bile!"

Tereza ona arkasını döndü.

Tomas odasına gitti, arkasından kapıyı çarparak kapattı.

Tereza eve girdi, kapıyı açtı. "Hep kendini düşüneceğine, biraz da onu düşünsen iyi olur," dedi. "Sen uyandırıncaya kadar uyuyordu. Şimdi yeniden ağlamaya başlayacak."

Haksızlık ettiğini biliyordu (köpek uykuda değildi); kadınların en bayağısı gibi, karşısındakine acı çektirmek isteyen ve bunu nasıl başaracaklarını da çok iyi bilen kadınlar gibi davrandığının farkındaydı.

Tomas parmak uçlarına basarak Karenin'in yattığı odaya girdi, ama Tereza onu Karenin'le yalnız bırakmadı. İkisi de birer yanından köpeğin üzerine eğildiler. Ama bu yaptıklarında en ufak bir barışma girişimi sezilmiyordu. Tam tersine. İkisi de yalnızdı. Tereza kendi köpeğiyle. Tomas kendi köpeğiyle.

Söylemesi acı ama böylece ayrılmış olarak, ikisi de tek başlarına son nefesine kadar Karenin'in başucunda kaldılar.

"İdil" sözcüğü neden bu kadar önemliydi Tereza için?

Ahd-i Atik mitolojisiyle yetiştirildiğimiz için, "idil"in tıpkı Cennet'in anısı gibi bizde kalan bir şey olduğunu söyleyebiliriz. Cennet'teki yaşam bilinmeyene doğru giden düz bir çizgiyi izlemek gibi bir şey değildi; bir serüven değildi. Tanıdığımız, bildiğimiz nesneler arasında bir çemberin içinde dönüp dururdu. Tekdüzeliği mutluluk üretirdi, sıkıntı değil.

İnsanlar taşrada, doğanın ortasında, evcil hayvanlarla çevrili olarak, düzenli biçimde birbirini izleyen mevsimlerin kucağında yaşadıkları sürece bu cenneti andıran 'idil'in ufacık bir parçasını koruyorlardı hiç olmazsa. Ortaklaşmacı çiftliğin başkanıyla o kaplıca kentinde karşılaştığında Tereza bu yüzden çok çekici bulduğu bir taşra resmi (hiç yaşamadığı ya da girip görmediği bir taşranın resmi) canlandırmıştı kafasında. Onun geriye, ardına, Cennet'e bakma biçimiydi bu.

Kuyuya doğru eğilen Âdem, gördüğü şeyin kendisi olduğunu henüz fark etmemiştir. Âdem, genç kızken aynanın önünde durup bedeninden ruhunu görmeye çalışan Tereza'yı da anlamazdı. Âdem, Karenin gibiydi. Tereza, Karenin'i aynaya baktırmayı bir oyun kılığına sokmaya çalışmıştı, ama beriki kendi imgesini hiçbir zaman tanımamış, ona boş boş, akıl almaz bir kayıtsızlıkla bakmıştı.

Âdem'le Karenin'i karşılaştırmak, beni Cennet'te insanın henüz insan olmadığını düşünmeye götürüyor. Ya da daha kesin konuşmak gerekirse, insan henüz insan olma yollarına düşmemişti. Şimdiyse zamanın boşluğu içinden düz bir çizgi izleyerek uçan, nicenin kovulmuşlarıyız hepimiz. Ama gene de derinlerde bir yerde, incecik bir iplik, bizi o uzaklarda kalan, sisler içindeki Cennet'e bağlıyor; orada Âdem bir kuyuya doğru eğiliyor ve Narsissus'un tersine, kuyuda beliren soluk sarı lekenin kendisi olduğundan kuşkulanmı-

yor bile. Cennet'e duyulan özlem insanın insan olmamaya duyduğu özlemdir.

Tereza çocukluğunda ne zaman annesinin kana bulanmış âdet bezlerine rastlasa tiksinti duyar ve bunları saklayacak utanıp arlanması olmadığı için annesinden nefret ederdi. Ama Karenin de dişiydi eninde sonunda ve âdet görüyordu. Altı ayda bir, on beş gün sürüyordu âdet dönemi. Evi kirletmesin diye, Tereza onun bacaklarının arasına emici bir pamuk parçası yerleştirir, üzerine eski bir külot geçirir, bunu uzun bir kurdeleyle güzelce gövdesine bağlardı. Her âdet dönemi, iki hafta boyunca bu donanıma baktıkça güler dururdu.

Neden bir köpeğin gördüğü âdet onu eğlendiriyor, neşelendiriyordu da kendininki midesini bulandırıyordu? Cevabı basit geliyor bana; köpekler hiç Cennet'ten kovulmadılar. Karenin ruh ve beden ikiliği konusunda hiçbir şey bilmiyordu, bu yüzden de tiksinti kavramı yoktu. Tereza bu yüzden onunla bu kadar özgür ve rahat hissediyordu kendini. (Bir hayvanı *machina animata*, ineği süt üretimine yarayan bir otomat haline getirmek de bunun için o kadar tehlikelidir. Böyle yapmakla, insan kendini Cennet'e bağlayan ipliği koparır ve artık zaman boşluğu içinde çıktığı uçuşta tutunacak ya da avuntu bulacak hiçbir şey kalmaz elinde.)

Bu karman çorman düşünceler Tereza'nın bir türlü silip atamadığı, dinî açıdan küfür sayılacak bir düşünceyi doğurdu: Onu Karenin'e bağlayan sevgi, Tomas'la arasındakinden daha iyi bir sevgiydi. Daha iyi; daha büyük değil. Tereza ne Tomas'a ne de kendine suç bulmak istiyordu; Karenin'le birbirlerini *daha çok* sevdiklerini öne sürecek değildi. Sadece ona öyle geliyordu ki, insan çiftinin doğması gözönüne alındığında, erkekle kadının aşkı, *a priori* olarak köpekle insan arasında varolabilecek (en azından en iyi örneklerde) sevgiden aşağı bir şeydi. Bu, insan tarihinin büyük olasılıkla Yaratıcı tarafından tasarlanmayan bir garipliğiydi.

Tümüyle benliksiz bir aşktı bu; Tereza, Karenin'den bir şey istemiyordu; onu sevdi diye karşılığında, kendisini sevmesini bile beklemiyordu. Üstelik hiçbir zaman kendi kendine; insan çiftlerine yaşamı zehir eden soruları da sormamıştı: Beni seviyor mu? Benden daha çok sevdiği bir başkası var mı? Benim sevdiğimden daha çok seviyor mu beni? Aşkı ölçmek, sınamak, denemek ve kurtarmak için aşka yönelttiğimiz bütün bu sorular belki de her şeyin yanısıra aşkı kısaltmaya da yarıyor. Belki de sevememizin nedeni çok sevmek istememiz, yani karşımızdaki kişiden hiçbir istekte bulunmaksızın, ondan onunla birlikte olmaktan başka bir şey istemeksizin kendimizi ona verecek yerde ondan bir şey (aşk) talep etmemizdir.

Bir şey daha var; Tereza, Karenin'i olduğu gibi kabul etmişti; onu kendi imgesinde yeniden yaratmaya çalışmamıştı; daha işin başından onun köpek yaşamıyla uzlaşmış, onu bu yaşamda yoksun etmeye çalışmamış, kendine özgü gizli kapaklı işlerini kıskanmamıştı. Onu eğittiyse, bu onu dönüştürmek için (kocanın karısını ya da karının kocasını yeni baştan yaratma çalışması gibi) değil, ona birlikte yaşamalarına ve anlaşmalarına yarayacak temel dili öğretmek içindi.

Sonra şu da var: Hiç kimse onu Karenin'i sevmeye zorlamamıştı; köpek sevmek insanın kendi isteğiyle olur. (Tereza yeniden annesini hatırladı ve aralarında olup bitenlerden pişmanlık duydu. Annesi köydeki adsız sansız kadınlardan biri olsaydı, onun o sereserpe bayağılığını sevimli bile bulabilirdi. Ah, annesi bir yabancı olsaydı keşke! Çocukluğundan beri, Tereza annesinin kendi yüz çizgilerini ele geçirmesinden, kendi "ben"ini zaptetmesinden çok utanmıştı. Daha da kötüsü; "Ana-babanı seveceksin!" diyen o yüzyıllar öncesinden kalma buyruktu; bu buyruk onu anasının girişiği kuşatma ile uzlaşmaya, saldırganlığa sevgi adını

vermeye zorluyordu! Tereza'nın onunla bozuşmuş olması anasının suçu değildi. Tereza onunla annesi olduğu için değil, anne olduğu için bozuşmuştu.)

Ama hepsinden de önemlisi; hiç kimse hiç kimseye idil armağan edemez; sadece bir hayvan yapabilir bunu, çünkü bir tek hayvanlar kovulmamıştı Cennet'ten. Köpekle insan arasındaki sevgi idilsidir. Çatışma nedir bilmez, tüyler ürpertici sahneler tanımaz; gelişme bilmez. Karenin, Tereza ile Tomas'ı yinelemeye dayalı bir yaşamla kuşatıyordu ve onlardan da aynı şeyi bekliyordu.

Karenin köpek değil de insan olsaydı, Tereza'ya çoktan, "Buraya bak, her gün şu çöreği ağzımda tutmaktan bıktım, içime fenalık geldi. Değişik bir şey gelmiyor mu aklına?" demişti bile. İşte insanoğlunun bütün bahtsızlığı burada yatıyor. İnsan zamanı bir döngü izlemiyor; onun yerine dümdüz bir çizgide ileriye doğru gidiyor. İnsan bu yüzden mutlu olamıyor; mutluluk yinelenmeye duyulan özlemdir.

Evet, mutluluk yinelenmeye duyulan özlemdir, dedi Tereza kendi kendine.

Ortaklaşmacı çiftliğin başkanı Mefisto'sunu işten sonra yürüyüşe çıkardığında bazen Tereza'ya rastlıyor ve her keresinde Tereza'ya şunları söylüyordu: "Neden bu kadar geç girdi yaşamıma, Tereza? İkimiz çapkınlığa çıkabilirdik, o ve ben! Bu iki küçük domuza hangi kadın hayır diyebilir ki?" Bu noktada domuz kendisine öğretildiği gibi homurdanır, hırıldardı. Önceden ne söyleyeceğini bilse de Tereza her keresinde gülerdi adamın söylediklerine. Şaka yinelene yinelene çekiciliğinden bir şey kaybetmemişti. Tam tersine. İdilsi bir ortamda, mizah bile yinelenişin tatlı yasasına boyun eğer.

4

Köpeklerin insanlara üstün yanları pek fazla değildir, ama bunlardan biri son derece önemlidir: Onlara ötenazi* yasak değildir; hayvanların acı çekmeden ölmeye hakları vardır. Karenin üç ayağı üzerinde yürüyor ve giderek daha çok zamanını bir köşede yatmakla geçiriyordu. Ve ağlar gibi sesler çıkararak. Karı-koca ona böyle gereksiz yere acı çektirmeye hakları olmadığında görüş birliğine vardılar. Ama ilke olarak görüş birliğine varsalar da, Karenin'in çektiği acının gerçekten gereksiz hale geleceği zamanı, yaşamının yaşanmaya değer olmaktan çıkacağı anı saptamak acısıyla yüzyüzeydiler.

Keşke Tomas hekim olmasaydı. O zaman bir üçüncü kişinin arkasına gizlenebileceklerdi. Veterinere gidip ondan hayvanı bir iğneyle uyutmasını istemek ellerinden gelebilecekti.

Ölümün rolünü üstlenmek korkutucu şeydir. Tomas iğneyi kendisi yapmamakta diretiyordu: Veteriner getirtip yaptırtacaktı. Ama sonra Karenin'e insanlara yasak olan bir ayrıcalık sağlayabileceğini düşündü: Ölüm ona sevdiklerinin kılığında gelecekti.

Karenin bütün gece ağlar gibi sesler çıkarmıştı gene. Tomas sabah hayvanın bacağını yokladı ve Tereza'ya "Artık beklemenin bir anlamı yok," dedi.

Bir iki dakika sonra ikisi de işe gitmek zorundaydılar. Tereza içeriye Karenin'i görmeye gitti. O ana kadar köşesinde hiç tepki göstermeden (Tomas bacağını ellediğinde bile) yatmıştı Karenin, ama kapının açıldığını duyup da Tereza'nın içeri girdiğini görünce, başını kaldırdı, ona baktı.

Bu bakışa dayanamadı Tereza; neredeyse ürkütüyordu onu. Karenin, Tomas'a öyle bakmıyordu, bir tek ona, Tere-

---

(*) *Ötenazi:* İnsanın yaşamına son verme hakkı.

za'ya bakıyordu. Ama hiç bugünkü kadar yoğun olmamıştı bu bakış. Çaresiz, hatta yaslı bile değildi; hayır, korkunç, katlanılmaz bir güven bakışıydı. Bu bakışta bir an önce cevap isteyen bir soru vardı. Bütün yaşamı boyunca Karenin Tereza'dan cevap beklemişti ve şimdi de ona (her zamankinden daha büyük bir sabırsızlıkla ayrıca) gerçeği hâlâ ondan öğrenmeye hazır olduğunu bildiriyordu. (Tereza'dan gelen her şey gerçekti. "Otur!" ya da "Yat!" gibi emirler bile verse, Karenin bunları kendiyle özdeşleştireceği, yaşamına anlam verecek gerçekler olarak kabul ediyordu.)

O korkunç güven bakışı uzun sürmedi; Karenin çok geçmeden başını gene patilerinin üzerine yatırdı. Tereza, başka hiç kimsenin ona bir daha böyle bakmayacağını biliyordu.

Ona hiç şekerleme vermezlerdi, ama son zamanlarda Tereza Karenin'e birkaç parça çikolata almıştı. Çikolataları yaldızlı kâğıttan çıkardı, parça parça kırdı ve bir çember oluşturacak biçimde Karenin'in çevresine dizdi. Sonra da, evde tek başına geçireceği uzun saatler boyunca hiçbir eksiği kalmasın diye bir tas su getirip yanına koydu. Demin Tereza'ya bakmak çok yormuştu Karenin'i. Çikolatayla çevrili olduğu halde, kafasını kaldırıp bakmadı.

Tereza yere onun yanına oturdu, onu kucakladı. Yavaşça zahmetli bir hareketle başını çevirdi, Tereza'yı kokladı, bir iki yaladı Karenin. Yalama sürerken Tereza bunu sonsuza kadar unutmamak ister gibi gözlerini kapadı. Sonra yalasın diye öteki yanağını çevirdi.

Artık çıkıp danalarla ilgilenmek zorundaydı. Öğle yemeğinden öncesine kadar dönmedi. Tomas henüz eve gelmemişti. Karenin hâlâ yerde çikolatayla çevrili olarak yatıyordu ve Tereza'nın geldiğini duyduğunda başını bile kaldırmadı. Hasta bacağı şişmiş, ur başka bir yere sıçramıştı. Derisinin altından açık kırmızı birtakım damlacıkların (kan gibi değil) oluştuğunu fark etti Tereza.

Gene yere onun yanına yattı. Bir kolunu boylu boyunca gövdesine uzattı ve gözlerini kapattı. Derken birinin kapıya güm güm vurduğunu duydu. "Doktor! Doktor! Domuz geldi! Domuzla sahibi!" Tereza'nın kimseyle konuşacak hali yoktu, ne kıpırdadı ne de gözlerini açtı. "Doktor! Doktor! Domuzlar geldi!" Ardından sessizlik.

Tomas ancak yarım saat sonra döndü. Dosdoğru mutfağa gitti ve tek bir söz söylemeden iğneyi hazırladı. Odaya gittiğinde Tereza ayaktaydı, Karenin de kalkmaya çalışıyordu. Tomas'ı görür görmez, halsiz halsiz kuyruk sallamaya başladı.

"Bak," dedi Tereza, "hâlâ gülümsüyor."

Bunu yalvarırcasına, küçük bir erteleme ister gibi söylemişti, ama fazla üstelemedi.

Yavaşça bir örtü yaydı kanepenin üzerine. Minik menekşe desenli beyaz bir örtüydü bu. Her şeyi önceden özenle hazırlamış, düşünmüş, Karenin'in ölümünü günler öncesinden düşlemişti. (Ah, sevdiklerimizin ölümünü onlar ölmeden çok önce, basbayağı düşlememiz nasıl da korkunçtur!)

Kanepenin üzerine sıçrayacak gücü yoktu artık Karenin'in. Onu birlikte kucaklayıp kaldırdılar. Tereza yan yatırdı, Tomas sağlam bacaklarından birini yokladı. Az çok ele gelir bir damar arıyordu. Sonra kürkü makasla kesti.

Tomas kanepenin yanına çömeldi, Karenin'in başını kendi başına yaklaştırdı.

Tomas, iğneyi içeri sokmakta zorluk çektiği için bacağı sıkmasını söyledi Tereza'ya, Tereza söyleneni yaptı, ama yüzünü Karenin'in başından ayırmadı. Karenin'le tatlı tatlı konuşmayı sürdürdü, Karenin de yalnızca onu düşünüyordu. Korkmuyordu. Tereza'nın yüzünü iki kere daha yaladı. Tereza fısıldamayı kesmedi. "Korkma, korkma oran acımayacak, sincaplar, tavşanlar göreceksin rüyanda, orada inekler olacak, Mefisto da orada olacak, korkma..."

Tomas iğneyi damara soktu ve iğnenin silindirini itti. Ka-

renin'in bacağı seğirdi; soluğu birkaç saniyeliğine hızlandı, sonra kesildi. Tereza kanepenin yanında, yerde, oturduğu yerde kalakaldı, yüzünü Karenin'in başına gömdü.

Artık ikisi de işe dönmek zorundaydılar; köpeği kanepenin üzerinde, minik menekşeli beyaz örtünün üzerinde uzanmış bıraktılar.

Akşama doğru döndüler. Tomas bahçeye çıktı. Tereza'nın iki elma ağacı arasında topuğuyla işaretlediği dörtgeni buldu. Sonra kazmaya başladı. Tam Tereza'nın istediği gibi yapıyordu. Her şeyin tam Tereza'nın arzu ettiği gibi olmasını istiyordu.

Tereza evde Karenin'le kaldı. Onu diri diri gömmekten korkuyordu. Kulağını ağzına dayadı ve çok zayıf bir soluma sesi duyduğunu sandı. Bir iki adım geri çekildi. Sanki köpeğin göğsü hafifçe inip kalkıyordu.

(Hayır; duyduğu kendi soluğuydu ve bu soluk bedenini hafifçe hareket ettirdiği için köpeğin hareket ettiğini sanıyordu.)

Çantasında bir ayna buldu ve bunu köpeğin ağzına tuttu. Ayna o kadar lekelenmişti ki, üzerinde damlalar gördüğünü sandı, soluğun neden olduğu damlalar.

"Tomas! Yaşıyor!" diye bağırdı, Tomas çamurlu çizmeleriyle bahçeden içeriye girmişti.

Tomas köpeğin üzerine eğildi, sonra hayır anlamında başını salladı.

Köpeğin üzerine uzatıldığı örtünün birer ucundan tuttular. Tereza alt ucundan, Tomas üst ucundan. Sonra kaldırıp bahçeye taşıdılar.

Örtü ıslaktı. Çişiyle girdi yaşamımıza, şimdi de çişiyle çıkıyor, diye düşündü Tereza ve elindeki ıslaklığa, Karenin'in son selamına sevindi.

Onu elma ağaçlarının yanına götürüp yere bıraktılar. Tereza çukurun üzerine eğildi, örtüyü Karenin'i tümüyle örte-

cek biçimde düzeltti. Biraz sonra üzerine atacakları, Karenin'in *çıplak* bedenine yağacak toprağı düşünmek dayanılır gibi değildi.

Eve girdi ve Karenin'in tasması, kayışı ve sabahtan beri yerde dokunulmadan duran bir avuç çikolatayla geri döndü. Bunların hepsini onun arkasından çukura attı.

Çukurun yanında yeni kazılmış topraklardan bir tepecik duruyordu. Tomas küreği aldı eline.

İşte tam o sırada rüyasını hatırladı Tereza: Karenin'in iki çörekle bir arı doğuruşunu. Birden bu sözcükler bir mezar yazıtı gibi geldi ona. Burada, elma ağaçlarının arasında duran bir anıt düşledi, üzerinde *Burada Karenin yatıyor. İki çörekle bir arı doğurdu* yazacaktı.

Bahçeye alacakaranlık inmişti; gündüzle akşam arasındaki saat. Gökte solgun bir ay vardı, ölü odasında açık tutulmuş bir lamba.

Çizmeleri çamurlanmış, bu çamur kurumuştu bile. Kazmayla bahçe belini alıp bütün bahçe aletlerinin –tırmıklar, bahçe kovaları, hortumlar– dizili durduğu küçük girintiye koydular.

5

Genellikle kitaplarını okuduğu masanın başına geçmiş oturuyordu Tomas. Böyle zamanlarda Tereza arkadan yaklaşır, eğilip yanağını onun yanağına bastırırdı. O gün birden irkildi. Tomas kitap okumuyordu; önünde bir mektup vardı ve mektup daktiloyla yazılmış beş satırdan ileri gitmemekle birlikte, Tomas nicedir mektuba dalmış gözüküyordu.

Teraza, "O ne?" dedi içi ansızın acıyla dolarak.

Tomas başını bile çevirmeden tuttu, Tereza'ya uzattı mektubu. Mektupta o gün komşu kasabanın havaalanında bulunması gerektiği yazılıydı.

Tomas neden sonra Tereza'ya dönüp baktığında, Tereza onun gözlerinde kendinin yeni keşfettiği dehşeti okudu.

"Ben de seninle geleceğim," dedi.

Tomas başını salladı. "Görmek istedikleri benim."

"Hayır, seninle geliyorum," diye yineledi Tereza.

Tomas'ın kamyonuna bindiler. Az sonra havaalanındaydılar. Her yanda sis vardı. Alanın üzerindeki uçakları belli belirsiz dış çizgileriyle seçebiliyorlardı ancak. Hepsini bir bir gezdiler, ama hepsinin kapıları kapalıydı. Girilmez. Sonunda önünde uçak merdiveni duran açık bir kapı buldular. Basamakları çıktılar ve kapıda bir ağırlama görevlisi tarafından karşılandılar. Küçük bir uçaktı –otuz kişinin ancak sığabileceği bir uçak– içinde hiç kimse yoktu. Koltukların arasındaki geçitten aşağıya yürüdüler birbirlerine tutunarak, çevrelerine pek bakmıyorlardı. Birbirine bitişik iki koltuğa oturdular, Tereza başını Tomas'ın omzuna dayadı. İlk dehşet dalgası geçmiş, yerini hüzün almıştı.

Dehşet bir şoktur, mutlak bir körleşmenin zamanı. Dehşette en ufak güzellik yoktur. Bütün görebildiğimiz bizi bekleyen bir olayın gelip geçici ışığıdır. Öte yandan hüzün olacakları bildiğimizi varsayan bir tavırdır. Tomas'la Tereza kendilerini nelerin beklediğini biliyorlardı. Dehşetin ışığı böylelikle kaybetti sertliğini ve dünya, kendisini gerçekten güzelleştiren yumuşak, mavimsi bir ışıkla yıkandı.

Mektubu okurken Tereza, Tomas'a sevgi falan duymamıştı; sadece onu bir an olsun bırakamayacağını anlamıştı artık; dehşet duygusu öteki bütün heyecan ve sezgileri silip götürdü. Şu anda ona yaslanmış otururken (uçak fırtına bulutlarının arasından süzülerek gidiyordu), korkusu azaldı ve aşkının, sınır, had tanımayan aşkının bilincine vardı.

Sonunda yere indi uçak. Ayağa kalktılar, görevlinin açtığı kapıya gittiler. Hâlâ birbirlerinin beline sarılmış olarak, merdivenlerin tepesinde, en yukarıda durdular. Ta aşağıda, başla-

rı kukuletalı, ellerinde tüfek olan birtakım adamlar gördüler. Durmanın anlamı yoktu, kaçamazlardı çünkü. Ağır ağır indiler, ayakları havaalanının zeminine bastığında adamlardan biri tüfeğini kaldırdı ve onlara nişan aldı. Silah sesi duyulmadı ama Tereza, Tomas'ın –bir saniye önce kolunu beline dolamış kendisine yaslanan Tomas'ın– yere devrildiğini gördü.

Onu kendi bedenine bastırmayı denedi, ama ayakta tutamadı. Tomas beton zemine düştü. Üzerine eğildi, kendini onun üzerine atmak, onu bedeniyle örtmek istiyordu, tam o sırada garip bir şey ilişti gözüne: Tomas gözlerinin önünde hızla çekiyor, büzülüyor, ufalıyordu. Öyle şaşırmıştı ki dondu, hiç kıpırdamadan olduğu yerde kalakaldı. Tomas'ın bedeni çekip büzüldükçe daha az Tomas'a benziyordu; sonunda havaalanının üzerinde kıpırdayan, koşan, oraya buraya seğirten minicik, küçük bir şeye dönüştü.

Tomas'ı vuran adam maskesini sıyırdı, Tereza'ya tatlı tatlı gülümsedi. Sonra adamları savuşturup bir yere sığınmak istercesine umarsızca oraya buraya koşan küçük şeyin peşine düştü. Kovalamaca bir süre devam etti, derken birden adam yere, bir şeyin üzerine doğru atıldı. Kovalamaca bitmişti.

Adam ayağa kalktı ve elinde o şeyle Tereza'ya geri geldi. Elindeki şey korkudan tir tir titriyordu. Bir tavşandı bu. Adam tavşanı Tereza'ya uzattı. O an Tereza'nın korkusu ve hüznü azaldı, kollarında bir hayvan tuttuğu için, hayvan kendisinin olduğu için mutluydu. Sevinç gözyaşlarına boğuldu. Gözleri gözyaşlarından görmez olana kadar ağladı, ağladı. Hedefine, ulaşmak ve hiç ayrılmamak istediği yere neredeyse vardığı duygusuyla tavşanı eve götürdü.

Prag sokaklarında gezerken, evini, küçük kızken annebabasıyla oturduğu evi bulmakta zorluk çekmedi. Ama annesiyle babası yoklardı. Önceden hiç görmediği halde babasının dedesi ve büyük-büyükbabası olduğunu bildiği iki ihtiyar karşıladılar onu. İkisinin de yüzleri ağaç kabukları gi-

bi çizgi çizgi ve buruşuktu, Tereza onlarla oturacağını düşününce mutlu oldu. Ama şu anda, hayvanıyla yalnız kalmak istiyordu. Beş yaşındayken, annesiyle babası kendine ait bir yaşama mekânı olmasına karar verdiklerinde kendisine verilen odayı hemen buldu.

Odada bir yatak, bir masa ve bir iskemle vardı. Masanın üzerinde dönüşünü bekleyerek hiç sönmeden yanıp duran bir lamba duruyordu, lambanın üzerine de iki yana açılmış kanatlarının üzerinde iki büyük göz olan bir kelebek tünemişti. Tereza hedefine ulaştığını anladı. Yatağa uzandı ve tavşanı göğsüne bastırdı.

6

Genellikle kitap okuduğu masanın başına gelmiş oturuyordu Tomas. "Zaman zaman sana sözünü etmediğim mektuplar alıyorum," dedi Tereza'ya. "Oğlumdan geliyor bu mektuplar. Onun ve benim yaşamlarımızı tümüyle birbirinden ayrı tutmaya çalıştım ama, bak kader nasıl öcünü alıyor benden. Birkaç yıl önce üniversiteden atıldı, şimdi bir köyde traktör sürücüsü. Yaşamlarımız ayrı olabilir ama, aynı yönde ilerliyor, koşut çizgiler gibi."

Tereza, "Neden bana bu mektuplardan hiç söz etmedin?" diye sordu büyük bir ferahlama duygusuyla.

"Bilmem. Pek hoş bir şey değil de ondan herhalde."

"Sık yazıyor mu?"

"Ara sıra!"

"Ne hakkında?"

"Kendisi."

"İlginç mi peki?"

"Evet, ilginç. Annesi ateşli bir komünistti, hatırlarsın. Eh, işte epey oluyor onunla ilişkiyi kesti. Sonra bizimkilere benzer sorunları olan insanlarla dost oldu ve onlarla poli-

tik etkinliklere karıştı. Şimdi bazıları hapiste. Ama onlarla da kesti ilişkiyi. Mektuplarında onlara ebedi devrimciler diyor."

"Yönetimle uzlaştı mı demek istiyorsun?"

"Hayır, hayır, kesinlikle değil. Tanrı'ya inanıyor ve anahtarın o olduğu düşüncesinde. Hepimizin gündelik yaşamlarımızı dinin buyruklarına göre sürdürmemizi, yönetime aldırış etmememizi, onu tümüyle görmezlikten gelmemizi savunuyor. Tanrı'ya inanıyorsak onun iddiasına göre, herhangi bir durumu alıp, kendi davranışlarımız aracılığıyla bunu "Tanrı'nın yeryüzündeki krallığı"na dönüştürebilirmişiz. Bu toplumda, devlet denetiminden kaçabilen tek gönüllü birlikteliğin kilise olduğunu yazıp duruyor bana. Kiliseye neden girdi merak ediyorum, yönetime karşı çıkmasına imkân verdiği için mi, yoksa gerçekten Tanrı'ya inandığı için mi?"

"Neden kendisine sormuyorsun?"

"İnananlara hayrandım eskiden," diye sözünü sürdürdü Tomas. "Onların bana kapalı olan kimi şeyleri garip, aşkın bir biçimde kavradıklarını sanırdım. Falcılar gibi de diyebilirsin. Ama oğlumun başından geçenler iman denen şeyin aslında çok basit olduğunu gösterdi bana. Çaresizdi, Katolikler onu saflarına aldılar, daha ne olduğunu anlamadan iman sahibi oluverdi. Olayı yönlendiren gönül borcuydu büyük olasılıkla. İnsanın aldığı kararlar son derece basit oluyor."

"Mektuplarını hiç cevaplamadın mı?"

"Hiç adres yazmıyor," dedi Tomas. "Damganın üzerinde posta bölgesinin neresi olduğu yazılı gerçi. Oranın ortaklaşmacı çiftliğine bir mektup yazıp yollayabilirdim."

Tereza, Tomas'tan kuşkulanmış olmaktan utanç duyuyordu, bu yüzden de içindeki suçluluk duygusunu onun oğluna yönelik iyilik dalgasıyla bağışlatmaya çalıştı. "O halde neden yazıp çağırmıyorsun, gelsin biraz bizimle kalsın."

"Bana benzer," dedi Tomas. "Konuştuğu zaman üst dudağı tıpkı benimki gibi bükülüyor. Kendi dudaklarımdan Tanrı'nın krallığı teranesini dinlemek – bana çok garip geliyor doğrusu!"

Tereza kahkahalarla gülmeye başladı.

Tomas da onunla birlikte güldü.

"Bu kadar çocuk olma, Tomas!" dedi Tereza. "Alt tarafı eski bir hikâye karınla senin başından geçenler. Oğluna ne bundan? Onun ne ilgisi var olup bitenle? Gençliğinde zevksizlik ettiysen çocuğun ne kabahati var?"

"Doğrusunu istersen, onunla karşılaşmaktan sahneye çıkacakmışçasına korkuyorum. Harekete geçmememin asıl nedeni bu. Beni bu kadar inatçı yapan, onunla görüştürmeyen nedir bilmiyorum. Bazen neden olduğunu bilmeden bir karar verirsin de bu karar tersini yapmaya üşendiğin için sürer gider. Her geçen yıl daha zorlaşır değiştirmek."

"Çağır onu," dedi Tereza.

O gün öğleden sonra, inek ağıllarından dönerken yoldan gelen sesler duydu. Daha yaklaşınca, Tomas'ın kamyonunu gördü. Tomas aracın üzerine eğilmiş lastik değiştirirken, birkaç kişi çevresini almış onu seyrediyor, işini bitirmesini bekliyorlardı.

Tereza gözlerini ondan ayırmadı; yaşlı duruyordu Tomas. Saçı kırlaşmıştı ve koordinasyon eksikliği de sürücülüğe düşmüş bir cerrahın değil, nicedir genç olmayan bir adamın koordinasyon eksikliğiydi.

Ortaklaşmacı çiftliğin başkanıyla daha yenilerde yaptıkları konuşma geldi Tereza'nın aklına. Başkan, ona Tomas'ın kamyonunun berbat durumda olduğunu söylemişti. Bunu şikâyet değil şaka olarak söylemişti ama, Tereza bu durumun başkanı kaygılandırdığını anlamıştı. "Tomas insanların içini arabaların içinden daha iyi tanıyor," demişti adam gülerek. Sonra da Tomas'ın o yöre dahilinde de olsa, hekimli-

ğini sürdürebilmesi için yetkililerle birkaç kere görüştüğünü anlatmıştı. Polisin böyle şeye hiçbir zaman izin vermeyeceğini söylemişlerdi ona.

Tereza, kamyonun yanındaki adamlar onu görmesinler diye bir ağaç gövdesinin arkasına saklandı. Orada durmuş Tomas'ı gözetlerken, içinden bir kendini suçlama dalgası geldi geçti. Onun Prag'dan Zürih'e dönmesinin sorumlusu kendisiydi, Prag'dan ayrılmasının da; şimdi de kalkmış burada bile rahat bırakmıyor. Karenin ölmek üzereyken gizli kuşkularıyla ona işkence çektiriyordu.

Gizli gizli onu hep kendisini yeterince sevmemekle suçlamıştı. Kendi aşkı her zaman kusur bulunamayacak bir şeydi de, Tomas'ınki sadece yukarıdan bakan bir katlanmaydı.

Şimdi haksızlık ettiğini görüyordu: Tomas'ı gerçekten büyük bir aşkla sevse, dişini sıkar onunla dışarıda kalırdı! Tomas orada mutluydu. Yeni bir yaşam uzanıyordu önünde! O ise kalkmış terk etmişti onu! Doğru, o sırada yüce gönüllülük ettiğine, ona özgürlüğünü verdiğine inandırmıştı kendi kendini. Ama yüce gönüllülüğü yalnızca bir özür değil miydi? Eve, ona geri döneceğini çok iyi biliyordu bütün bunlar olup biterken! Cahil köylüleri sazlıklara çekip orada boğulmaya bırakan su perileri gibi onu hep aşağıya, daha da aşağıya çekmiş durmuştu! Onu köye taşınmaya kandırmak için mide ağrıları çektiği bir geceden yararlanmıştı! Nasıl da kurnaz, hesapçı olabiliyordu! Onu, onun kendisine beslediği aşkı tekrar tekrar sınamak istercesine arkasından gelmeye çağırmıştı! Israrla, çağırmış durmuştu ve işte bak, şimdi karşısında yorgun ve saçları ağarmış, eli bir daha hiçbir zaman neşter tutmayacak bir Tomas duruyordu.

Artık hiçbir yere çıkmayan bir yoldaydılar. Buradan nereye gidebilirlerdi? Yurtdışına çıkmalarına hiç izin verilmeyecekti. Prag'a dönmenin hiçbir yolu kalmamıştı; hiç kimse

onlara iş vermezdi. Başka bir köye taşınmak için bile nedenleri kalmamıştı.

Hey Tanrım, bunca yolu sırf Tereza, Tomas'ın kendisini sevdiğine inansın diye mi tepmek zorunda kalmışlardı?

Tomas sonunda lastiği yerine takmayı başardı. Direksiyonun arkasına geçti, adamlar arkaya atladılar ve motor kükredi.

Tereza eve dönüp kendisine bir banyo hazırladı. Sıcak suyun içinde uzanmış yatarken, kendi kendine bir yaşam boyu sürüp giden zayıflıklarını hep Tomas'a karşı kullandığını tekrarladı durdu. Hepimiz gücü suçluyla, zayıflığı masum kurbanla özdeşleştirmeye yatkınızdır. Ama şimdi, Tereza kendi durumunda bunun tam tersi olduğunu görüyordu! Rüyaları bile, sanki her yönden çok güçlü olan bu adamın tek zayıflığını keşfetmişçesine, Tomas'a Tereza'nın çektiği acıları sergileyip duruyor, böylece onu geri çekilmeye zorluyordu. Zayıflığı saldırgandı ve bu zayıflık Tomas'a gücünü kaybettirip kollarına sığınan tavşana dönüştürünceye kadar ona boyun eğdirmiş durmuştu. O rüya bir türlü çıkmıyordu aklından.

Banyodan çıktı, üzerine güzel bir şeyler giymeye gitti. Onun hoşuna gitmek, onu mutlu etmek için çok güzel görünmek istiyordu.

Tam son düğmeyi de iliklemişti ki, Tomas yanında ortaklaşmacı çiftliğin başkanı ve teni alışılmadık solgunlukta genç bir çiftlik işçisiyle içeri daldı.

"Çabuk!" diye bağırdı Tomas. "Sert bir içki!"

Tereza dışarı fırladı, elinde bir şişe *slivovitz*'le geri döndü. Bir likör bardağına bundan biraz koydu, genç adam içkiyi bir dikişte bitirdi.

Sonra olup biteni anlattılar. Adamın omzu çıkmış, acıyla haykırmaya başlamıştı. Hiç kimse ne yapılması gerektiğini bilmediği için Tomas'ı çağırmışlar, o da tek bir hareketle omzu yuvasına yerleştirmişti.

Bir bardak *slivovitz* daha yuvarladıktan sonra adam Tomas'a, "Karın bugün müthiş güzel görünüyor," dedi.

"Salak," dedi başkan. "Tereza her zaman güzeldir."

"Biliyorum her zaman güzel olduğunu," dedi genç adam, "ama bugün çok da güzel giyinmiş. Bu elbiseyle hiç görmemiştim seni. Bir yere mi gidiyorsun?"

"Hayır. Tomas için giydim."

"Seni şanslı namussuz!" dedi başkan, gülerek. "Bizim hanımın aklına bile gelmez benim için giyinip süslenmek."

"Neden karın yerine domuzunla gezip tozduğun şimdi anlaşılıyor," dedi genç adam ve o da gülmeye başladı.

"Sahi yahu, Mefisto nasıl?" diye sordu Tomas. "Onu epeydir görmedim. En az..." düşündü biraz, "en az bir saattir."

"Beni özlemiştir herhalde," dedi başkan.

"Seni bu elbiseyle görünce içimden dans etmek geldi," dedi genç adam Tereza'ya. Tomas'a dönüp sordu: "Onunla dans etmeme izin verir misin?"

"Haydi hep birlikte gidip dans edelim," dedi Tereza.

Genç adam, "Sen de gelir misin?" diye sordu Tomas'a.

"Nereye gitmeyi düşünüyorsunuz ki?" diye sordu Tomas.

Genç adam yakın bir kasabanın adını verdi, oradaki otelin barında dans pisti vardı.

"Sen de gel," dedi genç adam ortaklaşmacı çiftliğin başkanına buyurgan bir sesle. Bu arada üçüncü *slivovitz*'ini yuvarlamış bulunduğu için de ekledi. "Mefisto seni çok özleyecekse onu da alalım. O zaman elâleme gösteriş yapmak için iki küçük domuzumuz olur. Kadınlar bu ikisini bir gördüler mi yalvar yakar olurlar artık."

"Mefisto'dan utanmayacaksanız, geldim gitti." Hep birlikte Tomas'ın kamyonetine bindiler – Tomas direksiyona geçti, Tereza yanına oturdu, iki adam da ellerinde yarısı boşalmış *slivovitz* şişesiyle arkaya geçtiler. Başkan, Mefisto'yu da

mayı unuttuklarını, ancak köyü arkalarında bıraktıklarında fark etti. Tomas'tan dönmesini istedi bağırarak.

"Boşver," dedi genç adam. "Tek küçük domuz da görür işimizi." Başkan bu sözler üzerine gevşedi.

Hava kararıyordu. Yol keskin virajlar çizerek tırmanmaya başladı.

Kasabaya vardıklarında, doğruca otele gittiler. Tereza ve Tomas buraya ilk defa geliyorlardı. Merdivenlerden aşağı, bodrum katına indiler, burada bir bar, bir dans pisti ve birkaç masa vardı. Altmış yaşlarında bir adam piyano, aynı yaşlarda bir kadın viyolonsel çalıyorlardı. Çaldıkları şeyler kırk yıl öncesinin gözde şarkılarıydı. Pistte beş altı çift vardı.

"Bana göre bir şey yok burda," dedi genç adam durumu gözden geçirdikten sonra ve hemen Tereza'yı dansa kaldırdı.

Ortaklaşmacı çiftlik başkanı Tomas'la boş bir masaya oturup bir şişe şarap söyledi.

"İçemem," dedi Tomas. "Araba kullanıyorum."

"Enayilik etme," dedi öbürü. "Gece burada kalıyoruz." İki oda ayırtmak için resepsiyona doğru ilerledi.

Tereza yanında genç adamla dans pistinden döndüğünde, bu kez başkan onu dansa kaldırdı. Son olarak Tomas da onunla bir kere dans etti.

"Tomas," dedi Tereza dans pistindelerken, "yaşamın boyu başına gelen her kötü şey benim kusurum. Kendini burada bulman da benim kusurum, bundan daha kötüsü olamazdı herhalde."

"*Kötüsü mü?* Ne diyorsun sen yahu?"

"Zürih'te kalmış olsaydık, hâlâ bir cerrahtın."

"Sen de fotoğrafçı."

"Çok anlamsız bir karşılaştırma," dedi Tereza. "İşin senin için her şey demekti; benimse ne yaptığım umurumda değil, her şeyi yapabilirim, en ufak bir kaybım yok; sen her şeyi kaybettin."

"Burada mutluyum, fark etmedin mi Tereza?" dedi Tomas.

"Cerrahlık senin misyonundu," dedi Tereza.

"Misyon dediğin sersemce bir şey Tereza. Misyonum yok benim. Kimsenin yok. Özgür olduğunu, bütün misyonlardan arınmış olduğunu fark etmen o kadar büyük bir ferahlama ki."

Onun bu açık sözlü, dosdoğru konuşmasına inanmamak elde değildi. Tereza aynı günün erken saatlerinde tanık olduğu sahneyi, Tomas'ın kamyoneti onarışını, o sırada ne kadar yaşlı durduğunu hatırladı. Hedefine varmıştı; hep yaşlansın istemişti. Çocukluğundaki odada yüzüne bastırdığı tavşan yeniden aklına geldi.

Tavşan olmak ne demektir? Bütün gücünü kaybetmek demektir. İnsan artık karşısındakinden güçsüz demektir.

Piyanoyla viyolonselin ezgisine uyarak dans ettiler, Tereza başını Tomas'ın omzuna dayadı. Tıpkı, uçakta fırtına bulutlarının arasında birlikte uçarlarken yaptığı gibi. O an yaşadığı aynı garip mutluluğu ve aynı garip hüznü yaşıyordu şimdi. Hüzün, *son duraktayız* demekti. Mutluluk, *birlikteyiz*, demekti. Hüzün biçimdi, mutluluk içerik. Mutluluk hüznün uzamını dolduruyordu.

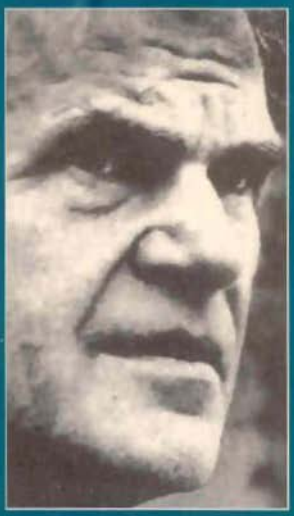
Masalarına döndüler. Tereza ortaklaşmacı çiftlik başkanıyla iki kere, genç adamla da bir kere daha dans etti. İkincisi o kadar sarhoştu ki, Tereza'yla birlikte piste yuvarlandı.

Sonra hepsi yukarıya çıktılar ve ayrı ayrı odalarına çekildiler.

Tomas anahtarı kilitte döndürdü ve tavandaki ışığı yaktı. Tereza yanyana bitiştirilmiş, iki yatak gördü, birinin yanıbaşında bir komodin ve lamba vardı. Tavandaki ışığın yansımasıyla birlikte ürken iri bir pervane lambanın karpuzundan çıktı, odada fır dönmeye başladı. Piyanoyla viyolonselin ezgisi belli belirsiz ulaşıyordu yukarıya.

Ne yapacağını bilemeden bir avlunun karşı tarafındaki duvara dalıp gitmek; bir aşk anında karnındaki inatçı gurultuya kulak vermek; ihanet etmek; ihanetin göz kamaştırıcı yolunu terk edecek gücü kendinde bulamamak; Büyük Yürüyüş'te kalabalıklarla birlikte yumruğunu havaya kaldırmak; gizlenmiş mikrofonlar önünde espri gösterisi yapmak - bu durumların hepsini tanıdım, hepsini yaşadım... Romanlarımdaki kişiler kendime ilişkin gerçekleşmemiş olabilirliklerdir... Her biri benim ancak kenarında dolaştığım bir sınırı aşmıştır... Çünkü romanın sorguladığı sır o sınırın ötesinde başlar. Roman yazarın itirafları değildir; bir tuzak haline gelmiş dünyamızda yaşanan insan hayatının araştırılmasıdır.

MILAN KUNDERA

Yayımlandığı bütün ülkelerde büyük yankılar uyandıran, Türkiye'de de en çok okunan kitaplar arasına giren **Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği**'ni Fatih Özgüven'in çevirisi ve Murat Belge'nin önsözüyle sunuyoruz.

İLETİŞİM 49
ÇAĞDAŞ DÜNYA EDEBİYATI 7